

Юрій Ковбасенко
Людмила Ковбасенко
Світлана Дячок

Зарубіжна література

5

клас

НОВА УКРАЇНЬСЬКА ШКОЛА

Видавництво
Літера

Юрій Ковбасенко
Людмила Ковбасенко
Світлана Дячок

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

КИЇВ
Літера ЛТД
2022

УДК [37.091.64:82](075.3)
К 56

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ Міністерства освіти і науки України від 8 лютого 2022 р. № 140)*

Відповідно до Модельної навчальної програми
«Зарубіжна література. 5–9 класи»
для закладів загальної середньої освіти
(автори Ніколенко О. М., Ісаєва О. О., Клименко Ж. В., Мацевко-Бекерська Л. В.,
Юлдашева Л. П., Рудніцька Н. П., Туряниця В. Г., Тіхоненко С. О.,
Вітко М. І., Джангобекова Т. А.)

Методичний супровід підручника
<https://zarlit-5k-nus.e-litera.com.ua/>

Дорогі п'ятикласники і п'ятикласниці!

Цей підручник допоможе вам опанувати новий для вас шкільний предмет – «Зарубіжну літературу». Ви познайомитеся з творами найталановитіших письменників світу. «Зарубіжна література» – дуже цікавий і важливий предмет. Адже в згаданих творах – духовні скарби людства, надбані за кілька тисячоліть.

Щоб ви краще орієнтувалися в матеріалі підручника, ми створили умовні позначення й рубрики.

Різноманітні запитання і завдання виконуйте самостійно, у парі або в групах.

Займіть
позицію

Обґрунтуйте ваші думки.

Мистецька
палітра

Учіться розуміти мову мистецтва.

Україна
і світ

Звертайте увагу на зв'язок зарубіжної літератури з Україною.

Література
і медіа

Будьте медіаграмотними. Сприймайте інформацію критично.

Електронний додаток – скористайтесь е-додатком до підручника або інтернетом для виконання деяких завдань та отримання важливої інформації.

Щиро бажаємо вам успіхів та задоволення від навчання!

РОЛЬ КНИГИ В ТРЕТЬОМУ ТИСЯЧОЛІТТІ

У моїх дітей, звичайно, буде комп'ютер, але спочатку вони отримають книги.

Білл Гейтс

Цей пам'ятник розташований в одному з парків Китаю. Він має назву «Вага книжок» («Вага знань»). Як ви думаєте, чому маленька дівчинка переважила дорослого чоловіка? Що цим хотіли підкреслити автори пам'ятника? Чи погоджуєтеся ви з їхнім баченням «ваги книжок»? Чому? Прочитайте далі текст підручника. Чи знайдете ви відповідь на це запитання?

Сьогодні важко знайти людину, яка не вмє читати. Книга стала невід'ємною частиною нашого життя. Але так було не завжди.

У прадавні часи, коли люди ще не знали багатьох загальновідомих нині речей (наприклад, що земля кругла, що пори року чергуються тощо), єдиним засобом передавання знань з покоління в покоління було усне слово. Ті далекі часи часто називають «дитинством людства». Саме тоді, наприклад, з'явилися перші оповідки про тварин, які згодом перетворилися на відомі вам казки про лисичку-сестричку та вовчика-братика.

Але згодом люди навчилися писати й читати. Тож їм захотілося не лише

■ Уявіть, що з нашого життя зникли усі художні книжки. Чи хотіли б ви жити в такому світі? Чому?

■ Пригадайте, які книжки є у вашій домашній бібліотеці. Які з них можна було б принести на урок зарубіжної літератури (а які – на інші уроки)? Чому ви так думаєте?

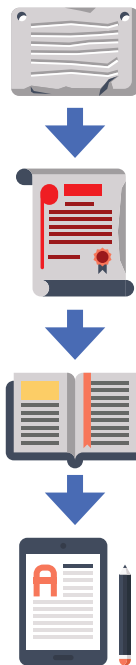
Книга – набір письмових, друкованих, ілюстрованих аркушів, виготовлених з паперу або іншого матеріалу, скріплених з одного боку. Сторони аркуша називаються сторінками. **Електронна книга** – версія книги в електронному (цифровому) вигляді. Такі книжки можна читати за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів чи спеціалізованих пристроїв. Озвучену й записану на цифровий носій книгу називають **аудіо-книгою**.

записати чийсь оповідки, а й спробувати створити власні. Ось тоді й з'явилася КНИГА.

Якою була перша книга, не знає ніхто. Можливо, її надряпали на корі якогось дерева чи звірячій шкурі. А коли люди навчилися обпалювати глину, то почали записувати тексти на сирих глиняних табличках, які потім клали до печі. Такими були «глиняні книги» в стародавньому Вавилоні чи Китаї. Проте за такої «технології» кожен ваш підручник важив би кілограмів тридцять і до шкільного рюкзака аж ніяк би не вмістився! Ті прадавні книги були недовговічними, бо глина легко розбивалася. Та й користуватися такими важелезними брилами було незручно.

Згодом винахідливі давні єгиптяни з рослини папірус навчилися виробляти та зшивати довгі сувої, які з протилежних кінців намотувалися на спеціальні палиці. Під час читання такої книги треба було не перегортати сторінки, а терпляче перемотувати сувій від краю до краю. А ще згодом у місті Пергамі почали використовувати для письма прямокутні шматки гарно вичиненої телячої шкіри (так звані пергаменти, від уже згаданої назви міста). Нарешті в книзі з'явилися сторінки і вона набула приблизно того вигляду, до якого звикли сучасні люди.

Спочатку книги були рідкістю, на яку можна було натрапити лише в монастирях чи в заможних родинах. Згодом їх спробували робити з дешевшого паперу, а потім почали друкувати на друкарському верстаті, що неймовірно збільшило наклад.

Найдавнішим друкованим текстом вважається фестський диск. Це унікальна пам'ятка письма бронзової доби, яку знайшли на о. Крит. ▼

▲ Давньоєгипетський папірус.
Близько 1550 р. до н. е.

▲ Античний сувій,
Ізраїль

Книга з'явилася майже в кожній людській оселі. А далі, з бурхливим розвитком технологій, з'явилися нові види книги – аудіо та електронна. Тож книга була, є і буде надійним супутником, другом, радником і розрадником людини.

Проте іноді можна почути: «А навіщо читати? Адже значно легше й швидше переглянути фільм, знятий за літературним твором». Звісно, література й кіно не є ворогами, а доповнюють одне одного. Проте гарна книга завжди краща за екранізацію, хай би яким цікавим був фільм. Адже, переглядаючи кінострічку, людина опиняється у світі, створеному кінорежисером і акторами. А ось читаючи книжку, вона творить власний художній світ. Тож скільки б не з'являлося мультфільмів чи кінофільмів про пригоди Мауглі чи Попелюшки, діти залюбки читають і читатимуть історії, придумані колись Редьярдом Кіплінгом та Шарлем Перро.

До того ж, аби зняти гарний фільм чи придумати цікаву комп'ютерну гру, треба дуже багато читати. Як тут не згадати слова сучасного успішного бізнесмена і письменника Дена Кеннеді: «Успішні люди мають великі бібліотеки, а всі інші – великі телевізори».

Найменша у світі книжка – «Кобзар» Тараса Шевченка, створена українським майстром Миколою Сядристим. Її площа – 0,6 кв. мм. Сторінки перегортати можна лише кінчиком волосинки. Обкладинка зроблена з пелюстки безсмертника, а зшита павутинкою!

Зарубіжна література – це сукупність художніх творів, написаних (розказаних усно) поза межами України іноземними мовами (наприклад, англійська література, китайська література та ін.).

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. У якому рядку послідовність розвитку книги вказано правильно?

- А** папірус – глиняна табличка – пергамент – папір – аудіокнига
- Б** глиняна табличка – папірус – пергамент – папір – аудіокнига
- В** пергамент – глиняна табличка – папірус – папір – аудіокнига
- Г** папір – пергамент – глиняна табличка – папірус – аудіокнига

2. Як ви розумієте вислів: «Успішні люди мають великі бібліотеки, а всі інші – великі телевізори»? Чи виступає Ден Кеннеді проти телебачення? Чому він протиставляє бібліотеку й телевізор?

3. Прочитайте текст і визначте його провідну думку. Доберіть заголовок до тексту.

Медіатекст – це усний чи писемний твір масової комунікації (газети, журнали, радіо, кіно, телебачення, інтернет тощо), створений для впливу на того, хто його сприймає.

Про те, що читання книг дає людині неоціненну користь, знають усі. Чому ж тоді таким корисним і розвивальним заняттям захоплюється так мало людей? Тільки 10 % із нас читає понад 7 книг на рік. Аби заохотити всіх до читання, вкажемо причини, чому варто читати книги щодня.

1. Читання формує характер

Читаючи книги, ми формуємо характер. Оцінюючи позитивні й негативні риси характерів книжкових героїв, моральність їхньої поведінки, ми зіставляємо їхні дії з нашими власними. Пригоди та поведінка книжкових персонажів допомагають нам оцінити наші вчинки.

2. Читання збагачує словниковий запас

Чим більше книг ми читаємо, тим більше дізнаємося і запам'ятаємо нових слів. Це сприяє досягненню життєвого успіху. Нові слова сприяють мисленню, що безпосередньо впливає на реальні вчинки, думки і почуття.

3. Читання поліпшує пам'ять

Читання зміцнює «м'язи пам'яті» так само, як тренування розвиває м'язи спортсмена. На думку вчених, пам'ять тренується і поліпшується в людей, які регулярно читають упродовж однієї години на день. Це природно, адже щодня вони запам'ятовують якусь нову для себе інформацію. Читання дає набагато більше шансів зберегти кращу пам'ять, ніж перегляд телепередач.

4. Читання розвиває уяву

Читаючи книги, ми малюємо собі картини всього, що відбувається за сюжетом. Слова отримують нове життя, перетворюючись у нашої фантазії. У нашій голові «малюються» звуки, образи, запахи, читаються історії.

5. Читачі більш схильні висловлювати свою думку і брати участь у суспільному житті

Згідно з дослідженнями, людям, які регулярно читають, набагато легше порозумітися з іншими. Вони вільніше висловлюють свою точку зору. Читання також підвищує самооцінку і робить шанси на життєвий успіх реальнішими.

6. Читання книг знижує стрес і підвищує настрій

Вираз «розслабитися з книжкою в руках» насправді є дієвим рецептом: читання може до 68 % знизити стрес, що ефективніше за прогулянки чи прослуховування музики. Завдяки читанню поліпшуються самопочуття та якість сну.

7. Читання розвиває аналітичне мислення

Під час читання книги ми схильні розмірковувати, уявляти безліч деталей: зовнішній вигляд персонажів, картини природи тощо. Люди, які багато читають, швидше знаходять та аналізують закономірності. Завдяки читанню книг підвищується інтелект загалом. Читання – це своєрідний мозковий штурм.

(За матеріалами медіатекстів)

4. Прочитайте в електронному додатку до підручника текст «Яка книга краще: паперова чи електронна». Якими є переваги аудіо- чи електронної книги над паперовою?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Об'єднайтесь у групи. Зніміть два відеоролики про ваші улюблені книжки: 1) рекламний; 2) навчальний. Якими будуть ваші завдання в кожному з випадків?

2. На вулицях українських міст з'являються мурали – живописні картини на стінах будинків. Уважно розгляньте мурал, створений Віталієм Гідеоном та Оленою Нойна. Чи випадково митці розмістили його поруч зі школою?

В. Гідеон у фейсбуці так пояснив мистецький задум: «Нові світи фантастичних пригод та безліч знань зовсім поруч. Щоб їх відкрити, потрібно докласти трохи зусиль, і вітрила навчання розкриються на повну силу перед читачем...» Чи вдалося художникам утілити його в муралі? Спробуйте створити ескіз муралу чи пам'ятника, який пропагував би читання книг.

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

Якщо ви хочете, щоб ваші діти були розумними, читайте їм казки. Якщо ви хочете, щоб вони стали ще розумнішими, читайте їм ще більше казок.

Альберт Ейнштейн

Як ви вважаєте, чому знаменитий фізик Альберт Ейнштейн наголошував на необхідності читання казок?

Спробуйте знайти відповідь на це запитання в цьому розділі.

Казки народів світу

Що таке народна казка

Казка належить до найдавнішого виду усної народної творчості (фольклору). Казка походить від слова «казати», це те, що «кажеться», тобто розповідається. Витвори людської фантазії з'явилися дуже давно і довгий час переказувалися з уст у вуста, від покоління до покоління. Казки ввібрали колективний досвід і втілюють уявлення про людину та світ. Вони були дуже важливими та корисними для людей: містили здобуті знання, висловлювали прагнення та мрії. Згодом казки почали записувати з уст народних оповідачів, збирати та друкувати. Так у людей з'явилася можливість узяти до рук збірку казок і відкрити для себе прекрасну скарбницю народної мудрості.

■ Пригадайте, що ви знаєте про казку. З казками яких народів та авторів ви ознайомилися в початковій школі?

■ Яка ваша улюблена казка? Чи має вона автора / авторку? Про що вона?

Фольклор (від англ. folk – «народний» і lore – «знання, мудрість») – усна народна творчість. Тож буквально значення слова «фольклор» – «народна мудрість», «народне знання».

Народна (фольклорна) казка – це прозовий твір, що походить від народних переказів: невелика оповідь про вигадані події, які сприймаються слухачами / читачами як реальні.

Згодом учені помітили, що більшості народних казок притаманні постійні ознаки:

- основний конфлікт – протистояння добра і зла, в якому зазвичай перемагає добро;
- чіткий поділ персонажів на позитивних (гарних) і негативних (поганих);
- фінал казки зазвичай щасливий: позитивний герой винагороджений, а його супротивник – покараний;
- постійна будова: «казкові» зачини, кінцівки, трикратність тощо;
- постійні сюжетні повтори: наприклад, шлях пасербиці в чарівному колодязі немов «копіює» рідна дочка (казка «Пані Метелиця»);
- дія казки розгортається поза межами конкретного часу і простору («За царя Панька, коли земля була тонка» чи «В якомусь царстві, в тридесятому государстві»).

Різновиди народних казок

Про тварин

- найдавніший вид казок;
- герої – тварини, які поводяться як люди;
- оповідь про події чи ситуації, у яких розкриваються позитивні або негативні людські якості

Побутові

- пов'язані з повсякденним життям людей;
- герої / героїні – звичайні люди або персонажі-уособлення (Правда, Кривда, Горе тощо);
- оповідь про побутові ситуації, у яких розкриваються вади або достоїнства людей

Чарівні

- були частиною магічних обрядів;
- герої / героїні часто наділені надприродними здібностями; фантастичні істоти; важлива роль «чарівних помічників»;
- оповідь про тяжкі випробування героїв, фантастичні події і перетворення

- Розгляньте схему «Різновиди казок». Об'єднайтеся в групи, обравши улюблений різновид народних казок: 1) про тварин; 2) чарівні; 3) побутові. Презентуйте однокласникам, рідним казки, які ви вивчали в початкових класах або прочитали самостійно.

Мандрівний сюжет

Фольклорні твори різних народів світу іноді напрочуд схожі між собою. Наприклад, однією з найпопулярніших є оповідь про недоброзичливе ставлення мачухи до пасербиці. Доволі поширеними є й казки про хитрого Лиса, який дурить довірливого Вовка. Це так звані мандрівні сюжети.

Так, «мандрівним» є сюжет про злу мачуху, яка панькала рідну дочку та гнобила пасербицю. У чеському фольклорі такий сюжет нагадує казку «Дванадцять місяців», у якій брати-місяці винагороджують бідну дівчину й карають ледащицю. Мотив знуцання мачухи над пасербицею є також у німецькій казці «Пані Метелиця».

Іноді між окремими народами пролягають не лише тисячі кілометрів, а й цілі тисячоліття, але в їхньому фольклорі є схожі казкові історії, як, наприклад, історія про фарбованого шакала. Народившись у Стародавній Індії, вона помандрувала світом, прийшовши до України в казці І. Франка «Фарбований Лис». Тому такі усталені у фольклорі народів світу сюжети, які рухаються в просторі й часі, називають «мандрівними сюжетами».

Сюжет – послідовність подій у художньому творі.

Мандрівний сюжет – усталений сюжет, який повторюється з деякими змінами в художній творчості різних народів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розгляньте ілюстрації до німецької казки «Пані Метелиця» та української казки «Дідова дочка і бабина дочка». Чи помітили ви в них щось схоже? Чи знаєте ви ще казки з такою тематикою?
2. Чому в казках різних народів зустрічаються схожі сюжети?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Мистецька
палітра

1. Підготуйте усну розповідь «Чому мені подобаються казки?».
2. Намалуйте ілюстрацію до улюбленої казки.

«Фарбований шакал»

Ілюстрація сирійського художника до «Панчатантри». Приблизно 1310 р.

■ Як ви вважаєте, чи можуть казки навчити людину мудрості? Чи траплялися у вашому житті випадки, коли казка допомагала у якихось ситуаціях?

■ Пригадайте, які казки про тварин ви читали. Яка з казок подобається вам найбільше і чому?

■ Прочитайте про «Панчатантру» – збірку давньоіндійських казок. Чого можуть навчитися люди з казок про тварин?

Збірка давньоіндійських казок «Панчатантра»

Чи не найдавнішою у світі збіркою народних казок є «Панчатантра», створена в Індії приблизно в 3–4 столітті. «Панчатантра» написана санскритом, літературною мовою стародавніх індійців, яка стала основою майже всіх європейських мов, у тому числі й української. Із санскриту назву збірки («панча» – п'ять, «тантра» – книга) перекладають по-різному: «П'ять книг», «П'ять повчань», «П'ять хитроців» чи «П'ять кошиків житейської мудрості».

Збірка поступово поширилася серед східних народів, а згодом стала відомою і Європі. У 8 столітті «Панчатантра» була перекладена арабською, а в 13 столітті окремі її історії були переказані старослов'янською мовою і були відомі нашим пращурам у Русі-Україні.

У чому ж секрет популярності цієї книжки, яка вийшла за межі Індії і помандрувала світом? Тому що в цікавих оповідках, де діють звірі, птахи, люди, містяться мудрі настанови і повчання, що стануть у пригоді кожній людині.

Починається «Панчатантра» з історії про царя Амарашакті, яка слугує обрамленням збірки й об'єднує всі оповідки в одне ціле. Цар мав трьох ледачих синів-спадкоємців, тому звернувся до відомого мудреця Вішну-шармана, щоб той навчив їх розумної поведінки. Мудрець узявся розповідати царським синам повчальні історії – казки, байки, притчі. Вішнушарман переповідав історію, герой якої так само розповідав іншу, в яку вставлялася ще одна оповідка, і так тривало до п'яти разів. Потім усе починалося спочатку. Тож коли спадкоємці царя дослухали повчальні розповіді «Панчатантри» до кінця, то й самі стали мудрецями, готовими керувати державою.

ФАРБОВАНИЙ ШАКАЛ

В одній лісистій країні жив шакал на ім'я Чандарава. От якось, знемагаючи від голоду, він прибіг до міста, аби чимсь поживитися. Міські собаки помітили його й страшенно загавкали, погналися за ним і почали шарпати за боки гострими зубами. Рятуючи своє життя, він, геть покусаний, забіг по дорозі в будинок фарбаря¹, де стояв великий чан, повний синьої фарби. Ховаючись від переслідувачів, шакал ускочив туди і зробився такий синій, що собаки його не впізнали й порозбігалися. Чандарава подався світ за очі і зрештою прибився до лісу. Він був несхожий сам на себе, бо ж синя фарба надала йому зовсім іншої масті.

Побачивши цього дивного звіра з синьою, як у Шиви², шиєю, всі лісові жителі – леви, тигри, пантери, вовки та інші хижаки, сповнені неймовірного страху, кинулися врозтіч, примовляючи: «Хтозна-яку штуку втне цей заброда. Краще нам забігти від нього безвісти».

¹ Фарбар – фарбувальник.

² Шіва (той, що дарує щастя) – давньоіндійське божество з синьою шиєю.

Чандарава збагнув, що вони перебувають у полоні страху, тож сказав: «О звірі, чому це ви, угледівши мене, стали розбігатися? Вам нема чого боятись! Сам Брахман¹, сотворивши мене сьогодні, звелів: “Там, де звірі не мають повелителя, віднині я тебе оголошую раджею² над усіма ними, і хай титулом твоїм буде раджа Какудрума”. От я сюди й прибув, звірі, щоб прихистити вас під покровом парасольки моєї влади. Звуть мене Какудрума, а народився я в Тримир’ї³».

По цих словах леви, тигри та інші тварини заволали до нього: «Повелівай, володарю!» Тоді він надав левові чину головного радника, тигра призначив постільником, пантері доручив охороняти скриньку з бетелевою жуйкою, а вовка поставив вартовим біля входу. З родичами своїми – шакалами – він навіть розмови не заводив, а просто вигнав їх у ший, от і все. У царстві було так заведено: леви та інші звірі, промишляючи полюванням, усю здобич приносили йому, а він з висоти своєї царської влади розподіляв її поміж підлеглими.

Одного разу, прибувши на зібрання ради, Какудрума почув, що десь удалині страшенно завиває згряя шакалів. У нього від щастя навіть шерсть настовбурчилась, а в очах заблискотіли сльози радості. Не в змозі стриматись, він схопився і сам почав голосно вити. Здивовані звірі вмиють усе второпали і засоромлено похнюпили голови. Оговтавшись, загомоніли: «Ну й обдурив же нас пройдисвіт. Це ж усього-на-всього нікчемний шакал, якого слід розшматувати!»

Той з переляку хотів, було, тікати, але не встиг: леви та його підручні роздерли шакалика на дрібні шматочки. Через те я й кажу:

Хто зневажає своїх і прихиляє чужаків,

Знає, сам собі готує смерть, як раджа той Какудрума.

¹ **Брахман** – в індійській релігії першотворець, початок усього, що є у світі.

² **Раджа** – індійський верховний правитель, те саме, що володар, цар.

³ **Тримир’я** – у прадавні часи люди уявляли наш світ як поєднання трьох світів: нижнього (підземного), де перебували злі духи, демони; середнього (наземного), де мешкали люди і звірі, та верхнього (вишнього, небесного), обителі богів.

Шіву вважають покровителем тварин. Коли боги взялися збавувати Світовий океан, щоб видобути напій безсмертя, утворилася отрута, яка загрожувала богам і всьому живому. Прагнучи урятувати світ, Шива випив отруту, затримавши її в горлі. Після цього його шия стала синьою (згадайте синій колір шакала Чандарава).

За перекладом із санскриту Ігоря Серебрякова, Тамари Іваненко

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

- 1.** Доведіть, що «Фарбований шакал» належить до казок про тварин.
- 2.** Знайдіть у казці незнайомі слова. Що вони означають? Чому вони вжиті в тексті?
- 3.** Чи ви можете використати інформацію, про яку дізналися з казки, на інших уроках? Як саме?
- 4.** Перекажіть казку від імені Чандарави.
- 5.** Розташуйте пункти плану казки у правильній послідовності. Кожному рядку відповідає літера в дужках. Складіть це слово.
А Правління Чандарави (І) **Г** Викриття і покарання пройдисвіта (Я)
Б Переляк лісових мешканців (Н) **Д** Самозваний володар (Д)
В У чані із синьою фарбою (І)
- 6.** Які персонажі діють у казці «Фарбований шакал»? Спробуйте розділити їх на позитивних і негативних.
- 7.** Чи випадково історію про Чандараву розмістили в тій частині «Панчатантри», де розповідається про втрату друзів?
- 8.** Як подіяв на звірів синій колір шакала? Чому?
- 9.** Чому Чандарава, ставши раджею, змінив своє ім'я?
- 10.** Що сталося на зібранні ради? Як поведився Чандарава?
- 11.** Чому значно могутніші за Чандараву звірі (лев, тигр, пантера), які раніше запобігали перед ним, потім самі ж роздерли його на «дрібні шматочки»?
- 12.** Чи випадково наприкінці казки Чандараву названо не шакалом, а «шакаликом»?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

- 1.** Укладіть таблицю в зошиті і заповніть її.

Вчинки Чандарави	Риси характеру, моральні якості Чандарави
оголосив себе раджею над звірами	має швидкий розум, уміє використовувати ситуацію собі на користь; брехливий
роздав посади хижакам	
вигнав родичів за межі держави	
наказав хижакам приносити собі всю здобич і розподіляв її	
голосно завив на раді	

- 2.** На основі таблиці напишіть невеличкий твір «Чому не варто видавати себе за когось іншого?».

Брати Грімми. «Пані Метелиця»

Казки братів Гріммів про бременських музик, Гензеля та Греть, короля Дроздоборода та ін. є чи не в кожній родині. Але що ми знаємо про цих відомих німців? Що примусило їх, геніальних учених-філологів, займатися такими «дитячими» творами, як казки? Спробуйте дати відповіді на ці запитання, прочитавши про братів Гріммів.

Якоб і Вільгельм Грімми

Якоб (1785–1863) і Вільгельм (1786–1859) Грімми народилися в містечку Ганау в родині юриста. Рано втративши батька, вони розраховували переважно на власні працьовитість і прагнення до освіти. Брати вчилися блискуче й закінчили ліцей майже вдвічі швидше, ніж їхні ровесники. А потім навчалися на юридичному факультеті університету, адже матері дуже хотілося, щоб сини пішли батьковим шляхом...

Та Якоб і Вільгельм обрали собі іншу дорогу, ставши відомими філологами та збирачами усної народної творчості – фольклору. Вони вирушили на пошуки народних скарбів, аби «розбудити твори, що сплять у віках, воскресити любу серцю мудрість давнини, яка дремає в затінку». Фольклорні казки та перекази Якоб і Вільгельм Грімми сприймали як вияв німецького народного духу. 1812 року вони випустили першу збірку «Дитячих і родинних казок» (100 творів), за два роки вийшов другий том (70 казок), а 1822 року побачила світ остаточна редакція книги. Ці збірки примусили дорослу читацьку аудиторію сприймати казку як серйозну літературу, вияв історичної пам'яті народу, яка пов'язує прадавні часи з сучасністю.

■ Брати Грімми, які жили в Німеччині, збирали народні казки. Як ви уявляєте собі це заняття? Чи легке воно?

■ Як ви вважаєте, з яким процесом пов'язаний іменник «збирач»? Чи цікаво щось збирати? А колекціонувати? Чи збирали ви щось у своєму житті? Що саме?

Вільгельм (ліворуч) і Якоб Грімми. Художниця Елізабет Еріхау-Бауманн. 1855

Творчості братів Ґріммів, героям / героїням їхніх казок і чарівним місцям, де відбувалися неймовірні події, присвячений популярний маршрут Німеччини – «Німецька дорога казок». Він проходить через 70 населених пунктів і простягається на 600 км. Дорога починається від Ганау, батьківщини казкарів. Туристи можуть відвідати містечко Червоної Шапочки, вежу Сплячої красуні в Сабабурзі, замок Рапунцель, а в містечку Полле навіть потрапити в гості до Попелюшки і приміряти її кришталевий черевичок. Закінчується «Дорога казок» у Бремені, де обов'язково треба доторкнутися до ноги бронзового віслюка – частини скульптурної композиції «Бременські музики».

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Що ви знаєте про братів Ґріммів та їхні казки?
2. Чи є казки братів Ґріммів у вашій домашній бібліотеці? Назвіть улюблені. Чим вони вас привабили?
3. Презентуйте улюблену казку зі збірки братів Ґріммів однокласнику / однокласниці.
4. Хто такі фольклористи?
5. Брати Ґрімми – збирачі чи автори казок? Чому ви так вважаєте?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Дайте письмову відповідь на запитання «Чим корисна діяльність братів Ґріммів для європейської культури?».
2. Зніміть рекламний ролик чи створіть постер (плакат) про збірку казок братів Ґріммів.

ПАНІ МЕТЕЛИЦЯ

Жила на світі одна вдова, і мала вона дві доньки. Одна з них, пасербиця, була гарна й роботяща, а друга, рідна, гидка й лінива. Та вдова любила куди більше рідну доньку, хоч та була гидка й лінива. Пасербиця мусила виконувати всю хатню роботу, була попелюшкою в домі. Бідна дівчина щодня сиділа на шляху біля криниці й пряла доти, поки їй нитка прорізала пальці до крові.

Одного разу вона так порізала ниткою пальці, що кров'ю залило увесь починок¹. Вона схилилася над криницею, щоб вимити починок, а він вислизнув із рук і впав у криницю.

Гірко заплакала дівчина й побігла до мачухи та розказала про таке нещастя. А мачуха почала її лаяти на всі заставки і нарешті сказала:

— Уміла вкинути починок, то зараз же лізь і дістань його.

Пішла бідна дівчина до криниці, не знаючи, що й робити. І з великого жалю й страху стрибнула в криницю і знепритомніла.

А коли опритомніла, то побачила, що лежить на чудовій луці. Ясно світило сонце, і тисячі розмаїтих квітів цвіли навколо неї. Вона пішла цією лукою і набрела на піч, у якій було повно хліба. Хліб почав гукати до неї:

— Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!

Дівчина підійшла до печі і лопатою повицягала весь хліб. А потім пішла собі далі. Ось приходить вона до яблуні, а на ній аж рясніє від яблук. Яблуня просить її:

— Ох, обтруси мене! Яблука мої давно вже достигли.

Дівчина струснула яблуню, і яблука градом посипались на землю. Вона трусила доти, поки жодного яблука не лишилося на яблуні. Тоді згорнула яблука на купу і пішла далі.

■ Розгляньте ці дві ілюстрації до казки. Як ви гадаєте, про що в ній розповідатиметься?

Гізела Готтшліх

Текла Брауер

¹ **Починок** – пряжа, намотана на веретено (ручне знаряддя для прядіння у формі палички із загостреними кінцями).

Нарешті дійшла до невеличкої хатини, з якої у віконце визирала стара баба. У неї стирчали такі великі зуби, що дівчинка хотіла тікати. Але стара гукнула їй услід:

– А чого ти боїшся, люба дитино? Залишайся в мене, і якщо добре впораєшся з хатньою роботою, то й тобі добре буде. Найкраще дбай про постіль, стели якнайстаранніше та добре вибивай подушки, щоб пір'я летіло, – тоді на світі йтиме сніг, бо я ж пані Метелиця.

Як почула дівчина такі ласкаві слова, їй відлягло від серця, вона залишилась у бабусі й негайно стала до роботи. Дівчина у всьому догоджала старій, збивала їй подушки так сильно, що аж пір'я летіло, наче сніжинки, і тому жилося їй у старій дуже добре. Вона ніколи не чула від неї лихого слова і щодня їла смажене й пряжене.

Пробула дівчина певний час у старій та й засумувала, а чого їй бракує, то спочатку й сама не знала. Нарешті здогадалась, що нудьгує за домівкою, і хоча тут було їй у тисячу разів краще, проте її тягло вернутися до рідної хати.

Нарешті вона сказала до старій:

– Взяла мене туга за рідним краєм, і хоч мені у вас дуже добре, проте довше я тут zostаватися не можу, мені треба вернутися до своїх.

Пані Метелиця сказала:

– Мені подобається, що тебе тягне додому. І за те, що ти вірно мені служила, я сама тебе виведу нагору.

Вона взяла її за руку і провела до великої брами. Брама відчинилась, і тільки-но дівчина ступила на поріг, линув золотий дощ, і все золото приставало до неї, аж нарешті вся вона вкрилася золотом.

– Це тобі за те, що ти у всьому старанна була, – сказала стара і віддала їй також і починок, що впав у колодязь.

Тоді брама замкнулась, і дівчина опинилася вгорі, на землі, біля своєї хати.

А щойно вона увійшла в двір, півень злетів на цямрину і заспівав:

*Кукуріку, кукуріку! –
Наша дівчина іде, –
на ній золота без ліку.*

Отто Кубель

■ Як, на вашу думку, розгортатимуться події казки далі? Чому ви так вважаєте?

■ Знайдіть у тексті уривок, до якого підходить китайське прислів'я «У своїй хаті й сміття золоте».

Отто Кумбель

Ввійшла дівчина до хати, а мачуха й сестра, побачивши на ній золото, зраділи, не знають, де й посадити.

Дівчина розповіла про все, що з нею трапилось, і коли мачуха почула, як пасербиця дослужилася до такого великого багатства, то аж загорілася бажанням добути таке щастя й своїй рідній, гидкій та ледачій доньці.

Отож пішла ледарка до криниці, сіла та й пряде, а щоб починок був у крові, вколола собі пальця, всунувши руку в густий терен. А потім кинула починок у колодязь і стрибнула сама туди.

Вона опинилась, як і сестра, на чудовій луці й пішла тією самою стежкою. Дійшовши до печі й почувши, як хліб кричить: «Ох, витягни мене, витягни, бо згорю, я вже давно спікся!», вона відповіла: «Тільки мені й охоти бруднитися біля тебе!» – і пішла далі.

Незабаром дійшла вона до яблуні й, почувши, як та кричить: «Ох, обтрус мене, обтрус, мої яблука давно вже достигли!», вона відповіла: «От не мала роботи! Ще якесь яблуко на голову мені впаде!» – і пішла далі.

Прийшовши до хатини пані Метелиці, вона не злякалася її зубів, бо вже чула про них, і відразу найнялася до неї.

Першого дня вона дуже старалася, слухалась пані Метелицю, коли та її загадувала роботу, бо в неї тільки й думки було, що про золото, яке стара їй подарує, але другого дня почала лінуватися, третього ще більше – навіть уставати вранці не захотіла. Вона й постелі пані Метелиці не постелила як слід, і подушок не позбивала, щоб аж пір'я летіло.

Це скоро набридло старій, і вона сказала дівчині, що її служба скінчилася. Ледащиця дуже зраділа, гадаючи, що тепер на неї лине золотий дощ.

А пані Метелиця привела її до брами, і щойно дівчина ступила на поріг, як на неї перекинувся великий казан смоли.

– Оце тобі твій заробіток, – сказала пані Метелиця і замкнула ворота.

І прийшла ледащиця додому, вся вкрита смолою, а півень, побачивши її, злетів на цямрину і загорлав:

*Кукуріку, кукуріку! –
Наша ледащиця йде, –
що брудна буде довіку!*

І справді, смола так пристала до ледащиці, що не відмилася, скільки вона жила на світі.

Переклад Сидора Сакидона

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Повторіть визначення народної казки та її особливості. Чи можна вважати казку «Пані Метелиця» чарівною?
2. Пригадайте, чому і як потрапила пасербиця до пані Метелиці.
3. Чому пасербиця, хоча їй гарно було в пані Метелиці, вирішила повернутися до мачухи? Пригадайте прислів'я, яке могло б пояснити рішення дівчини.
4. Як винагородила пані Метелиця пасербицю за службу?
5. Чому мачуха й сестра зраділи, побачивши пасербицю після її повернення від пані Метелиці?
6. Чому вдова відрядила до пані Метелиці рідну доньку? Чи отримала донька те, що бажала?
7. Що траплялося по дорозі до пані Метелиці дівчатам? Як вони поводитися?
8. Як у казці пояснюється причина снігопаду? А як це природне явище пояснює наука?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Складіть план казки «Пані Метелиця» і запишіть у зошит.
2. Німецька назва казки – «Фрау Холле». Це ім'я означає «милостива». Якою в казці постає пані Метелиця – доброю, злою, милостивою чи справедливою?
3. Доберіть прислів'я, якими можна було б схарактеризувати героїв казки «Пані Метелиця» (наприклад, «від лінощів усі вади» – рідна донька; «хто добре працює, тому щастить» – пасербиця).

Два різні характери: пасербиця й рідна донька

1. До яких персонажів можна застосувати прислів'я: «Хліб не падає з неба – працювати треба» (польськ.); «Пиха снідає в достатку, обідає в злиднях, вечеряє в ганьбі» (англ.)? Поясніть свою думку й доповніть прислів'ями і приказками, які ви виписали, виконуючи домашнє завдання.
2. Знайдіть у тексті казки слова і словосполучення, які характеризують пасербицю і ледащицю.
3. Пригадайте, у чому полягає конфлікт народної казки.

Казка не лише розважає людей, а й допомагає навчитися розпізнавати добро і зло. У казці «Пані Метелиця» пасербиця

Отто Кубель

уособлює добро, а рідна донька – зло. Героїні в усьому не схожі між собою. Одна «гарна й роботяща», друга – «гидка й лінива». Вони по-різному поведуться в чарівному світі пані Метелиці. Пасербиця допомогла хлібові та яблуньці, старанно працювала в пані Метелиці. А ось рідна донька не лише відмовилася допомагати хлібові і яблуні, а й наговорила їм грубощів. У пані Метелиці вона старалася лише перший день, а вже «другого дня почала лінуватися». Тож і винагорода була такою різною: на пасербицю «линув золотий дощ», а на ледащицю «перекинувся великий казан смоли». Працелюбство – це добро, а лінощі – зло. Тому працювита і ввічлива пасербиця з казки «Пані Метелиця» винагороджена, а лінива і груба рідна донька покарана.

Антитеза – це різке протиставлення цілком різних життєвих явищ, вчинків і характерів.

4. На прикладі історій пасербиці і ледащиці доведіть, що народ засуджує зло та заохочує добро.
5. Заповніть таблицю.

План	Пасербиця	Рідна донька
Як проводила час, які були обов'язки в родині	мусила виконувати всю хатню роботу	лінувалася, нічого не робила
Ставлення мачухи / матері до дівчини		
Поведінка в чарівному світі		
Робота у пані Метелиці		
Риси характеру, моральні якості		
Винагорода від пані Метелиці		

6. Продовжте речення: Я хотів би / хотіла б бути схожим / схожою на героїню казки «Пані Метелиця» ... тому, що...

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Використовуючи матеріал таблиці, напишіть твір «Чому пасербиця була винагороджена, а рідна донька покарана?».
2. Прочитайте про японські, китайські та арабські казки, скориставшись електронним додатком до підручника. Об'єднайтеся в групи й виберіть одну казку для прочитання. Намалюйте ілюстрацію чи комікс до неї. Розкажіть про цю казку в класі.

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

- 1. Фольклор – це ...**
 - А** усна народна творчість
 - Б** народна мудрість
 - В** наука, учення
 - Г** усе з перелічених варіантів
- 2. Ідею казки «Фарбований шакал» найповніше відтворює прислів'я...**
 - А** Равлик повзе, повзе і вгору вилазить.
 - Б** Спершу робота, потім гуляння.
 - В** Не в свої сани не сідай.
 - Г** Як не вчишся молодим, будеш сльози лить старим.
- 3. Установіть відповідність між героїнею казки «Пані Метелиця» й головною рисою її характеру.**

<ol style="list-style-type: none"> 1 Пасербиця 2 Рідна донька 3 Мачуха 4 Пані Метелиця 	<ol style="list-style-type: none"> А Працьовита Б Справедлива В Лайлива Г Лінива
--	--

Займіть позицію

4. Кажуть, що фольклор – це «народна мудрість». Але Іван Франко вважав, що якщо фольклорні твори різних народів є «мудрістю, то, очевидно, мудрістю міжнародною». Спробуйте пояснити, в чому полягає відмінність між висловами «народна мудрість» і «міжнародна мудрість». Водночас використовуйте отримані на уроці знання та дотримуйтеся алгоритму:

Я вважаю, ... Тому що, ... Наприклад, ... Отже, ...

Оцініть свої досягнення.

	Так	Ні	Частково
Я знаю, хто такі автори, а хто такі збирачі казок			
Я вмію визначати ознаки народної казки			
Я вмію розрізняти різновиди народних казок			
Я знаю, що таке мандрівний сюжет			
Я вмію співвідносити вчинки Чандарави і його моральні якості			
Я вмію переказувати казку «Пані Метелиця»			
Я вмію порівнювати героїнь казки «Пані Метелиця»			
Я знаю, що таке антитеза, і вмію навести приклади антитези			

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ СВІТУ

Для дітей треба писати, як для дорослих, тільки втричі краще.

*Антуан де Сент-Екзюпері,
французький письменник*

Важко знайти людину, яка не любить казок. Народні казки знайомлять нас із вигаданим світом, де відбуваються незвичайні події зі звичайними і фантастичними героями, де добро перемагає зло. Поміркуйте, чому до чарівних історій звертаються письменники і створюють казки, які залюбки читають і діти, і дорослі.

Що таке літературна казка

Народні казки стали дуже популярними, тож їхні образи й сюжети надихали письменників на створення власних казок. Так з'явилися казкові персонажі Червона Шапочка та Кіт у Чоботях, про яких розказав французький письменник Шарль Перро. Його казки вважають першими літературними казками Європи. У німецькій літературі з'явилися фантастичні оповідки про Карлика Носа та Каліфа-лелеку, які створив Вільгелм Гауф. А казку про чарівну Русалоньку придумав письменник із Данії Ганс Крістіан Андерсен. Усі ці твори отримали назву літературних або авторських казок, бо їх написали конкретні автори.

Спочатку письменники створювали ніби свої власні варіанти народних казок. Саме такими є казки Шарля Перро. А наш Іван Франко написав казку про фарбованого лиса Микиту, спираючись на давньоіндійську

■ Які казки називають народними? Назвіть особливості народних казок.

■ Поміркуйте, чим народна казка відрізняється від літературної.

Літературна казка – це прозова або віршована оповідь про надзвичайні події чи явища, які сприймаються як реальні. Має конкретного автора. Виникла під впливом народної (фольклорної) казки.

фольклорну казку про фарбованого шакала Чандараву. Проте літератори чимдалі частіше відходили від народної казки, вигадуючи власних казкових персонажів.

В Андерсена героями казок могли стати чи то звичайна іграшка – олов'яний солдатик, чи то порцелянова статуетка балерини, чи навіть велика штопальна голка. А видатну шведську письменницю Сельму Лагерлеф міністерство освіти попросило написати твір, який би познайомив дітей з природою країни, її тваринним і рослинним світом. Так виникла відома на весь світ казка «Неймовірна подорож Нільса Хольгерссона Швецією». Казки почали писати навіть учені. Так, англійський математик Чарльз Доджсон під вигаданим ім'ям Льюїса Керролла видав знамениті книжки про Алісу в Країні Див та Задзеркаллі.

А 20 століття відкрило ціле сузір'я літературних казок. Деякі письменники створювали їх спочатку для власних дітей. Наприклад, видатна шведська письменниця Астрід Ліндгрен заколисувала свою хвору доньку, розповідаючи про смішну дівчинку у великих черевиках, зі смішними кісками та неймовірною кількістю ластовиння на обличчі – Пеппі Довгупанчоу. А згодом англієць Джон Роналд Толкін подарував світові маленьких, але мужніх гобітів.

Казки створюються протягом тисячоліть. Проте знову і знову з'являється людина, котра починає нову казкову оповідь, яку захоплено сприймають читачі. Тож казка – це безкінечна історія, яка триватиме доти, доки людство віритиме в диво й перемогу добра над злом.

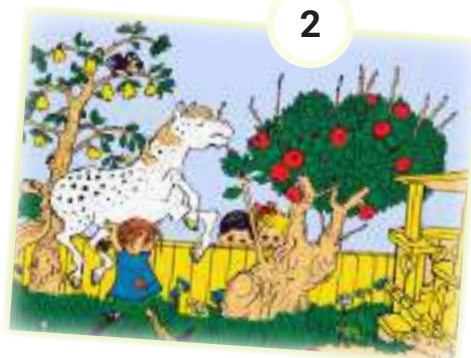
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Пригадайте, у чому полягають особливості фольклорної казки. Знайдіть їх в улюблених літературних казках.
2. Заповніть таблицю, користуючись довідкою. Зробіть висновок про те, що об'єднує фольклорну та літературну казку, і те, чим вони відрізняються.

Казка	
фольклорна	літературна
Автор невідомий, колективна творчість	Має конкретного автора

Довідка: поширюється в усній формі; може існувати в кількох варіантах; уперше з'явилася в дописемний період; головний конфлікт – протистояння добра і зла; відсутність розлогих описів; з'явилася в писемний період; має сталу форму; має віршовану та прозову форму; персонажі чітко поділені на позитивних і негативних; риси характеру персонажів можуть змінюватися протягом казки; існує лише у прозовій формі; з'являється у друкованому вигляді; автор невідомий, колективна творчість; характер персонажа протягом казки не змінюється; має конкретного автора / авторку.

3. Розгляньте ілюстрації до казок.

У якому рядку послідовність казок указано правильно?
(ФК – фольклорна казка, ЛК – літературна казка)

- А ФК – ЛК – ФК – ЛК
- Б ФК – ЛК – ЛК – ФК
- В ЛК – ФК – ФК – ЛК
- Г ЛК – ФК – ФК – ЛК

4. Відгомонам давньоіндійської «Панчатантри» є збірка Івана Франка «Коли ще звірі говорили». Пригадайте казку цього письменника зі схожим сюжетом. Визначте, що є спільне, а що відмінне порівняно з індійською казкою «Фарбований шакал».

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Спробуйте себе в ролі автора / авторки літературної казки: придумайте казкову історію за алгоритмом.
 1. Оберіть героя / героїню.
 2. Визначте риси його / її характеру, мотиви й мету вчинків.
 3. Оберіть, з ким взаємодіятиме герой / героїня.
 4. Опишіть дії головного героя / героїні для досягнення мети.
 5. Підбийте підсумки – результати змін героя (героїв), виведіть життєві правила.
 6. Придумайте назву казки.

Ганс Крістіан Андерсен «Снігова Королева»

■ Які з казок Андерсена ви знаєте? Чи подобаються вони вам? Чим саме?

Ганс Крістіан Андерсен

Ганс Крістіан Андерсен (1805–1875) народився у невеличкому данському містечку Оденсе. Він з дитинства любив оповідати дивовижні історії про все, що бачив довкола. Г. К. Андерсен також вигадував неймовірні пригоди, у яких сам був головним героєм. Серед його слухачів були шкільні товариші, які частенько глузували з малого оповідача. Мабуть, саме це й загартувало майбутнього письменника.

У дитинстві Ганс багато читав, мріяв, захоплювався театром, складав п'єси і ставив їх у своєму ляльковому театрі, сам майстрував ляльки і шив для них театральні костюми. А ще хотів співати й мріяв стати відомим танцюристом.

Пам'ятник Г. К. Андерсену на батьківщині в м. Оденсе

Портрет Ганса Крістіана Андерсена. Художник Карл Хартман. 1845

Дитинство скінчилося раптово – помер батько, і треба було думати про шматок хліба. Матір хотіла було віддати сина в науку до кравця, але Ганс Крістіан умовив відпустити його до Копенгагена, обіцяючи прославити їхній рід, адже скільки бідняків добилися в столиці визнання! Тож із невеличким клунком у руках та мізерними коштами в кишені чотирнадцятирічний Ганс Крістіан подався до столиці. Відчуваючи брак освіти, він мусив сісти за парту з дітьми, на кілька років молодшими за нього. Але попри постійні насмішки гімназистів, він дякував учителям за науку. А коли Г. К. Андерсен став студентом університету, вийшло друком його перше оповідання.

Дуже скоро про Г. К. Андерсена заговорила вся Данія. Він видав свою першу збірку «Казки, розказані дітям», з якої до нас прийшли Принцеса на горошині, Дюймовочка, Русалонька, Непохитний олов'яний солдатик, Оле-Лукоє та Еліза, що навіть на вогнищі не припинила в'язати одяг з кропиви для своїх братів-лебедів. Слава казкаря дуже швидко поширилася Європою. Тож коли через п'ятдесят років він повернувся до рідного містечка, земляки проголосили його почесним громадянином Оденсе – він дотримав слова, яке дав матері: прославив свій рід.

Щороку 2 квітня відзначається Міжнародний день дитячої книги. Раз на два роки, у день народження Андерсена, поважна Міжнародна Рада з книг для дітей і юнацтва при ЮНЕСКО проголошує чергового лауреата / лауреатку Золотої медалі Ганса Крістіана Андерсена за найкращу дитячу книгу. Цю престижну нагороду називають Малою Нобелівською премією.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як ви вважаєте, чому премію за найкращу дитячу книгу назвали саме на честь Г. К. Андерсена? Чи погоджуєтеся ви з тим, що саме він є «королем казок»? Чому?
2. У дитинстві Ганс Крістіан страждав від булінгу. Як він реагував на нього? Чи може досвід письменника допомогти сучасним підліткам? Чому?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Література
і медіа

1. Створіть пізнавальний відеоролик про лауреатів / лауреаток Золотої медалі Г. К. Андерсена.

СНІГОВА КОРОЛЕВА (Скорочено)

Оповідання перше: ДЗЕРКАЛО ТА СКАЛКИ

Отже, почнемо!.. Коли ми дочитаємо цю книжку до кінця, то будемо знати більше, ніж тепер. А тим часом – жив собі один лихий троль. Він був злючий-презлючий, наче сам чорт! Але якось і він був у чудовому гуморі, бо зробив собі дзеркало, у якому все добре й прекрасне здавалося гидким, а все негідне й погане виглядало прекрасним.

Чарівні краєвиди скидалися в дзеркалі на варений шпинат, а найкращі люди – на потвор, або здавалося, що вони стоять догори ногами і в них нема животів. Обличчя так перекривлювалися, що їх не можна було впізнати, а хто мав ластовиння, – воно розпливалося на цілу щоку!.. Троль аж заходився з реготу, – він дуже пишався своєю нечуваною вигадкою.

Усі учні троля – а в нього була своя школа – скрізь розповідали про те дивовижне дзеркало.

Отож вони бігали з тим дзеркалом по всіх усюдах, доки не залишилося жодної країни, жодної людини, яка хоча б раз не спотворилася у ньому. І тоді тролеві учні захотіли полетіти на небо, щоб поглузувати з янголів і з самого Бога. Що вище вони злітали, то дзеркало все дужче кривилося від гримас: вони його ледве втримували... Раптом дзеркало так затремтіло, що вирвалося з їхніх рук, упало на землю і розбилося на тисячу мільйонів, більйонів і ще більше скалок! І саме ці скалки наробили більше лиха, ніж саме дзеркало...

Деякі з них, завбільшки як піщинка, літали скрізь по світі і якщо потрапляли комусь до ока, то там і залишалися. Людина з такою скалкою бачила або все навиворіт, або тільки все погане: адже кожна скалочка мала таку саму властивість, що й ціле дзеркало. А деяким людям крихітна скалочка потрапляла в серце – і то було найжахливіше: серце перетворювалося на маленьку крижинку.

Злий троль радів і реготав аж до кольок у животі.

А по світі літало ще багато таких скалок...

Слухайте, що ж було далі!

Оповідання друге: ХЛОПЧИК І ДІВЧИНКА

У великому місті, де так багато людей та будинків, що не всім щастить відгородити собі куточок для невеличкого садка і багатьом доводиться розводити лише кімнатні квіти в горщиках, мешкало двоє бідних дітей. Діти не були рідні, проте любили одне одного як брат і сестра.

Їхні батьки жили в мансардах двох сусідніх будинків. Там, де дахи будинків майже доторкалися ринвами один до одного, виглядали два маленькі віконечка. Ступивши з того чи з того віконечка на ринву, можна було опинитися біля сусідського вікна. У батьків були великі дерев'яні ящики, де росли зелені та кущики троянд. Троянди чудово розросталися, і якогось дня батьки вирішили поставити ці ящики впоперек ринви. Здавалося, ніби між вікнами на дахах вирости дві грядки квітів. Горох спускався з ящиків дотолу, а троянди заглядали у вікна й перепліталися між собою. Це нагадувало тріумфальну арку з квітів та листя.

Хлопчик і дівчинка дуже любили бігати в гості одне до одного по даху й сидіти на маленьких стільчиках під трояндами. Там вони так гарно гралися!

Та взимку ці розваги припинялися. Діти нагрівали на печі мідні монетки і прикладали їх до замерзлих вікон. За мить посеред шибок з'являлися два чудові віконечка, такі круглі-круглі, і звідти визирали милі й лагідні очка. Це дивилися – кожне зі свого вікна – хлопчик і дівчинка. Хлопчика звали Кай, а дівчинку – Герда.

Влітку вони одним стрибком могли опинитися в гостях, а взимку треба було довго спускатися східцями донизу, а тоді ще довше підійматися догори.

Надворі падав сніг.

– То білі бджілки рояться! – казала їм бабуся.

■ Чи зустрічали ви людей, про яких можна було би сказати, що «їм до ока потрапила скалка дзеркала троля»?

– А в них також є своя Снігова Королева? – запитував хлопчик, бо він знав, що у справжніх бджіл є одна головна бджола.

– Звичайно, що є, – відказувала бабуся. – Сніжинки оточують її густим роєм, але вона більша за них усіх і ніколи не лишається на землі, а відлітає на чорну хмару. Часом опівночі Снігова Королева пролітає вулицями міста й заглядає у вікна, – від того вони вкриваються крижаними візерунками, наче квітами.

– А Снігова Королева може зайти сюди? – спитала якось дівчинка.

– Нехай спробує! – відказав хлопчик. – Я посаджу її на теплу піч, і вона розтане!

Того вечора, перед сном, Кай виліз на стілець біля вікна й зазирнув крізь маленьке вічко надвір. За вікном літали сніжинки, і одна з них, найбільша, упала на краєчок ящика з квітами. Раптом вона почала рости, рости і на очах перетворилася на жінку, закутану в білий серпанок, зітканий із безлічі снігових зірочок. Була вона дивовижно гарна й ніжна – вся із сліпучо-іскристої криги, але однак – жива! Її очі блищали, як дві ясні зірки, проте не було в них ані лагідності, ані тепла. Вона кивнула хлопчикові і поманила його рукою...

Хлопчик злякався, зіскочив зі стільця, а повз вікно мовби промайнула велика птаха...

Ще вчора за вікном тріщали морози, а тоді раптово настала відлига. Незабаром прийшла весна. Світило сонце, з землі вигулькувала трава, ластівки мостили гнізда. Вікна розмерзлися, і діти знову сиділи у своєму маленькому садочку на даху.

Одного дня Кай і Герда сиділи й роздивлялися книжку з дивовижними звірами та пташками. Великий годинник на міській ратуші вибив п'ять разів.

– Ой! – раптом зойкнув хлопчик. – Мене кольнуло в серце, і щось потрапило в око!

– Дівчинка взяла його за голову; Кай почав кліпати, але в очі нічого не було.

– Мабуть, уже випало! – сказав він.

Але в тому то й річ, що нічого не випало. То були скалочки з химерного тролового дзеркала. Ви, звичайно ж, пам'ятаєте, що все гарне й прекрасне здавалося в ньому поганим та бридким, а все погане й лихе виглядало прекрасним. Бідний Кай! Скалочка потрапила просто в його серце, і тепер воно мусило перетворитися на крижинку!.. Біль минув, але скалки залишились...

Відтоді Кая наче підмінили. Коли Герда показувала йому книжки з малюнками, він відмахувався від них і казав, що ці книжки годяться лише для немовлят, коли розповідала щось бабуса, – він присікувався до кожного слова. Та хіба тільки це! Тепер він потішався з того, що начіпляв бабусині окуляри і передражнявав її.

Незабаром він навчився передражнявати всіх сусідів. А все через скалки трелевого дзеркала, що потрапили йому в око і в серце. Кай дражнив навіть маленьку Герду, яка любила його всією душею. Усі Каєві розваги були тепер дивно-холодні, ба навіть злі.

Якось, коли знову випав сніг, Кай прийшов до Герди з великою лупою і підставив під сніжинки рукав свого пальта.

Крізь збільшувальне скло сніжинки здавалися набагато більші, ніж насправді, і були схожі на пишні квіти або десятикутні зірки.

– Подивись, як майстерно зроблено! – захоплено мовив Кай. – Це ж цікавіше, аніж справжні квіти! А яка точність! Жодної кривої лінії! Ох, якби вони тільки не танули!

Одного дня Кай катався на санчатах разом з іншими хлопцями.

На майдані з'явилися великі білі сани, у яких сидів хтось у білій шапці, закутаний у пишне біле хутро. Сани двічі повільно об'їхали довкола майдану, і Кай швиденько встиг прив'язати до них свої санчата. Великі сани мчали все швидше й швидше, а тоді звернули з майдану в провулок. Людина в білому повернулася до Кая і дружньо, як давньому знайомому, кивнула головою. Кай декілька разів хотів відв'язати санчата, але людина в білій шубі приязно кивала йому, і він їхав далі...

Ось вони вже виїхали за міську браму. Сніг раптом повалив величезними пластівцями, і зробилося так темно, що хлопчик навіть не бачив своєї простягнутої руки. Він силкувався скинути мотузок, яким зачепився за великі сани, але його санчата мовби приросли до них і вихором летіли далі й далі.

Кай голосно закричав, але ніхто його не почув. Сніг не вщухав, і сани, поринаючи в замети, мчали як навіжені.

Снігові пластівці все росли й росли, аж урешті зробилися величезними білими курми. Раптом курки розлетілися навсібіч, великі сани зупинилися і людина в білому підвелася. Її шуба й шапка були зі снігу. Це була жінка – висока, струнка, сліпучо-біла. Це була... Снігова Королева!

– Ну й добре ми попоїздили! – сказала вона. – Але ти геть змерз. Залізайно в мою шубу!

І вона перенесла хлопчика в свої сани й загорнула його у свою шубу. Кай мовби опустився у сніговий замет.

– Ти й досі мерзнеш? – спитала Снігова Королева й поцілувала Кая в чоло.

О, її цілунок був зимніший за лід! Він пройняв Кая наскрізь – до самого серця, яке й так було вже наполовину крижане. На мить йому здалося, що він ось-ось помре. Та тільки на одну мить, бо незабаром йому полегшало і він зовсім перестав мерзнути.

Снігова Королева ще раз поцілувала Кая, і з тієї миті він забув і Герду, й бабусю, і геть усіх!..

– Ну, більше я тебе не цілуватиму, – сказала вона, – щоб, бува, не зацілувати насмерть.

Кай глянув на неї. Снігова Королева була така прекрасна! Розумнішого, вродливішого обличчя він не міг собі й уявити!..

Вона вже не видавалася йому такою крижаною, як тоді, коли з'явилася за вікном. Тепер кожна її рисочка була для нього взірцем досконалості. Він перестав її боятися і розповів, що знає усі чотири дії арифметики, навіть з дробами, знає, скільки в кожній країні квадратних миль і скільки мешканців, а вона, слухаючи все те, тільки усміхалася...

Раптом Снігова Королева підхопила його і злетіла на чорну хмару. Буря завивала й стогнала, мовби співаючи старовинних пісень. Вони летіли над лісами, над озерами, над морем, над землею. Під ними дули холодні вітри, вили вовки, мерехтів сніг; над ними літали й крякали чорні круки, а високо вгорі блищав місяць, великий та ясний. Від того дня Кай дивився на нього усю довгу-довгу зимову ніч, а вдень спав біля ніг Снігової Королеви.

Оповідання третє: САДОК БАБУСІ, ЩО ЗНАЛА ЧАРИ

Герда скрізь розшукувала Кая і гірко плакала. Навесні вона вирішила піти до річки й попросити повернути їй Кая в обмін на найдорожчу річ – новенькі червоні черевички. Але хвилі відразу винесли їх на берег, бо не могли повернути хлопчика. Герда подумала, що кинула черевички не надто далеко. Вона забралася у неприв'язаний човен і знову кинула черевички у річку. Неприв'язаний човен захитався й поволі поплив. Герда спочатку злякалася, але потім подумала, що річка несе її до Кая, і заспокоїлася.

Аж ось вона припливла до великого вишневого саду, в якому стояв маленький будиночок під солом'яною стріхою з чудернацькими червоними й блакитними віконцями. З хатини, спираючись на костур, вийшла стара-престара бабуся у великому солом'яному капелюсі, на якому були намальовані чудові квіти.

– Ох, бідолашне мале дівчатко! – сказала стара. – Як це ти потрапила на таку велику й швидку ріку і запливла так далеко?

Із цими словами бабуся зайшла у воду, зачепила костуром човна, притягла його до берега і висадила Герду. Герда вельми зраділа, що нарешті опинилася на землі, хоча й трішки побоювалася незнайомої бабусі.

– Ну, ходімо, розкажеш мені, хто ти така і як сюди дісталася! – промовила бабуся.

Отож Герда про все їй розповіла, а бабуся похитувала головою і тільки повторювала: «Гм, гм!»

Врешті Герда таки зважилася запитати:

– А ви, бабусю, ви... не бачили Кая?

– Ні, дитино, він ще не проходив тут, але, напевне, йтиме, – відповіла старенька. – Так що не сумуй, а краще скуштуй моїх вишень та подивись на квіти в саду: вони кращі, ніж намальовані, і кожна квітка вміє розповідати казки.

Бабуся взяла Герду за руку, завела її в будиночок і замкнула двері на ключ. На столі стояв кошик зі стиглими вишнями, і Герда могла їсти їх досхочу. Доки дівчинка їла, бабуся золотим гребінцем розчісувала їй волосся, що кучерявилося і огортало золотим сяйвом її личко – привітне, миле, кругленьке і рожеве, як троянда.

– Давно вже я хотіла мати таку милу маленьку дівчинку! – сказала бабуся. – От побачиш, як добре ми заживемо з тобою.

І що довше розчісувала вона Герду, то дівчинка більше забувала про Кая. Стара вміла чаклувати. Але вона не була лихою чаклункою і чаклувала лише трішки, задля розваги. Одначе тепер їй дуже хотілося лишити Герду в себе.

Вона пішла в садок, торкнулася костуром усіх троянд, і вони, розквітлі і пишні, вмить сховалися глибоко-глибоко в землю.

Бабуся боялася, щоб Герда не побачила її троянд, бо тоді вона згадає про свої, а тоді й про Кая – і втече. Зробивши свою справу, бабуся повела Герду до квітника. Які звідти линули пахощі, яка там була краса! Герда радісно бігала поміж квітів, аж доки сонце не сховалося за високими вишнями. Тоді бабуся поклала її в гарненьке ліжечко з червоними шовковими перинами, набитими блакитними фіалками.

Назавтра Герда знову гралася на сонечку серед квітів. Так минуло багато днів. Герда знала кожну квіточку, і хоч їх було безліч, їй, проте, здавалося, мовби якоїсь квітки тут не вистачає.

Одного ранку вона сиділа й розглядала солом'яний капелюх бабусі, на якому були намальовані квіти. Найкращою серед них була троянда, – бабуся забула її стерти. От що таке стареча пам'ять!

– Гей, та тут нема троянд! – вражено скрикнула Герда й кинулася їх шукати.

Але даремно! Жодної троянди серед цього моря квітів не було!.. Тоді вона сіла на землю й заплакала, її теплі сльози впали якраз на те місце, де ріс колись один із трояндових кущів. І щойно сльози змочили землю – звідти вигулькнув свіжий і квітучий кущ. На якусь мить вона вражено завмерла – і враз згадала про ті чудові троянди, під якими вона так любила сидіти з Каєм.

– Кай! О Боже!.. Як я забарилася! – вигукнула дівчинка. – Мені ж треба шукати Кая! Ви не знаєте, де він? – спитала вона у троянд. – Чи, може, ви вірите, що він помер?!

– Він не помер! – промовили троянди. – Адже ми були під землею, куди йдуть усі померлі, але Кая поміж них нема.

Тоді Герда кинулася в кінець садка. Хвіртка була зачинена на старий іржавий засув, проте дівчинка так уперто його смикала, що він урешті піддався і хвіртка відчинилася. Недовго думаючи, Герда – так, як була, босоніж, – вибігла на шлях.

Літо вже минуло. Надворі стояла пізня осінь, але в чарівному садку бабусі, де завжди сяяло сонце і цвіли квіти, цього не було помітно.

Ох, як же натомилися її маленькі ніжки! Як холодно й вогко було навколо! І яким сірим та сумним здавався увесь світ!..

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як Кай потрапив до Снігової Королеви?
2. Чому Герда вирушила на пошуки Кая?
3. Навіщо бабуса, що вміла чаклувати, хотіла залишити Герду в себе? Як довго Герда перебувала в бабусі?
4. Чому казка про Кая та Герду розпочинається з історії про дзеркало троля?
5. Об'єднайтесь у групи і підготуйте:
 - а) переказ оповідання «Хлопчик і дівчинка» від імені Снігової Королеви;
 - б) переказ оповідання «Садок бабусі, що знала чари» від імені тієї бабусі.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Заповніть таблицю.

Ставлення Кая до	До того, як в око потрапила скалка	Після того, як в око потрапила скалка	Після поцілунку Снігової Королеви
книг			
квітів			
бабусі			
Герди			
улюблених занять			
Риси характеру Кая			

На основі таблиці підготуйте стислу розповідь про те, як змінився Кай протягом казки.

Оповідання четверте: КОРОЛЕВИЧ І КОРОЛІВНА

Герді знову довелося сісти перепочити. На снігу, навпроти неї, стрибав великий чорний крук. Він довго й пильно приглядався до дівчинки, киваючи їй головою, і врешті озвався:

– Крра-крра! Привіт!

Він не вмів добре розмовляти людською мовою, але, видно, дівчинка йому дуже сподобалася, тож він запитав:

– Куди це ти бредеш по світі сама-самісінька?

Слова «сама-самісінька» Герда зрозуміла дуже добре. Вона розповіла крукові про все своє життя і спитала, чи не бачив він Кая. Крук замислено похитав головою і промовив:

– Можливо! Можливо!

Крук розповів, що королівна вирішила вийти заміж за чоловіка, який міг би підтримати розмову. Одного разу в королівстві з'явився хлопець. Він тримався розкуто і дуже мило. Сказав, що прийшов не свататися, а послухати мудрої розмови королівни. Герда була переконана, що це Кай, і попросила крука провести її у палац. Їм прийшла на допомогу крукова наречена – ручна ворона.

Коли всі вогні в палаці погасли, крук повів дівчинку довгими алеями, через сад, і врешті вони опинилися перед маленькими ледь прочиненими дверцятами. О, як билося Гердине серце зі страху й нетерпіння!.. Вони переступили поріг і побачили там ручну ворону, що озиралася на всі боки.

Герда присіла і вклонилася їй, як колись навчила її бабуса.

– Мій наречений розповів мені про вас стільки гарного, маленька панночко! – промовила ручна ворона. – І «повість вашого життя» теж дуже зворушлива. Чи не можете ви взяти лампу, а я піду попереду? Не бійтеся, тут нікого нема.

Нарешті вони опинилися в опочивальні. Її склепіння нагадувало верхівку величезної пальми з коштовним кришталевим листям. Із самої середини стелі спускалася товста золота стеблина, на якій висіли два ліжечка, що мали форму лілеї. Одне було біле, і в ньому спала королівна, друге – червоне, і в ньому Герда сподівалася побачити Кая. Дівчинка злегка відгорнула одну з червоних пелюсток і побачила темно-русяву потилицю...

О, це був Кай!.. Вона голосно вигукнула його ім'я й піднесла лампу до самого його обличчя. Хлопець прокинувся і повернув голову...

О!.. Це був не маленький Кай!.. Королевич був схожий на нього лише з потилиці, хоч також був юний і гарний. Із пелюсток білої лілеї визирнула королівна.

– Що сталося? – спитала вона здивовано.

Маленька Герда заплакала й розповіла всю свою історію, а також усе, що зробили для неї крук із вороною.

Королевич підвівся зі свого ліжечка й запропонував його Герді. Більше поки що він нічого не міг зробити.

Герда лягла в дивовижну постіль, склала ручки й подумала: «Боже, які добрі люди і птахи!..» Тоді заплющила очі й солодко заснула.

Наступного дня її одягли з голови до ніг в оксамити й шовки. Королевич із королівною вмовляли Герду ще хоч трішки погостювати в їхньому палаці, але вона подякувала їм і сказала:

– Я мушу їхати на пошуки маленького Кая. Якщо ваша ласка, дайте мені санчата з конячкою та пару чобіток.

Їй дали й чобітки, і муфту, й чудову сукню, а коли вона з усіма попрощалася, до воріт під'їхала новенька карета зі щирого золота. Герб королівни й королевича блищав на ній, як зірка.

Королевич із королівною самі посадовили її до карети, наповненої смачними наїдками, й побажали щасливої дороги.

Лісовий крук, що саме одружився з ручною вороною, проводжав Герду перші три милі. Його дружина стояла на воротах і махала крильми. Після перших трьох миль крук і Герда попрощалися.

Оповідання п'яте: МАЛЕНЬКА РОЗБІЙНИЦЯ

Вони довго їхали темним лісом, і їхня карета світила, як ліхтар. Вона засліпила очі придорожнім розбійникам, і вони цього не стерпіли.

– Золото! Золото! – закричали розбійники й кинулися на карету. Вони зупинили коней й витягли з карети Герду.

– Яка пухкенька! Яка пишненька! Горішками відгодована! – зраділа, потираючи руки, стара розбійниця з довгою колючою бородою й волохатими бровами.

– Ой-йо-йой! – раптом закричала розбійниця, бо саме тієї миті її вкусила за вухо власна донька, що сиділа в неї за спиною і була така свавільна й дика, що страх!

– Ох ти мерзенне дівчисько! – закричала мати і не встигла вбити Герду.

– Не руште її! Вона буде гратися зі мною, – сказала маленька розбійниця. – Вона віддасть мені свою муфту, свою гарну сукню і спатиме зі мною в моєму ліжку.

І дівчинка знову так укусила матір за вухо, що та аж підстрибнула й закрутилася, мов дзиґа.

Маленька розбійниця була така ж на зріст, як і Герда, але дужча й ширша в плечах і смаглява. Очі в неї були чорні і якісь сумні.

Вона обняла Герду й сказала:

– Вони не приштрикнуть тебе, аж доки я на тебе не розсерджуся. Ти, напевно, королівна?

– Ні, – відказала Герда й розповіла про все, що їй довелося пережити і як вона любить Кая.

Маленька розбійниця дуже поважно глянула на Герду і, злегка кивнувши головою, промовила:

– Вони не приштрикнуть тебе, навіть коли я розсерджуся на тебе, – швидше я сама тебе порішу! – І вона витерла дівчинці сльози, а тоді сховала обидві руки в її м'якеньку й теплу муфточку.

Карета в'їхала на подвір'я розбійницького замку й зупинилася. Замок згори донизу був обплетений великими тріщинами, з яких час від часу вилітало гайвороння. Назустріч вибігли бульдоги – такі величезні, що кожен із них міг проковтнути людину. Бульдоги високо підстрибували, але не гавкали. Це їм заборонялося.

Посеред просторої зали з облущеними й закуреними стінами та кам'яною підлогою палав вогонь.

– Цю ніч ти будеш спати зі мною, біля моїх любих звірят! – сказала маленька розбійниця.

Дівчаток нагодували, напоїли, і вони пішли у свій куток, де лежала солома, вкрита килимами. Над ними, на жердинах, сиділа добра сотня голубів. Усі вони, здавалося, спали, та коли підійшли дівчатка, голуби заворушилися.

– Вони всі мої, – сказала маленька розбійниця і схопила одного з голубів. Вона так ним труснула, що голуб аж забив крильми. – Поцілуй його! – крикнула вона, тицьнувши голуба просто Герді в обличчя.

– А ось мій любий дідуганчик: бе-е-е! – загорлала вона й потягла за роги прив'язаного до стіни північного оленя в блискучій мідній вуздечці. – Його теж треба прив'язувати. Щовечора я лоскочу його шию гострим ножом – він дуже цього боїться.

Маленька розбійниця витягла з розколини в стіні довгого ножа і провела ним по оленячій шиї. Бідолашний олень почав брикатися, а дівчинка зареготала й потягла Герду до постелі.

Два лісові голуби вуркотіли у своїй кліточці; решта голубів уже спали. Маленька розбійниця вмить заснула. Герда заснути не могла: вона не знала, чи її вб'ють, чи залишать живою. Раптом лісові голуби сказали:

– Курр! Курр! Ми бачили маленького Кая. Біла курка несла на спині його санчата, а він сидів у санях Снігової Королеви. Вони летіли над лісом, коли ми ще лежали в гнізді. Курр! Курр!

– Що ви кажете? – скрикнула Герда. – Куди поїхала Снігова Королева? Ви знаєте про це?

– Вона поїхала, мабуть, до Лапландії, – відповіли голуби, – бо там завжди зима. Спитай-но у північного оленя, що стоїть на прив'язі.

– Так, там завжди сніг і крига, там так чудово! – промовив північний олень. – Там можна стрибати по просторих крижаних полях, там стоїть літній палац Снігової Королеви, а її улюблений палац височіє біля Північного полюсу, на острові, що зветься Шпіцберген.

Уранці Герда розповіла маленькій розбійниці все, що почула від лісових голубів. Маленька розбійниця споважніла, кивнула головою і сказала:

– Що ж, нехай так. Нехай... А ти знаєш, де Лапландія? – спитала вона північного оленя.

– Хто ж це може знати краще за мене? – відповів олень, і його очі заблищали. – Там я народився, виріс і вільно вистрибував по снігових просторах.

– Знаєш, – сказала вона, – я відв'яжу тебе й випущу на волю. Шпар у свою Лапландію, але за це ти мусиш віднести цю дівчинку до палацу Снігової Королеви, – там її названий братик. Ти, звичайно, чув її розповідь. Вона говорила досить голосно, а ти ж завжди підслуховуєш.

Північний олень не тямився з радості. Маленька розбійниця посадила на нього Герду, про всяк випадок міцно її прив'язала і навіть підсунула їй м'яку подушечку, щоб було зручніше сидіти.

– Е, вже нехай... – зітхнула вона, – візьми й свої хутряні чобітки, бо буде зимно. А муфту я лишаю собі – надто вона гарна. А щоб ти не мерзла – ось материні рукавиці, вони будуть тобі аж по лікті... Ну ось, тепер у тебе рука, як у моєї матері...

Герда на radoцax плакала.

– Пхе! Терпіти не можу, коли скиглять! – сказала маленька розбійниця. – Тепер ти повинна радіти. Ось візьми ще дві хлібини й шинку, щоб не гігнути з голоду.

Хлібини й шинку вона прив'язала до оленя, а тоді відчинила двері, перерізала своїм гострим ножом мотузку, якою був прив'язаний олень, і сказала:

– Вимітайся, доки я не передумала! Та дивись мені, бережи це дівча!

Герда простягла маленькій розбійниці обидві руки у величезних рукавицях і попрощалася з нею.

Знайдіть на карті острів Шпіцберген. Прочитайте в інтернеті про тамтешній клімат. Чи випадково Андерсен поселив Снігову Королеву саме там?

Північний олень зірвався, як вихор. Вони щодуху мчали через ліси, через болота, через скелясті гори й чагарі.

Вони встигли з'їсти і хліб, і шинку і врешті досягли Лапландії.

Оповідання шосте: ЛАПЛАНДКА Й ФІНКА

Олень зупинився коло вбогої хатинки, у якій мешкала стара лапландка. Він розповів їй усю історію Герди, але перед тим розказав свою, – вона здавалася йому набагато важливішою. А Герда так задубіла, що не могла й говорити.

– Ох ви ж бідолахи! – скрушно мовила стара лапландка. – Вам ще далеченько мандрувати. Чекайте, я напишу кілька слів на в'яленій рибині-трісці, паперу в мене нема, а ви віднесете її фінці, яка живе в тих місцях і краще за мене знає, що треба робити.

Коли Герда зігрілася й попоїла, вони знову рушили в дорогу.

Так добіг олень з Гердою аж до Фінляндії і постукав у димар оселі, де жила фінка, – дверей тут зовсім не було. Усередині оселі було дуже гаряче. Низенька господиня швидко розстебнула Гердину сукню, скинула їй рукавиці й чобітки і, поклавши оленеві на голову крижину, почала читати те, що було написано на в'яленій трісці. Після цього вона взяла з полиці великий сувій паперу з дивним писанням і почала пильно щось звідти вичитувати.

За якийсь час, міняючи на голові оленя лід, фінка прошепотіла:

– Маленький Кай справді у Снігової Королеви, проте він вельми задоволений, навіть щасливий, і гадає, ніби це найкраще місце в світі. А все через те, що в нього в серці і в очі засіли скалки трілового дзеркала, їх треба виїняти, інакше він ніколи не стане самим собою і Снігова Королева заволодіє ним назавжди.

– А ти не можеш допомогти Герді, щоб вона стала сильнішою? – запитав олень.

– Я не можу дати їй більше сили, ніж вона має тепер. Хіба ти не бачиш, яка велика її сила? Хіба не бачиш, як підкоряються їй і люди, і тварини? Не нам позичати їй сили, адже вона босоніж обійшла півсвіту! Сила – в її чистому дитячому серці. І якщо вже вона не зможе дістатися до замку Снігової Королеви і виїняти з Кая зачаровані скалки, то більше ніхто в світі не зможе цього зробити... За дві милі звідси починається сад Снігової Королеви. Віднеси дівчинку до великого куща з червоними ягодами і прожогом вертайся назад – не барися й хвилини.

Кажучи це, фінка посадила Герду на спину оленя, і він помчав.

– Ой, я забула теплі чобітки! Ой, я забула рукавиці! – закричала маленька Герда, але олень не смів зупинитися, доки не добіг до куща з червоними ягодами.

Там він зсадив Герду, поцілував її просто в губи, і враз по його щоках побігли великі блискучі сльози.

Бідна Герда залишилася сама – на лютomu морозі, без чобітків і рукавиць. Вона побігла щодуху вперед. Назустріч їй ринув крижаний струмінь снігових пластівців. Герда згадала великі гарні сніжинки під збільшувальним склом, але ці були набагато більші, страшніші і мчали просто на Герду! Що ближче вони долітали, то більшали й більшали! Це були передові лави війська Снігової Королеви. Одні з них нагадували страхітливо-колючих їжаків, інші – гладких ведмежат із настовбурченою шерстю, але всі вони були блискучо-білі живі снігові клубки.

Герда почала шепотіти «Отче наш». Було так холодно, що кожен її віддих одразу ж перетворювався на густий туман. Туман усе густішав, і ось із нього почали вирізнятися маленькі світлі янголики. Доторкаючись до землі, вони перетворювалися на великих грізних ангелів. На голові в них були шоломи, а в руках – списи та щити. Коли Герда скінчила молитву, довкола неї стояло ціле військо!

Ангели розпорошили снігових страховиськ на тисячі маленьких сніжинок! Шлях до палацу Снігової Королеви був вільний.

Але тепер саме час подивитися, що ж робив Кай?..

А він і не думав про Герду, і навіть не мав гадки, що вона стоїть за стіною замку...

Оповідання сьоме:

ЗАМОК СНІГОВОЇ КОРОЛЕВИ І ЩО СТАЛОСЯ ЗГОДОМ

Стіни замку Снігової Королеви намели хуртовини, вікна й двері пробили буйні вітри. Тут було сто, а чи й більше зал, і кожному з них освітлювало північне сяйво. Усі зали були дуже великі, дуже пустельні, дуже холодні, дуже блискучі й крижані. Тут ніколи не бувало розваг.

Посередині найбільшої снігової зали стояло замерзле озеро. Крига тріснула на ньому на тисячу шматків, і всі вони були такі рівні й доладні, що в це важко було повірити. Посеред озера сиділа Снігова Королева. Вона називала це озеро дзеркалом розуму і вважала його найдовершенішим з-поміж усіх дзеркал.

Маленький Кай, сам того не помічаючи, з холоду аж посинів. Королевіні поцілунки зробили його нечутливим до морозу, а його серце перетворилося на крижинку. Кай мудрував над плескатими гостробокими крижинами, складаючи з них різні фігури й слова. Проте він ніяк не міг скласти слово, якого йому особливо хотілося – «ВІЧНІСТЬ». Адже Снігова Королева сказала: «Коли ти складеш це слово, то станеш сам собі господар, і я подарую тобі увесь світ і новенькі ковзани». Та це слово ніяк йому не давалося.

Одного дня Снігова Королева полетіла до теплих країв, а Кай залишився сам-один у неосяжній пустельній залі. Він дивився на крижинки і все мудрував, мудрував, аж у нього заболіла голова. Кай наче замер і був такий блідий, мовби геть перетворився на крижинку. І саме в цей час у величезну браму палацу входила Герда. У брамі її зустріли буйні вітри, які – о диво! – раптом затихли і лягли на землю, мовби схотіли спати.

Дівчинка увійшла до величезної крижаної зали і враз побачила Кая. Герда впізнала його! Вона кинулася йому на шию й закричала:

– Каю! Мій любий Каю! Нарешті я тебе знайшла!..

Та Кай сидів тихий, непорушний і холодний.

Тоді Герда заплакала, і її гарячі сльози впали йому на груди. Вони прони-зали його до самого серця і розтопили крижану скалку чарівного дзеркала.

Кай поглянув на Герду, і вона заспівала йому про троянди.

Кай раптом заридав. Він ридав так довго й сильно, що скалка дзеркала витекла йому з ока разом зі сльозами. Тоді він упізнав Герду й радісно вигукнув:

– Гердо! Де ж ти так довго була? І де був я сам?..

Кай роззирнувся довкола.

– Як тут зимно! – сказав він і міцно пригорнувся до Герди.

На radoщах дівчинка сміялася і плакала водночас. Радість була така велика, що навіть крижинки затанцювали, а коли втомились, то самі скла-лися в те слово, яке наказала скласти Снігова Королева.

Герда поцілувала Кая в обидві щоки – і вони знову зарум'янилися, поці-лувала в очі – і вони заблищали, як її власні. Кай знову став самим собою – бадьорий і веселий. Тепер він геть не боявся повернення Снігової Королеви – його відпускна, написана блискучими крижаними літерами, лежала поруч.

Кай із Гердою вийшли з пустельного крижаного палацу. Вони йшли, тримаючись за руки, й розмовляли про бабусю, про свої троянди, і на їх-ньому шляху вщухали буйні вітри й виглядало сонце. Коли ж вони дійшли до куща з червоними ягодами, там на них уже чекав північний олень. Кай і Герда вирушили спочатку до фінки, щоб відігрітися в її теплій хатині й до-відатися про шлях додому. Тоді поїхали до лапландки. Вона спорядила їм сани, і разом із оленем провела їх до самого лапландського кордону, де вже пробивалася перша зелень. Тут вони всі й попрощалися...

Зацвірінькали перші пташки, дерева вкрилися зеленими бруньками. З лісу, їм назустріч, виїхала дівчина на баскому коні. Дівчина була в яскра-вій червоній шапочці і з пістолетами за поясом. Це, звичайно ж, була ма-ленька розбійниця. Їй набридло жити вдома, тож вона подалася в мандри.

Дівчина впізнала Герду, а Герда – її. Як же вони зраділи!

– Ич, пройдисвіт! – кивнула на Кая маленька розбійниця. – Не знаю, чи ти вартий того, щоб за тобою бігали аж на край світу!

Але Герда погладила її по щоці й спитала про королевича й королівну.

– Вони поїхали в чужі землі, – сказала мала розбійниця.
– А крук? – запитала Герда.
– Лісовий крук помер. Його гавга тепер удова й ходить із чорною шерстинкою на нозі, нарікаючи на долю. Але краще розкажи, як ти відшукала оце ледащо.

Тоді Герда з Каєм розповіли їй усе як було.

– Сніп-снур-снур-бальсець – ось і казочці кінець! – загиготіла мала розбійниця, потиснула їм руки і пообіцяла провідати їх, якщо коли-небудь завітає в їхні краї.

Вона підстрожила коня й помчала у широкий світ.

А Кай із Гердою продовжували свій шлях, тримаючись за руки, і там, де вони проходили, розквітали квіти й зеленіла трава.

Та ось одного ранку вони почули до болю знайомі дзвони і впізнали високі вежі рідного міста. Незабаром вони вже входили в низенькі двері своїх маленьких мансардок і саме тут здивовано зауважили, як вони обоє за цей час підросли.

*Переклад з данської Оксани Іваненко
Ілюстрації Ніки Гольц*

Тема – це те, про що розповідається у творі. Темою казки «Фарбований шакал» є розповідь про шакала, який через чудесний збіг обставин став володарем над звірами.

Ідея художнього твору – провідна думка, сенс, який автор хоче донести до читача. Часто таких сенсів у творі є кілька. Наприклад, у казці «Пані Метелиця» їх можна виразити прислів'ями: «Яка робота, така й винагорода» та «Клаптик рідної землі кращий за Соломонові володіння» чи «Краще сухий хліб удома, ніж печеня в чужому краї», адже пасербицю, хоч як не було їй добре у пані Метелиці, взяла туга за рідним краєм.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому королевич, королівна та маленька розбійниця вирішили допомогти Герді?
2. Об'єднайтеся в групи «помічників Герди» та від їхнього імені поясніть, чому ви вирішили допомогти дівчинці і як саме це зробили. Починайте свою розповідь так: «Я вирішив / вирішила допомогти Герді, бо...»
3. А чому фінка відмовилася допомагати Герді? Що, на її думку, робило Герду сильною?
4. Що запропонувала Снігова Королева Каю? Чому хлопчикові не вдалося самому скласти слово «ВІСНІСТЬ»?

5. Знайдіть у казці всі випадки, коли сльози впливали на розвиток подій (наприклад, сльози Герди в саду бабусі, яка вміла чаклувати – згадка Герди про Кая тощо). Чи випадково Андерсен вживає цей образ?

6. Чому казка про Кая та Герду розпочинається з історії про дзеркало троля?

7. Розподіліть персонажів казки на позитивних і негативних. Чи є дійові особи, яких важко однозначно віднести до позитивних чи негативних?

8. Чому гарні і добрі люди іноді роблять погані вчинки? Чи варто в житті ділити людей на поганих і хороших? Поясніть свою позицію.

9. Пригадайте, що таке тема та основна думка (ідея) художнього твору. Чи зміниться тема і основна думка казки «Снігова Королева», якщо прибрати з неї перший розділ? Чому?

10. Визначте тему (теми) та ідею казки «Снігова Королева».

11. Виберіть у підручнику одну з ілюстрацій до казки «Снігова Королева». Який епізод вона відтворює? Чи вдалося на картині передати події твору? А почуття героїв / героїнь? Перекажіть цей епізод.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Герої та героїні казки поставлені в умови вибору між добром і злом. Проаналізуйте їхні життєві позиції і заповніть таблицю.

Персонаж	Вибір між добром і злом (вчинок)	Що спонукало до вчинку?
Кай		
Бабуся, що вміла чаклувати		
Маленька розбійниця		

2. За допомогою відповідних програм (наприклад, Animaker) спробуйте створити мультфільм за мотивами казки чи намалювати комікс.

Оскар Уайльд «Хлопчик-зірка»

Оскар Уайльд

Оскар Уайльд (1854–1900) народився в Дубліні, у родині відомого лікаря, котрий водночас захоплювався археологією та фольклором. Батько письменника власним коштом збудував невеличкий медпункт, де будь-хто міг отримати безкоштовну медичну допомогу. Згодом ця амбулаторія стала лікарнею, що працює донині. Від батька Оскар успадкував неймовірне працелюбство та допитливість.

Мати письменника була поеткою й пишалася, що серед її найближчих родичів і пращурів були відомі письменники. Вона захоплювалася мистецтвом, тож будинок Уайльдів прикрашала велика кількість чудових картин і скульптур.

Ще дитиною Оскар Уайльд опанував німецьку та французьку мови. У школі він був першим учнем, потім закінчив знаменитий Оксфордський університет і став журналістом. Він мав гострий розум і оригінальний вигляд: його костюми обговорювалися тижнями, а дотепні жарти повторювали як зарозумілі лондонські аристократи, так і міська біднота. Англійці й нині вважають Оскара Уайльда найбільшим дотепником Великої Британії. Вистави за його п'єсами збирали повні театральні зали, а книжки розходилися величезними накладками. А невдовзі про Оскара Уайльда дізнався весь світ.

■ Розгляньте фотопортрет Оскара Уайльда. Якого казкового героя він вам нагадує?

Оскар Уайльд.
Фото Наполеона Сароні.
1882

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Кого з людей ми називаємо зірками? Якими вони, на вашу думку, мають бути?
2. Прочитайте казку «Хлопчик-зірка» і складіть її план.

ХЛОПЧИК-ЗІРКА (Скорочено)

Якось двоє Лісорубів верталися додому з лісу. Було дуже холодно, навіть Гірський Водоспад нерухомо замерз, бо його поцілувала Крижана Королева. Лісоруби заблукали і були нажахані, бо знали, яка жорстока Крижана Королева до тих, хто зачинає в її обіймах. Нарешті вони побачили внизу долину і вогні рідного села. Лісоруби нарікали на свою нещасну долю і скаржилися, що «несправедливість панує в світі: радощі вона дарує небагатьом, зате горе вділяє щедрою рукою». Раптом вони побачили, як прекрасна, надзвичайно яскрава зірка впала з неба. Розраховуючи знайти шматок золота, лісоруби кинулися за верболіз. Та замість золота в складках плаща із золотої тканини, вишитої зірками, спало дитинча в бурштиновому намисті. Один Лісоруб запропонував кинути дитину в лісі, адже їм нічим годувати власних. А другий вирішив забрати дитя до себе, а його товариш дивувався подумки з такої його дурості та м'якосердя.

Коли дружина відчинила двері й побачила, що це її чоловік вернувся живий-здоровий, вона обняла його, поцілувала, допомогла зняти з плечей важку в'язку хмизу, обмела йому сніг з чобіт і запросила до хати.

Але він сказав їй:

– Я знайшов щось у лісі і приніс тобі, щоб ти подбала про нього, – і не переступив порога.

І тоді він розгорнув плащ і показав їй дитинча, що спало.

– Ох, чоловіче добрий! – промимрила вона. – Та хіба в нас своїх дітей мало, що ти надумав принести до хати ще й підкидька? – І вона дуже розгнівалася на чоловіка.

– Ні, ти послухай, це ж не звичайне дитя, а Дитя-зірка, – заперечив чоловік і розповів дружині дивну історію про те, як він знайшов дитину.

Але це її не заспокоїло і вона стала глузувати з чоловіка, лаяти його й кричати:

– Своїм дітям он не вистачає хліба, а ти хочеш годувати ще й чуже? А хто потурбується про нас? Хто нас нагодує?

І чоловік нічого не відповів, але й не переступив порога.

А тут із лісу потяг пекучий вітер і залетів крізь відчинені двері до хати; дружина здригнулась і сказала чоловікові:

– Може, ти зачиниш двері? Вітер завіває аж у хату, і я вже *змерзла*.

– А хіба не вічний *холод* у тій хаті, де люди з кам'яними серцями? – запитав чоловік.

Але дружина не відповіла ні слова, тільки ближче підсунулась до вогнища.

■ Які значення має слово «холод» («змерзнути») у цьому фрагменті казки?

Та через деякий час вона повернулася і глянула на чоловіка, і очі її були повні сліз. Тоді він швидко ввійшов до хати і поклав їй дитя на руки. А вона поцілувала його й поклала на ліжечко поруч із найменшою своєю дитиною. А вранці наступного дня Лісоруб узяв дивовижний золотий плащ і заховав його у велику скриню, а дружина зняла з шиї дитини бурштинове намисто і теж поклала в скриню.

Отож Дитя-зірка росло й виховувалося вкупі з дітьми Лісоруба, їло і пило з ними за одним столом і гралося разом з ними. І з року в рік хлопчик гарнішав і гарнішав, а жителі села тільки дивувалися його красі, тому що всі вони були смуглолиці й чорняві, а цей мав личко біле й ніжне, мов вирізьблене із слонової кістки, і золоті кучері – як пелюстки нарциса, і губи – як пелюстки червоної троянди, і очі – як фіалки, що дивляться в чисту воду струмка. І він стрункий, немов квітка в полі, де не ступала нога косаря.

Проте ця врода обернулася йому на шкоду, бо виростав він гордий, себелюбний і жорстокий. Дітьми Лісоруба і всіма іншими сільськими дітьми він гордував, бо ж вони, мовляв, низького походження, а він – шляхетного роду, адже походить від Зірки. І він попихав дітьми й називав їх своїми слугами. Він не тільки не мав співчуття до нужденних, сліпих, калік і всіх скривджених долею, а ще й кидав на них камінцями та проганяв на шлях, накрикував, щоб вони йшли просити хліба десь в інше місце, і жоден жебрак, крім хіба найвідчайдушнішого, не наважувався вдруге заходити в те село просити милостиню. Хлопець був ніби заворожений своєю казковою вродою і насміхався й глузував з нещасних та безпомічних. Себе ж любив, і часто влітку, коли стояли тихі сонячні дні, він лежав у священниковому садку біля кринички і посміхався собі з утіхи, милуючись своєю вродою.

Не раз було Лісоруб і його дружина дорікали хлопчиків, кажучи:

– Ми ж не вчинили з тобою так, як ти чиниш із тими, що zostалися на світі, мов билинка в полі, і ні до кого їм прихилитись. І чому ти такий жорстокий з тими, що потребують співчуття?

Та Хлопчик-зірка не слухав їх, він тільки стояв понуро та посміхався зневажливо, а потім знову біг до своїх ровесників і верховодив ними. А ті в усьому слухались його, бо він був гарний, прудконогий, умів танцювати, співати й грати на сопілці. І хоч би куди вів їх Хлопчик-зірка, вони стрімголов бігли за ним, і хоч би що наказував робити, вони все покірливо робили. І коли він виколював кротові очі гострим

■ Чи можна ці рядки назвати портретом? Чому? За допомогою яких засобів виразності автор змальовує Хлопчика-зірку?

шпичаком з очерету, вони реготали, а коли жбурляв камінцями на прокаженого¹, вони реготали теж. Так він верховодив ними в усьому, і вони стали такі ж немилосердні, як і він.

І от якось проходила селом одна бідна жебрачка. Її одіж була самé лахміття, а з босих ніг, зраних об гостре каміння шляху, сочилася кров, жаль було дивитися на ту страдницю. Натомившись, вона сіла під каштаном перепочити.

Та її побачив Хлопчик-зірка і сказав своїм товаришам:

– Гляньте! Он під гарним зеленим каштаном сидить брудна старчиха. Ходімо проженемо її звідти, бо вона така відразлива, що на неї гидко дивитися.

І він підійшов до жебрачки ближче і став кидати в неї камінцями та насміхатися, і вона з жахом дивилася на нього і не могла відвести погляду. І коли це побачив Лісоруб, що обтісував колоди на току неподалік, то підбіг і став дорікати йому такими словами:

– У тебе й справді кам'яне серце, і не маєш ти милосердя, бо що поганого заплідняла тобі ця сердешна жінка, що ти знущаєшся з неї?

А Хлопчик-зірка весь спаленів від гніву, тупнув ногою і сказав:

– А хто ти такий, щоб питати мене, чого я так роблю? Я тобі не син і не повинен коритися тобі.

– То правда, що не син, – відповів Лісоруб, – але ж я тебе пожалів, коли знайшов у лісі.

Коли старчиха почула ці слова, вона тільки скрикнула і зразу зомліла. Тоді Лісоруб підняв її і відніс до своєї хати, а його дружина почала клопотатися коло неї. І, коли та жінка опритомніла, вони подали їй їсти й пити і просили заспокоїтися.

¹ **Прокажений** – людина, хвора на проказу, страшну хворобу, яка спотворює людину. Тому прокажених усі боялися. Про своє наближення такі люди сповіщали, калатаючи дзвоником.

Ехо і Нарцис (фрагмент картини). Художник Дж. В. Вотерхаус. 1903

Нарцис – один із персонажів давньогрецької міфології. Якось юнак побачив своє відображення в озері. І так захопився власною красою, що не зміг відірватися від споглядання й помер прямо на березі. А на тому місці з'явилися квіти, названі на його честь нарцисами. Нині нарцисами називають також гордовитих, самозакоханих людей, які вважають себе винятковими, зневажливо ставляться до інших людей та вимагають захоплення від оточення. Така поведінка називається нарцисизмом.

■ Знайдіть у тексті і прочитайте уривок, де розповідається про поведінку Хлопчика-зірки, коли він жив у Лісоруба. Чи можна його назвати нарцисом? Порівняйте картину Дж. Вотерхауса та ілюстрацію на попередній сторінці.

Жінка розповіла, що десять років тому вона народила у лісі сина, але втратила його. Тоді Лісоруб покликав хлопчика до хати.

І Хлопчик-зірка, сповнений великої радості й подиву, убіг до хати. Та коли побачив ту, що чекала на нього в хаті, він презирливо зареготав і мовив:

– Ну, а де ж та моя мати? Я тут не бачу нікого, крім цієї бридкої старчихи.

– Я – твоя мати, – відповіла йому жінка.

– Ти збожеволіла, як ти можеш казати таке! – гнівно вигукнув Хлопчик-зірка. – Ніякий я тобі не син, бо ти – бридка старчиха в лахмітті. Тож тікай звідси, і щоб я більше не бачив твого бридкого обличчя!

– Не кажи так, адже ти й справді мій синочок, якого я народила в лісі! – вигукнула вона і, впавши на коліна, простягла до нього руки. – Грабіжники викрали тебе в мене й кинули в лісі на сніг, щоб ти замерз, – плачучи, промовляла вона. – Але я тебе зразу впізнала, щойно побачила, і впізнала ті речі, що були тоді з тобою: золотий плащ та бурштинове намисто. І я благаю тебе: ходім зі мною, бо я, шукаючи тебе, обійшла весь світ. Ходім зі мною, мій сину, бо я потребую твоєї любові.

Та Хлопчик-зірка навіть не ворухнувся: він наглухо закрив своє серце, щоб її нарікання не проникли туди, і в тиші, що запала, чути було тільки, як схлипує бідна жінка.

Нарешті Хлопчик-зірка заговорив, і голос його звучав безжально й презирливо:

– Якщо це правда, що ти моя мати, – сказав він, – то краще б ти не приходила сюди й не ганьбила мене, адже я гадав, що моєю матір'ю була Зірка, а не якась старчиха, як ти кажеш мені. Тому забирайся звідси геть, щоб я тебе більш ніколи не бачив.

– Ой, синочку мій! – скрикнула жінка. – Невже ти й не поцілуєш мене на прощання? Я ж стільки натерпілася мук, доки відшукала тебе!

– Нізащо, – відповів Хлопчик-зірка, – адже на тебе навіть бридко глянути, і я радніше поцілую гадюку чи жабу-ропуху, ніж тебе.

Тоді жінка встала і поплентала, обливаючись гіркими сльозами, до лісу, а Хлопчик-зірка, побачивши, що вона пішла, зрадів і побіг гратися зі своїми товаришами.

Та тієї ж миті, як ті побачили його, вони стали глузувати з нього, кажучи:

– Та ж ти бридкий, як ропуха, і відразливий, як гадюка! Тікай звідси геть, бо нам гидко гратися разом з такою потворою, як ти. – І вони прогнали його з садка.

Тоді Хлопчик-зірка задумався і промовив сам до себе:

– Що це вони кажуть? Ану піду я до кринички й погляну на себе в воду, і вона скаже мені, що я гарний.

І він пішов до кринички і глянув у воду, але що ж він побачив! Обличчям він став схожий на жабу, а тіло його вкрилось лускою, як у гадюки. І він кинувся обличчям у траву і заривався, а потім сказав собі:

– Це, певне, така мені кара за мій гріх. Адже я відмовився від рідної матері й прогнав її геть, я посоромився її і вчинив жорстоко з нею. Тепер я піду й шукатиму її по всьому світу і не знатиму спочинку доти, доки не знайду її.

І тут до нього підійшла найменша донька Лісорубова, і поклала йому руку на плече, і мовила:

– Чи ж то найбільше горе – втратити свою вроду? Все одно залишайся з нами, і я ніколи не дражнитиму тебе.

А він їй відповів:

– Ні, я жорстоко повівся з моєю матір'ю, і на покару за це мені послано це нещастя. Тому я мушу йти звідси і блукати по світу доти, аж поки знайду свою матір і виблагаю в неї пробачення.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Оберіть уривки і підготуйте виразне читання казки в особах.
2. Простежте за текстом казки, у яких випадках вживаються протилежні за значенням слова: «краса» – «потворність» («відразливість» і т. ін.).
3. Подумайте, чи завжди зовнішня краса людини відповідає її внутрішній красі.
4. Проаналізуйте поведінку Хлопчика-зірки і дітей у селі. Чи можна її назвати жорстокою? Чому? Чи відповідальність за таку поведінку лежить лише на Хлопчикові-зірці?
5. Знайдіть у тексті та прочитайте в ролях уривок першої зустрічі Хлопчика-зірки з матір'ю. Які ви виберете емоційні інтонації – для хлопчика? жебрачки? Лісоруба? Чи змінюються їхні почуття? Чому?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Оригінальну назву казки О. Уайльда «The Star-Child» (букв. «зіркова дитина») українською перекладають як «Зоряний хлопчик» чи «Хлопчик-зірка». Чи однаковим є значення цих словосполучень? Який варіант назви казки обрали б ви? Чому? Поясніть свою відповідь письмово.

І він схопився й побіг до лісу, гукаючи матір, щоб вернулась, але нізвідки не чув відповіді. Цілий день він ходив і гукав по лісу, а коли зайшло сонце, ліг спати на купу листя, і всі пташки та звірі повтікали від нього, бо пам'ятали його жорстокість. І він спав сам-самісінький, тільки ропуха збоку лупала на нього очима та гадюка повільно проповзла біля нього.

А вранці він прокинувся, зірвав кілька кислих ягід з дерева, з'їв їх і пішов далі безмежним лісом, умиваючись гіркими сльозами. І кого тільки зустрічав дорогою, всіх запитував, чи не бачили його матері.

Він запитав Крота:

– Ти риєш нори під землею. Скажи мені, чи не бачив ти там моєї матері?

А Кріт йому відповів:

– Ти виколов мені очі. Як же я можу бачити?

Тоді він запитав у Коноплянки:

– Ти літаєш понад самими вершечками найвищих дерев і можеш бачити весь світ. Скажи, чи не бачила ти моєї матері?

А Коноплянка відповіла йому:

– Як же я можу літати, коли ти заради втіхи попідрізав мені крила?

І малу Білочку, що самотою жила в дуплі ялини, він спитав:

– Скажи, де моя матір?

А Білочка відповіла:

– Ти вбив мою матір. Шукаєш свою, щоб і її вбити?

І Хлопчик-зірка похилив голову, заплакав і став просити пробачення у всіх божих створінь та все йшов і йшов далі лісом, шукаючи тієї старчихи. А на третій день, пройшовши весь ліс, він вибрів на узлісся і спустився в долину.

І коли він проходив селами, діти дражнили його й кидали на нього камінцями, а селяни, боячись, щоб від нього не пішла на зерно яка зараза, не пускали його навіть до клуні ночувати, наказуючи наймитам гнати його геть, і не було жодної людини, яка б зглянулася на нього. Не доводилося йому ні від кого чути й про бідну старчиху, свою матір, хоч блукав він по світу вже довгих три роки і не раз, бувало, йому ввижалося, ніби то вона пішла поперед нього битим шляхом, і він кидався доганяти й гукав її, до крові збиваючи свої босі ноги об гостре каміння. Але він ніколи не міг наздогнати її, а люди, які жили при шляху, казали йому, що їм ніколи не доводилося бачити таку чи схожу на неї жінку, і ще й потішалися з його горя.

Отак три роки блукав він по світу і ніде ніколи не зустрів ні любові, ні доброзичливості, ані милосердя; весь світ повівся з ним так само жорстоко, як він чинив у дні своєї гордині.

І от одного разу надвечір підійшов до брами міста, що лежало на березі річки за міцним муром, і хоч він ледве волів натруджені ноги, а все ж вирішив зайти в місто. Проте вояки, що стояли перед брамою на чатах, схрестили свої алебарди і грубо гукнули йому:

– Що тобі треба в нашому місті?

– Я шукаю свою матір, – відповів він, – і благаю вас: пустіть мене до міста, бо, може, вона саме тут.

Та вояки тільки взяли його на глузи, а один з них, трясучи чорною бородою, поставив перед ним свого щита й закричав:

– Слово честі, твоя мати не дуже зрадіє, коли побачить тебе, адже ти гідший від ропухи з болота чи від гадюки, що повзає в баговинні. Йди геть звідси! Геть же! Твоєї матері нема в нашому місті.

А другий, той, що тримав жовтого прапора в руці, запитав його:

– А хто твоя мати і чому ти розшукуєш її?

І він відповів:

– Моя мати так само, як і я, просить хліба, а я завдав їй страшної образи, тож благаю вас: пропустіть мене, щоб я міг випросити в неї прощення, якщо вона живе в цьому місті.

Але вони не захотіли пропустити його і почали колоти своїми списами.

І коли він, плачучи, повернув назад до брами, підійшов чоловік в обладунку, прикрашеному золотими квітами, і в шоломі з крилатим левом замість гребеня і запитав у варті, хто це просив дозволу зайти до міста. І вони відповіли йому:

– То якийсь жебрак і син жебракчи, і ми його прогнали геть.

– І дарма, – засміявся той, – а ми продамо цю потвору в рабство, і ціна за нього буде така: вартість келиха солодкого вина.

А в цей час мимо йшов якийсь страшний і лихий з лиця дідуган і, почувши ці слова, сказав:

– Я заплачу за нього цю ціну. – І, заплативши гроші, взяв Хлопчика-зірку за руку й повів його до міста.

Вони пройшли багато вулиць і підійшли, нарешті, до хвіртки в стіні, затіненій гранатовим деревом. Дідуган торкнувся до хвіртки своїм яшмовим перснем, і вона відчинилася. Вони спустилися по п'яти бронзових східцях до саду, де цвіли чорні маки й стояли зелені полив'яні глечики.

■ Яке враження справив на вас сад, до якого привів дідуган Хлопчика-зірку? На що вказує колір маків у саду? Які відчуття викликають у вас дії дідугана? Що вказує на небезпеку, яка нависла над Хлопчиком-зіркою?

Тут дідуган витяг із свого тюрбана мережаний шовковий шарф, зав'язав ним очі Хлопчикові-зірці й повів його кудись, підштовхуючи поперед себе. А коли він зняв пов'язку з його очей, Хлопчик-зірка побачив, що опинився в підземній в'язниці, яка освітлювалася ліхтарем, почепленим на гаку.

І дідуган поклав перед ним на дощечці скибку цвілого хліба й сказав: «Їж», і поставив кухлик із солонуватою водою і сказав: «Пий». І коли Хлопчик-зірка поїв і попив, дідуган вийшов, замкнувши за собою двері й закріпивши їх залізним ланцюгом.

А наступного ранку дідуган, що був насправді найпідступнішим із чаклунів Лівії і навчився свого мистецтва в іншого чаклуна, який жив на березі Нілу, увійшов до в'язниці, глянув похмуро на Хлопчика-зірку і сказав:

– У тім лісі, що неподалік від брами цього міста, сховано три золоті монети: з білого золота, з жовтого золота і з червоного золота. Сьогодні ти мушиш принести мені монету з білого золота, а коли не принесеш, одержиш сто канчуків по спині. І поспішай якнайшвидше, а ввечері я чекатиму на тебе біля хвіртки мого саду. Гляди ж принеси біле золото, а то погано тобі буде, бо ти – мій раб і я заплатив за тебе ціну келиха солодкого вина. – І він знову запнув Хлопчикові-зірці очі мережаним шовковим шарфом і вивів його з будинку в сад, де росли чорні маки, і, примусивши піднятися на п'ять бронзових східців, відчинив хвіртку своїм яшмовим перснем і виштовхнув його на вулицю.

І Хлопчик-зірка вийшов з міста й підійшов до лісу, про який казав йому Чаклун.

А треба сказати, що віддалік цей ліс милував око – здавалося, що в ньому повно співучих пташок та запашних квітів, і Хлопчик-зірка з радістю зайшов у нього. Та мало втіхи зазнав він у тому лісі, бо хоч би де він ступив, скрізь перед ним уставали батого шипшини з колючими шпичаками, і вогнем обпікала жалка кропива, і будяки кололи його своїми гострими, як кинджали, колючками, і Хлопчик-зірка набрався муки. Він ніде не міг знайти монету з білого золота, про яку говорив йому Чаклун, хоч і шукав її від ранку до полудня і від полудня до заходу сонця. А коли стало заходити сонце, він повернув додому, вмиваючись гіркими слізьми, бо знав, яка на нього чекає кара.

Та коли він уже виходив на узлісся, з хащів до нього долинув крик – здавалося, хтось кличе на допомогу. Забувши про своє горе, він побіг на той крик і побачив мале Зайченя, що потрапило в пастку якогось мисливця.

І Хлопчик-зірка зглянувся на бідне Зайченя і звільнив його, промовивши до нього:

– Сам я всього-на-всього раб, але тобі я подарую волю.

А Зайчєня відповіло йому так:

– Ти й справді подарував мені волю, а от чим я тобі за це віддячу?

І Хлопчик-зірка сказав йому:

– Я шукаю монету з білого золота, але ніде не можу її знайти, і коли я не принесу її моєму господарю, він мене дуже битиме.

– Іди за мною, – сказало йому Зайчєня, – і я заведу тебе туди, куди тобі треба, бо я знаю, де захована ця монета і навіть.

Тоді Хлопчик-зірка пішов за Зайчєням і – о радість! У дуплі великого дуба побачив монету з білого золота, яку він шукав.

Сповнений безмежної радості, він схопив монету і сказав Зайчєнятї:

– За послугу, яку я тобі зробив, ти мені віддячив у багато разів більшою, і за мою добрість відплатив ти мені сторицею.

– Ні, – відповіло Зайчєня, – як ти вчинив зі мною, так я вчинив з тобою, – і швидко поскакало геть, а Хлопчик-зірка пішов до міста.

Тепер слід сказати, що біля міської брами сидів прокажений. Його обличчя закривав сірий полотняний каптур, і його очі палали в прорізах, мов жарини, і коли він помітив Хлопчика-зірку, що підходив до брами, він ударив у свою дерев'яну миску і задзвонив у свій дзвінок, гукнувши йому так:

– Дай мені монетку, а то я помру з голоду. Адже мене вигнали з міста і ніхто не змилюється наді мною.

– Як жаль! – вигукнув Хлопчик-зірка. – У мене тільки одна монета в гаманці, і коли я не принесу її моєму господарю, він мене страшно битиме, бо я його раб.

Та прокажений благав його доти, доки Хлопчик-зірка змилювався над ним і віддав йому монету з білого золота.

А коли він прийшов до будинку Чаклуна, той відчинив хвіртку, і впустив його в сад, і запитав його:

– Ти приніс монету з білого золота?

І Хлопчик-зірка відповів:

– Ні, не приніс.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив, і поставив перед ним порожню дощечку й сказав: «Їж», а потім поставив порожнього кухлика й сказав: «Пий» і знову кинув його в підземелля.

А вранці Чаклун прийшов і сказав:

– Якщо сьогодні ти не принесеш мені монети з жовтого золота, то навіки залишишся моїм рабом і одержиш триста канчуків по спині.

І пішов знову Хлопчик-зірка до лісу і цілісінський день шукав монету з жовтого золота, проте ніде не міг її знайти. А коли стало заходити сонце, він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього те саме Зайчєня, яке Хлопчик-зірка визволив із пастки. І запитало його Зайчєня:

– Чого ти плачеш? І що ти шукаєш у лісі?

І відповів йому Хлопчик-зірка:

– Я шукаю монету з жовтого золота, яка десь тут захована, і коли я її не знайду, мій господар поб'є мене і я навіки зостанусь у нього в рабстві.

– Іди за мною, – сказало Зайчєня і побігло лісом, аж доки прибігло до озерця. А на дні цього озерця лежала монета з жовтого золота.

– Як я тобі віддячу за це? – сказав Хлопчик-зірка. – Це ж удруге ти виручаєш мене з біди.

– Ну то й що, зате ти перший зглянувся на мене, – сказало Зайчєня і швидко побігло геть.

А Хлопчик-зірка взяв монету з жовтого золота, поклав її в гаманець і хутко пішов назад до міста. Але прокажений знову побачив його, вибіг йому назустріч, упав на коліна й закричав:

– Дай мені монету, а то я помру з голоду.

І Хлопчик-зірка відповів йому:

– У мене в гаманці тільки одна монета з жовтого золота, і якщо я не принесу її моєму господарю, він поб'є мене і я зостанусь навіки у нього в рабстві.

Але прокажений так благав його, що Хлопчик-зірка пожалів його й віддав йому монету з жовтого золота.

А коли він підійшов до будинку Чаклуна, той відчинив хвіртку, впустив його в сад і запитав:

– Ти приніс монету з жовтого золота?

І Хлопчик-зірка відповів:

– Ні, не приніс.

Тоді Чаклун накинувся на нього, і побив його, і закував його в кайдани, і знову кинув до підземелля.

А наступного дня вранці Чаклун прийшов до нього і сказав:

– Якщо ти сьогодні принесеш мені монету з червоного золота, я відпущу тебе на волю, а якщо не принесеш, я тебе вб'ю.

І пішов Хлопчик-зірка до лісу, і цілісінський день шукав монету з червоного золота, проте ніде не міг її знайти. А надвечір він сів на землю й заплакав, і коли він плакав, прибігло до нього Зайчєня.

І Зайчєня сказало йому:

– Монета з червоного золота, яку ти шукаєш, лежить у печері, що позад тебе. Тож не плач, а радій.

– Як же я тобі віддячу за це? – вигукнув Хлопчик-зірка. – Гай, гай! Це ти ж втретє виручаєш мене.

– Але ти перший зглянувся на мене, – відповіло йому Зайчєня і швидко побігло собі геть.

А Хлопчик-зірка зайшов у печеру і в найдальшому кутку її побачив монету з червоного золота. Він поклав її у свій гаманець і вирушив хутчій

до міста. А прокажений, побачивши його, став посеред дороги і закричав, благаючи його:

– Віддай мені монету з червоного золота, а то я помру! – І Хлопчик-зірка знову пожалів його й віддав йому монету з червоного золота, сказавши:

– Твоя біда гірша, ніж моя.

Але серце його стислося з туги, бо він знав, яка лиха доля на нього чекає.

Та диво дивне! Коли він проходив міську браму, вартові вклонилися йому з великою шанобою і промовили:

– Який гарний наш володар!

А натовп городян ішов за ним слідом і гукав:

– Та нема за нього вродливішого в усьому світі!

Заплакав тоді Хлопчик-зірка і сказав сам до себе:

– Це вони насміхаються з мене та потішаються з моєї жалюгідності.

Але навколо нього зібралося так багато люду, що він заблукав і прийшов на широку площу, де стояв королівський палац.

І ворота палацу відчинилися, і назустріч Хлопчикові-зірці поспішили священнослужителі та найбільші вельможі міста, і сказали, вклонившись йому низько:

– Ти наш володар, на якого ми давно чекаємо, і син нашого короля.

А Хлопчик-зірка їм відповів:

– Я не королівський син, а син бідної жебрачки. І як ви можете казати, що я вродливий, коли я знаю, що на мене гидко глянути?

Тоді той, чий обладунок був прикрашений золотими квітами і на чийому шоломі замість гребеня був крилатий лев, підняв перед ним свого щита і крикнув:

– Чому мій повелитель не вірить, що він гарний?

І Хлопчик-зірка глянув у щит. І що ж він побачив? Його обличчя знову було гарне, як колись, і вся його колишня врода знов повернулася до нього, тільки в очах він побачив щось нове, чого раніше ніколи в них не бачив.

А священнослужителі та найбільші вельможі впали перед ним на коліна й сказали:

– Було давнє пророцтво, що цього дня прийде до нас той, хто має владарювати над нами. Тож хай володар наш візьме цю корону і цей скіпетр і стане нашим королем, справедливим і милосердним.

Але Хлопчик-зірка відповів їм:

– Я не гідний бути вашим королем, бо я зрікся матері, що породила мене, і я доти не матиму спокою, доки не знайду її і не випрошу в неї

■ Яку особливість народної казки нагадують фрагменти про три монети? Поміркуйте, які ще ознаки вказують на казкову природу твору.

пробачення. Тож відпустіть мене, бо я мушу далі йти по світу і не можу тут більше затримуватися, хоч ви й пропонуєте мені корону та скіпетр.

І по цих словах він відвернувся і глянув на вулицю, що вела до міської брами, і – леле! Серед людей, що товпились довкола сторожі, він побачив жебрачку, яка була його матір'ю, а поруч неї стояв той самий прокажений, що сидів був перед міською брамою.

Крик радощів зірвався з його вуст, і він побіг до жебрачки і, впавши перед нею навколішки, обцілував рани на її ногах і омив їх своїми слізьми.

Він низько схилив голову, аж до пилюки і, ридаючи так, що, здавалося, його серце ось-ось розірветься з болю, промовив такі слова:

– Мати моя! Я зрікся тебе в дні своєї гордині. Не відштовхни мене в годину мого смирення! Я ненавидів тебе. Даруй же мені любов. Я був відцурався тебе. Прийми ж своє дитя...

Проте жебрачка не відповіла йому й слова.

І він простер руки до прокаженого й припав до його ніг, кажучи:

– Тричі виявляв я до тебе милосердя. Ублагай же мою матір заговорити до мене.

Але прокажений не відповів йому й слова.

І він знову заридав і сказав:

– Мати моя! Несила мені більше терпіти ці страждання. Даруй мені своє прощення і дозволь вернутися назад до лісу.

І жебрачка поклала руку йому на голову й промовила:

– Устань!

І прокажений поклав руку йому на голову й теж сказав:

– Устань!

І він підвівся, глянув і – о диво з див! Перед ним були Король і Королева.

І Королева сказала йому:

– Ось твій батько, якого ти пожалів у біді.

А Король сказав:

– Ось твоя мати, чиї ноги ти омив своїми слізьми.

І вони обняли й поцілували його, і повели його в палац та вбрали в дорогі шати, і наділи йому корону на голову та дали в руки йому скіпетр, і став він правити містом, що стояло над річкою. І він був милосердний і справедливий до всіх. Він прогнав геть лихого Чаклуна, а Лісорубові та його дружині послав багато дорогих подарунків, а дітей його зробив вельможами. Нікому не дозволяв він поводитися жорстоко з птахами й звірами і вчив усіх любові, добра та милосердя. Голодним він роздавав хліб, а голим – одіж, і в його державі панували мир і достатки.

Та правив він недовго. Надто багато зазнав він горя і надто тяжкі пройшов випробування – тож через три роки він помер. А після нього прийшов лихий володар.

Переклад з англійської Ілька Корунця

*Ілюстрації створено на основі діафільму «Хлопчик-зірка»
Української студії хронікально-документальних фільмів.
Художник Ю. Харьков (1986)*

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть у казці персонажів, яких письменник запозичив в інших казках. Чи можна його звинуватити в порушенні авторських прав?
2. Знайдіть у казці слова, написані з великої літери, хоча за правописом треба навпаки. Спробуйте пояснити, навіщо автор їх написав саме так.
3. Накресліть таблицю в зошиті. Поступово заповнюйте її, відповідаючи на запитання.

Вчинки Хлопчика-зірки	Риси характеру, які виявляються у вчинках
Зневажав сільських дітей, уважав їх своїми слугами	пихатість
Образив жебрачку, відмовився визнати в ній матір	жорстокість

4. Яким виріс Хлопчик-зірка? Що спотворило його характер?
5. Чому Хлопчик-зірка відмовився від матері? Як його за це було покарано?
6. Кого Хлопчик-зірка просив допомогти знайти матір? Чи отримав він допомогу? Чому?
7. Яка деталь у вбранні Чаклуна доводить, що цей одяг був запозичений зі східних казок?
8. Хто допоміг Хлопчикові-зірці виконати завдання Чаклуна? Чому?
9. Розкажіть про Хлопчика-зірку від імені крота, зайченяти чи інших героїв казки.
10. Перед яким вибором стояв Хлопчик-зірка, коли ніс Чаклунові останню монету? Які риси характеру виявилися у його вчинку?
11. Чому до Хлопчика-зірки повернулася краса? Чи можна це назвати винагородою за випробування?
12. Порівняйте характер Хлопчика-зірки на початку і наприкінці казки. Як змінилися його погляди на життя і ставлення до людей?
13. Чи можна визначити конфлікт казки «Хлопчик-зірка» як боротьбу добра і зла? Хто кому протистоїть у цій боротьбі?

14. Чи можна фінал казки назвати щасливим? Чому?
15. Визначте тему та ідею (провідну думку) казки О. Уайльда.
16. Часто можна почути: «Поводься з людьми так, як хочеш, щоб поводитися з тобою». Коли в казці справджується ця думка? Чому? Підбери прислів'я та приказки, які відображали б цю ситуацію. Чи завжди, зробивши добро, треба чекати на віддяку?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Мистецька
палітра

1. Підготуйте розгорнуту відповідь на запитання «Чого хотів навчити О. Уайльд своїх дітей, розказуючи їм казку про Хлопчика-зірку?».
2. Намалюйте портрет Хлопчика-зірки чи створіть портрет-колаж, використовуючи пелюстки квіток, які згадані в описі його зовнішності.

Оригінал і переклад художнього твору

Твори, які ви читаєте на уроках зарубіжної літератури, у підручнику подані українською мовою, хоча їх було написано мовою, якою володів автор / авторка.

Оригіналом (від лат. «первісний») називається текст, відтворений тією мовою, якою він первісно був написаний. Тож текст казки Оскара Уайльда «Хлопчик-зірка», надрукований англійською мовою, є оригіналом, адже саме цією мовою її написав автор.

Перекладом називають твір, поданий іншою мовою, а не мовою оригіналу. Так, професор Ілько Корунець переклав англomовну казку О. Уайльда українською мовою. Тож казка «Хлопчик-зірка», надрукована українською, – це її переклад (саме він є у вашому підручнику).

Тому, шануючи авторів / авторок улюблених книг, ми віддаємо належне перекладачам. Завдяки їхній копіткій праці твори, написані мовами різних народів світу, до нас промовляють нашою рідною мовою.

1. Перегляньте тексти прочитаних творів і дізнайтеся, хто їх перекладав українською.
2. Яка відмінність між оригіналом і перекладом?
3. Як ви вважаєте, чия праця легша – авторів / авторок чи перекладачів / перекладачок? Чому?

Роальд Дал

«Чарлі і шоколадна фабрика»

Роальд Дал

Роальд Дал (1916–1990) народився в Англії. Після школи він пішов працювати, щоб якомога швидше стати незалежним. Вісімнадцятирічним юнаком вирушив до Африки, де працював у нафтовій компанії. Коли почалася Друга світова війна, Роальд Дал став льотчиком. Під час першого польоту в зону бойових дій літак зазнав аварії в лівійській пустелі, а він сам дістав тяжке поранення. Роальду Далу довелося залишити військову службу. Він повністю присвятив себе літературній творчості. Книжки Роальда Дала мали успіх, на його сценарії знімалися фільми.

Роальд Дал дуже любив експериментувати з мовою і створив 250 нових слів!

розповідаючи всякі цікаві історії. Книга була надрукована в 1964 р. Історія Чарлі настільки сподобалася дітям, що письменник написав її продовження. Друга книга називалася «Чарлі і скляний ліфт». Третьою книги Роальд Дал написати не встиг.

Задум цієї книги пов'язаний зі спогадами дитинства самого письменника. У школі Роальд і його однокласники час від часу отримували картонні коробки – подарунки великої кондитерської фабрики. Там були шоколадки, позначені номерами від 1 до 12, одинадцять з них – нова продукція.

І хлопчак не лише ласували смаколиками, а й докладно записували, сподобалися вони їм чи ні. Діти ставилися до цієї роботи дуже відповідально, адже від їхніх висновків залежала робота великої шоколадної фабрики.

■ Дізнайтеся, коли святкують Всесвітній день шоколаду і які фестивалі проводять, зокрема в Україні.

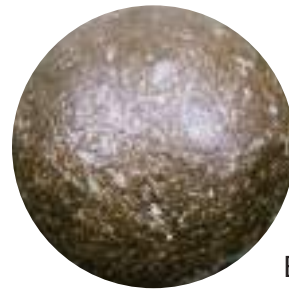
Я пишу лише про те, що перехоплює подих або смішить. А діти знають, що я на їхньому боці.

Роальд Дал

Повість-казку «Чарлі і шоколадна фабрика» Роальд Дал присвятив синові Тео, якого під час хвороби він розважав,

Книги для дітей зробили Р. Дала всесвітньовідомим письменником. Своїми творами він позбавляє юних читачів відчуття самотності, адже створені ним герої – звичайні діти, що опинились у різних ситуаціях, які потребують вияву милосердя, взаємодопомоги, людяності, відповідальності. Саме тому книжки Роальда Дала полюбилися багатьом дівчаткам і хлопчикам, стали для них друзями і порадиниками.

13 вересня – день народження письменника – багато людей у різних країнах світу відзначають як День Роальда Дала.

Роальд Дал мав звичку щодня з'їдати плитку шоколаду.

Він скручував обгортку з фольги

і додавав до кулі з таких обгортток, яка чимдалі збільшувалася. Нині цей експонат виставлений на письмовому столі письменника в Музеї та Центрі історії Роальда Дала у Великій Британії.

Роальд Дал та його персонажі. Ілюстрація Лори Голет

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розгляньте ілюстрацію. Які персонажі творів Роальда Дала вам відомі?
2. Дізнайтесь, які книжки Роальда Дала перекладені українською мовою.
3. Прочитайте повість-казку «Чарлі і шоколадна фабрика». Знайдіть у ній ознаки казки: чарівні предмети, фантастичні істоти, перетворення тощо.

ЧАРЛІ І ШОКОЛАДНА ФАБРИКА (Скорочено)

У цій книжці п'ятеро дітей:

Авґустус Ґлуп, жадібний хлопець.

Вéрука Солт, дівчинка, розпещена батьками.

Віолета Бореґард, дівчинка, котра цілий день жує жуйку.

Майк Тіві, хлопець, який тільки те й робить, що дивиться телевізор.

Чарлі Бакет, головний герой.

Родина Чарлі – шестеро дорослих і малий Чарлі – мешкає в дерев'яній хатинці на краю великого міста. Жилося їм там страшенно незручно. На єдиному ліжку лежали кволі та втомлені дідунь Джо та бабуся Джозефіна, батьки пана Бакета, та дідусь Джордж та бабуня Джорджина, батьки пані Бакет. Чарлі з батьками спали в сусідній кімнаті на підлозі. Взимку в хатині було нестерпно холодно. Родина була дуже вбога, вони недоїдали. Понад усе хлопчик хотів шоколаду. Його він куштував раз на рік, на день свого народження.

Поруч із будинком Бакетів була розташована шоколадна фабрика «ВОНКА». Чарлі надзвичайно подобався шоколадний запах, який ішов від фабрики. Він прагнув потрапити на фабрику й побачити її зсередини.

Якось дідунь Джо розповів хлопчику про Віллі Вонку, власника фабрики. Він – справжній чарівник, бо робить з шоколадом усе, що забажає. Віллі Вонка винайшов понад двісті нових сортів шоколадних цукерок, придумав, як виготовляти шоколадне морозиво, щоб воно годинами не тануло на сонці, і навіть збудував шоколадний палац для індійського принца. А ще на фабрику Вонки ніхто не заходить, і ніхто з неї не виходить. Одного разу містер Вонка звільнив усіх працівників, бо дехто влаштовувався на неї, щоб вивідати секрети для конкурентів. Через декілька місяців фабрика почала працювати. Хто працює у містера Вонки, ніхто не знає. Про цих людей відомо лише одне: вони – малесенькі. Аж ось з'явилася новина: фабрику Вонка відкриють для кількох щасливців. Наприкінці екскурсії, яку проведе сам власник, діти отримають солодощі, яких вистачить на все життя. Для того, щоб потрапити на фабрику, треба знайти Золотий квиток. П'ять таких квитків заховані під обгортками шоколадних батончиків «Вонка». Чарлі дуже захотілося знайти Золотий квиток. Бабуня Джорджина нагадала, що за тиждень у нього день народження, тож у Чарлі не менше шансів, ніж у будь-кого іншого. А дідусь Джордж засумнівався, адже Золотий квиток скоріше знайдуть ті діти, які мають змогу купувати шоколад щодня.

Розділ 6. ДВА ПЕРШІ ЩАСЛИВЦІ

Уже на другий день знайшли перший Золотий квиток. Щасливцем виявився якийсь Августус Глуп, і на першій сторінці вечірньої газети, яку читав пан Бакет, красувалося його велике фото. На знімку був дев'ятирічний хлопець, такий тілистий, ніби його надули велетенською помпою. З усього його тіла випиналися здоровезні обвислі складки жиру, а лице нагадувало потворну грудку тіста з маленькими смородинками очей, що зажерливо поглядали на світ. Містечко, в якому жив Августус Глуп, за словами газети, просто шаленіло від радості за свого героя. З усіх вікон майоріли прапори, школярів звільнили від уроків, а ще на честь знаменитого земляка було влаштовано парад. «Я знала, що Августус знайде Золотого квитка, – сказала його мати журналістам. – Він щодня з'їдає стільки шоколадних цукерок, що було б просто неймовірно, якби він його не знайшов. Їсти – це його пристрасть. Це єдине, що його цікавить. Але ж це краще, ніж бути хуліганом і стріляти на дозвіллі з самопалів, правда? І ще я завжди кажу, що він стільки не їв би, якби не потребував поживи, правда? Бо це ж вітаміни. Як він зрадіє, коли побуває на легендарній фабриці містера Вонки! Ми пишаємося ним!»

– Яка огидна жінка, – скривилася бабуся Джозефіна.

– А хлопець який бридкий, – додала бабуня Джорджина.

– Залишилося тільки чотири Золоті квитки, – замислився дідусь Джордж. – Цікаво, кому дістануться вони.

І ось уже цілу країну, та що там – цілий світ – зненацька охопила лихо-манка купувати цукерки. Усі несамовито шукали решту безцінних квиточків. Раптом, саме перед днем народження Чарлі Бакета, газети сповістили, що знайшовся другий Золотий квиток. Цього разу пощастило дівчинці, яку звали Верука Солт і яка жила зі своїми заможними батьками в далекому величезному місті.

І знову вечірня газета пана Бакета опублікувала фото щасливиці. Вона сиділа між сяючими батьками у вітальні їхнього будинку, розмахуючи над головою Золотим квитком, і всміхалася від вуха до вуха.

Веруччин батько, пан Солт, з готовністю пояснив журналістам, як саме було знайдено квиток. «Бачите, – сказав він, – одразу, як доня сказала, що просто мусить мати Золотий квиток, я пішов у місто й почав купувати всі шоколадні батончики “Вонка” – всі, які бачив. Купував їх, мабуть, тисячами. Сотнями тисяч! Тоді вантажив у фургони й відправляв на власну фабрику. Мій, розумієте, бізнес – це горішки, і в мене працює майже сотня жінок, які луцять горішки, щоб їх

потім смажити й підсолювати. Цілими днями ці жінки сидять і луцять горішки. Тож я їм сказав: “Дівчата, тепер, замість луцтити горішки, здирайте обгортки з цих дурних батончиків!” Вони так і робили. Зранку до вечора кожнісінька моя робітниця зривала з батончиків обгортки.

Та минуло три дні – і все дарма. Це було жахіття! Моя Веручечка з кожним днем сумнішала й сумнішала і, коли я вертався додому, кричала на мене: “*Де мій Золотий квиток! Я хочу Золотий квиток!*” Вона годинами лежала на підлозі, хвицяла ногами й страшенно лементувала. Я не міг дивитись, як страждає моя дівчинка, тому поклявся не припиняти пошуків. І раптом... на четвертий день увечері одна моя робітниця закричала: “Я знайшла! Золотий квиток!” А я звелів: “Давай сюди, швидко!”

Вона віддала, а я побіг додому й віддав його моїй любій Веруці, і ось вона знову усміхнена, а вся наша родина знову щаслива».

– Ця ще гірша за того товстуна, – скривилася бабуся Джозефіна.

– Їй треба надавати добрячих ляпанців, – додала бабуня Джорджина.

– Дідуню, мені здається, що батько дівчинки зробив не дуже чесно, – пробурмотів Чарлі.

– Він її розпещує, – відповів дідунь Джо. – А коли дитину так панькати, то нічого доброго не вийде. Запам’ятай, Чарлі, мої слова.

Розділ 7. ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ЧАРЛІ

– З днем народження! – голосно привітали Чарлі четверо стареньких, коли він на другий день уранці зайшов до них у кімнату.

Чарлі нервово всміхнувся й сів на краєчок ліжка. Обома руками він дуже обережно тримав свій дарунок, свій єдиний дарунок. На обгортці було написано: «ВИСОКОЧУДЕСНИЙ ЗЕФІРМЕЛАД ВОНКИ».

Четверо стареньких, по двоє з кожного кінця ліжка, підперлися подушками і з хвилюванням дивилися на солодкий батончик у руках Чарлі. Пан і пані Бакети теж зайшли й зупинилися біля ліжка, дивлячись на Чарлі.

У кімнаті запала тиша. Усі тепер чекали, коли Чарлі почне розгортати дарунок. Чарлі поглянув на батончик. Повільно, з любов’ю, погладжував його пальцями, і блискуча паперова обгортка легенько похрускувала в припишклій кімнаті.

А тоді пані Бакет лагідно сказала:

– Не переживай, синку, якщо не знайдеш під обгорткою того, що шукаєш. Не сподівайся, що тобі аж так пощастить.

– Це правда, – погодився пан Бакет. Чарлі нічого не сказав.

– Забудь про всі ті Золоті квитки і поласуй батончиком, – заохотив дідунь Джо. – Чого чекаєш?

Усі вони знали, що смішно було сподіватися знайти чарівний квиток у жалюгідному маленькому батончику, тому намагалися лагідно й м'яко підготувати Чарлі до розчарування. Але дорослі знали ще одну штуку, а саме: надія хоч і *малесенька*, та все ж була. Вона просто *мусила бути*. Цей батончик мав такі самі шанси мати в собі Золотий квиток, як і будь-яка інша цукерка.

І саме тому батьки, дідусі й бабусі були напружені й схвильовані не менше за самого Чарлі, хоч і вдавали, що дуже спокійні.

Дуже повільно хлопцеві пальці почали відривати малесенький кутик обгортки. Старенькі на ліжку понахилялися вперед, витягуючи худі жилаві шиї.

Тоді зненацька, ніби не в змозі стримувати напруження, Чарлі роздер обгортку просто посередині... і йому на коліна впав... світло-коричневий шоколадний батончик.

Там не було й сліду Золотого квитка.

– Ну... от і все! – весело озвався дідунь Джо. – Цього ми й сподівалися.

Чарлі підвів голову. З ліжка на нього уважно дивилися чотири лагідні старі обличчя. Він сумно всміхнувся їм кутиком уст.

Розділ 8. ЗНАЙДЕНО ЩЕ ДВА ЗОЛОТІ КВИТКИ

Того вечора газета пана Бакета повідомила про знахідку не лише третього Золотого квитка, а й четвертого.

«Третій квиток, – прочитав пан Бакет, піднісши газету до самих очей, бо бачив поганенько, а на окуляри не мав грошей, – третій квиток знайшла панна Віолета Бореґард. Величезне хвилювання панувало в домі Бореґардів, коли наш репортер прибув туди, щоб узяти інтерв'ю в щасливої панночки – клацали фотоапарати, виблискували спалахи, а люди штовхалися й пхалися, намагаючись підійти хоч трохи ближче до знаменитості. А знаменитість стояла на кріслі у вітальні, шалено махаючи рукою з Золо-

тим квитком, наче зупиняла таксі. Щось усім говорила дуже швидко й дуже голосно, та нелегко було зрозуміти її слова, бо водночас вона так само шалено жувала жуйку.

– Я жую безперестанку, – кричала дівчина, – та коли почула про ті квитки містера Вонки, то відклала жуйку і перейшла на цукерки – мала надію, що мені пощастить. Тепер, зрозуміло, я знову жуватиму. Я дуже люблю жуйку. Не можу без неї жити. Жую цілісінькими днями, крім тих кількох хвилин, коли треба їсти. Тоді я приліплюю жуйку за вухо – щоб не загубити. Чесно вам зізнаюся, що почувалася б нікудишньо, якби цілий день не жувала жуєчку. Це щира правда. Мама каже, що панночкам таке не личить і що бридко дивитися, коли дівчачі щелепи постійно плямкають, але я не згодна. І хто вона така, до речі, щоб критикувати? Її щелепи, якщо хочете знати, теж плямкають не менше – вона цілими днями на мене кричить.

– Цить, Віолето, – озвалася пані Бореґард з дального кутка кімнати, де вона стояла на піаніно, щоб не затовкла юрба.

– Маман, не заводься! – гаркнула панна Бореґард. – Вам, мабуть, – знову звернулася вона до репортерів, – цікаво буде знати, що я жую оцей шматочок жуйки уже три місяці. Тобто це новий рекорд. Я вже побила попередній рекорд моєї найкращої подружки Корнелії Принцметель. Як вона казilasя! Ця жуйка – мій найцінніший скарб. На ніч я її приліплюю до бильця ліжка, і зранку вона знову готова до жування... може, спочатку твердувата, але трохи пожуюш – і вона м'якне. Коли я ще не почала жувати на світовий рекорд, то міняла жуйку раз на день. Найчастіше робила це в ліфті, вертаючись зі школи додому. Чому в ліфті? Бо мені подобалося чіпляти липкі пожовані грудочки на ліфтові кнопки. Тоді до пальця того, хто заходив у ліфт після мене й натискав кнопку, приклеювалася моя стара жуйка. Га-га!»

– Мерзенне дівчисько, – скривилася бабуся Джозефіна.

– Тату, а кому ж дістався четвертий квиток?

– Зараз побачимо, – відповів пан Бакет, знову придивляючись до газети. – Ага, ось воно. «Четвертий Золотий квиток, – прочитав він, – знайшов хлопець Майк Тіві».

«Дім родини Тіві, – почав читати пан Бакет, – коли туди прибув наш кореспондент, теж був заповнений схвильованими гостями, однак щасливого переможця, тобто Майка Тіві, уся ця ситуація, здається, страшенно дратувала.

– Ви що – подуріли? Не бачите, що я дивлюся телевизор? – сердито крикнув він. – Не заважайте!

Дев'ятирічний хлопець сидів перед величезним телевизором, не зводячи очей з екрана, й дивився фільм, у якому одна зграя бандитів розстрілювала з автоматів іншу.

Майк Тіві і сам був обвішаний вісімнадцятьма різноманітними іграшковими пістолетами й автоматами. Разу раз він підстрибував – тра-та-та! – давав довгі черги з котроїсь стрілячки.

– Тихо! – кричав він, коли хтось намагався його про щось запитати. – Я ж вам казав не заважати! Цей серіал такий кайфовий! Просто клас! Я дивлюся його щодня. Я всі серіали дивлюся щодня, навіть лажові – ті, де не стріляють. Але бандитські – найкращі. Вони такі класні, ці бандюги! Особливо, коли нашіпиговують один одного свинцем, або штрикають старими кинджалами, або лупляться кастетами! Я все віддав би, щоб теж так могли! Ото життя, кажу вам! Клас!»

– Годі вже! – втрутилась бабуся Джозефіна. – Не можу цього слухати!

– Я теж, – погодилась бабуня Джорджина. – Невже тепер усі діти так поведуться – як оці шмаркачі, про яких ми щойно почули?

– Звичайно, ні, – усміхнувся їй пан Бакет. – Хоч деякі, на жаль, так. Але не всі.

– Тепер лишився *один-єдиний квиточок!* – нагадав дідусь Джордж.

Дідунь Джо віддав Чарлі свою останню монету, щоб хлопчик купив собі ще один батончик. Але Золотого квитка в ньому не було. Родина Бакетів почала голодувати. Дорослі намагалися підсунути Чарлі додаткову порцію, але хлопчик відмовлявся. Дідусь Джордж уважав, що така добра дитина варта кращого. Одного разу, повертаючись зі школи, Чарлі знайшов на дорозі однодоларову купюру. Він був дуже голодний, тож купив на ці гроші два батончики і почав пожадливо їсти прямо в крамничці. Під обгорткою другого батончика був Золотий квиток. На квитку було написано, що 1 лютого його власник о 10 годині має прийти до шоколадної фабрики. Із собою він може взяти одного чи двох родичів. 1 лютого було завтра. Родина вирішила, що на фабрику разом з Чарлі піде дідунь Джо. І тут хатину Бакетів заповнили репортери.

Розділ 14. НАСТАВ ЩАСЛИВИЙ ДЕНЬ

Уранці щасливого дня яскраво сяяло сонечко, однак земля й досі була вкрита снігом і стояв лютий холод.

Перед брамою фабрики «Вонка» зібрався величезний натовп, що хотів бачити п'ятьох щасливих власників квитків. Панувало неймовірне збудження. Наближалася десята ранку. Юрба галасувала і штовхалася, а поліцаї, зчепивши руки, намагалися відтиснути її від брами.

Просто перед воротами, ретельно загороджені від натовпу поліцаями, стояли п'ятеро знаменитих дітей, разом з дорослими, що їх привели.

Серед усіх височіла кістлява постать дідуня Джо, що стояв мовчки і міцно тримав за руку малого Чарлі Бакета.

Кожен із дітей, окрім Чарлі, прийшов з мамою і татом, і це було правильно, бо інакше б усе вийшло з-під контролю. Дітям так кортіло зайти, що батькам доводилося стримувати їх силою, щоб не дерлися на браму.

– Май терпець! – кричали батьки. – Зачекай! Ще не пора! Ще не десята!

Чарлі Бакет чув, як за спиною галасує натовп. Люди штовхалися й пхалися, щоб хоч глянути на знаменитих дітей.

– Це Віолета Бореґард! – почув він чийсь крик. – Це точно вона! Я її в газеті бачив!

– А знаєте, – крикнув хтось інший, – вона й далі жує свою бридку стару гумку! Вже три місяці! Гляньте на її щелепи! Вони постійно плямкають!

– А хто той гладкий хлопець?

– Та це Августус Глуп!

– А то що за хлопець у курточці з ковбоєм?

– То Майк Тіві! Його не відтягти від телевізора!

– Він, мабуть, здурів! Увесь обвішався тими дурнуватими пістолями!

– А я хочу побачити Веруку Солт! – вигукнув ще хтось із натовпу. – Це та, чий батько купив півмільйона батончиків, а потім змусив працівниць своєї фабрики їх розгортати, аж доки знайшли Золотий квиток! Він купує все, чого їй заманеться! Абсолютно все! Ото заверещить – і вже все має!

– Жахливо, правда?

– А хто з них Чарлі Бакет?

– Чарлі Бакет? Мабуть, отой худющий курдупель, що стоїть біля дідугана, схожого на скелет. Недалечко від нас. Отам! Бачите?

– А чого він у такий холод без пальта?

– Хіба я знаю. Може, нема за що купити.

– Боже ж ти мій! Та він геть замерзне!

Чарлі, що стояв усього за кілька кроків од цих людей, міцніше стис руку дідуня Джо, а той лише глянув на Чарлі й усміхнувся.

Десь удалині годинник на церковній вежі забамкав десяту. Дуже повільно, голосно скрегочучи іржавими завісами, залізні ворота фабрики почали відчинятися.

Юрба раптово завмерла.

Діти перестали стрибати. Усі втупилися в ворота.

– Ось він! – вигукнув хтось із натовпу. – Це ж він!

І так воно й було!

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть про родину Чарлі від його імені.
2. Якими є стосунки в родині Чарлі? Чи можна стверджувати, що це – щаслива родина? Поясніть свою точку зору.
3. Чого найбільше хотів Чарлі на початку твору?

4. Хто з дітей і яким чином отримав свій Золотий квиток? Чи можна стверджувати, що Золоті квитки дісталися їм заслужено?
5. Навіщо автор на самому початку книги дає характеристику дітям? Чи впливає це на наше сприйняття?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Яким ви уявляєте містера Віллі Вонку, котрий спричинив у місті такий галас? Опишіть або намалюйте власника шоколадної фабрики.

Розділ 14. МІСТЕР ВІЛЛІ ВОНКА

За відчиненими фабричними воротами стояв сам містер Вонка.

І що то був за дивовижний чоловік!

На голові він мав чорний циліндр.

Одягнений був у фрак з розкішного темно-фіолетового оксамиту.

Штани мав темно-зелені.

Рукавички – перламутрово-сірі.

А в руці тримав елегантну тростину з золотою бамбулькою.

З його підборіддя стирчала акуратна чорна цапина борідка. А очі – очі він мав невимовно ясні. Здавалося, що вони весь час іскряться й мерехтять. Власне кажучи, все його лице освітлював радісний усміх.

Ох, а яким він здавався розумним! Яким кмітливим, проникливим і енергійним! Він без упину посмикував головою, схиляв її і так і сяк, ніби вбирав усе довкола своїми ясними мерехтливими очима. Його рухи були швидкі, як у білки, спритної й хитрючої старої білки з парку.

Зненацька він кумедно з підстрибом затанцював на снігу, широко розвів руки, всміхнувся п'ятьом дітлахам, що скупчилися біля воріт, і вигукнув:

– Вітаю вас, мої маленькі друзі! Запрошую на фабрику!

Голос його звучав високо й чисто, мов флейта.

– Підходьте по одному, – покликав він, – разом з батьками. Показуйте свій Золотий квиток і називайтеся. Усі вже тут? П'ятеро діточок? Так!

■ Чи таким ви уявляли собі містера Віллі Вонку? Що у вашому передбаченні справдилося, а що ні?

Добре! Тепер ідіть за мною! Наша екскурсія зараз почнеться! Але тримайтесь разом! *Будьте ласкаві*, самі нікуди не відходьте! Я не хотів би когось із вас загубити на цьому рівні! Боронь Боже!

Чарлі зиркнув через плече й побачив, як великі залізні ворота за спиною повільно зачинялися. Юрба за ними й далі штовхалася й галасувала. Чарлі востаннє глянув на людей.

І ось ворота з гуркотом зачинилися, і зовнішній світ пропав з виду.

– Осюди! – вигукнув містер Вонка, дрібочучи попереду всіх. – У ці великі червоні двері, прошу! Правильно! Там гарно й тепло! Мушу дбати, щоб на фабриці було тепло – через працівників! Мої працівники звикли до неймовірно гарячого клімату! Холоду вони не витримують! Вони б загинули, якби в таку погоду вийшли надвір! Позамерзали б!

Чарлі Бакет опинився в довжелезному коридорі, що безкінечно тягнувся хтозна-куди. Коридор був такий широкий, що легко проїхав би автомобіль. Стіни були блідо-рожеві, а освітлення – м'яке й затишне.

– Як гарно й тепло! – прошепотів Чарлі.

– Точно. А який чудовий запах! – відгукнувся дідунь Джо, глибоко втягуючи ніздрями повітря. Здавалося, в цьому повітрі змішалися всі найкращі пахощі світу – аромат смаженої кави, паленого цукру, плавленого шоколаду, м'яти, фіалок, товчених горішків, яблуневого цвіту, карамелі та лимонної шкірки...

– Оце, любі дітки, – сказав, перекикуючи гуркіт, містер Вонка, – це головний коридор. Повісьте шуби й шапки на вішак і йдіть за мною. Сюди! Добре! Усі готові? Тоді вперед! Уже йдемо! – Він подріботів коридором, хвості темно-фіолетового оксамитового фрака залопотіли в нього за спиною, а відвідувачі побігли за ним.

І раптом містер Вонка зупинився. Перед ним сяяли блискучі металеві двері. Усі з'юрмилися навколо. На дверях великими літерами було написано: «ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ».

Розділ 15. ШОКОЛАДНИЙ ЦЕХ

Містер Вонка відчинив двері. П'ятеро дітей і дев'ятеро дорослих проштовхалися в них і ...ой, яка ж дивовижна картина виникла в них перед очима!

Вони стояли посеред чудової долини. Обабіч простягалися зелені луки, а поміж них текла велика коричнева ріка.

Ба більше, посеред ріки шумів велетенський водоспад – вода стікала з стрімкої скелі, закручувалася щільними пластами, а тоді з розмаху верглася в бурхливий вир, що клетотів піною та бризками.

Під водоспадом (і це було найдивовижніше видовище) звідкілясь із височенної стелі звисало до самісінької річки ціле гроно велетенських скляних

труб! Труби ті були таки справді велетенські. Було їх з добрий десяток, і вони висмоктували з річки коричневу каламутну воду, переганяючи її бозна-куди. А оскільки були вони зі скла, то всі бачили, як та рідина тече й булькоче, а ще було чути, як невпинно, заглушуючи ревіння водоспаду, смок-смок-смочуть труби.

Річкові береги поросли мальовничими деревами й кущами – плакучими вербами, вільхами та високими купами рододендронів з рожевими, червоними й бузковими квітами. Луки були всіяні тисячами квіточок жовтця.

– От! – вигукнув містер Вонка, підскакуючи й показуючи золотою бамбулькою тростини на коричневу річку. – Це все шоколад! Кожна краплинка цієї ріки – з гарячого рідкого шоколаду найвищої якості. Най-най-най-вищої якості. Цього шоколаду вистачить, щоб заповнити по краї всі ванни всієї країни! Та ще й усі плавальні басейни! Чи ж не дивовижно? А погляньте на мої труби! Вони засмоктують шоколад і розносять його по всіх фабричних цехах, скрізь, куди потрібно! Тисячі літрів щогодини, любі дітки! Тисячі й тисячі літрів!

Діти та батьки не могли з подиву промовити й слова. Вони були приголомшені. Ошелешені. Вражені й розгублені. Їх цілковито збила з пантелику ця вся грандіозність. Вони просто стояли й дивилися.

– Цей водоспад надзвичайно важливий! – вів далі містер Вонка. – Він змішує шоколад! Розбовтує його! Колотить і збиває! Робить його легким і пінистим! Жодна інша фабрика на світі не змішує шоколад водоспадом! Але тільки так це можна зробити як належить! Тільки так! А як вам мої дерева? – вигукнув він, вказуючи тростиною. – А мої гарненькі кущики? Правда, гарні? Я ж вам казав, що ненавиджу потворність! І зрозуміло, що все це їстівне! Усе з чогось інакшого й смачного! А як вам мої луки? Подобається травичка й жовтець? Травичку, на якій ви стоїте, любі малята, зроблено з нового сорту м'якої м'ятної цукрової вати, яку я недавно винайшов! Я назвав її цукряткою! Скуштуйте стеблинку! Будь ласка! Це так смачно!

Усі механічно нахилилися й зірвали по стеблинці трави – окрім Авґустуса Глупа, котрий хапнув одразу цілу жменю.

А Віолета Бореґард, перш ніж покуштувати свою стеблинку трави, витягла з рота жульку, з якою вже побила світовий рекорд, і акуратно приліпила її собі за вухом.

– Яке ж це чудо! – прошепотів Чарлі. – Який чудовий смак! Правда, дідуню?

Раптом повітря задзвеніло від вереску. Верещала Верука Солт. Вона несамовито вказувала на протилежний берег річки.

– Дивіться! Дивіться туди! – лементувала вона. – Що це таке? Воно рухається! Воно йде! Це маленька істота! Маленька людинка! Отам, за водоспадом!

Усі перестали збирати жовтець і глянули на той бік річки.

– Вона не бреше, дідуню! – вигукнув Чарлі. – Це справді людинка! Чоловічок! Бачите?

– Бачу, Чарлі! – схвилювано підтвердив дідунь Джо.

Усі метнулися до річки, щоб краще роздивитися.

– Це просто фантастика!

– Вони мені по коліна!

– А яке в них смішне довге волосся! Крихітні люди – завбільшки як звичайна лялька – зупинилися на тому березі річки й почали розглядати відвідувачів. Один показав на дітей, а тоді щось прошепотів чотирьом своїм товаришам, і всі п'ятеро зареготали.

– Це ж не можуть бути справжні люди, – засумнівався Чарлі.

– Звичайно, що справжні, – заперечив містер Вонка. – Це ж умпа-лумпи.

Віллі Вонка розповів, що під час своєї подорожі в країні Лумпаландії він знайшов маленьких умпа-лумпа, які жили в хатинках на деревах і страшенно бідували. Вони дуже любили какао-боби, які становлять основу шоколаду. Тож містер Вонка перевіз їх на свою шоколадну фабрику. Верука зарепетувала, що хоче собі умпа-лумпу, а Августус Глуп нищечком підкрався до річки і, стоячи на березі навколішки, з шаленою швидкістю заливав собі жменями в рот рідкий гарячий шоколад.

Розділ 17. АВГУСТУС ГЛУП ВИЛІТАЄ В ТРУБУ

Коли містер Вонка обернувся й побачив, що робить Августус Глуп, то закричав:

– Ой, не треба! Августусе, благаю! Не треба такого робити! Людська рука не повинна торкатися до мого шоколаду!

– Августь! – покликала пані Глуп. – Чи ти не чув, що тобі кажуть? Негайно відійди від річки!

Але Августус ніби оглух і не чув нічого, крім поклику свого велетенського шлунка. Він простягся долі на весь зріст, витяг шию і по-собачому сьорбав з річки шоколад.

– Августусе! – водала пані Глуп. – У тебе ж нежить, ти заразиш мільйони людей по всій країні!

■ Чи чули ви вислів «вилетіти в трубу»? Що він означає? А в якому значенні він ужитий у творі Р. Дала?

– Обережно, Августусе! – репетував пан Ґлуп. – Ти дуже низько нахилився!

Пан Ґлуп мав цілковиту рацію. Бо раптом пролунав пронизливий вереск, а тоді – шубовсть! – Августус Ґлуп упав у річку і миттю зник під коричневою поверхнею. Усі на березі річки затамували дух, видивляючись, де він вигулькне.

– Он він! – крикнув хтось, показуючи вгору. І справді, оскільки труба була скляна, то всі чітко побачили, як Августус Ґлуп летить головою вперед, мов вистрілена торпеда.

– Рятуйте! Вбивають! Поліція! – заверещала пані Ґлуп. – Августусе, негайно назад! Ти куди?

– Спокійно! – вигукнув містер Вонка. – Спокійно, шановна пані, не хвилюйтеся. Немає жодної небезпеки! Ані найменшої! Августус трохи покатається, та й усе. Йому буде дуже цікаво. А виїде він живий-здоровий, ще хвильку – й побачите. Труба, по якій помчав Августус, виходить прямісінько в цех, де виготовляють смачнючу полуничну помадку в шоколаді...

– Він стане шоколадною помадкою! – верескнула пані Ґлуп.

– Я не дозволю! – крикнув містер Вонка.

– Це ж чому? – крикнула пані Ґлуп.

– Бо смак буде гидкий, – відказав містер Вонка. – Ви собі тільки уявіть! Августований Ґлуп у шоколаді! Ніхто такого не купить.

Містер Вонка обернувся й тричі клацнув пальцями: клац, клац, клац. Миттю невідомо звідки біля нього з'явився умпа-лумпа.

Умпа-лумпа вклонився і усміхнувся, блиснувши гарними білими зубами. Він мав біло-рожеву шкіру, золотисто-каштанове волосся, а зростом сягав містерові Вонці до коліна. Був одягнений у перекинуту через плече накидку з оленьчої шкіри.

– Слухай мене! – звернувся до крихітного чоловічка містер Вонка. – Відведи пана й пані Ґлупів у помадковий цех і допоможи їм знайти їхнього сина Августуса. Він щойно вилетів у трубу.

Але шукай добре! І не барися! Якщо він довго побуде в шоколадомішалці, то може перетекти в казан для помадок, а то вже буде катастрофа. Помадка стане неїстівна!

– Августус Ґлуп! – співали умпа-лумпи. –

Августус Ґлуп! Августус Ґлуп!
Скупий тюфтелька-товстопуп!
І день, і ніч свинюка ця
жере і хлебче без кінця.
Як довго буде це тривати?
Вже годі! Треба припиняти,
бо це вгодоване нещастя
не принесе нікому щастя.

Розділ 18. ПО ШОКОЛАДНІЙ РІЧЦІ

– Рушаймо далі! – гукнув містер Вонка. – Швиденько! Усі за мною в наступний цех! І не переживайте за Августуса Глупа. Він вийде сухим з води. Так завжди буває. Продовжимо нашу подорож по річці! А ось і човен! Дивіться!

Над теплою шоколадною рікою здіймався густий серпанок, і з цього серпанку раптом вплив дивовижний рожевий човен. Це був великий весловий човен з високим носом і високою кормою, і був він такий сяючий, іскристий і сліпучо-рожевий, ніби його виготовили з яскравого рожевого скла. З обох облявків стриміло багато весел і коли човен наблизився, то всі, хто стояв на березі, побачили, що за веслами сидять безліч умпа-лумпів – може, з десяток за кожним веслом.

– Це моя особиста яхта! – повідомив містер Вонка, сяючи від задоволення. – Я її видовбав з величезної карамельки! Яка ж вона чудова! Подивіться, як розтинає хвилі!

Щойно всі безпечно розмістилися в човні, як умпа-лумпи відштовхнули його від берега й налягли на весла.

– Гей, там! Майк Тіві! – крикнув містер Вонка. – Не лиж човна язиком! Він стане липкий!

– Татку, – заявила Верука Солт, – я хочу такого човна! Купи мені точнісінько такого самого великого рожевого карамельного човна, як у містера Вонки! І ще я хочу багато умпа-лумпів, щоб вони мені веслували, і хочу шоколадну річку і ще хочу... хочу...

Раптом містер Вонка, що сидів навпроти Чарлі, понишпорив на дні човна, знайшов великого кухля, занурив у річку й зачерпнув шоколаду.

– Випий, – простяг він кухля Чарлі, – тобі піде на користь. Щоб не померти з голоду.

Потім містер Вонка наповнив ще одного кухля й подав дідуневі Джо.

– Ви теж, – сказав він, – бо щось ви дуже схожі на скелета. Що таке? Останнім часом удома нічого було їсти?

– Та так, не надто, – знітився дідунь Джо. Чарлі приклав кухля до вуст, і, коли густий теплий шоколад потік у порожній живіт, усе його тіло аж затремтіло від задоволення, наповнюючись неймовірним щастям.

Шоколадною річкою. Кадр із фільму «Чарлі та шоколадна фабрика» (Реж. Тім Бертон. США, Велика Британія, Австралія. 2005)

Човен линув за течією. Річка вужчала. Попереду був якийсь темний тунель – великий, круглий, схожий на величезну трубу – і річка текла прамісінько в цей тунель. І човен теж несло туди!

Над самісінькою поверхнею річки в стіну тунелю були вбудовані двері. Це були склади, де зберігалися різноманітні креми, приладдя для збивання вершків, боби тощо. Віллі Вонка наказав зупинити човен. Вони потрапили в цех винаходів. Там було чимало дивовижних смаколиків і велика жуйкова машина, яка виготовляла найфантастичніші жуйки на світі.

Містер Вонка найбільше пишався жувальною гумкою, яка замінює харчі та дорівнює повноцінному обіду з трьох страв. Щойно виготовлений шматок жуйки поєднував у собі томатний суп, смажене м'ясо та чорничний пиріг. Віолета Бореґард захотіла її скуштувати, але містер Вонка переконував дівчинку, що робити цього не треба, бо жуйка ще не готова. Але Віолета не послухала, хапнула жуйку, кинула в рот, і її потужні натреновані щелепи почали клацати, мов обценьки. Дівчинці надзвичайно сподобалося, що жуйка весь час змінювала свій смак. Пан Бореґард пишався донькою, адже вона перша у світі їсть обід з жувальної гумки! Раптом пані Бореґард помітила, що ніс доньки синіє. Усі дивилися на Віолету. Її обличчя, руки, ноги, шия – все тіло, вся шкіра, а заодно й копиця кучерявого волосся стали сліпучо-фіолетово-чорні – як чорничний сік! Потім дівчинка почала надуватися. Її тіло роздималося й змінювало форму з такою швидкістю, що вже за хвилину перетворилося на величезну круглу темно-синю кулю – власне, на велетенську ягоду чорниці, – а від самої Віолети Бореґард лишилося тільки по парі крихітних ніжок та ручок, що стирчали з величезної круглої ягоди, та ще малесенька голівка нагорі. Містер Вонка покликав умпа-лумпів і звелів закотити Віолету в човен і відвезти до сокочавильного цеху, щоб негайно вичавити з неї сік. Батьки дівчинки побігли за донькою. Чарлі почув, як умпа-лумпи заспівали:

– Усі ми, любі друзі, згодні,
що гіршого нема сьогодні,
ніж бачити дурну дивачку,
яка весь час жує жувачку.
(Таку ганебно звичку мати –
вже краще в носі колупати.)
Ці жуйки горе вам несуть –
пустопорожня їхня суть.
В халепу влип, на нашу думку,
той, хто жує жувальну гумку.

Містер Вонка і троє дітей з родичами продовжили подорож шоколадною фабрикою.

Розділ 24. ВЕРУКА В ГОРІХОВОМУ ЦЕХУ

Містер Вонка помчав по коридору. На наступних дверях, до яких вони підбігли, був напис: «ГОРІХОВИЙ ЦЕХ».

Видовище було прецікаве: мабуть, з сотня білок сиділа на високих стільчиках довкола великого стола. На столі лежали гори волоських горіхів, що їх з величезною швидкістю лушили білки. Вони працювали, мов скажені.

— Цих білок спеціально навчили добувати горішки з-під шкаралупи, — пояснив містер Вонка.

— А чому саме білок? — поцікавився Майк Тіві. — Чому не умпа-лумпів?

— Бо умпа-лумпи, — відповів містер Вонка, — не вміють так лушити, щоб сам горішок лишався цілим. Вони завжди розколюють горіхи надвое. Ніхто, крім білок, не вміє добувати з-під шкаралупи цілий горішок. Гляньте, як вони стукають суглобами кігтиків по шкаралупі, щоб перевірити, чи під нею не зіпсутий горішок! Зіпсутий відлунює порожньо, і білки його не лушать, а зразу викидають у сміттепровід.

— Мам! — вигукнула раптом Верука Солт, — я хочу мати білочку! Дістань мені таку білочку!

— Ти ж розумна дитина, — відказала пані Солт. — Це білочки містера Вонки.

— Ну, то й що! — закричала Верука. — Хочу білочку. Я тільки й маю вдома, що двох собак, чотирьох котів, шістьох кролів, двох папуг, трьох канарок, одного зеленого какаду, одну черепаху, акваріум з золотими рибками, клітку з білими мишками і старого дурного хом'яка! А я хочу білочку!

І тут виступив наперед пан Солт, Веруччин батько.

— Так, Вонко, — солідно проказав він, витягаючи натоптаного грішми гаманця, — скільки хочете за свою скажену білку? Назвіть ціну.

— Вони не продаються, — відповів містер Вонка. — Їй білка не дістанеться.

— Як це не дістанеться! — зарепетувала Верука. — Я зараз зайду й сама собі виберу білку!

— Не смій! — крикнув містер Вонка, та було пізно. Дівчисько рвучко відчинило двері й забігло в цех.

Щойно вона опинилася в залі, як усі сто білок перестали працювати, озирнулися і втупилися в неї чорними намистинками очей.

Верука теж завмерла, зирячи на них. Тоді її погляд зупинився на гарненькій білочці, що сиділа край стола зовсім близько до неї. Білочка тримала в лапках горіха.

– Чудово, – сказала Верука, – візьму тебе!

Дівчина простягла руку, щоб ухопити білочку... та поки вона це робила... у першу ж часточку секунди, коли її рука почала рух уперед, у кімнаті все раптом закружляло, ніби спалахнула руда блискавка, і всі-всі-всі білки, що сиділи за столом, стрибнули на Веруку, вчепившись їй у тіло.

Двадцять п'ять білок схопили дівчинку за праву руку й повисли на ній.

Ще двадцять п'ять білок схопили її за ліву руку й теж повисли.

Двадцять п'ять білок схопили її за праву ногу й притисли її до землі.

Двадцять чотири білки схопили її за ліву ногу.

Лишалася ще одна білка, як було видно – найголовніша. Вона видряпалася Веруці на спину й почала стук-стук-стукати бідолашне дівчисько по голові суглобами кігтика.

– Рятуйте її! – заверещала пані Солт. – Веруко! Назад! Що вони з нею роблять?

– Перевіряють, чи не зіпсута всередині, – пояснив містер Вонка. – Дивіться далі.

Верука люто боронилася, але білки міцно її тримали й не давали поворухнутися. Білка на плечах і далі стук-стук-стукала дівчину по голові. А тоді білки повалили Веруку додолу й кудись потягли.

– Ой лихо, вона таки зіпсутий горішок, – сказав містер Вонка. – Мабуть, її голова відлунювала порожнечою.

– Куди вони її тягнуть? – верескнула пані Солт.

– Туди, куди викидають зіпсуті горіхи, – пояснив містер Віллі Вонка. – До сміттепроводу.

– А куди? – лементувала, сплескуючи руками, пані Солт. – Що роблять із зіпсутими горіхами? Куди веде сміттепровід?

– Оцей сміттепровід, – пояснив містер Вонка, – впадає прямісінько в головну каналізаційну трубу, в яку стікають нечистоти з усіх куточків фабрики: і зметена з підлоги пилюка, і картопляні лушпайки, і гнила капуста, і риб'ячі голови, і все таке.

– Але... але... але... – верескнула пані Солт, – куди вона врешті-решт виходить, та каналізаційна труба?

– Як то куди? Ясно, що в піч, – спокійно пояснив містер Вонка. – У сміттєспалювач.

– Слухайте, Вонка! – додав пан Солт. – Здається, цього разу ви крихточку, граминочку перебрали. Можливо, моя доня трохи розбещена – я не заперечую, – та це не означає, що ви можете її взяти й підсмажити. Знайте – ви мене страшенно розсердили!

– Та не сердьтеся, шановний пане! – відповів містер Вонка. – Думаю, рано чи пізно вона знайдеться. Може, її далеко й не занесло. Може, вона

застрягла на самому початку сміттєпроводу, біля вхідної діри, а якщо це так, то зайдіть і витягніть її.

Почувши це, пан і пані Солт заскочили в горіховий цех, підбігли до діри в підлозі й зазирали туди.

Білки не забарилися і зіштовхнули їх у сміттєпровід слідом за дочкою.

З глибини коридору долинуло гупання барабанів. Тоді залунав спів.

– Верука Солт! – співали умпа-лумпи. –

Верука Солт вередувала,
аж доки в сміттєпровід впала.

(Таку халепу, як оця,
довести треба до кінця,
тож ми не марнували слів
і здихались також батьків.)

Віллі Вонка вигукнув, що він ще такого не бачив, щоб діти зникали, мов ті кролики. Але журитися не треба, бо усі вони вийдуть сухі з води. І він запропонував рушити далі. Вони зайшли в чудернацький великий скляний ліфт, який міг рухатися в будь-який бік. Майк Тіві біля однієї з кнопок ліфта побачив напис «ТЕЛЕВІЗІЙНИЙ ШОКОЛАД» і натиснув на неї. Коли ліфт доставив дітей і дорослих на місце, містер Вонка попередив, щоб у цьому приміщенні всі були дуже обережні, бо тут є багато небезпечного, і нічого не чіпали. Чарлі стало моторошно, він відчував якусь небезпеку. Тут проводили експеримент з передавання шоколадки з одного місця в інше за допомогою телевізора. Але для цього треба було взяти дуже велику шоколадку, бо під час передавання в повітрі вона ставала маленькою. Дідунь Джо був надзвичайно вражений, він уважав, що це відкриття змінить увесь світ.

Майк Тіві поцікавився, чи можна отак «передати по телевізору» людину. Містер Вонка замислився і відповів, що він майже впевнений, що можна, хоча волів би не ризикувати, бо це могло би призвести до дуже неприємних наслідків. Але Майк його вже не слухав, а мчав до великої телекамери, щоб стати найпершою у світі людиною, яку «передадуть по телевізору». Він рвонув рубильник, спалахнуло світло... Там, де перед цим стояв Майк, вже нікого не було. Пан Тіві припустив, що його син пролітає десь над ними мільйонами крихітних шматочків. Усі зібралися біля телевізора, на екрані якого почало з'являтися зображення Майка Тіві. Він стояв, махав глядачам руками та всміхався від вуха до вуха, адже його першого у світі передали по телевізору! Проте став хлопчик дуже маленьким. Пані Тіві зняла з екрана крихітну фігурку сина. Він гасав у неї по долоні, розмахуючи пістолетами. Зросту він мав два-три сантиметри. Батьки бідкалися, що син тепер нічого не зможе робити, але хлопця це не бентежило, адже він і надалі зможе дивитися телевізор! Розгніваний батько пообіцяв викинути телевізор у вікно. Коли Майк Тіві таке почув, у нього почалася істерика. Хлопець стрибав на маминій долоні, вере-

щав, кусав її за пальці і кричав, що хоче дивитися телевізор. Містер Вонка наказав умпа-лумпам покласти Майка в спеціальну машину, яка випробує, наскільки розтягуються жуйки, щоб видовжити хлопця. Умпа-лумпи, які оточили велетенську телекамеру з протилежного боку зали, вже почали гупати в крихітні барабанчики та ритмічно пританцьовувати:

– Повторюємо день і ніч
Найважливішу в світі річ:
НЕ ТРЕБА дітям дозволяти
До телевізора сідати.
Цю штуку хай би взагалі
Не знали дітлахи малі.
По всіх світах, з самого рана
Вони сидять біля екрана
І не відходять до півночі,
Аж їм на лоба лізуть очі.
Чи знають татусі і мами,
що робить телик з дітлахами?
У ГОЛОВІ СТАЄ В НИХ ПУСТО!
ГНИЄ УЯВА, МОВ КАПУСТА!
УСІ ЗНИКАЮТЬ ПОЧУТТЯ
Й ТАКЕ ТУПЕ СТАЄ ДИТЯ,
ЩО НЕ СПРИЙМАЄ ЧАРІВНІ
КАЗКИ, ФАНТАЗІЇ Й ПІСНІ!
А МОЗОК, ЯК ШВЕЙЦАРСЬКИЙ СИР,
У МОЗКУ ТІМ – МІЛЬЙОНИ ДІР...
ПОРОЖНІ ОЧІ, ЗГАСЛИЙ ЗІР!
«Гаразд, – ви скажете, – ми згодні
екран розбити хоч сьогодні,
та як ми будемо розважати
своїх дітей? Чим забавляти?..»
У відповідь питаєм вас:
«А що робили діти в час,
коли потвор цих не було?
Що втіху й радість їм несло?»
Збули вже? Вам нагадати?
Ми ладні по складах сказати:
ВО-НИ... ЧИ-ТА-ЛИ... КНИ-ЖЕЧ-КИ!
Байки ЧИТАЛИ, казочки,
Історії ЧИТАЛИ різні,

ЧИТАЛИ зранку і допізна!
В дитячій скрізь книжки стояли,
і на підлозі теж лежали!
І на столі, і біля ліжка
дітей чекала гарна книжка!
Казки чарівні, фантастичні,
дракони в них, кити незвичні,
пірати, острови скарбів,
принцеси з чарівних країв,
розбійники і кораблі,
слони, цигани, королі.
І людожери на вогні
готують щось у казані.
(Як пахне! Що це – з кмином юшка?
Та ні, це хлопчик-нечемнушка!)
Аж перехоплювало дух
від тих книжок... Ось Вінні-Пух,
он Білосніжка йде до лісу...
Ось Гулівер веде Алісу
у Дивосвіт, і прямо тут
до них підходить ліліпут.
Ген Королева виглядає,
чи знайде Герда свого Кая...
Таке, готуючись до сну,
читали діти в давнину!..

■ Кого з перелічених у пісеньці персонажів ви впізнали? Пригадайте, що це за твори і хто їхній автор.

■ Перечитайте пісеньку. Яка була роль книжки раніше й зараз? Чи згодні ви з умпа-лумпами?

Розділ 28. ЗАЛИШИВСЯ ТІЛЬКИ ЧАРЛІ

– Який буде наступний цех? – замислився містер Вонка, а тоді крутнувся й заскочив у ліфт. – Швидше! Сюди! Мусимо їхати далі! І скільки ж це тепер лишилося дітей?

Чарлі поглянув на дідуня Джо, а дідунь Джо – на малого Чарлі.

– Та ж, містере Вонко, – знизав плечима дідунь Джо, – залишився тільки Чарлі.

Містер Вонка рвучко обернувся й глянув на Чарлі.

Запала тиша. Чарлі стояв і міцно тримав дідуня Джо за руку.

– Тобто залишився тільки ти один? – запитав містер Вонка, вдаючи подив.

– Ага, – сказав Чарлі. – Так.

Містер Вонка раптом аж вибухнув радістю.

– Любий хлопчику, – вигукнув він, – але ж це означає, що ти переміг! – Він вистрибнув з ліфта і так несамовито затряс хлопцеву руку, що трохи її не відірвав. – Прийми мої щирі вітання! – тішився він. – Найщиріші! Я такий радий! Це чудово! Тепер нарешті почнеться справжня забава! Але не треба баритися! Не треба зволікати! Часу залишилося ще менше, ніж досі! До вечора ми маємо зробити ще безліч справ!

Подумай, скільки ще треба всього узгодити! А скількох людей покликати! Але ми, на щастя, маємо швидкісний скляний ліфт! Стрибай сюди, любий Чарлі, стрибай! Ви теж, шановний дідуню Джо!

Чарлі подумав, що зараз станеться щось шалене. Але не злякався. Він навіть не нервував. Просто був страшенно схвилюваний. Дідунь Джо теж. Старенький стежив за кожним рухом містера Вонки, а обличчя його сяяло від радості. Містер Вонка потягся до кнопки на високій скляній стелі ліфта. Чарлі й дідунь Джо задерли голови, щоб прочитати напис на наклеєній біля кнопки.

Там було написано:... «ВГОРУ Й ГЕТЬ».

Ліфт, пробивши дах фабрики, злетів угору. Потім він завис над фабричною брамою. Вони побачили низку велетенських критих фургонів з цукерками, у які сідали інші діти з батьками. Вони дещо змінилися: Августус Глуп, який вилетів у жахливу трубу, став худим, як соломину. Віолета Бореґард, з якої вичавили соки, мала здоровий вигляд, набагато кращий, ніж був. Але обличчя в неї залишилося фіолетовим. Верука та її батьки були з голови до п'ят у відходах та смітті. Майк Тіві став метрів три заввишки та тонюсіньким, як дріт. Але ці дурнуваті дітлахи містера Вонку не цікавили. Йому треба було поговорити з Чарлі про щось важливе. Тож він натис ще одну кнопку – і ліфт майнув у небо.

Розділ 30. ШОКОЛАДНА ФАБРИКА ЧАРЛІ

Великий скляний ліфт тепер ширяв високо над містом. У ньому стояли містер Вонка, дідунь Джо та малий Чарлі.

– Як я люблю свою шоколадну фабрику, – сказав містер Вонка, дивлячись униз. Тоді на хвилю замовк, а потім повернувся й глянув на Чарлі з надзвичайно серйозним виразом обличчя. – А тобі, Чарлі, вона теж подобається? – запитав він.

– О, так! – вигукнув Чарлі. – Думаю, це найчудовіша фабрика на світі!

– Дуже приємно це чути, – як ніколи серйозно проказав містер Вонка. Він не відводив очей від Чарлі. – Так, – повторив він, – мені надзвичайно приємно чути це від тебе. І зараз я скажу, чому.

Містер Вонка нахилив голову набік, а тоді цілком несподівано сяйнув усмішкою, від чого з кутиків його очей побігли крихітні зморщечки, і сказав:

– Розумієш, люба дитино, я вирішив усе це тобі подарувати. Як тільки підростеш і зможеш нею управляти, фабрика стане твоєю.

Чарлі витріщився на містера Вонку. Дідунь Джо роззявив рота, намагаючись щось сказати, але не міг видушити й словечка.

– Це щира правда, – запевнив містер Вонка, тепер уже всміхаючись від вуха до вуха. – Я справді віддаю фабрику тобі. Ти згоден?

– Боюся, мама з нами не піде, – сумно сказав Чарлі.

– Чому це?

– Бо вона не покине бабусю Джозефіну, бабуню Джорджину та дідуся Джорджа.

– Вони теж можуть перебраться на фабрику!

– Не зможуть, – заперечив Чарлі. – Вони дуже старенькі і двадцять років не злазили з ліжка.

– То ми й ліжко разом з ними заберемо, – сказав містер Вонка. – У цьому ліфті ліжко поміститься легко.

Ліфт уже ширяв над самісіньким дахом хатинки Бакетів.

ТРИСЬ! ТОРОХ!

І ліфт залетів прямісінько крізь дах у спальню до стареньких, що лежали на ліжку. Їх засипав порошок, потрощена черепиця, уламки дощок, таргани, павуки, цегла й цемент, отож усі троє стареньких подумали, що настав кінець світу.

Бабуня Джорджина зомліла, в бабусі Джозефіни випала з рота штучна щелепа, дідусь Джордж заховав голову під ковдру, а з сусідньої кімнати примчали пан і пані Бакети.

– Мамо! – крикнув Чарлі, кидаючись в обійми пані Бакет. – Мамо! Мамо! Послухай, що сталося! Ми всі будемо жити на фабриці містера Вонки й допоможемо йому нею керувати! А ще він віддає її всю мені і... і... і... і...

– Шановний пане, – вискочив уперед містер Вонка, люб'язно потиснув-

ши руку панові Бакету, – я дуже радий з вами познайомитися. Не переживайте за вашу хату. Віднині вона вам уже не знадобиться.

Минуло чимало часу, поки Чарлі з дідунем Джо змогли нарешті всім пояснити, що з ними сьогодні відбувалося. Але й після цього всі вони відмовилися їхати на фабрику в ліфті.

Але містер Вонка, дідунь Джо та Чарлі, не зважаючи на їхні крики, просто заштовхали ліжко в ліфт. А тоді ще й пана та пані Бакетів туди затягли. Потім зайшли й самі. Містер Вонка натис кнопку. Двері з'їхалися. Бабуня Джорджина заголосила. А ліфт піднявся над підлогою і вилетів крізь проламаний дах просто в небо.

Чарлі виліз на ліжко і намагався заспокоїти заціпенілих від жаху стареньких.

– Не бійтеся, будь ласка, – примовляв він. – Тут цілком безпечно. Ми летимо в найчарівніше місце на світі!

– Чарлі правду каже, – підтвердив дідунь Джо.

– А якщо ми долетимо, то там буде якась їжа? – запитала бабуся Джозефіна. – Я просто вмираю з голоду! Ми всі такі голодні!

– Якась їжа? – розреготався Чарлі. – О-о!.. Ще хвилю – й побачите!..

*Переклад з англійської Віктора Морозова
Ілюстрації Квентіна Блейка*

За мотивами казкової повісті «Чарлі і шоколадна фабрика» було знято фільм «Віллі Вонка і шоколадна фабрика» (1971). Одна компанія з Чикаго дала на нього кошти, щоб мати право використовувати назви солодошів, які згадувалися у фільмі. Так в американських крамницях з'явилися «Вічні льодяники», цукерки «Умпа-лумпа». А поштою можна було навіть замовити «Набір кондитера від містера Вонки». До нього входили етикетки, форми і компоненти для приготування смаколиків удома. Зараз солодоші від Віллі Вонки продаються у США, Канаді, Великій Британії та інших країнах світу.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Знайдіть у творі зав'язку, кульмінацію та розв'язку.
2. Визначте, які випробування на фабриці Вонки мали пройти діти.
3. Поясніть, чому деякі фрагменти твору написані курсивом і великими літерами.
4. Чому головним героєм твору є Чарлі, а не Віллі Вонка?
5. Чому Чарлі свій Золотий квиток отримав не відразу? Чи змінилося б щось у сюжеті твору, якби Чарлі отримав Золотий квиток у батончику на день народження? Як ви вважаєте, чому письменник обрав саме такий розвиток подій?
6. Хто такий містер Вонка? Прочитайте його портрет і дайте за ним характеристику власникові шоколадної фабрики.
7. Якою була шоколадна фабрика? Чому її двері були весь час зачиненими?
8. Як ставився містер Вонка до людей? Чи довіряв він їм? Чому?
9. Переконайте Віллі Вонку взяти вас на роботу на шоколадну фабрику! Об'єднайтесь у групи і складіть перелік важливих якостей, які, на вашу думку, повинен мати працівник фабрики містера Вонки.
10. Для чого містер Вонка організував екскурсію п'ятерох дітей на свою фабрику? Як він це пояснив дітям?
11. Як були покарані Августус, Верука, Віолета і Майк? Чи випадково їх спіткала саме така кара і саме під час екскурсії? Чому нічого поганого не трапилося з Чарлі?
12. Порівняйте Чарлі Бакета і Веруку Солт. Як би кожен із них відреагував, отримавши в подарунок на день народження одну-єдину шоколадку? Об'єднайтесь у пари і розіграйте в ролях діалог: а) Веруки з батьком; б) Чарлі з батьком.
13. Чому містер Вонка вирішив забрати Чарлі на шоколадну фабрику?
14. Об'єднайтесь у пари і складіть діалог «Інтерв'ю з дітьми після відвідин фабрики Вонки».
15. Хто такі умпа-лумпи? Яку роль вони відіграють у творі? Чи важливі їхні пісеньки у творі?
16. Подивіться фільм «Чарлі і шоколадна фабрика». Знайдіть спільне і відмінне в сюжетах фільму та книжки.
17. Чи можна стверджувати, що повість має щасливий фінал?
18. Як Р. Дал ставиться до читання і книги? Хто з персонажів повісті закликає дітей побільше читати? Чому? Які книги, про які співають умпа-лумпи, ви прочитали? Поясніть, чому саме їх рекомендують для читання маленькі чоловічки.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Складіть маршрут екскурсії дітей фабрикою Вонки, позначте місця, де з дітьми траплялися пригоди.
2. Підготуйте розповідь про шоколадну фабрику містера Вонки.
3. Уявіть себе журналістом / журналісткою. Напишіть сенсаційну статтю в газету чи інтернет-видання про те, як хлопчик Чарлі Бакет став власником шоколадної фабрики. Скористайтеся шаблоном.

www.dahlnews.co.uk

3 лютого 2023 року

ХЛОПЧИК ВИГРАВ ФАБРИКУ!

Учора Чарлі Бакет отримав у подарунок шоколадну фабрику від Віллі Вонки!

Коли містера Вонку запитали про його рішення, він сказав:

Сім'я Чарлі Бакета тепер щаслива. Вона з радістю переїхала зі свого будиночка...

4. Створіть презентацію свого солодкого винаходу. Для зручності заповніть у зошиті таблицю.

Назва солодоців	
Опис солодоців	
Чому люди купуватимуть саме ці солодоці?	
Прикметники і дієслова, які найкраще описують солодоці	
Сміливий висновок про особливості солодоців	

Героями та героїнями повісті-казки Р. Дала «Чарлі і шоколадна фабрика» стали діти, які уособлювали риси характеру, властиві і деяким сучасним дівчаткам і хлопчикам. Августус – жадібний хлопчина, який понад усе любить їжу. Верука – вередлива і розпечена дитина, котра істериками домагається, щоби батьки купували їй усе, що вона схоче. Віолета – брутальна дівчинка, яка весь час жує жуйку. Їй дуже подобається нишком шкодити, приліплюючи пожовані гумки на кнопки в ліфті. Майк не уявляє свого життя без телевізора і телесеріалів. Якби Р. Дал писав свою книгу зараз, то Майк, найімовірніше, був би фанатом комп'ютерних ігор. Чарлі – чемна слухняна дитина, яка дуже любить свою родину. Екскурсія на фабрику містера Вонки стає для них справжнім випробуванням. І лише Чарлі дійшов до кінця, не потрапивши в халепу й отримавши головний приз, – став спадкоємцем Вонки.

Дітей у подорожі супроводжують умпа-лумпи, маленький народ Лумпаландії. Вони після кожної пригоди співають веселі пісеньки, у яких не

лише висміюють неслухняних дітей, а й пояснюють, що з ними буде після закінчення екскурсії.

Наприкінці твору діти змінюються: Августус схуд, у Віолети стало фіолетове обличчя, Верука зі своїми батьками була вся у смітті, а Майка витягнуло аж на три метри... Але чи змінилися вони зсередини, чи засвоїли уроки, котрі отримали на чарівній фабриці шоколаду, ми можемо лише здогадуватися.

Для додаткового читання.

Астрід Ліндгрен. Пеппі Довгапанчоха.

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

1. Авторами літературних казок є всі з перелічених, ОКРІМ...

А Г. К. Андерсен

В Р. Дал

Б Я. і В. Грімми

Г О. Уайльд

2. Установіть відповідність між назвою твору і героєм / героїнею / героями.

1 «Чарлі і шоколадна фабрика»

А лісоруби

2 «Хлопчик-зірка»

Б умпа-лумпи

3 «Снігова Королева»

В голуби

Г пасербиця

3. Установіть відповідність між героями / героїнями авторських казок і провідною рисою їхнього характеру.

1 лісник

А користолюбність

2 Снігова Королева

Б милосердя

3 Чарлі

В справедливість

Г сміливість

Оцініть свої досягнення.

	Так	Ні	Частково
Я знаю авторів літературних казок			
Я вмію визначати ознаки авторської казки і розрізняю спільні та відмінні ознаки народних та авторських казок			
Я розумію, для чого автор / авторка використовує різні художні засоби у творі, і вмію їх визначати			
Я вмію переказувати вивчені казки Г. К. Андерсена, О. Уайльда і Р. Дала			
Я вмію порівнювати персонажів вивчених народних та авторських казок			
Я вмію визначати тему та ідею авторських казок			

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

Природа так добре про все подбала,
що людина всюди знайде, чого
навчитися.

*Леонардо да Вінчі, італійський
художник, письменник, учений*

*Опрацюйте матеріал і подумайте,
чого ми можемо навчитися в природі.*

Поетів надихає природа

■ Які вірші про природу ви
знаєте? Які настрої вони наві-
вають читачам?

Що впливає на настрої людини більше, ніж природа, яка її оточує? Мабуть, ви помічали, що в непогожий день, коли небо кошлатиться сірими хмарами, похмурих людей на вулицях набагато більше, ніж у ясну днину, коли сонце, дерева і люди наче всміхаються одне одному. З давніх-давен природа вражала людину своєю красою, викликала різноманітні почуття – від палкого захоплення до смертельного жаху. Тож вона не могла не цікавити митців, які відтворювали її за допомогою пера, пензля, звуку.

Зображення природи (пейзаж) є не лише в літературі. Скажімо, на полотнах Архіпа Куїнджі ми можемо побачити мальовничі українські

Пейзаж – це опис природи в художньому творі. Це слово утворене від французького «pays», що означає «місцевість, країна». За **тематикою** виділяють такі різновиди пейзажу: лісовий, степовий, гірський, морський, міський, сільський. Також бувають пейзажі індустріальні (опис заводів, шахт тощо), фантастичні (опис вигаданих планет, світів).

Пейзаж не лише допомагає уявити місце і час розгортання подій того чи того твору, він може підкреслити або передати внутрішній стан персонажа, його переживання. Тож пейзаж не просто відтворює, «фотографує» довкілля, а тісно пов'язаний із духовним світом персонажів літературного твору, впливає на почуття й уяву читача.

краєвиди, відтворені пензлем і фарбами. А композитори намагаються створити музичні пейзажі, як, наприклад, це робили Антоніо Вівальді чи Петро Чайковський. Кожен із них по-своєму розповів про різні пори року, змальовуючи мовою музики картини зими, весни, літа й осені. Але якщо живописний пейзаж ми можемо лише побачити, а музичний лише почути, то описи природи в літературному творі ми, так би мовити, і «бачимо», і «чуємо».

Нерідко літературні пейзажі допомагають людині помітити щось особливе в тому, що вона бачить щодня і на що дуже часто не звертає жодної уваги. Неперевершеними майстрами «оживлення» звичного пейзажу є поети. До їх числа належать німці Й. В. Гете й Г. Гейне, а також англієць Дж. Кітс. Вони досконало володіють магією слова. Письменники / письменниці використовують зображально-виражальні засоби, які й допомагають зробити звичайні слова магічними і чарівними.

З уроків мови ви знаєте, що слово може мати як пряме, так і переносне значення. Під час створення пейзажів дуже часто поруч зі словами в прямому значенні (*земля, гай, садок, троянда, вершини* тощо) використовуються слова в переносному значенні.

У художній літературі слова чи вирази, що вживаються в переносному значенні, називають **тропами**.

Одним із тропів є художнє означення, яке виділяє в зображуваному якусь характерну рису чи ознаку. Наприклад, «тиха печаль». Прикметник *тихий* використаний тут у переносному значенні й означає не «відсутність звуків». Гейне підкреслює, що сум, від якого страждає ліричний герой вірша, непомітний для сторонніх, «тихий», прихований глибоко в душі. Такі художні означення називають **епітетами**: «божественна ніч», «дивне повітря», «крижане мовчання» тощо.

Улюбленим тропом письменників / письменниць є також **уособлення**. Ще в найдавніші часи люди немов оживляли весь навколишній світ. Для них ріка, що текла поруч, дерево, що росло на обійсті, або камінь біля порога були наділені властивостями живих істот, мали своїх духів. Саме з цих вірувань прийшли до нас лісовики і домові, мавки і русалки. Пізніше, коли вчені розділили природу на живу і неживу, оживлення неживої природи перетворилося на художній засіб, що отримав назву уособлення: «місяць *дивиться*», «земля *дише*», «гущавини *шепочуть*» тощо. Адже дивитися, дихати або шепотіти може лише жива істота.

Але безумовною королевою тропів є **метафора**. Це слово або словосполучення, яке переносить ознаки одного предмета чи явища на інші на основі подібності або контрасту. При цьому часто використовується як переносне, так і пряме значення слова. Наприклад, «поезія землі». Слово *поезія* тут використано в переносному значенні – це можуть бути не лише вірші,

а взагалі прекрасне, урочисте, піднесене, що глибоко впливає на почуття і уяву людини: природа, навіть у звичних, добре знайомих образах, благо-словенна і велична, здатна наповнити душу людини неймовірними почуттями і розбудити в ній безмежну уяву. Варто лише пригадати, які фантастичні картини ми можемо побачити, розглядаючи на небі звичайні-сінькі хмари, особливо під час сходу чи заходу сонця.

Використання тропів (метафор, епітетів, уособлень тощо) митцями слова визначає естетичну цінність творів, робить їх неперевершеними.

Перед грозою.
Художник
Микола Пимоненко

Яблуні в цвіту.
Художник
Микола Сергіїв

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Роздивіться зображення природи на картинах. Який настрій панує на кожній із них? За допомогою яких засобів митцям вдається його передати?

2. Пригадайте вірш Тараса Шевченка, який ви вчили в початковій школі. Чи є в ньому метафори, епітети? Для чого поет їх використав?

Йоганн Вольфганг Ґете «Нічна пісня подорожнього»

Йоганн Вольфганг Ґете (1749–1832) – один із найвідоміших поетів світу. Шанобливе ставлення німців до нього нагадує ставлення українців до Тараса Шевченка. Вірш «Нічна пісня подорожнього» («На всі вершини ліг супокій...») Й. В. Ґете написав, споглядаючи неперевершену красу природи. Він любляв блукати околицями міста Ільменау, посидіти біля каміна в мисливському будиночку посеред нічної тиші. Своє зачарування нічним пейзажем він утілив у невеличкому, але довершеному вірші. Довкілля спить, ніби обіцяючи швидкий відпочинок також ліричному герою твору.

Й. В. Ґете. Художник
Йозеф Карл Штілер. 1828

Й. В. Ґете біля мисливського будиночка на горі Кінельхан поблизу Ільменау. Листівка. 1932

Уночі з 6 на 7 вересня 1780 року Й. В. Ґете усамітнено перебував у мисливському будиночку на горі Кінельхан поблизу Ільменау й насолоджувався свіжістю ночі, шелестом листя. Сповнена таємничістю й спокоєм, ніч немовби сама наспівувала поетичні рядки. Поет схопив згаслу жарину і швидко записав слова просто на стіні, над каміном. Написавши, він відчув, що йому вдалося передати цю чарівну мить. Так побачив світ вірш «Нічна пісня подорожнього» («На всі вершини ліг супокій...»). Доля привела його сюди ще раз. Тож вісімдесятирічний Майстер побачив текст, написаний його рукою, майже пів століття тому. Звісно, схвилюваний Й. В. Ґете не зміг стримати сліз...

Нині до будиночка пролягає один із популярних туристичних маршрутів м. Ільменау.

■ Що ж так схвилювало Й. В. Ґете, коли він на схилі літ відвідав будиночок на горі Кінельхан? Адже цей вірш він писав сам, тобто текст побачив не вперше.

Нічна пісня подорожнього

На всі вершини
Ліг супокій...
Вітрець не лине
В імлі нічній.
Замовк пташиний грай.
Не чути шуму бору.
Ти теж спочинеш скоро, –
Лиш зачекай.

*Переклад з німецької
Миколи Бажана*

Подорожній над морем туману.
Художник Каспар Фридрих. 1818

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чи доводилося вам переживати відчуття, схожі на відчуття ліричного героя?
2. Визначте тему та головну думку вірша Й. В. Гете.
3. Які зображально-виражальні засоби використав поет у цьому вірші?
4. Доберіть образи, за допомогою яких ви б передали нічну тишу та спокій.
5. Розгляньте картину німецького художника Каспара Фридриха. Опишіть її. Зіставте образи на ній і у вірші Й. В. Гете.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Підготуйте виразне читання поезії.
2. Спробуйте підібрати музичний супровід чи ілюстрацію до вірша Й. В. Гете. Чи легко це зробити? Чому?
3. Знайдіть в інтернеті чи на карті місто Ільменау і підготуйте стислу розповідь про нього.

Генріх Гейне

«Задзвени із глибини...»

До німецького поета Генріха Гейне (1797–1856) літературна слава прийшла рано. Його збірка «Книга пісень» (куди входить і вірш «Задзвени із глибини...») відразу стала популярною. На вірші Г. Гейне композитори написали цілі цикли пісень. Серед них і такі відомі, як Ф. Шуберт та Й. Брамс, Р. Шуман та П. Чайковський. На творчість поета великий вплив справила німецька народна пісня. Простий ритм, який легко запам'ятати, загальноживані слова, відсутність складних незрозумілих метафор наповнили вірші Г. Гейне природністю, щирістю та безпосередністю почуттів. Тож не дивно, що багато його віршів стали народними піснями.

Генріх Гейне. Художник Моріц Даніель Оппенгейм. 1831

- Яка пора року вам найбільше подобається? Які вірші про неї ви знаєте?
- Чому тема пробудження природи навесні надихає багатьох поетів і поеток?
- Спробуйте себе в ролі автора / авторки поезії про весну. Які художні засоби ви використали б? Наведіть приклади епітетів і метафор.

* * *

Задзвени із глибини
Тихої печалі,
Мила пісенько весни, –
Линь все далі й далі!
Линь, дзвени, знайди той дім,
В квітах сад зелений,
І троянду перед ним
Привітай від мене.

*Переклад з німецької
Леоніда Первомайського*

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Визначте тему та основну думку вірша.
2. Як ви розумієте вислів «пісенька весни»? Як називається цей зображально-виражальний засіб?
3. Чи схожий цей вірш на народну пісню? Поясніть свою точку зору.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Випишіть з вірша Г. Гейне епітети, метафори, уособлення. Поясніть їхню роль.
2. Підготуйте виразне читання вірша.

Джон Кітс «Коник і цвіркун»

Поезію «Коник і цвіркун» англійський поет Джон Кітс (1795–1821) написав у грудні 1816 р., під час поетичного змагання. Вірш, створений за десять-п'ятнадцять хвилин, живе понад два сторіччя!.. У творі Джона Кітса зображено два пейзажі: літній і зимовий. Від літньої спеки та зимового холоду ховається все живе. Але влітку невтомний коник, а взимку співучий цвіркун, який живе десь за комином, нагадують, що природа жива, життя триває. Природа з її невичерпною силою прекрасна за будь-якої пори. Спів непримітних коника і цвіркуна уособлює вічний рух життя та красу природи, яку треба бачити навіть у звичайних пейзажах.

Джон Кітс. Художник
Джозеф Северн. 19 ст.

Коник і цвіркун

Поезія землі не вмере ніколи.
Опівдні, як мовчать серед гілок
Птахи в гаю, невтомний голосок
Обнизує покоси й частоколи.

Це коник, він поймає¹ гори й доли,
На стернях довгий ведучи танок,
А стомиться – стихає на часок
У затінку стебла або стодоли².

Поезія землі не оніміє:
Коли зима в мовчання крижане
Поля заковує, цвіркун у хаті
Заводить пісню, що в теплі міцніє,

Нагадуючи всім, хто задрімне,
Спів коника в траві на сіножаті.

*Переклад з англійської
Василя Мисика*

■ Використовуючи знання, отримані на уроках, природничі енциклопедії чи інтернет-джерела, підготуйте розповідь про коника та цвіркуна. Чим відрізняються ці комахи? Чи є вони в Україні?

■ Чому, на вашу думку, поет зробив їх персонажами свого вірша?

¹ Поймає – обіймає, осідає.

² Стодóла (клóня) – будова для зберігання снопів, сіна, соломи, а також для молотби та віяння.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Про що розповідає вірш «Коник і цвіркун»? Чи доводилося вам спостерігати подібні пейзажі? Якщо так, то які відчуття вони викликали у вас?
2. Що називається метафорою, епітетом, уособленням? Знайдіть їх у тексті вірша. Яку роль вони відіграють?
3. Як ви розумієте вислів «поезія землі не вмере ніколи»?
4. Чи можемо ми пісню коника та цвіркуна («поезію землі») зіставити з «пісенькою весни» у вірші Гейне?

Як творяться вірші

На уроках літератури ви не раз чули слова «проза» та «вірші». Люди з легкістю відрізняють одне від одного. Казка «Пані Метелиця» – проза, а «Коник і цвіркун» Кітса – вірші. Іноді навіть від дорослих можна почути: «Проза пишеться в рядочок, а вірші – у стовпчик». І всі знають, що вірш вивчити напам'ять набагато легше, ніж прозу. Що ж таке вірші, чому вони легше запам'ятовуються і чому їх треба писати «у стовпчик»?

Віршована мова – ритмічно організоване мовлення, повторення в певній послідовності наголошених звуків.

Для того, щоб зрозуміти відмінність між прозою і віршами, вам знадобляться навички з... математики. Треба всього-на-всього визначити порядкові номери наголошених звуків у літературному тексті. Ось, наприклад, що вийде з першим реченням казки «Пані Метелиця» «ЖилА на світі однА вдовА, І мАла вона двІ дОньки»:

2, 3, 4, 7, 9, 10, 11, 14, 15, 16.

Жодного порядку в цьому цифровому ланцюжку немає, це як у комп'ютерній програмі випадкових чисел – наголошеним може стати голосний під будь-яким порядковим номером.

Зовсім інше ми спостерігаємо у віршах. Для прикладу візьмемо початок поезії «Коник і цвіркун» Джона Кітса:

Поез ^і я земл ^і не вмер ^е нікол ^и .	2, 6, 8, 10
Оп ^і вдні, як мовч ^а ть серед гілок	2, 4, 6, 8, 10
Птах ^и в га ^ю , невтомний голосок	2, 4, 6, 10
Обни ^з ує покос ^и й часток ^о ли.	2, 6, 10

Помітили? У кожному рядку наголошені звуки стоять майже на одному й тому самому місці, їхня кількість приблизно однакова, і вони чергуються з ненаголошеними в певному порядку. Визначити цей порядок можна, якщо відняти від більшого порядкового номера менший наступний:

$$10 - 8 = 2; 8 - 6 = 2; 6 - 4 = 2; 4 - 2 = 2.$$

У вірші Джона Кітса наголошені і ненаголошені звуки чергуються через 2 склади. Ось так математика допомагає на уроках літератури!

Саме чергування наголошених і ненаголошених звуків творить особливий ритм вірша, який і допомагає швидше вивчити його напам'ять. Детальніше з особливостями віршування ви познайомитеся на уроках української літератури.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Підготуйте виразне читання вірша.
2. Використовуючи метафори, уособлення, епітети, розкажіть про враження, які викликали у вас картини природи. Спробуйте скласти невеликий вірш на цю тему.
3. Намалюйте або знайдіть пейзажі, які могли б стати ілюстраціями до вірша (віршів).

Редьярд Кіплінг Оповідки про Мауглі

Редьярд Кіплінг

Редьярд Кіплінг.
Художник
Джон Кольєр. 1891

■ Чи любите ви тварин? Чи маєте домашнього улюбленця? Розкажіть про них однокласникам / однокласницям.

■ Чи читали ви раніше казки Р. Кіплінга? Чи дивилися мульт- чи кінофільми або грали в комп'ютерні ігри за книгами Р. Кіплінга?

Англійський письменник Редьярд Кіплінг (1865–1936) народився в Індії, у Бомбеї (нині Мумбаї), у сім'ї директора художньої школи. На той час в Індії, яка була частиною Британської імперії, жили й працювали тисячі людей, які переїхали туди з Англії. Тож хлопчик зростав у розмаїтому світі, у якому співіснували колоністи-англійці й корінні мешканці Індії. У родині Редьярда Кіплінга шанували традиції місцевого населення.

Здобувши освіту в Англії, Редьярд Кіплінг повернувся до Індії й присвятив себе журналістиці. Добре знаючи мову гінді, він вільно спілкувався з місцевими жителями. А вони шанували англієця, що знав їхню мову та звичаї, розповідали йому казки, перекази та легенди,

які згодом лягли в основу знаменитої «Книги джунглів». Він писав її для своєї доньки. Невдовзі Кіплінг став першим англійським письменником – лауреатом Нобелівської премії (1907).

А для дітей усього світу Кіплінг є передусім автором захопливих оповідок про маленького хлопчика Мауглі, який зумів не лише вижити в диких джунглях, а й стати їх володарем, не втративши водночас найкращих рис справжньої Людини.

В Україні широко відома «Книга джунглів». Українські читачі змогли взяти до рук збірку оповідань про Мауглі в перекладі рідною мовою понад століття тому – 1905 року.

Перший український переклад зробив Кирило Вербина (Кахникевич). Згодом з'явилися переклади В. Прокопчука, П. Гандзюри та Л. Солонька.

«Книга джунглів»

Кіплінг створював оповідки «Книги джунглів» під безпосереднім впливом давньоіндійських казок з уже відомої вам збірки «Панчатантра». Письменник уважав, що задум казок про тварин – це нова, але водночас давня та забута ідея.

За допомогою своїх історій він знайомить людей зі світом джунглів, ніби «перелицьовуючи» народну казку. У фольклорних казках про тварин насправді розповідається про людське суспільство. Тож тварини там поводяться як люди і живуть за їхніми законами. Казки Кіплінґа відкривають нам світ дикої природи, неначе перекладають на людську мову тварин.

Література, яка розкриває світ природи за допомогою художніх образів тварин, надаючи їм властивостей людського характеру, називається **анімалістичною** (від англ. animal – «тварина»).

В оповідках про Мауглі кожен персонаж зі світу джунглів має не лише свій неповторний характер, але й веде спосіб життя, як і його дикі сородичі. Так, Балу – не лише вчитель вовченят (казковий персонаж), а й ведмідь-губач, якого ще називають ведмедем-лінивцем. Справжній кам'яний (тигровий) пітон мешкає в джунглях Індії, харчується мавпами і змінює свою шкіру, як казковий Каа. У своїй «Книзі джунглів» письменник не лише розповідає про дику природу, а й торкається надзвичайно важливої проблеми впливу на неї людей.

Однією з найдавніших історій є легенда про братів-близнюків Ромула і Рема. Немовлят знайшла вовчиця і вигодувала своїм молоком. З цією легендою пов'язують заснування Рима, столиці Італії. На центральній площі міста встановлено пам'ятник цій вовчиці та двом хлопчикам.

Сам Кіплінґ згадував, що рішення написати про хлопчика, який виріс у джунглях, з'явилося у нього несподівано: «...Я написав оповідання про працю індійських лісників. У ньому згадувалося про хлопчика, який виріс поміж вовків. Спогади про тварин із прочитаних у дитинстві книг наклалися на відлуння цього оповідання. Перо почало робити свою справу, а я спостерігав, як народжувалися оповідки про Мауглі та тварин».

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чи можна фактами з біографії Р. Кіплінґа пояснити його інтерес до світу джунглів та Індії?
2. Як сталося, що Кіплінґ, народившись в Індії, став відомим англійським письменником?
3. Редьярд Кіплінґ писав: «У мене є вірних шість слуг. Я їм зобов'язаний усім. Їх імена: Хто? Чому? Коли? Що? Де? і Як?». Як ці «слуги», на вашу думку, мають допомагати письменнику?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Створіть рекламний постер (плакат) чи відеоролик про «Книгу джунглів» Р. Кіплінґа.

МАУГЛІ (Скорочено)

Брати Мауглі

На Сіонійські гори спав тихий, задушний вечір. Була вже сьома година, коли Батько Вовк прокинувся після денного спочинку, почухався, позіхнув і розправив одну за одною лапи, щоб навіть кінчики позбулися сонної млявості. Мати Вовчиця лежала, уткнувшись великою сірою мордою в чотирьох вовченят, що перекидалися коло неї і скавчали. Вхід до їхньої печери був залитий місячним сяйвом.

– Грр! – прогарчав Батько Вовк. – Знову час на лови.

Він уже збирався стрибнути з горба вниз, як раптом маленька тінь загородила вхід і перевіщала. То був шакал Табакі, Блюдолиз¹, а вовки індійських лісів зневажають Табакі: він тільки й знає, що нишпорить скрізь, робить різні капості, розносить плітки та їсть ганчір'я й обрізки шкіри на смітниках коло сіл.

– Шер-Хан Великий змінив місце ловів. Наступного місяця він полюватиме в тутешніх горах – так сказав він мені!

Шер-Хан – це тигр, що жив за двадцять миль звідси, на березі річки Вайнгунгі.

– Він не має права! – сердито почав Батько Вовк. – За Законом Джунглів він не має права міняти місце ловів без завчасного попередження. Іди полювати до свого покровителя. Для однієї ночі ти вже накоїв досить лихого.

– Я йду, – спокійно відповів Табакі. – Ви почуєте голос Шер-Хана внизу, у хащах.

Батько Вовк прислухався і з глибини долини, що прилягала до маленької річки, почув сухе, зловісне, монотонне гарчання тигра, від якого, певне, втекла здобич і якому було зовсім байдуже, що про це дізнаються всі Джунглі.

– Дурень! – промовив Батько Вовк. – Нічні лови починати таким галасом!

– Тс-с-с!.. – сказала Мати Вовчиця. – Це полювання на Людину!..

Закон Джунглів, який ніколи не наказує нічого безпідставно, забороняє полювати на Людину. Річ у тім, що вбивство Людини рано чи пізно викличе прибуття білих людей з рушницями верхи на слонах і кількох сотень темношкірих людей з барабанами, ракетами та смолоскипами. І тоді кожен у Джунглях зазнає лиха.

¹ Блюдолиз (зневажливе) – той, хто догоджає кому-небудь, підлабузнюється заради власної вигоди; підлабузник.

Звірі ж пояснюють між собою цей закон інакше: на їхню думку, Людина – це найслабша і найменш захищена істота, і тому чіпати її «не личить мисливцеві».

Гарчання розлягалось все дужче й дужче і нарешті скінчилося громовим «аррр!» тигра, який кидається на здобич. Потім почулося виття Шер-Хана – виття, в якому було мало тигрового.

– Не спіймав, – сказала Мати Вовчиця.

У куцах щось стиха зашелестіло.

– Людина! – вигукнув Батько Вовк, клацнувши зубами. – Людське дитинча. Дивись!

Просто перед ними, вхопившись за найнижчу гілочку, стояла гола смаглява дитина, що тільки-но починала ходити, – ніколи ще до вовчого лігва не приходила (та ще вночі!) така слабенька й така ніжна крихітка. Дитина глянула в очі Батькові Вовкові і засміялася.

Місячне світло, що сіялося крізь отвір печери, раптом померкло: величезна квадратна голова і плечі Шер-Хана загородили вхід.

– Шер-Хан робить нам велику честь, – промовив Батько Вовк, але очі його палали гнівом. – Що потрібно Шер-Ханові?

– Мою здобич, – сказав Шер-Хан.

– Вовки – Вільне Плем'я! – відповів Батько Вовк. – Людське дитинча належить нам; його вб'ють лише тоді, коли ми самі того захочемо.

– Захочемо, захочемо! Чи довго ще я стоятиму тут, уткнувши носа в ваше собаче лігво, поки ви задовольните мої законні домагання? Це я, Шер-Хан, розмовляю з вами!

Рев тигра, мов грім, заповнив усю печеру. Мати Вовчиця скинула з себе вовчонат і стрибнула вперед; очі в неї спалахнули, мов дві зелені зірки в пільмі. Вона сміливо глянула в розлючені очі Шер-Хана.

– А це я, Ракша (Сатана), відповідаю тобі! Людське дитинча моє! І його не вб'ють! Воно житиме й бігатиме в нашій Зграї, полюватиме разом із нами. Геть!

Шер-Хан ще міг позмагатися з Батьком Вовком, але не встояв би супроти Матері Вовчиці: він розумів, що вона битиметься на смерть. Тому він з гарчанням витяг голову і прогарчав:

– На своєму подвір'ї і собака пан! Побачимо, що скаже Зграя.

Мати Вовчиця, ледве переводячи подих, кинулась на землю – посеред своїх дітей, а Батько Вовк поважно мовив:

– Шер-Хан каже діло. Маля треба показати всій Зграї. Ти хочеш лишити його в себе, Мати?

– Лишити у себе?! – важко дихаючи, відповіла Мати Вовчиця. – Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Лежи спокійно,

■ А яке пояснення Закону Джунглів (людей чи звірів) щодо заборони вбивати людей ближче особисто вам? Чому?

■ Як ви розумієте вислів Шер-Хана «на своєму подвір'ї і собака пан»? Доберіть схожі прислів'я.

Жабеня. О Мауглі, – бо Мауглі-Жабеням я тебе називатиму, – настане час, коли ти почнеш полювати на Шер-Хана, як він полював на тебе.

Батько Вовк привів своїх дітей та маленького Мауглі в ніч Племінних Зборів на Склею Ради. Зграєю керував Самотній Вовк Акела. Вовки повинні були прийняти дитинчат до Зграї. Коли черга дійшла до Мауглі, Шер-Хан почав вимагати, щоб хлопчика віддали йому. Не всі вовки погоджувалися прийняти до Вільного Племени Людське дитинча.

Закон Джунглів передбачає, що в тих випадках, коли виникає незгода, чи приймати щеня до Зграї, за нього повинні заступитись принаймні два члени Зграї, окрім батька та матері.

– Хто виступає за дитинча? – спитав Акела.

Відповіді не було, і Мати Вовчиця вже приготувалась до бійки; вона знала, що це була б її остання бійка, якщо до цього дійде.

Тоді єдиний звір іншої породи, допущений на Племінну Раду, – Балу, сонливий бурий ведмідь, який навчав вовчат Закону Джунглів, звівся на задні лапи й прогарчав:

– Людське дитинча! – сказав він. – Людське дитинча не принесе нам ніякої біди. Я сам буду його навчати.

– Потрібен ще один голос, – промовив Акела.

Чорна тінь упала посеред кола. То була Багіра, чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані. Всі знали Багіру, і ніхто не наважувався ставати їй на дорозі.

– О Акело, й ви, Вільне Плем'я! – замурчала вона. – Я не маю права бути на вашій Раді; але за Законом Джунглів, коли виникає сумнів щодо нового щеняти і йому загрожує смерть, життя цього щеняти можна викупити. Убивати голе дитинча – просто ганьба. Крім того, воно може стати вам у пригоді, коли підросте. До слів Балу я докладу бика, коли ви згодні прийняти Людське дитинча до своєї Зграї, як велить Закон. Чого ж тут вагатись?

Десятки голосів завили:

– То в чім же річ? Яку шкоду нам може зробити голе жабеня?

– Де бик, Багіро? Нехай його приймуть...

А Мауглі грався собі своїми камінцями і не звертав ніякої уваги на вовків, які підходили

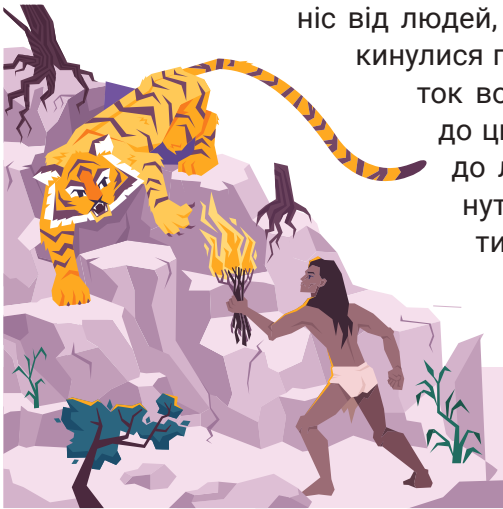

один за одним, щоб роздивитись його. Нарешті всі вони подалися з гори в долину до мертвого бика, лишилися тільки Акела, Багіра, Балуга та вовки, які усиновили Мауглі.

Ось так і прийняли Мауглі до Сіонійської Зграї – ціною забитого бика та доброго слова Балуги.

Через десять років після Ради Шер-Хан не відступився від Мауглі. Він почав перетягувати на свою сторону молодих вовків. Багіра застерігала хлопчика, що рано чи пізно, але тигр уб'є його: Акела старіє, а молоді вовки вірять Шер-Ханові. Хлопчик не міг зрозуміти, чому його ненавидять, адже він виріс у Джунглях. Багіра пояснила йому, що звірі не можуть витримати його погляду, бо він Людина. Вона порадила Мауглі піти до людей і взяти Червону Квітку. Кажучи про Червону Квітку, Багіра мала на увазі вогонь. Жодна істота в Джунглях не назве вогонь справжньою назвою, адже несвідомо відчуває смертельний жах перед ним. Під час полювання Акела потрапив у пастку, схибив і не вбив здобич. За Законами Джунглів ватажка мали за це вбити, але він мав право вимагати, щоб його супротивники підходили поодиночі. Ніхто з вовків не наважувався битися з Акелою. Шер-Хан почав вимагати, щоб йому віддали Людське дитинча. На захист Мауглі став лише Акела. Тоді хлопчик підпалив від горщика з вогнем, який при-

ніс від людей, суху гілку і почав бити нею Шер-Хана по голові. Звірі кинулися геть. Поруч із Мауглі залишилися Багіра, Акела та десяток вовків. Мауглі заплакав, його серце розривалося, адже до цього часу він жодного разу не плакав. Він вирішив піти до людей. Мати Вовчиця попросила його швидше повернутися, адже вона його любить. Мауглі пообіцяв повернутися і покласти на Склелю Рад шкуру Шер-Хана.

Полювання Каа

Ця історія трапилася за деякий час до того, як Мауглі вигнали з Вовчої Сіонійської Зграї. Балуга вчив Мауглі всім Законам Джунглів.

Мауглі смикав за хутро на плечах Багіри і щосили лупцював її ногами і загорлав на весь голос:

– У мене буде своя славна Зграя, і я водитиму її по деревах цілими днями, і ми будемо кидати гілля та усіляку негідь на старого Балугу, – продовжував Мауглі. – Вони мені обіцяли. Ой!

– Ух! – величезна лапа Балуги стягла Мауглі із Багіриної спини, і хлопчик, лежачи між передніми лапами ведмеда, побачив, що Балуга розлютився.

– Мауглі, – сказав Балуга, – ти мав розмову з Бандар-Логами, з Мавпячим Племенем?

Мауглі глянув на Багіру: чи не сердиться й вона? І побачив, що очі пантери світяться, мов два нефрити.

– Коли Балу вдарив мене по голові, – промовив Мауглі, – я втік; сірі мавпи зішли з дерев і пожаліли мене. Нікому іншому не було до мене діла...

Він стиха сьорбнув носом.

– Послухай-но, Людське дитинча! – почав ведмідь, і голос його розлігся, як грім задушливої ночі. – Я навчив тебе Закону Джунглів, спільному для всіх племен, за винятком Мавпячого Племені, що живе на деревах. У них немає Законів. Вони – вигнанці. У них немає навіть власної мови, і вони користуються краденими словами, які підслуховують, сидячи вгорі на гілках і підглядаючи за нами. Вони чваняться, верзуть дурниці і думають, що вони – велике плем'я, покликане зробити великі діла в Джунглях, а впаде горіх, і настрої їхній одразу змінюється, вони починають реготати й забувають про все на світі. Ніхто в Джунглях з ними не спілкується.

Все, що Балу сказав про мавп, була чистісінька правда. Вони живуть на верхівках дерев, а оскільки звірі дуже рідко дивляться вгору, то мавпам не доводиться стикатися з мешканцями Джунглів. Зате коли мавпам трапляється побачити хворого вовка, чи пораненого тигра, чи ведмедя, вони його мордують, кидають на звірів горіхи й гілки, аби якось розважитись і разом з тим звернути на себе увагу. Вони весь час збираються обрати собі ватажка, виробити свої власні закони і звичаї, але ніколи цього не роблять, бо на другий день усе забувають. Жоден звір не може дістатися до них, але, з іншого боку, ніхто й не звертає на них уваги. Ось чому вони були такі задоволені, коли Мауглі прийшов до них побавитись.

Все й скінчилось би на цьому, бо вдача Бандар-Логів така, що зацікавити їх надовго ніщо не може, але одній мавпі спала на думку, як їй здалося, чудова ідея, і вона почала запевняти інших, що Мауглі буде надзвичайно корисний їхньому племені, бо він уміє сплітати гілля до купи для захисту од вітру: отже, коли вони його спіймають, то він навчить і їх те робити, і вони стануть найрозумнішим племенем Джунглів, таким розумним, що всі звернуть на них увагу і заздритимуть їм!

■ Чому мешканці Джунглів зневажали Бандар-Логів?

Бандар-Логи викрали Мауглі. Хлопчик, вимовивши Владичнє Слово Шулік, якого навчив його Балу «Ми однієї крові – ти і я!..», попросив шуліку Чіля прослідкувати, куди його тягнуть, і розказати Балу та Багірі. Його друзі звернулися до кам'яного пітона Каа.

Каа лежав на гарячому прискалку, вигріваючись на південному сонці і милуючись своєю чудовою новою шкірою, бо останні десять днів він провів на самоті, міняючи шкіру, і тепер мав справді розкішний вигляд: витягнувши по землі тупоносу голову, він згортав тридцять футів свого тіла

у фантастичні вузли та звивини і облизував губи, думаючи про наступний обід.

Каа не був отруйною змією – до отруйних гадюк він ставився навіть із презирством і вважав їх за боягузів, – але мав страшну силу і коли вже обвивав кого-небудь своїми величезними кільцями, то марно було сподіватися на визволення.

– Ми йдемо на полювання, – недбало закричав Балу, присідаючи на задні лапи. Як і всі змії його породи, Каа був трохи глухуватий.

– Дозвольте й мені приєднатись до вас, – сказав Каа. – Вірите, я мало не впав на землю під час останнього полювання, справді, трохи-трохи не впав. Хвіст мій нещільно обкрутився круг дерева, я посковзнувся, розбуркав Бандар-Логів, і вони облаяли мене всякими непристойними словами.

Чіль повідомив, що Бандар-Логи потягнули Мауглі до Холодних Печер.

Усі знали, де Холодні Печери, але мало хто з мешканців Джунглів заходив туди, бо те, що вони звали Холодними Печерами, було не що інше, як старе, напівзруйноване місто, давно покинуте й поховане в Джунглях. А звірі взагалі рідко бувають у тому місці, де колись жила людина.

Мавпяче Племя в Холодних Печерах і не згадувало про друзів Мауглі. Воно принесло хлопчика в забуте місто і було дуже задоволене собою. Мауглі, невеселий і злий від голоду, блукав вулицями мертвого міста і час від часу кидав Ловецький Клич Чужинця, але ніхто не відповідав йому, і він зрозумів, що опинився у дуже поганому місці. «Все, що Балу казав про Бандар-Логів, цілком справедливе, – думав він. – У них немає ані Закону, ані Ловецького Кличу, ані Вожаків – нічого, крім дурних слів та маленьких злодійкуватих рук. Коли я помру тут з голоду або вони мене вб'ють, то я сам буду винен. Але спробую повернутись у рідні Джунглі».

Та як тільки він наблизився до міського муру, мавпи потягли його назад, докоряючи, що він не цінує свого щастя; а щоб розбудити в нього почуття вдячності, вони його щипали. Мауглі зціпив зуби і, не кажучи ні слова, пішов за галасливою зграєю мавп до тераси, під якою було водоймище з червоного піщанику, до половини заповнене дощовою водою.

«Ось хмарка хоче насунутись на місяць, – думав він. – Ах, коли б хмарка була більша, я скористався б темрявою і втік від них. Але як я стомився!»

За цією ж хмаркою пильно стежили й двоє його добрих друзів у зруйнованому рові під муром: Багіра і Каа добре знали, які небезпечні мавпи, коли їх багато, а тому й не хотіли ризикувати. Мавпи ніколи не б'ються менше сотні проти одного, і мало хто в Джунглях на це зважається.

Нарешті хмарка затулила місяць; Мауглі почув легкі кроки Багіри по терасі.

Чорна пантера майже безшумно вибігла схилом і почала бити (вона не мала часу пускати в діло свої зуби) праворуч і ліворуч мавп, що тісно сиді-

ли навколо Мауглі в п'ятдесят або шістдесят рядів. Мавпи щільною зграєю кинулись до Багіри і оточили її, кусаючи, дряпаючи та скиглячи, а п'ятеро чи шестеро підхопили Мауглі, витягли його по стіні літнього павільйону і штовхнули в пролом напівзруйнованого даху. Коли б Мауглі виріс серед людей, то він неодмінно б розбився, тому що летіти довелося добрих п'ятнадцять футів; але Мауглі упав так, як учив його Балу, і торкнувся землі ногами.

Мауглі пильно вдивлявся в ажурні стіни, прислухаючись до шуму запеклого бою, що кипів навколо чорної пантери, до верещання та скиглення мавп і до глухого, хриплого кашлю Багіри, яка крутилась і захлиналась у суцільному натовпі своїх ворогів. Це вперше зроду Багіра билась не на життя, а на смерть. «Тут деś повинен бути Балу. Багіра сама не прийшла б», – подумав Мауглі і закричав:

– До водоймища, Багіро! Котись до води! Котись і пірнай!

Багіра почула його, і цей крик, який свідчив, що Мауглі живий і здоровий, надав їй нових сил. Вона завзято, крок за кроком прокладала собі шлях до водоймища, мовчки гатячи ворогів.

Раптом з поваленої стіни, що межувала з Джунглями, прокотився громовий войовничий поклик Балу. Сплеск води показав Мауглі, що Багіра пробила собі дорогу до водоймища, куди мавпи не сміли поткнутися. Каа в цей час переповз через західну стіну; він кинувся на землю з такою силою, що збив у рів зубець зі стіни.

Тим часом Балу бився з нападниками, мавпи вили над водоймищем навколо Багіри, а Манг, кажан, літав туди й сюди, розносячи по Джунглях звістку про великий бій. Каа, приготувавшись до бою, кинувся вперед. Першим ударом, мовчазним, беззвучним, він урізався в зграю, що юрмилася навколо Балу, і бити вдруге вже не було потреби. Мавпи сипнули в усі боки з криком:

– Каа, це Каа! Тікайте! Рятуйтеся!

Тоді Каа вперше за весь цей час розкрив пащу і вимовив тільки одне довге шипляче слово. Мавпи, які сиділи на стінах і в порожніх будинках, замовкли, і в мертвій тиші, що оповила місто, Мауглі почув, як Багіра, вийшовши з водоймища, обтрушувала з себе воду: Мауглі на радощах танцював у літньому павільйоні.

Каа уважно оглянув стіну і, знайшовши щілину в мармурі, яка показувала, що стіна тут неміцна, злегка ударив кілька разів головою, щоб розрахувати відстань. Потім він підняв шість футів свого тіла над землею і зробив з півдюжини могутніх ударів, б'ючи носом, мов тараном. Стіна тріснула і повалилась, здійнявши хмари пороку й сміття. Мауглі вискочив крізь пролам, кинувся

■ Скільки метрів падав Мауглі, якщо Каа був завдовжки 30 футів, що дорівнює: 9 м 14 см?

до Балу та Багіри і став між ними, обнявши руками їх за товсті шиї.

– Ось Каа, завдяки якому ми перемогли і ти лишився живий. Подякуй йому, Мауглі, так, як велять наші звичаї.

Мауглі обернувся і побачив величезну голову пітона, що коливалася на фут вище його голови.

– Так от яке це дитинча! – промовив Каа. – У нього дуже ніжна шкіра, і його важко відрізнити од Бандар-Логів.

– Ми однієї крові – ти і я, – відповів Мауглі. – Цієї ночі ти врятував мене від смерті. Моя здобич буде твоя здобич, коли ти будеш голодний, о Каа!

Пітон легко поклав свою голову на плече Мауглі і потримав її хвилину.

– Хоробре серце і ввічлива мова, – сказав він. – Вони далеко поведуть тебе в Джунглях, дитинча!

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Хто такий Шер-Хан? Чому він незадоволений полюванням?
2. Хто заступився на раді за Мауглі?
3. Подумайте, яких звірів у Джунглях можна вважати лідерами. Чому?
4. Чому Закон Джунглів забороняє полювати на Людину? Як звірі цей закон пояснюють для себе?
5. Хто такі Бандар-Логи? Знання якого Закону Джунглів допомогли Мауглі врятуватися від Бандар-Логів?
6. Чи зможе, на вашу думку, вижити Мауглі у Джунглях і залишитися людиною?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Заповніть у зошиті таблицю «Чого навчали Мауглі».

Балу, Багіра та інші звірі	Бандар-Логи

Тигр! Тигр!

Мауглі прийшов до людей. Месуа, мешканка села, сподівалася, що хлопчик – її син, який колись зник у Джунглях. Жрець знав, що чоловік Месуа – найбагатший господар у селі. Тому він вирішив, що Мауглі буде жити в жінки як син, якого Джунглі взяли і повернули. Зустріч з людьми нагадала хлопчику оглядини Зграї. Він вирішив, що якщо він – Людина, то й стане Людиною. Сірий Брат (старший син Матері Вовчиці) переживав, що Мауглі забуде, що він вовк. Мауглі запевнив, що він ніколи про це не забуде, як не забуде того, що Зграя його прогнала. Натомість Сірий Брат зауважив, що хлопчика може прогнати й нова Зграя.

Мауглі намагався жити як людина. Він носив одяг, але не міг зрозуміти, навіщо людям гроші і для чого вони орють землю. Та найбільше його розважали розповіді мисливця Бульдео про життя звірів у Джунглях. Мауглі в селі став чередником. Рано-вранці, сидячи на спині Буйвола-вожака Рами, він гнав тварин на пасовисько. Сірий Брат повідомив хлопчику, що Шер-Хан пообіцяв неодмінно вбити хлопчика.

День у день ганяв Мауглі буйволів до їхніх улюблених баюр і день у день бачив він спину Сірого Брата за півтори милі від долини (це свідчило, що Шер-Хан ще не повернувся); день у день він лежав на траві, прислухався до навколишніх шелестів і згадував минуле життя у Джунглях. Нарешті настав день, коли він не побачив Сірого Брата на умовленому місці. Мауглі всміхнувся і повів буйволів до яру поблизу дерева дхак, яке було в цю пору вкрите золотистими червоними квітками. Там уже сидів Сірий Брат, і кожна шерстинка на його спині настовбурчилася.

– Він ховався цілий місяць, щоб приспати твою пильність, – важко дихаючи, сказав вовк. – Зараз він лежить у глибокій сухій балці, де колись протікала Вайнгунга.

– А він уже їв сьогодні чи полюватиме голодний? – спитав Мауглі. Це було для нього питання життя або смерті.

– Удосвіта він зарізав дикого кабана, а потім напився води.

Мауглі стояв глибоко замислившись:

– Сірий Брате, чи не міг би ти розбити для мене череду надвоє?

– Я – ні, але я привів з собою розумнішого помічника, – Сірий Брат відбіг трохи і шаснув у якусь яму. Звідти висунулась велика сіра голова, добре знайома Мауглі, і раптом напоєне теплом повітря сповнилося одчайдушним криком Джунглів: Ловецьким Кличем Вовка в денний час.

– Акело! Акело! – закричав Мауглі, плескаючи в долоні. – Я знав, що ти не забудеш мене! Нам треба зробити велику справу! Розділи череду надвоє, Акело: буйволиці з телятами хай будуть окремо, а бики і робочі буйволи – самі по собі.

План у Мауглі був досить простий: він хотів зробити велике коло горою і підійти до верхнього кінця балки, а потім погнати буйволів униз і захопити Шер-Хана так, щоб він опинився поміж биками та коровами. Він добре

знав, що Шер-Хан після того, як наївся і напився, не зможе ані битися, ані здертися на круті схили яру...

Щоб не дуже наблизитись до балки і не попередити цим Шер-Хана, вони зробили велике коло. Нарешті Мауглі повернув озвірілих буйволів до зеленої галявини, що підходила до верхнього кінця балки і круто спускалася вниз. Мауглі приклав руки до рота і крикнув у яр: луна покотилася від скелі до скелі.

Через деякий час вони почули довгий сонний рев ситого тигра, який тільки що прокинувся.

– Хто кличе? – заревів Шер-Хан.

– Я, Мауглі! Ну, вбивце людської худоби, настав твій час іти на Склею Ради!.. Униз жени їх, униз, Акела! Униз, Рамо, вниз!

Буйволи були спинилися на хвилинку край балки, але Акела на все горло викликнув Ловецький Клич, і вони кинулись один за одним, немов човни в річкові пороги; пісок і каміння так і полетіли з-під їхніх ніг. Рушивши, буйволи вже не могли зупинитися, та й ніхто не міг би цього зробити. Вони ще не спустились у балку, а Рама вже почув Шер-Хана і люто заревів.

Шер-Хан, почувши громовий тупіт їхніх копит, скочив на рівні ноги й побіг униз яром, поглядаючи то в один, то в інший бік і шукаючи місця, де можна було б вилізти; але стіни балки були занадто стрімкі, і він, обважнівши від їжі та води, біг далі, намагаючись уникнути сутички з буйволами.

Череда, розбризкуючи на всі боки воду, з ревом промчала через велику калюжу, біля якої нещодавно спочивав тигр, і подалася далі. Мауглі почув, як режуть у відповідь буйволиці з іншого кінця яру, і побачив, як Шер-Хан повернув назад. Тигр добре знав, що коли немає іншого виходу, то краще зустріти биків, ніж корів з телятами. Рама спіткнувся, наступив на щось

м'яке і разом з іншими биками врізався у саму середину другої половини череди. Акела та Сірий Брат кидались в усі боки, хапали буйволів за ноги, і хоч череда знову ринула до яру, Мауглі все ж таки пощастило завернути Раму, – а за ним і вся череда попрямувала до боліт.

Шер-Хана не треба було більше топтати. Він був мертвий, і до нього вже почали злітатися шуліки.

– Собаці собача й смерть, брати, – сказав Мауглі, виймаючи ніж, який

■ Чому Шер-Хан вирішив, що краще битися проти биків, аніж проти корів з телятами, які були значно слабшими за биків?

він завжди, відтоді як прийшов до людей, носив із собою у піхвах, що висіли на шії.

Мисливець Бульдео хотів відібрати у Мауглі шкіру Шер-Хана, проте йому завадили вовки, які, мов зачаровані, слухалися хлопчика. Прийшовши в село, він вигдав історію про чаклунство Мауглі. Коли хлопчик пригнав до села череду, люди почали його проганяти. Лише Мессуа була переконана, що він не чаклун, і попередила про наміри жителів села його вбити. Мауглі радо повернувся до Джунглів. Вовки попросили Акелу і Мауглі стати ватажками Зграї. Але Мауглі відмовився: Людська Зграя і Вовча Зграя прогнали його, тож він вирішив полювати у Джунглях сам.

Люди ув'язнили Мессуа та її чоловіка, щоб убити, адже вважали їх батьками перевертня. Коли Мауглі вночі пробрався в хижу, Мессуа, яка майже збожеволіла від болю і страху, вважала Мауглі своїм справжнім сином, адже він прийшов їх рятувати. Мессуа з чоловіком вирішили тікати до Канхівару. Мати Вовчиця прийшла до села, щоб побачити жінку, яка дала Мауглі молоко. Вона сказала хлопчику, що Багіра каже правду: Людина кінець кінцем повертається до Людини. Мати Вовчиця повинна була супроводжувати Мессуа з чоловіком, щоб ніхто в Джунглях їх не чіпав.

Князівський анкас

Каа чи не двохсотий раз із дня свого народження міняв шкіру, і Мауглі прийшов його поздоровити. Пітон розповів, що полював у Холодних Печерах, де зустрів Білого Клобука (білу кобру). Білий Клобук попросив привести Мауглі, бо давно не бачив Людину. Кобра покаже йому речі, які охороняє. За них Людина ладна заплатити життям. Каа і Мауглі вирушили до Холодних Печер, до безлюдного міста.

Каа минув руїни павільйону на терасі і шмигнув до напіврозвалених сходів, що з середини павільйону вели під землю. Мауглі голосно промовив Владичнє Слово Змій: «Ми однієї крові – ви і я», – і порачкував за пітоном. Довго вони повзли слизьким звивистим проходом. Нарешті досягли місця, де коріння якогось гігантського дерева вивернуло в стіні великий камінь. Каа й Мауглі переповзли цей камінь і опинились у просторому льосі з банеподібною продірявленою стелею. Сюди, в темряву, пробивалося кілька променів світла.

– Добре лігво, – мовив Мауглі, підводячись на ноги, – але ходити сюди щодня дуже далеко. Ну, що ж ми побачимо тут?

– Хіба я ніщо? – долинув голос із глибини льоху, і Мауглі побачив, як там заворушилося щось біле. Воно сунуло дуже повільно, і ось перед хлопчиком піднялась така величезна кобра, якої він ще ніколи не бачив. Це була змія футів вісім завдовжки, яка від постійного перебування в темряві побіліла, мов слонова кістка. Очі кобри горіли, як рубіни, і взагалі вона мала дивовижний вигляд.

– Доброго полювання, – сказав Мауглі, який завжди дотримувався звичаю так само, як і ніколи не розлучався з ножем.

– Так хто ж він, – спитала біла кобра, – той, хто сидить безбоязно переді мною і говорить нашою мовою, вимовляючи слова людськими губами? Хто він – з ножем і з язиком змії?

– Мене звуть Мауглі, – була відповідь, – я з Джунглів. Вовки – моє плем'я, а Каа – брат мій. Мати Кобр, хто ти?

– Я страж царського скарбу. Я мушу карати смертю всіх, хто прийде сюди красти. Але моє місто забуло мене.

– Там немає міста. Глянь угору. Бачиш, коріння великого дерева розсуло камені. Дереву і люди не вживаються разом, – наполягав Каа.

– Разів зо три люди знаходили сюди дорогу, – злобно відповідала біла кобра, – аж поки я підповзала до них. А тоді їм не доводилося довго кричати. Але ви обоє – людина і змія – приходите з брехнею, хочете змусити мене повірити, що мого міста більше немає. Ви хочете, щоб я облишила стерегти скарб! Люди мало змінюються з роками, я ж – ніколи. Ви кажете, що місто вмерло і що коріння дерев пробилось сюди? Так нагніться ж і беріть все, що забажаєте. На всій землі немає іншого такого скарбу. Людино з язиком змії, якщо ти зможеш вийти живою звідси тією ж дорогою, якою прийшла сюди, то князі будуть твоїми слугами!

– Знову слід загубився, – промовив холодно Мауглі. – Мати Кобр, я не бачу тут нічого такого, що можна було б узяти.

– Клянусь богами Сонця і Місяця, у хлопчика смертельне божевілля, – зашипіла кобра. – Дивись, і ти побачиш те, чого досі ніколи не бачила Людина!

Хлопчик пильно оглянув весь підвал і набрав на підлозі цілу пригорщу чогось блискучого.

– О-о! – промовив Мауглі, – так воно ж схоже на те, чим розважається Людська Зграя. Тільки це жовте, а там руде.

Мауглі кинув золоті монети і пішов далі. Підлога печери футів на п'ять-шість була встелена чеканними золотими та срібними монетами, які висипались із мішків, у яких вони зберігались. За довгі роки метал розсунувся і розплився, як пісок під час відпливу. Біла кобра сказала правду. Ніякими грошима не можна було оцінити ці скарби, що добувалися протягом століть війнами, грабунками, торгівлею та податками.

Мауглі, звісно, не міг збагнути значення цих речей. Ножі трохи зацікавили хлопчика. Але вони виявилися легші за його власний ніж, і Мауглі кинув їх геть. Нарешті він знайшов щось справді привабливе. Це був анкас двофутової довжини, тобто палиця для слонів, схожа на невеликий човновий гак. На верхівці палиці поблискував один круглий рубін; весь восьмидюймовий держак був густо поцяцькований необробленою бірюзою, і це робило його дуже зручним. Нижче – нефритовий обідець з гірляндою квітів, листя яких зроблене з смарагдів; самі ж квіти – рубінові і вставлені в холодний зелений камінь. Уся інша частина держака виготовлена з чистої слонової кістки, а саме вістря і гак – із золотою інкрустацією, карти-

на ловлі слонів. Малюнки стосувалися друга Мауглі – старого Хаті, і це зацікавило хлопчика.

Біла кобра повзла слідом за Мауглі.

– Невже не варто умерти заради цього? – сказала вона.

– Не розумію, – відповів хлопчик. – Ці речі тверді, холодні і зовсім не придатні для їжі. Але ось цю штуку, – Мауглі підняв анкас, – я хочу взяти з собою, подивлюсь на неї при сонячному світлі. Я йду зараз. Тут темно і холодно.

■ Намалюйте чи знайдіть в інтернеті зображення анкаса.

– Подивись під ноги. Вони прийшли сюди багато років тому, щоб забрати скарби. Я поговорила з ними в темряві, і вони й по цей день лежать тут.

– Та навіщо мені всі ці скарби? Якщо ти дозволиш узяти з собою анкас, то я вважатиму щасливим своє полювання. Якщо ж ні – все одно полювання вдаль. Я не б'юся з Отруйним Племенем, і, крім того, я знаю Владичнє Слово цього племені.

– Тут лише одне Владичнє Слово – моє.

З палаючими очима Каа кинувся вперед.

– Хто просив мене, щоб я привів Людину? – прошипів пітон.

– Звісно, я, – прошепотіла стара кобра. – Я давно вже не бачила людей. А цей хлопчик розмовляє нашою мовою.

– Але про вбивство між нами не було й згадки. Хіба можу я повернутися в Джунглі й сказати, що сам одвів Мауглі на смерть? – заперечив Каа.

Мауглі спокійно поклав руку на голову Каа.

– Досі біла тварюка мала справу з істотами з Людської Зграї. Стара кобра ще не знає мене, – прошепотів хлопчик. – Якщо їй самій забажалося по полювати, то що ж – можна!

Мауглі стояв, тримаючи анкас кінцем униз. Раптом хлопчик розмахнувся і кинув. Анкас пролетів навкіс і впав прямо за клобуком величезної змії, прикувавши її до підлоги. Каа блискавично навалився всією своєю вагою на звисле тіло кобри, паралізував її з голови до хвоста. Червоні очі кобри запалали, а шість вільних дюймів голови шалено вихляли то праворуч, то ліворуч.

Мауглі схопив змію позад клобука, розтулив їй рот лезом ножа і показав на страшні отруйливі ікла на верхній щелепі – чорні й розкришені. Як і всі змії, біла кобра пережила свою отруту.

– Тюю (трухлявий пеньок), – промовив хлопчик і відсторонив Каа; потім вийняв анкас і звільнив кобру.

– Я зганьблена. Убий мене! – шипіла кобра.

– Тут і без цього занадто багато говорили про вбивство. Я візьму гостру штуку, Тюю, бо я бився і переміг тебе.

– Гляди, щоб ця штука, зрештою, не вбила тебе. Це смерть.

Мауглі й Каа дуже зраділи, побачивши денне світло. Як тільки вони опинились у своїх Джунглях і анкас у хлопчикових руках заблищав під вранішнім сонцем, Мауглі відчув себе таким задоволеним, ніби знайшов пучок нових квітів, щоб уплести в своє волосся.

– Ця річ блищить дужче, ніж очі Багіри, – мовив захоплено хлопчик, крутячи рубін. – Треба показати його пантері. Але що мав на увазі Тюю, коли говорив про смерть?

– Не знаю. В Холодних Печерах завжди повно зла – і на землі, і під нею.

Хлопчик час від часу зупинявся, щоб помилуватися своєю здобиччю. На пантеру Мауглі наткнувся саме тоді, коли вона пила воду після важкого полювання. Хлопчик розповів їй про всі свої пригоди; пантера обнюхала анкас. Коли Мауглі сказав про останнє слово білої кобри, Багіра схвально замуркотіла.

– Виходить, Білий Клобук сказав правду? – жваво запитав хлопчик.

– Я народилася в князівських клітках в Удейпурі і гадаю, що знаю дещо про Людину. Ради одного цього червоного каменя багато людей убивали б тричі на ніч.

– Але від цього каменя анкас лише важчий. Мій маленький блискучий ніж кращий. Та й, крім того, червоний камінь не можна їсти. Скажи, для чого потрібна ця гостра штука?

Багіра напіврозплющила сонні очі, і в них заграли бісики.

– Цю штуку зробили люди, щоб до крові колоти голови синів Хаті.

– Але для чого анкасові бити і шпигати голови слонів?

– Щоб учити їх Закону Людини. У людей немає ані зубів, ані кігтів, от вони й роблять такі гострі штуки, а іноді й гірше...

– Що ближче до людей, навіть до речей, зроблених Людською Зграєю, то більше крові, – промовив Мауглі з відразою; він трохи стомився, несучи важкий анкас. – Коли б я знав про це – нізащо не взяв би його. Спершу кров Мессуа на мотузках, зараз – кров Хаті. Анкас мені більше не потрібний.

Блиснувши, анкас одлетів і вгруз у землю між деревами футів за п'ятдесят від пантери і хлопчика.

– От мої руки й очистилися від смерті, – промовив Мауглі, витираючи пальці й долоні об свіжу, вологу землю.

Мауглі спритно вибрався на зручне дерево, зв'язав до купи кілька ліан і швидше, ніж можна розповісти про це, вже погойдувався у гамаці на висоті п'ятдесяти футів над землею. Хоч хлопчик і не зневажав денне світло, все ж, наслідуючи звичаї своїх друзів, він користувався ним якомога менше. Прокинувшись у сутінках серед голосистого племені, що живе на

■ Як ви гадаєте, що мала на увазі кобра, називаючи анкас «смертю» та попереджаючи Мауглі, що анкас може його вбити?

деревах, Мауглі згадав про красиві камінчики.

– Зрештою, гляну ще раз на цю штуку, – сказав він і спустився по ліані на землю.

Багіра вже стояла перед ним. У напівтемряві Мауглі почув її пирхання.

– Де штука з гостряком? – крикнув хлопчик.

– Її взяла Людина. Ось слід...

І вони побігли швидкою обережною риссю, перетинаючи плями місячного сйва і не спускаючи очей зі сліду двох босих ніг.

– Тут він швидко побіг, – сказав Мауглі.

– Тут другий слід іде цьому назустріч. У другого сліду ноги менші й пальці повернуті всередину.

Мауглі підбіг і подивився.

– Це нога мисливця з племені гондів, – сказав хлопчик. – Глянь, тут він волочить по землі лук. Ось чому перший слід дуже швидко звернув убік. Велика Нога сховалася від Маленької Ноги.

– Твоя правда, – відповіла Багіра. – Тепер, щоб не наступати один одному на слід і не плутатися, візьмемо собі кожний по сліду. Я – Велика Нога, Братику, а ти – Маленька Нога, гонд.

Пантера стрибнула до першого сліду, залишивши Мауглі біля чудернацьких відбитків ніг маленької дикої лісової людини.

Нарешті хлопчик закричав:

– Вони зустрілися. Доброго полювання! Дивись! Тут, на скелі, стояла навколішки Маленька Нога, а он Велика Нога.

Кроків за десять від пантери й хлопчика, на купі каміння, лежало тіло селянина, прошите наскрізь легкою, опереною стрілою гонда.

– Ну, то чи такий уже дурний Білий Клобук, Братику? – запитала лагідно Багіра. – Ось тобі принаймні одна смерть. Ходімо далі. А все-таки, де ж кровопивець слонів – червоноока колючка?

– Може, забрала Маленька Нога. Дивись, ось знову слід.

Поодинокий слід легкої людини, що бігла хутко з чималою вагою на лівому плечі, вів по довгій похилій терасі, що поросла сухою травою. Гострозорим слідопитам здавалося, ніби кожен крок цього сліду випалений гарячим залізом.

Багіра й Мауглі мовчки йшли цим слідом. Нарешті вони спустилися в балку й опинилися біля купи попелу.

– Знову, – промовила пантера й стала, наче скам'янівши. Скарлючене тіло низькорослого гонда лежало ногами в попелі, і Багіра запитально подивилася на хлопчика.

– Мати Кюбр (мені шкода, що я насміхався з неї) добре знає людей. Хіба я не казав, що люди вбивають просто так, знічев'я?

– Ні, вони вбивають одне одного за червоні та сині камінці, – відповіла пантера.

– Один, два, три, чотири сліди, – промовив Мауглі, нахилившись над

попелом. – Чотири сліди людей, взутих у черевики. І яке зло заподіяла їм ця маленька лісова Людина?

Майже цілу годину пантера і хлопчик ішли по широкому сліду чотирьох людей у черевиках і не озвалися одне до одного жодним словом.

Настав спекотний сонячний день. Раптом Багіра, що йшла трохи лівіше, видала дивний горловий звук.

– Третя смерть, – зауважила Багіра.

– Я понесу Матері Кобр молодих великих жаб і нагодую її досхочу, – вирішив хлопчик. – Кровопивець слонів – сама смерть, але все-таки я нічого не розумію!

– Ходімо! – промовила пантера.

Не пройшли вони й півмилі, як раптом почули каркання Ко, ворона, що співав Пісню Смерті на верховітті дерева, а в затінку його лежало три трупи. Посередині, під залізною сковорідкою, на якій лежала почорніла спалена перепічка, диміло напівпогасле багаття. Біля самого вогню, виблискуючи на сонці, лежав прикрашений бірюзою і рубіном анкас.

– Ця штука моторно працює. Все кінчається тут, – сказала Багіра. – Од чого вмерли троє, Мауглі? Адже не видно ні будь-якого сліду, ні подряпин.

Мешканець Джунглів краще за будь-якого лікаря вміє розпізнавати отруйні трави та ягоди. Мауглі понюхав дим над багаттям, одломив шматочок почорнілої перепічки, покуштував і зразу ж виплюнув.

– Яблуко Смерті, – закашлявся хлопчик. – Перший, напевне, додав його в їжу своїх супутників, а ті розквиталися з ним, убивши спочатку гонда.

«Яблуком Смерті» в Джунглях називають дурман, або датуру, одну з найнебезпечніших отрут в Індії.

– А що далі? – запитала пантера. – Невже й ми з тобою повбиваємо одне одного через цього червоноокого вбивцю?

– Може, анкас розмовляє? – прошепотів Мауглі. – Хіба я недобре зробив, викинувши його геть? З нами цього не станеться, Багіро, бо ми не бажаємо того, чого хочуть люди. Якщо ж анкас залишиться тут, то він, безсумнівно, вбиватиме людей так само швидко, як падають од вітру горіхи. Мені не подобаються люди, але я не хочу, щоб вони гинули по шестеро за одну ніч. Це... – і хлопчик обережно взяв анкас, – повернеться назад, до Матері Кобр.

Минуло дві ночі. Засмучена біла кобра сиділа в темряві під склепінням печери – згнєблена, пограбована, самотня. Раптом бірюзовий анкас пролетів крізь дірку в стіні і, брязкнувши, впав на підлогу, встелену золотими монетами.

– Мати Кобр, – озвався Мауглі (із обережності хлопчик залишився по той бік стіни), – візьми кого-небудь молодшого й дужчого з твоїх родичів, і хай він допомагає тобі стерегти царський скарб, щоб жодна людина це вийшла звідси живою!

– Аг-га! Значить, анкас повернувся. Я ж казала, що це смерть. Але як

же це ти залишився живий? – бурмотіла кобра, з любов'ю обвиваючись навколо держака анкаса.

Після нашестя Джунглів на село для Мауглі настало радісне життя. Всі в Джунглях ставилися до нього по-дружньому, хоча трохи й побоювалися. Акела постарів, Багіра стала не такою спритною, як колись, а Батько і Мати Вовки померли. Та в Джунглі прийшло лихо. На них напали руді собаки. Здавалося, надії на порятунок не було. Але завдяки розуму, спритності та самопожертві Мауглі рудих собак вдалося перемогти.

Ця битва стала останнім полюванням для Акели. Самотній Вовк сказав Мауглі, що минули старі дні Шер-Хана і маленького голого Людського дитинчати. Він став справжньою Людиною, інакше Зграя мусила б утікати від рудих собак. Мауглі врятував Зграю, як колись Акела врятував хлопчика. Вони розквиталися: полювання закінчено, і Мауглі повинен повернутися до свого племені, поки його не вигнали. На здивоване запитання хлопчика: «Хто ж його вижене?» Акела сказав: «Мауглі вижене Мауглі. Іди до свого племені, до людей». І Акела завів Пісню Смерті.

Через рік після великої битви з рудими собаками і смерті Акели Мауглі виповнилося чи не сімнадцять років. Та на вигляд хлопець здавався старшим, бо робив багато фізичних вправ. Мешканці Джунглів боялися раніше його розуму, а згодом на них почала наганяти страх і могутня сила хлопця. І коли Мауглі спокійно йшов куди-небудь, шепіт, що сповіщав про появу хлопця, очищав перед ним усі дороги. Проте очі його завжди світилися добротою і не спалахували навіть під час боротьби.

Мауглі порвав усі стосунки з людьми, але мигтіння Червоної Квітки поблизу поселення вабило його, мов нова дичина. Він вирішив навідатися до людей, щоб подивитися, чи змінилася за цей час Людська Зграя. Коли біля крайньої хатини Мауглі почув голос Мессуа, то затремтів, наче в лихоманці.

Жінка помітила Нату (так вона називала Мауглі) і покликала його до себе. Вона була зачудована, адже перед нею стояв справжній бог лісів: Мауглі з ножем на шії стояв, осяяний червоним світлом каганця, – високий, дужий, красивий, із довгим чорним волоссям, що розсипалося по плечах, у вінку з білого ясмину, і його легко було визнати за дикого бога з індійських легенд про Джунглі.

Коли Мауглі покликав Сірий Брат, Мессуа сказала йому: «Син ти мій чи не син, приходи, бо я люблю тебе. Повертайся». Сірий Брат згадав слова Багіри, що Людина врешті-решт іде до Людини, і звернувся до Мауглі: «Людське дитинча, Повелителю Джунглів, Сине Ракші, Брате мій по лігву, хоч я і забуваю тебе інколи весняної пори, але твій слід буде моїм слідом, твоє лігво – моїм лігвом, твоє полювання – моїм полюванням, твій смертний бій – моїм смертним боем».

На Скелі Ради Мауглі зустрів напівосліплого від старості Балу та Каа. Балу зауважив, що якимось Акела сказав, що Мауглі сам прожене Мауглі до Людської Зграї. І з цим нічого не поробиш, бо такий Закон. Каа погодився: Людина врешті-решт повертається до Людини, навіть коли Джунглі її не виганяють. Балу промовив: «Маленьке Жабеня,

іди своїм власним слідом, роби полювання і попроси собі лігво зі створіннями своєї крові, зграї і племені. Та коли тобі буде потрібна лапа, зуб, око або слово, що хутко переноситься вночі, пам'ятай, Повелителю лісових гущавин, — Джунглі з'являться на твій поклик». У цей час з'явилася Багіра. Вона сказала, що вполювала бика. Тепер усі борги сплачено. Перед тим як далі продовжити свій рух, пантера попрощалася з Мауглі, гучно й протяжно промовляючи: «Пам'ятай, Багіра любила тебе!». Мауглі обійняв Балугу і ридав, притиснувшись головою до грудей сліпого ведмеда. «Нелегко міняти шкіру», — озвався Каа.

І це останнє з оповідань про Мауглі.

*Переклад з англійської Всеволода Прокопчука
Автор ілюстрацій Macrovector/Shutterstock.com*

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому Мауглі покинув Джунглі і пішов до людей? Як йому жилося в селі?
2. Порівняйте ставлення до Мауглі Ракші та Мессуа. Чи можна стверджувати, що вони ставилися до хлопчика по-материнськи? Чи є Мессуа справжньою матір'ю Мауглі?
3. Чому Мауглі покинув село та повернувся до Джунглів? Чи мала рацію Багіра, сказавши: «Людина врешті-решт повертається до Людини»?
4. Мауглі назвав гроші речами, «які переходять з рук у руки і ніколи не теплішають». Як можна зрозуміти його слова? Чи мала рацію Мати Кобр, коли говорила, що золотий анкас убиває? Чому?
5. Що мав на увазі Акела, коли говорив, що «Мауглі вижене Мауглі»?
6. Знайдіть у тексті слова та словосполучення, якими герої твору називають хлопчика. Як він із Жабеняти перетворився на Повелителя Джунглів?
7. Порівняйте життя Мауглі серед вовків та серед людей. Що в Мауглі спільного з життям вовків? А що відмінного? Чим він відрізняється від вовків? А від людей?
8. Знайдіть у тексті епізоди, коли Мауглі плаче. Чим викликані його сльози? Чи свідчать вони про слабкість хлопчика?
9. Чому слово «Людина» в повісті часто пишеться з великої літери?
10. Яка тема твору? Чого вчить автор читача?
11. Хто є головним героєм твору? Чому ви так вважаєте?
12. Що спільного в характерах Балуги і Багіри?
13. Хто з тварин допомагав Мауглі вижити в джунглях?
14. Від імені персонажів-тварин розкажіть про їхні стосунки з людьми.
15. Порівняйте, як зображений шакал у казці «Фарбований шакал» і в оповідках про Мауглі. Чи є між цими персонажами щось спільне? Чому?
16. Чи можна стверджувати, що в образах звірів Кіплінг зобразив людей? Поясніть,

чим звірі з казки про Мауглі схожі на звірів з народних казок, а чим відрізняються.

- 17.** Читаючи твір, ви помітили, що часто автор згадує про певні правила, закони в Джунглях. Подумайте, чи потрібні, на вашу думку, закони в Джунглях. Як їх дотримуються мешканці Джунглів? Хто найсовісніше дотримується законів Джунглів? Чим це можна пояснити? Який із законів Джунглів найголовніший?

- 18.** Відшукайте в словниках тлумачення слова «закон». За якими законами, крім конституційних, на вашу думку, повинні жити люди?

- 19.** Об'єднайтеся в групи й укладіть «Книгу законів Джунглів». Оформіть сторінки книги креативно.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

- 1.** Заповніть анкету одного з героїв твору за зразком.

АНКЕТА
ГЕРОЯ

ІМ'Я

ЗОВНІШНІСТЬ
.

РИСИ ВДАЧІ
.

МОЄ СТАВЛЕННЯ ДО ГЕРОЯ
.
.

- 2.** Заповніть у зошиті таблицю.

Персонажі твору	Їхні вчинки	Риси характеру, що проявляються у вчинках
Акела		
Багіра		
Балу		
Ракша		
Шер-Хан		
Табакі		

- 3.** Проаналізуйте «Книгу законів Джунглів», яку уклали на уроці. Чи перегукуються закони людей і закони тварин джунглів? Хто, на вашу думку, сумлінніший у виконанні законів? Чому?
- 4.** Дайте письмову відповідь на запитання «Чому Мауглі повертається до людей, якщо світ тварин чесніший?».

Ернест Сетон-Томпсон «Лобо – володар Курумпо»

■ Які твори про тварин ви читали на уроках української та зарубіжної літератур? Пригадайте авторів цих творів.

Ернест Сетон-Томпсон

Ернест Сетон-Томпсон (1860–1946) народився в старовинній англійській родині. Шестирічним він із родиною переїхав до Канади. Поруч із батьківським будинком ріс великий ліс, де хлопчик залюбки проводив свій час. Спостерігаючи за природою, він відчував себе безмежно щасливим. Доля щедро обдарувала Сетона-Томпсона: він мав хист і художника, і письменника. За картину «Вовк спить» він отримав премію в Парижі. А в книгах розповідав про загадковий світ дикої природи. Та ще й власноруч ілюстрував свої твори. Його малюнки не лише передають зовнішній вигляд звірів чи птахів, а й показують їхній характер. Про світ природи Сетон-Томпсон розповів по-новому, зобразивши його таким, яким він є насправді, і часом дуже жорстоким. Саме тому герої його творів часто гинуть, як це буває в реальному світі. Але в кожному оповіданні письменника звучить повага до природи, заклик до її збереження.

Життя дикої природи Сетон-Томпсон знав добре, адже подовгу жив у лісах і преріях. Улюбленими тваринами письменника були вовки, а його самого друзі-індіанці називали Чорним Вовком. Спостереження Сетона-Томпсона за природою зацікавили і науковців. Уряд Канади призначив письменника на посаду державного натураліста, який мав вивчити флору і фауну Канади. За свої наукові праці Сетон-Томпсон отримав найвищу в Сполучених Штатах нагороду – золоту медаль «Еліот».

Він створив у Канаді «Лігу лісознавства», яка мала захищати природу від свавілля людини. Письменник піклувався про створення національних парків. Він переконував людей, що світ дикої природи необхідно захищати, обмежуючи полювання на тварин тощо. Тож без перебільшення можна сказати, що Е. Сетон-Томпсон був біля витоків сучасного руху захисту довкілля, який називається екологічним.

Після історії з Лобо я щиро хочу переконати людей, що кожна з диких істот є нам рідною, – це цінний спадок, який ми не маємо права знищити та позбавити його наших дітей.

Е. Сетон-Томпсон

У книгах Сетона-Томпсона наукова точність поєднана з цікавістю викладу. Він першим у світі написав оповідання, головними героями яких були справжні, а не вигадані (казкові) звірі й птахи.

Сетон-Томпсон хотів навчити людей жити в гармонії з природою і вважав, що в цьому йому мають допомогти діти. На початку 20 століття в Європі виник дитячий рух бойскаутів, хлопчиків-розвідників. І саме Сетон-Томпсон доклав багато зусиль, щоб діти-скаути вчилися виживати в умовах дикої природи, поважати і берегти її.

У 1902 році письменник започаткував навчально-виховну програму «Життя в природі по-індіанськи», до участі в якій запросив місцевих підлітків. Заняття проходили у формі гри: хлопці формували плем'я, подібне до індіанського, самостійно обирали «вождя», його заступника тощо й навчалися жити, як індіанці.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як дитячі захоплення Сетона-Томпсона вплинули на вибір його життєвого шляху?
2. Як письменник ставився до світу дикої природи? Яким намагався його показати?

3. Розгляньте картину Сетона-Томпсона «Вовк спить». Розкажіть про емоції, які у вас викликала ця картина. Як ви думаєте, яку ідею заклав художник у свій твір? Чи досяг митець своєї мети?

Е. Сетон-Томпсон. Вовк спить. 1891

Оповідання – невеликий прозовий твір, у якому зображено одну чи кілька подій із життя персонажа. Має невелику кількість основних дійових осіб. Твір Е. Сетона-Томпсона «Лобо» – оповідання, бо він прозовий, невеликий за обсягом і розповідає про одну подію в житті оповідача – полювання на Лобо.

ЛОБО – ВОЛОДАР КУРУМПО (Скорочено)

I

Курумпо – велика скотарська округа на півночі Нью-Мексико. Це край соковитих пасовищ, де вигулюють незліченні стада, край високих гір, грімкотливих потоків, що впадають у річку Курумпо, від якої і походить назва місцевості. Могутнім володарем, чия свавільна влада простяглася на весь край, був тут старий сірий вовк.

Старий Лобо¹, або володар Лобо, як його називали мексиканці, був ватажком зграї сірих вовків, що спустошували долину Курумпо впродовж багатьох років.

¹ Лобо – іспанською мовою «вовк».

Усі місцеві скотарі та пастухи добре знали цього хижака. Кожні відвідини Лобо і його вірної зграї наганяли смертельний жах на тварин і викликали напад безсилої люті в їхніх господарів. Старий Лобо – справжній велетень – був надзвичайно дужим і хитрим звіром. Його нічне виття враз розпізнавали усі тутешні люди. Звичайний вовк годинами вив обіч пастушого табору, і ніхто на те не зважав, а коли луна доносила з ущелини могутнє виття старого ватажка, пастухів огортав неспокій: вони готувалися дізнатися вранці про нові безчинства сірої ватаги.

Зграя Лобо була невеликою. Звичаєм навколо такого виняткового в усьому звіра завжди збирається чималий гурт. Може, він сам не хотів збільшувати ватаги, а може, всіх відлякувала його аж надто лиха вдача. Без сумніву одне: протягом останніх років його панування у нього було лише п'ятеро підлеглих, кожен із яких зажив слави своїми величезними розмірами.

Серед ватаги був красивий білий вовк, якого мексиканці прозвали Бланкою, білою. Мисливці вважали, що Бланка – самиця, подруга Лобо. Сіроманці наче глузували з людей, обходячи їхні отруєні приманки та забиваючи по корові щодня. Ці свавільники були дорідні, вгодовані й вередливі до харчу. Якось Бланка і рудий вовк вигубили двісті п'ятдесят овець, навіть не скуштувавши їхнього м'яса. За голову Лобо було призначено велику нагороду. Він

Е. Сетон-Томпсон. Лобо і Бланка

■ Чи можна говорити про схожість почуттів у тварин і в людей? Чому автори використовують такий прийом?

боявся лише вогнепальної зброї і всіляко уникав зустрічі з людиною. Страх перед ватагою Лобо дедалі зростав. Жодному мисливцеві не вдалося знищити знаменитого вовка. Лобо й далі деспотично панував у краї.

II

Мій давній друг – фермер із Курумпо – запросив приїхати до нього і спробувати покласти край розбійницьким нападам сірої зграї, я погодився без вагань, радіючи можливості познайомитися з її ватажком.

Оповідач ретельно вивчив місцевість. Він випробував безліч способів, щоб обманути «вовка-перевертня», але всі зусилля йшли нанівець. Якось оповідач з усіма пересторогами, щоб Лобо не відчув людського запаху, розкидав шматки отруєного м'яса там, де з'являвся вовк. На світанку оповідач поїхав дізнатися, чи потрапив хижак до пастки. Шматків отруєного м'яса на місці не було. Сподіваючись побачити труп Лобо, оповідач радів. Але широкий слід вовчих лап не зникав і привів оповідача до місця, куди Лобо переніс у пащі приманку, не проковтнувши жодного шматка. Вовк склав м'ясо в купу і обгидив, висловивши таким чином своє зухвале презирство до людських хитрощів. Зграя Лобо продовжувала нищити отари овець.

Нарешті прибули довгождані капкани. Я та ще двоє мисливців тиждень, не шкодуючи сил, поралися з ними, аби їх поставити. Наступного дня, коли я поїхав оглянути капкани, тут-таки натрапив на сліди Лобо, що в'юнилися від одного пристрою до іншого. Сліди розповіли історію його нічних походеньок. Він шастав у темряві і, хоч капкани були ретельно замасковані, відразу викрив перший з них. Лобо наказав зграї зупинитися, а сам заходився розгрібати землю навколо, доки розкопав і капкан, і ланцюг, і колоду. Лобо перебігав від капкана до капкана і з кожним проробляв те саме. Невдовзі я помітив: старий проноза спинявся і збочував щоразу, помічаючи на дорозі якийсь підозрілий предмет.

Тоді у мене визрів новий план. Я розташував капкани у формі літери «Н». Замаскував їх уздовж обох боків стежки, а один поставив, мов поперечку для літери, посередині. Спливали дні. Я визнав, що вкотре мене спіткала невдача.

Лобо вільно біг стежкою і вже був між двома паралельними рядами капканів, як завважив «поперечку». Старий пройда зупинився саме вчасно.

Як він здогадався – не знаю. Певно, якийсь добрий звіриний янгол літав на дюйм над ним і охороняв від небезпеки, що чигала на нього. Лобо не збочив ні на дюйм¹ уліво чи вправо, обережно, повільно позадкував, ставлячи кожну лапу в свій попередній слід, доки опинився в безпечному місці. Перегодом обійшов капкани з іншого боку і задніми ногами заходився загрибати землю, так що камінч-

¹ Дюйм – міра довжини, що дорівнює 2,54 см.

чя і грудки летіли навкруг, аж поки механічні пружини спрацювали й заклацнулися.

Точнісінько так само він робив і в інших випадках. Попри всі мої хитромудрі виверти, Лобо ні разу не схибив, неухильно обминав небезпеку, розв'язуючи всі мої головоломки, й досі чинив би він свої спустошливі набіги, якби глибока прихильність до подруги не занапастила його, поповнивши іменем сіроманця довгий список героїв, що були нездоланні наодинці й загинули через необережність друга, якому сліпо довіряли.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Де відбувається дія оповідання про Лобо? Як змальовує місце дії письменник?
2. Чи мали люди причини бажати смерті Лобо та іншим вовкам? Чи можна їх зрозуміти? Виправдати? Поясніть свою точку зору.
3. Чому відвідини Лобо і його зграї наганяли смертельний жах на тварин?
4. Доведіть, що Лобо був розумним, сміливим і навіть зухвалим. Як ви ставитеся до такої поведінки? Поясніть свою думку.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Випишіть із тексту твору словосполучення, якими називають Лобо. Як характеризує Лобо його портрет?

III

Я не раз помічав, що у зграї Лобо не все гаразд. Скажімо, чому попереду слідів ватажка видно відбитки меншого вовка? Я не міг збагнути причини, та ось один ковбой мені сказав:

– Бачив їх сьогодні. Стрій порушує і відривається від зграї Бланка.

Отже, Бланка – справді самиця. Жоден вовк-самець не дозволить собі йти попереду ватажка, інакше накладе життям.

Це нашттовхнуло мене на новий план.

Вовки мали за звичку підходити до кожної туші, що траплялася їм на шляху, навіть не маючи наміру їсти. Я сподівався, що ця їхня звичка стане мені в пригоді, хоча здогадувався, що Лобо розкусить мою хитрість з м'ясом і заборонить зграї наблизитися до нього, але я покладав великі надії на голову, яка мала цілком безневинний вигляд.

Наступного ранку я вирушив обстежити капкани. Яка радість! Земля навколо них була густо поцяткована свіжими вовчими слідами, а місце, де лежала голова з капканом, було порожнє. Побіжний огляд слідів переконав, що Лобо справді не дозволив зграї наблизитися до м'яса, але один, менший вовк, легковажно підійшов понюхати голову, що лежала осторонь, і потрапив у сталеві лабет.

Ми подалися слідами і за милю¹ побачили цього горопашного вовка – Бланку. Завваживши людей, вовчиця наддала бігу, але голова телиці, що важила понад п'ятдесят фунтів², добряче їй заважала.

Однак Бланка сильно випередила мого помічника, який ішов пішки. Ми перехопили її поблизу скелястого узгір'я: голова телиці міцно застрягла рогами між камінням. Ніколи раніше не доводилося мені бачити такої красивої вовчиці. М'яка густа шерсть Бланки була срібно-сірого відтінку.

Вона обернулася, готуючись стати до бою, і завилала. Її голос був сповнений розпачу. Луна відкотила його далеко в гори. Неподалік з ущелини басовитим виттям озвався вірний Лобо. То був останній поклик Бланки: ми підступали ближче, біла вовчиця мала берегти сили, щоб боронитися. Невдовзі сталася неминуча трагедія, від згадки про яку мені стає моторошно. Кожен із нас накинув на шию приреченій тварині ласо і погнав коня в протилежний бік. Мотузки зашморгнулися, кров хлюпнула з горла Бланки, очі оскляніли, кінцівки витягнулися і знерухоміли. Ми поскакали додому, волочачи мертву вовчицю, і раділи, що завдали зграї Лобо першого смертельного удару.

Дорогою ми чули тужливе завивання. Старий ватажок блукав мов неприкаяний, сподіваючись знайти Бланку. Він-бо не хотів її кидати, але нічим не міг зарадити біді, порятувати; страх перед вогнепальною зброєю глибоко сидів у ньому.

Цілий день ми чули виття: у безнадійних пошуках вовчиці минав час. Я сказав одному з ковбоїв:

– Тепер я певен, що Бланка була його подругою.

Надвечір Лобо став ніби наближатися до нашої ущелини: його виття чимраз ближчало. Як разюче воно змінилося. Войовничий клич воїна-звитязця, хижу люту і нескореність заступили відчай, горе і глибокий сум.

Лише проти ночі він, певно, знайшов місце, де сконала Бланка: протяжливий стогін вихопився з грудей Лобо. Від його скорботи хололо в серці. Я ніколи б не повірив, що відчуватиму таке гостре почуття жалю до нього. Суворі, стримані ковбої не уявляли, щоб вовк так гірко побивався. Лобо зрозумів, що сталося: земля на тому місці була скривавлена.

Він побіг слідами наших коней аж до ранчо³ мого друга. Що гнало його – жадоба помсти чи сподівання знайти там Бланку – не знаю. Принаймні частково відплатити за кривду йому вдалося. За п'ятдесят ярдів⁴ від воріт ранчо він напав на нашого сторожового собаку й роздер сердегу на шматки. Очевидно, Лобо приходив сам, на ранок я не помітив більше нічиїх слідів. Він знавісніло гасав навколо ранчо, втративши страх. Я чекав на це і понаставляв по всьому пасовиську

¹ **Миля** – міра довжини, що приблизно дорівнює 1609 м

² **Фунт** – міра ваги, що дорівнює 450 г.

■ Скільки приблизно кілограмів м'яса несло Бланка? Це багато? Як ви дізналися?

³ **Ранчо** – скотарська ферма.

⁴ **Ярд** – міра довжини, що дорівнює 0,9 м.

багато нових капканів. Перегодом переконався, що він таки попався в один, але завдяки своїй могутній силі вирвався зі сталевих лещат.

Я був переконаний, що Лобо ганятиме довкіл, доки відшукає труп Бланки, тож усі зусилля спрямував на те, щоб покінчити з ним, перш ніж він угамується і назавжди покине місце. Я зрозумів, що припустився великої помилки, коли вбив білу вовчицю і не скористався нею як живою приманкою, тоді б мені вдалося заскочити Лобо тієї-таки ночі.

Я зібрав усі капкани – сто тридцять міцних сталевих вовчих пасток – і поставив їх по чотири вздовж усіх стежок, які вели в ущелину. Кожен капкан окремо кріпився до колоди, а кожна колода, в свою чергу, окремо прикидалася землею. Маскуючи їх, я ретельно знімав дерен, клав його на полотно, щоб по закінченні роботи знову покласти на місце, аби старий вовк не помітив бодай найменшого сліду людини.

Коли капкани були надійно сховані, я протяг між ними труп бідолашної Бланки. Потім відтяв вовчиці одну лапу і наслідив нею над кожним капканом. Я вдавався до всіляких хитрощів і вживав усіх пересторог, аби забезпечити успіх.

Пізно ввечері я повернувся додому. Вночі мені чувся голос Лобо, але я не був того певен. Назавтра згуслі вечірні сутінки не дали мені об'їхати всієї північної частини ущелини і довідатися щось про старого ватажка. За вечерею один із ковбоїв сказав:

– Уранці худоба в Північній ущелині чогось страшенно ревла. Може, в капкан упіймалася якась звірина?

Лише пополудні наступного дня мені пощастило дістатися до вказаного місця, іще здалеку я побачив велику сіру тінь, що при моїй появі підвелася з землі, марно намагаючись метнутися кудись убік. Переді мною виріс сам Лобо, могутній володар Курумпо, міцно стиснутий сталевими лещатами.

Безталанний герой! Він ні на мить не припиняв пошуків своєї подруги, натрапив на її слід, сліпо, не роздумуючи, кинувся вперед і потрапив у пастку.

Чотири капкани намертво стиснули в своїх сталевих обіймах чотири лапи звіра, а густа мережа слідів на землі свідчила про те, що худоба збиралася навколо переможеного кривдника, щоб поглузувати з нього, але близько підійти не наважувалася.

Два дні й дві ночі пролежав він прикутий і геть знесилився. Та коли я підійшов до нього майже впритул, звір підвівся, шерсть на ньому наїжилася. Востаннє я почув його могутній, оглушливий голос. Він завив, скликаючи своїх підданців. Але ніхто не озвався, не прибіг на поміч. І тоді він зібрав останні сили й кинувся на мене. Марно. Кожен капкан важив щонайменше триста фунтів. Лобо був безсилий проти них.

Він скреготав могутніми іклами, кусаючи ненависні ланцюги, а коли я спробував торкнутися до нього рушницею, схопив її зубами і залишив на ній глибокі прим'ятини. Очі звіра потемніли від люті й ненависті, щелепи грізно клацали, але мене й коня, що тремтів від страху, годі було дістати. Лобо сильно виснажився від голоду й втрати крові і невдовзі знесилено впав на землю. Щось схоже на жалість ворухнулося у мене в грудях, коли я збирався вчинити з ним те, що він звично робив зі своїми жертвами.

– Старий невгамовний свавільнику! Герою незліченних спустошливих набігів! – сказав я, звертаючись до нього. – За хвилину ти станеш купою мертвечини. Так буде справедливо! Ласо майнуло в нього над головою.

Але ватажка не так легко було обдурити. Перш ніж петля зашморгнулася в нього на шиї, він на льоту схопив її зубами, легко перекусив і кинув під себе.

Звісно, я мав напихваті рушницю, але мені шкода було псувати його чудову шкуру. Тож я погнав коня до табору й повернувся з ковбоєм і новим ласо. Ми кинули вовку цурпалок, який він міцно схопив зубами, і перш ніж Лобо встиг випустити його, наші ласо просвистіли в повітрі і упали йому на шию. Промінь життя поволі згасав в очах могутнього володаря Курумпо.

Я гукнув до свого помічника:

– Стривай! Захопимо його живцем і відвеземо до табору.

Лобо так знемігся, що ми легко просунули йому в пащу товсту палицю, пообсндовували щелепи міцним мотузяччям і прив'язали до палиці. Палиця тримала мотузку, мотузка – палицю. Таким чином ми убезпечили себе від грізного звіра. Лобо вгамувався і байдуже позирав на нас, наче хотів сказати: «Ваше зверху. Ви здолали мене. Тож робіть зі мною, що хочете!..» Відтоді він перестав нас помічати.

Ми надійно зв'язали йому ноги. Лобо не загарчав, не завив, навіть не підвів голови. Хекаючи, ми ледве завдали вовка коневі на спину. Лобо дихав рівно й спокійно, мов уві сні. Очі знову стали ясними й чистими. Але на нас вони не дивились. Погляд його линув у далечінь, обіймав колишні володіння, де щасливилося йому та його грізній зграї.

Ми їхали поволі і незабаром дісталися до ранчо. Накинули на Лобо ошийник, сталевими ланцюгами прип'яли його до стовпа на пасовиську й розв'язали йому ноги. Тут я вперше ретельно оглянув вовка і переконався, що не можна сліпо вірити народним переказам про живих героїв. На шиї в Лобо не було золотого ошийника, а на плечах – перевернутого хреста, який

би свідчив про таємну спілку з дияволом. Зате на боці в нього я помітив широкий рубець – слід від ікла Джуни – ватажка зграї вовкодавів Теннерея, який вона залишила, перш ніж Лобо загриз її.

Я поставив перед ним воду і м'ясо, але він навіть не повернув голови. Лежав нерухомо, жовтаві очі пильно дивилися на вхід в ущелину, в прерії, широкі й безкраї. Він не здригнувся й тоді, коли я доторкнувся до нього. Сонце сідало за обрій, а Лобо невідривно дивився в далину. Я сподівався, що вночі старий ватажок скликатиме свою зграю, навіть приготувався до цього. Але він уже кликав її в скрутну мить, і ніхто не прибів на допомогу. Більше він кликати не схотів. Кажуть, лев, який позбувся сили, орел, що втратив волю, і голуб, котрого розлучили з подругою, гинуть від розбитого серця. Тож чи можна було сподіватися, що серце цього нескореного свавільця стерпить потрійний удар? Він втратив і силу, і волю, і подругу.

Коли зарожевів світанок, Лобо лежав так само спокійно, немовби спочивав. Але старий ватаг уже був мертвий.

Я зняв ланцюг з його могутньої шиї. Один з ковбоїв допоміг мені відтягти труп у повітку, де лежала й Бланка. Ми поклали Лобо поруч із нею, і ковбой сказав:

– Нарешті ти знайшов її. Тепер ви знову разом.

Переклад з англійської Лариси Боженко

Оповідання «Лобо – володар Курумпо» входить до збірки Е. Сетона-Томпсона «Дикі тварини, яких я знав». Хоча дія твору відбувається у вигаданій місцевості Курумпо, в основу твору покладена реальна історія, яка трапилася з письменником у Сполучених Штатах Америки на кордоні з Мексикою. Описані події відбулися в січні 1894 року. Мисливця Сетона-Томпсона запросили для того, щоб відстріляти диких вовків, які спустошували навколишні селища. Так почалася дуель Сетона-Томпсона і вовка Лобо, що завершилася перемогою людини. Але постать дужої тварини, яка гідно прийняла свій програш, настільки вразила письменника, що після цього випадку він жодного разу не вистрелив у вовка. Саме про такі драматичні події і розповідав у своїх книжках письменник. Ці історії допомогли змінити ставлення Америки та й усього світу до дикої природи.

Сетон-Томпсон робить своїх героїв-звірів персонажами зі складною психологією, які мають і неабиякий розум, і сильні почуття. Вони бояться невідомого і незрозумілого, думають, приймають рішення, помиляються, люблять і страждають, як і люди. Але водночас вони залишаються і поведуться як тварини, а не як люди у звіриній подобі, що трапляється в казках про тварин.

Е. Сетон-Томпсон став одним із зачинателів літератури, яка розповідала про світ тварин. Таких письменників називають анімалістами. Серед відомих письменників-анімалістів – Р. Кіплінг з його відомою «Книгою джунглів».

■ Як ви вважаєте, чи належить оповідання «Лобо – володар Курумпо» до анімалістичної літератури?

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Визначте тему і основну думку оповідання.
2. Чому Лобо було так важко впіймати?
3. Як змінюється ставлення людей до Лобо? Чому? Чому люди поклали тіло Лобо поруч із Бланкою? Як цей вчинок їх характеризує?
4. Знайдіть епізоди, де характер Лобо розкривається найповніше. Спробуйте визначити риси характеру Лобо, його сильні та слабкі сторони.
5. Якими були стосунки Бланки і Лобо? Чи винна вовчиця в смерті вовка? Поясніть свою точку зору.
6. Чому оповідач, перш ніж полонити Лобо, звернувся до нього? Які почуття виникли в його душі, коли він побачив, що Лобо потрапив до капкану?
7. Від чого помер Лобо? Які риси характеру проявилися в останні години його життя?
8. «Закони Джунглів» забороняли полювати на людину та вбивати більше тварин, ніж необхідно для харчування. Чи можна стверджувати, що зграя Лобо живе за «Законами Джунглів»? Які закони вони порушують? Чому?
9. Чим відрізняються тварини – герої Сетона-Томпсона від тварин – героїв народних казок, оповідок про Мауглі?

Займіть
позицію

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Порівняйте життя Вовчої Зграї (Р. Кіплінґ) та зграї Лобо. Спробуйте свої спостереження оформити в таблиці.
2. Виконайте письмово завдання (на вибір).
 - А. Чи можна стверджувати, що оповідання Сетона-Томпсона допомагають краще зрозуміти світ природи та стосунки людини з нею? Поясніть свою точку зору.
 - Б. Які почуття виникли у вас, коли ви прочитали історію Лобо?

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

1. Опис природи в літературному творі називається...

- А інтер'єр
- Б пейзаж
- В портрет
- Г картина

2. Кого з письменників вважають зачинателем анімалістичної літератури?

- А Джона Кітса
- Б Джозефа Редьярда Кіплінґа
- В Ернеста Сетона-Томпсона
- Г Генріха Гейне

3. Установіть відповідність між героєм твору «Мауглі» Р. Кіплінґа і його характеристикою.

1 Багіра	А «...це тигр, що жив за двадцять миль звідси, на березі річки Вайнгунґи»
2 Балу	Б «...чорна пантера, вся чорна, як сажа, але з чудовими плямами на хутрі, які вилискували у світлі місяця, мов намальовані»
3 Шер-Хан	В «Воно прийшло до нас само серед ночі, зовсім голе і дуже голодне; але воно не боялося! Лежи спокійно, Жабеня»
4 Мауглі	Г «Вони весь час збираються обрати собі ватажка, виробити свої власні закони і звичаї, але ніколи цього не роблять, бо на другий день усе забувають»
	Д «...сонливий бурий ведмідь, який навчав вовченят Закону Джунґлів»

Оцініть свої досягнення.

	Так	Ні	Частково
Я виразно прочитав / прочитала твори зарубіжних поетів про природу			
Я вмію визначати тему та ідею творів, які прочитав / прочитала			
Я розумію, для чого автор використовує різні художні засоби у творі, і вмію їх визначати			
Я знаю сюжети творів про тварин Р. Кіплінґа «Мауглі» і Е. Сетона-Томпсона «Лобо – володар Курумпо»			
Я даю характеристику будь-якому героєві / героїні творів Р. Кіплінґа «Мауглі» та Е. Сетона-Томпсона «Лобо – володар Курумпо»			
Я вмію визначати особливості твору і знаю, який із вивчених творів є віршем, а який оповіданням			

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Де ти, фантазіє,
там радощі й весна.

Леся Українка

Ви читали казки, у яких діють вигадані істоти, є чарівні предмети, відбуваються фантастичні події. Водночас у текстах натрапляємо й на реалії життя того чи іншого народу. Це поєднання реальних і фантастичних елементів створює неповторно чарівний світ казки. Часто автори теж вдаються до опису того, чого немає насправді, до чогось вигаданого, витвореного уявою людини.

■ Чи любите ви читати про дива? Чому?

■ Для чого, на вашу думку, людям віра в нереальне й фантастичне?

■ Прочитайте про англійського письменника Льюїса Керролла і спробуйте дати відповідь на запитання «Що спонукало поважного математика до написання твору «Аліса в Країні Див»?»

Фантастика – різновид художньої літератури, у якій зображується дивний і незвичайний світ, з яким людина в реальному житті зустрітись не може. Прикладом фантастичної літератури є книги Льюїса Керролла «Аліса в Країні Див» та «Аліса в Задзеркаллі».

Фантастичний світ Льюїса Керролла, такий несхожий на буденність, наповнений чарівними істотами і перетвореннями, завоював не лише Велику Британію, а й інші країни. «Аліса в Країні Див» перекладена 125 мовами. Історія маленької дівчинки, яка провалилася в кролячу нору, стала популярною у всьому світі. Хоча не обійшлося й без несподіванок. Так, у Китаї якийсь час «Аліса» була заборонена, бо ...«тварини не повинні говорити людським голосом» і «не можна показувати тварин і людей рівними між собою».

Льюїс Керролл «Аліса в Країні Див»

...Льюїс Керролл зміг повернутися до світу дитинства, відтворивши його так, що ми й самі стаємо дітьми.

*Вірджинія Вулф,
американська письменниця*

Льюїс Керролл

Справжнє ім'я Льюїса Керролла (1832–1898) – Чарльз Латвідж Доджсон. Він був старшим у багатодітній родині, тож розважав своїх братів і сестер, вигадуючи різноманітні ігри. Чарльз змайстрував для них ляльковий театр, у якому був і автором п'єс, і актором. Діти із захопленням слухали братові оповідання, які той читав їм перед сном. Чарльз навіть видавав рукописний журнал, який дуже подобався всій родині. Там були його перші вірші та оповідання, ілюстровані власноруч. А коли хлопчик вступив до школи, вчителі відразу звернули увагу на його неймовірні математичні здібності, які й відкрили йому шлях до Оксфорду. Спочатку Чарльз навчався в коледжі при Оксфордському університеті, а згодом став там викладати, вигравши конкурс на читання лекцій з математики. Він пропрацював там понад 30 років і надрукував багато праць з математики.

Льюїс Керролл. 1863

Навчання математики в коледжі не завадило Чарльзу й далі займатися літературою. Саме в той час були надруковані його перші твори, а згодом з'явився і літературний псевдонім. Але підписувати свої вірші та оповідання поважним професорським ім'ям Чарльзу Доджсону не хотілося. Так народився Льюїс Керролл. Літературний псевдонім з'явився зі справжніх імен математика. Він спочатку переклав їх латиною, а вже з неї – знову англійською, а потім ще й поміняв місцями. І Чарльз Латвідж перетворився на Льюїса Керролла. Ось таке цікаве «роздвоєння»: Чарльз Доджсон друкував серйозні математичні праці, а Льюїс Керролл – кумедні вірші та оповідки.

1856 року Льюїс Керролл познайомився з чотирирічною дівчинкою Алісою Лідделл. Вона разом зі своїми сестрами переїхала до Оксфорду, де їхнього батька призначили деканом. Письменник часто гостював у Лідделла та подорожував Темзою, розважаючи деканових доньок цікавими оповідками. Свою найголовнішу історію він розказав дівчаткам 4 липня

1862 року. Розповідь про пригоди дівчинки в Країні Див так сподобалася Алісі, що вона попросила Льюїса Керролла записати «сповнену нісенітниць» історію і подарувати їй. Ця ідея також захопила письменника, він додав до оповідання інші, які розповідав дівчаткам Лідделл, і трохи їх переробив, щоб вони стали цікавими й для дорослих.

У щоденнику Льюїса Керролла зберігся запис про те, як учасників тієї знаменитої прогулянки застала сильна злива. Їм довелося залишити човни і йти пішки. Усі змокли до нитки, Аліса плакала всю дорогу, а Керролл пожартував: це саме вона намочила всіх своїми слізьми. Так у книзі «Аліса в Країні Див» з'явилася історія з «озером сліз», яке наплакала героїня твору. 26 листопада 1864 року Чарльз Доджсон подарував Алісі Лідделл зошит, на шкіряній палітурці якого було написано: «Пригоди Аліси під землею». Наступного року вийшла друком «Аліса в Країні Див». Книга мала неабиякий успіх. Публіка бажала познайомитися з новими пригодами дівчинки. І з волі письменника Аліса опинилася в Задзеркаллі.

Історії Льюїса Керролла надихали багатьох митців. За ними знято чимало кіно- і мультфільмів, а також надруковано безліч книг. Так, видавництво «А-ба-ба-га-ла-ма-га» випустило книгу-клепсидру. Її особливість полягає в тому, що вона поділена на дві частини і читати її можна з обох сторін: з одного боку – «Аліса в Країні Див», з іншого – «Аліса в Задзеркаллі». Проілюстрував книгу український художник Владислав Єрکو.

Інша талановита українська художниця Євгенія Гапчинська долучилася до створення інтерактивної «Аліси...» з «живими» ілюстраціями. У цьому проєкті спробували об'єднати книгу і гаджет, щоб згуртувати родини. За допомогою застосунку у смартфоні чи на планшеті ілюстрації можна «оживити», і читання перетворюється на гру. Абсолютно в стилі Льюїса Керролла!

Рукопис «Аліси в Країні Див», який колись Льюїс Керролл подарував маленькій Алісі Лідделл, зберігається в Британській бібліотеці. Після закінчення Другої світової війни його виставили на аукціоні за ціною 100 тисяч доларів. Щоб викупити твір, було оголошено збір коштів. Коли необхідна сума була зібрана, американські благодійники передали рукопис Британській бібліотеці на знак вдячності британському народу за його героїзм у Другій світовій війні.

■ Що таке псевдонім? Як з'явився псевдонім «Льюїс Керролл»?

АЛІСА В КРАЇНІ ДИВ (Скорочено)

Аліса тяжко занудьгувала, сидючи на березі без діла. Її сестра читала книгу, але чого варта книжка без малюнків та розмов? Аж тут повз неї промайнув Кролик, білий, з рожевими очима, який бубонів собі під ніс, бідкаючись, як він забарився. Аліса здивувалася, коли Кролик витягнув із нагрудної кишеньки годинника й зиркнув на нього. Аліса побігла за Кроликом і пірнула за ним у кролячу нору. Зненацька кроляча нора урвалася, і Аліса жухнула навсторч у глибоченний колодязь. На стінах колодязя було повно маленьких мисників і книжкових полиць. З одного мисника дівчинка прихопила баночку помаранчевого варення, але баночка була порожня! Аліса летіла так довго, що почала розмірковувати, чи вигулькне вона з протилежного боку Землі. А ще вона уявляла, як сумно буде без неї кішці Діні. Коли Аліса упала на дно колодязя, вона побачила перед собою довгий коридор з великою кількістю дверей і Білого Кролика, який швидко зник за рогом.

■ Як Аліса потрапила до Країни Див? Хто ще з книжкових героїв потрапив до казкового світу схожим чином? Чи випадковий цей збіг?

Усі двері були замкнуті, і дівчинка розмірковувала, як їй звідси вибратися. Раптом вона побачила маленький скляний столик, на якому лежав золотий ключик. Він допоміг дівчинці відчинити дверцята заввишки з п'ятнадцять дюймів, і вона угледіла небаченої краси сад. Але дівчинка потрапити туди не могла. Вона вирішила пошукати інші ключі і повернулася до столика. На ньому вона вгледіла маленьку пляшечку з прив'язаним до шийки папірцем, де було видрукувано: «ВИПІЙ МЕНЕ». Аліса завагалася і вирішила глянути, чи немає напису «Отрута». Переконавшись, що він відсутній, дівчинка спорожнила пляшечку. Напій був смачним. Алісі здалося, що вона стягується, як підзорна труба. Вона заледве сягала десяти дюймів і могла пройти в той чарівний садок. Але вона забула взяти золотого ключика, а коли повернулася до столика, то зрозуміла, що до ключика їй не дотягнутися. Але під столиком вона побачила скляну скриньку, в якій було тістечко, а на ньому напис: «З'ЇЖ МЕНЕ». Аліса з'їла все тістечко.

«Все дивасніше й дивасніше! – вигукнула Аліса. – Тепер я розтягуюсь, наче найбільша в світі підзорна труба!» Ніг своїх вона вже майже не бачила, – так хутко вони віддалялися. Її зріст сягав тепер дев'ять футів, і потрапити у садок вона не змогла. Від розпуки Аліса почала плакати, аж поки наплакала ціле озерце завглибшки з чотири дюйми і завширшки на півкоридора.

Раптом вона побачила вишукано вбраного Білого Кролика з парою білих лайкових рукавичок в одній руці і віялом – у другій. Він дуже поспішав до Герцогині. Коли Аліса звернулася до нього, він аж звився на місці – кинув віяло й рукавички і очамріло дременув у темряву. Аліса підняла рукавички і віяло і почала обмахуватися ним. Дівчинка пригадувала все, що з нею сталося за цей день, вона втомила-ся бути сама, але з подивом помітила, що змогла натягнути на руку одну з рукавичок. Аліса зменшувалася, причиною було віяло у неї в руці, тож дівчинка прожогом його відкинула: ще мить – і вона зникла б зовсім. Але до саду дівчинка знову не потрапила, бо двері були замкнені, а ключик лежав на столику. Аліса послизнулася і впала в море сліз. «І чого було аж так ридати? – бідкалася Аліса, плаваючи туди-сюди в пошуках берега. – За те мені й кара!.. Ще потону у власних сльозах! Ото була б дивина! Щоправда, сьогодні – все дивина». Вона побачила поруч Мишу і звернулася до неї, але розмова не задалася.

В озеро набилося чимало птахів та звірів. Були тут Качур, Додо, Папужка Лорі, Орлятко та інші химерні істоти. Але час було вибиратися на берег. Аліса розмовляла з кожним запанібрата, наче знала їх усе життя. Треба було обсохнути. Миша запро-

понувала послухати найсухіший у світі матеріал і почала читати середньовічний літопис про завоювання Англії Вільгельмом Завойовником. Але Аліса від цього сухого матеріалу анітрохи не обсохла. Додо запропонував Гасай-Коло як найкращий спосіб обсохнути. Він накреслив маршрут Гасай-Кола у формі неправильного кола, уздовж нього розставив учасників. Всі пускалися бігти й спинялися коли заманеться. Через півгодини всі були сухі. Миша почала розповідати, чому вони не люблять котів, але розгнівалася, бо Аліса слухала її не уважно, і побігла, не доказавши історії. Аліса зауважила, що, якби тут була Діна, вона б швидко принесла Мишу назад. Коли птахи дізнали-

ся, що Діна – кішка, швидко розійшлися. Дівчинка знову заплакала.

Раптом Аліса побачила Білого Кролика. Вона здогадалася, що Кролик шукає віяло і рукавички. Невдовзі Кролик примітив Алісу, прийняв її за покоївку Мері Енн і послав додому, щоб дівчинка принесла йому віяло та рукавички. З переляку Аліса гайнула, куди вказував Кролик. Попереду виринув чепурний будиночок, на дверях якого блищала мідна табличка з написом: «Б. КРОЛИК, ШЛЯХТИЧ». У будинку на столі біля вікна Аліса побачила віяло й рукавички. Вона вже збиралася бігти назад, аж біля дзеркала побачила невелику пляшечку. Аліса її відкоркувала й приклала до губ. Вона почала швидко рости, що вже не могла і повернутися в будиночку. Аліса засумувала, бо надії вибратися не було, вона жалкувала, що стрибнула до кролячої нори. Але, читаючи казки, вона гадала, що того, що сталося з нею, на світі просто не буває, а тут – ось воно!

■ Вирахуйте зріст Аліси після зменшення, якщо 1 дюйм = 2,54 см.

■ Вирахуйте зріст Аліси після збільшення, якщо 1 фут = приблизно 30 см.

■ Вирахуйте 4-дюймову глибину озера сліз.

Дівчинка вирішила, що про неї конче треба написати книжку; вона й сама її напише, коли виросте велика...

Тим часом з'явився Кролик. Він не зміг відчинити двері та потрапити до будинку. Кролик наказав вигнати Алісу з дому. Після кількох невдалих спроб будинок почали закидувати камінням. Аліса не без подиву завважила, що камінці на підлозі обертаються на крихітні тістечка. Вона проковтнула одне і почала маліти. Дівчинка вибігла з будинку і побігла до густого лісу. Вона хотіла стати такою, як завжди, і знайти дорогу до чарівного саду. Вирішивши, що їй треба трохи підрости, вона почала шукати щось їстівне. Дівчинка побачила великий гриб, на шапинці якого сиділа велетенська блакитна Гусінь. Гусінь їй підказала, що один край гриба зробить її великою, а інший – малою. Аліса надломилася шматочки гриба з протилежних сторін і поклала до кишень. Одна частина її плану була виконана. Дівчинка опинилася на узліссі, де стояв крихітний будиночок.

ПОРОСЯ ТА ПЕРЕЦЬ

Аліса штовхнула двері й переступила поріг.

У просторій кухні дим стояв під саму стелю. Посередині на триногому стільчику сиділа Герцогиня й чукикала немовля; кухарка схилилася над вогнищем і помішувала щось у величезному казані – з усього видно, юшку.

– Їхня юшка явно переперчена! – сказала Аліса сама до себе, чхаючи за кожним словом.

Навіть їхнє повітря – і те було переперчене. Чхала навіть Герцогиня; що ж до немовляти, то воно без угаву ревло і чхало, чхало і ревло. Не чхали в кухні лише двоє: кухарка та дебелий, з усмішкою від вуха до вуха, кіт, який сидів на припічку.

– Чи не сказали б ви мені ласкаво, – трохи боязко спитала Аліса, бо не була цілком певна, чи годилося їй озиватися першою, – чому ваш кіт такий дурносміх?

– Бо він – *чеширський*! – пояснила Герцогиня. – Ох ти ж порося!

Останнє слово пролунало так зненацька і з такою нестямною люттю, що Аліса аж підскочила. Проте вона зараз же збагнула, що це стосується не її, а немовляти, і, набравшись духу, повела далі:

– А я й не знала, що чеширські коти вміють сміятися.

– Коти із графства Чешир сміються на весь шир, – сказала Герцогиня. – Майже всі.

– Я таких котів ще не бачила, – чомно мовила Аліса, рада-радісінька, що розмова налагодилася.

– Ти ще багато чого не бачила, – сказала Герцогиня. – Це зрозуміло.

Алісі не дуже сподобався тон цього зауваження, і вона подумала, що не завадило б перевести розмову на щось інше. Поки вона підшукувала тему, кухарка зняла з вогню казан і заходилася шпурляти чим попало в Герцогиню та немовля.

Першими полетіли кочерга зі щипцями, за ними градом посипалися блюдця, тарілки й полумиски, та Герцогиня і бровою не повела, хоч дещо в неї й поцілило; а немовля й доти ревма рехло, тож зрозуміти, болять йому від ударів чи ні, було неможливо.

– Ой, що ви робите? Схаменіться! Благаю! – кричала Аліса, підстрибуючи зі страху. – Ой, просто в ніс! Відний носик!

У цю мить страхітливих розмірів баняк прохурчав так близько від немовляти, що ледь не відбив йому носа.

– Якби ніхто не пхав свого носа до чужого проса, – хрипким басом сказала Герцогиня, – земля крутилася б куди шпаркіше.

– Ну й що б це дало? – зауважила Аліса, рада похизуватися своїми знаннями. – Подумайте лишень, що сталося б із днем і ніччю. Земля оберталася б навколо осі швидше, ніж...

– До речі, про ніж! – сказала Герцогиня. – Відтяти їй голову!

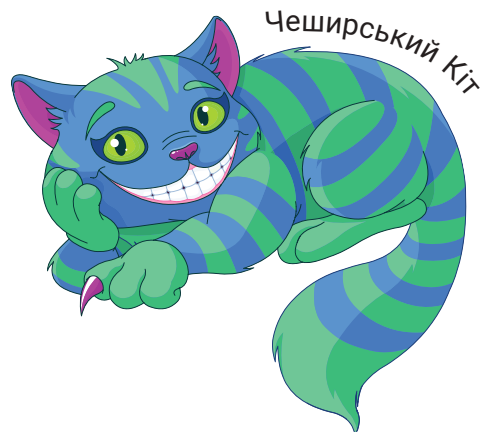
Аліса тривожно глипнула на кухарку, але та пустила ці слова повз вуха і знай собі помішувала юшку.

Тож Аліса докінчила:

– ...ніж раз на добу, себто раз на двадцять чотири години... чи, може, на дванадцять?..

– О, дай мені спокій! – урвала її Герцогиня. – Зроду не терпіла арифметики!

Вона завела щось наче колискову і заходилася чукикати немовля, люто стрясаючи його наприкінці кожного рядка.

За часів Керролла часто казали: «усміхається, як чеширський кіт». Походження цієї приказки невідоме. Існують дві версії її походження. Згідно з першою, у графстві Чешир (де, до речі, народився Керролл) над дверима таверн малювали левів (чом не «коти»?), що усміхалися. Згідно з другою, чеширським сирам колись надавали форму усміхнених котів.

*Бурчи, кричи на немовля¹,
Лупи його, як чхає,
Що те чхання нам дошкуля,
Маля прекрасно знає...*

Хор (З участю кухарки та маляти):

Гу! Гу! Гу!

Співаючи другу строфу, Герцогиня не переставала несамовито трясти немовля, а воно, сердешне, так репетувало, що Алісі нелегко було розібрати слова:

*Бурчу, кричу на немовля,
Луплю його, як чхає.
Нехай маля не дошкуля –
До перчику звикає!*

Хор:

Гу! Гу! Гу!

– Тримай! – крикнула раптом Герцогиня до Аліси і швиргонула в неї немовлям. – Можеш трохи поняньчити, як маєш охоту! Мені пора збиратися до Королеви на крокет!

І вона хутко вийшла. Кухарка жбурнула їй навздогін сковороду, але, на диво, схбила.

Спіймати дитину виявилось не так просто: руки й ноги в того чудернацького створіннячка були розчепірені на всі боки («Достоту, як у морської зірки», – подумала Аліса), а само воно пихтіло, як паровик, і без упину пручалося.

Нарешті вона знайшла належний спосіб укоськати немовля: скрутила його у вузол, міцно схопила за праве вушко та ліву ніжку (щоб не розкрутилося) і вийшла з ним на свіже повітря.

– Якщо його звідси не забрати, – подумала Аліса, – то вони напевне його приб'ють, – як не нині, то завтра. Було б злочинно його покинути, правда ж?

Останні слова вона проказала вголос, і маля рохнуло їй у відповідь (чхати воно вже перестало).

¹ Оригіналом для цієї пародії послужив вірш невідомого автора, основна думка якого криється в словах: «Плекай малесеньке дитя з любов'ю і терпінням».

«Крокёт – поширена на той час гра. Майже всі ігри тоді були тихі й малорухливі, мовби придумані зумисне, щоб діти якомога менше бігали та якомога менше зчиняли галасу. Та не дуже й побігаєш у такому вбранні, як тоді одягали дівчаток – зашнуровуючи й застібаючи на сотні гудзичків та гапличків! Найвідповіднішим для них вважався крокет – дуже поштива гра, в яку не гребувала грати навіть королева. Гравці статечно й неквапно походжали по зеленій галявці, по черзі заганняючи великими, як хокейні ключки, молотками маленькі м'ячики до маленьких пронумерованих ворітець» (З передмови до твору. Авторка О. Забужко)

– Не рохкай, – сказала Аліса. – Висловлюй свої почуття у якийсь інший спосіб!

Та немовля рохнуло знову, й Аліса прискіпливо зазирнула йому в личко, аби з'ясувати причину. Ніс у нього був, без сумніву, аж надміру кирпатий, більше схожий на рильце, ніж на справжнього носа, та й очі зробилися підозріло маленькі як на дитину. Словом, його вигляд Алісі не сподобався.

«А може, то воно так схлипує?» – подумала вона і зазирнула маляті в очі, чи не видно там сліз. Ба ні, жодної сльозинки!..

– Якщо ти, золотко, збираєшся перекинутися поросям, – поважно мовила Аліса, – я не буду з тобою панькатися. Закарбуй це собі на носі!

Немовля знову схлипнуло (а чи зрохнуло – важко було сказати), й Аліса якийсь час несла його мовчки.

Вона вже починала хвилюватися – ото буде клопіт із цим чудом удома! – коли це раптом воно знову рохнуло, та так виразно, що Аліса не без тривоги ще раз глянула йому в обличчя.

Так, цього разу помилитися було годі: перед нею було найсправжнісіньке порося! Носитися з ним далі було безглуздо. Вона опустила порося на землю і вельми втішилась, коли воно спокійнісінько потрюхикало собі в хащу.

– З нього вироста б страх яка бридка дитина, – подумала Аліса. – А як порося, по-моєму, воно досить симпатичне.

І вона стала пригадувати деяких знайомих їй дітей, з яких могли б вийти незгірші поросята («Аби лиш знаття, як міняти їхню подобу», – подумала вона), і раптом здригнулася з несподіванки: за кілька кроків від неї на гілляці сидів Чеширський Кіт.

Кіт натомість лише усміхнувся.

«На вигляд наче добродушний, – подумала Аліса, – але які в нього пазурі та зуби!.. Варто з ним триматися шанобливо».

– Мурчику-Чеширчику, – непевно почала вона, не знаючи, чи сподобається йому таке звертання.

Кіт, однак, знову всміхнувся, тільки трохи ширше.

«Ніби сподобалося», – подумала Аліса й повела далі:

– Чи не були б ви такі ласкаві сказати, як мені звідси вибратися?

– Залежить, куди йти, – відказав Кіт.

– Власне, мені однаково, куди йти... – почала Аліса.

– Тоді й однаково, яким шляхом, – зауважив Кіт.

– ...аби лиш *кудись* дійти, – докінчила Аліса.

– О, кудись та дійдеш, – сказав Кіт. – Треба тільки достатньо пройти.

Цьому годі було заперечити, тож Аліса спитала дещо інше:

– А які тут люди проживають?

– Он там, – Кіт махнув правою лапою, – живе Капелюшник, – а отам (він махнув лівою) – Шалений Заєць. Завітай до кого хочеш: у них обох не всі вдома¹.

– Але я з такими не товаришую, – зауважила Аліса.

– Іншої ради нема, – сказав Кіт. – У нас у всіх не всі вдома. У мене не всі вдома. У тебе не всі вдома.

– Хто сказав, що у мене не всі вдома? – запитала Аліса.

– Якщо у тебе всі вдома, – сказав Кіт, – то чого ти тут?

Аліса вважала, що це ще ніякий не доказ, проте не стала сперечатися, а лише спитала:

– А хто сказав, що у вас не всі вдома?

– Почнімо з собаки, – мовив Кіт. – Як гадаєш, у собаки всі вдома?

– Мабуть, так, – сказала Аліса.

– А тепер – дивися, – вів далі Кіт. – Собака спересердя гарчить, а з утіхи меле хвостом. А я мелю хвостом – спересердя, а від радощів гарчу. Отже, у мене не всі вдома.

– Я називаю це мурчанням, а не гарчанням, – зауважила Аліса.

– Називай як хочеш, – відказав Кіт. – Чи граєш ти сьогодні в крокет у Королеви?

– Я б залюбки, – відповіла Аліса, – тільки мене ще не запрошено.

– Побачимося там, – кинув Кіт і щез із очей.

Аліса не дуже й здивувалася: вона вже почала звикати до всяких чудес. Вона стояла й дивилася на ту гілку, де щойно сидів Кіт, коли це раптом він вигулькнув знову.

– Між іншим, що сталося з немовлям? – поцікавився Кіт. – Ледь не забув спитати.

– Воно перекинулося в порося, – не змигнувши оком, відповіла Аліса.

– Я так і думав, – сказав Кіт і знову щез.

Аліса трохи почекала – ану ж він з'явиться ще раз, – а тоді подалася в той бік, де, як було їй сказано, мешкав Шалений Заєць.

– Капелюшників я вже бачила, – мовила вона подумки, – а от Шалений Заєць – це значно цікавіше. Можливо, тепер, у травні, він буде не такий шалено лютий, як, скажімо, у лютому...

Тут вона звела очі й знову побачила Кота.

– Як ти сказала? – спитав Кіт. – У порося чи в карася?

– Я сказала «в порося», – відповіла Аліса. – І чи могли б ви надалі з'являтися й зникати не так швидко: від цього йде обертом голова.

¹ В Англії широко популярні приказки «mad as a hatter», «mad as a March hare» («божевільний, як капелюшник», «казиться, як березневий заєць»). Саме ці приказки й «породили» Керроллових персонажів. Капелюшники й справді часто божеволіли: отруєння ртуттю, яку вони використовували, обробляючи фетр, часто спричинювало галюцинації.

– Гаразд, – сказав Кіт і став зникати шматками: спочатку пропав кінчик його хвоста, а насамкінець – усміх, що ще якийсь час висів у повітрі.
– Гай-гай! – подумала Аліса. – Котів без усмішки я, звичайно, зустрічала, але усмішку без кота!.. Це найбільша дивовижа в моєму житті!

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Як була створена історія про пригоди Аліси в Країні Див?
2. Як ви думаєте, алегорією чого є дитя, яке перетворюється на порося?
3. Що означає вислів «море сліз»? У якому значенні він використаний у казці про Алісу? Назвіть ще словосполучення, де слова, які мають використовуватися в переносному значенні, Керролл вживає в прямому.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Знайдіть у тексті твору загадки, прислів'я, приказки, крилаті вирази та спробуйте пояснити їхнє значення. Чи можна підібрати із скарбниці українського фольклору схожі жанри?
2. Пофантазуйте і напишіть невеликий твір, продовжуючи речення: «Якби я пірнув / пірнула вслід за Білим Кроликом у нору, то...».

БОЖЕВІЛЬНЕ ЧАЮВАННЯ

Перед будинком, під деревом, був виставлений стіл, за яким пили чай Шалений Заєць та Капелюшник. Між ними спав як убитий Сонько-Гризун¹, правлячи їм за подушку. Заєць із Капелюшником спиралися на нього ліктями і перемовлялись через його голову.

«Страх незручно для Сонька, – подумала Аліса. – Але якщо він спить, то, мабуть, йому байдуже».

Стіл був великий, але всі троє тислися з одного його краю.

– Нема місця! Нема місця! – загукали вони, помітивши Алісу.

– Місця скільки завгодно! – обурилася Аліса й сіла у велике крісло кінець столу.

– Скуштуй вина, – люб'язно запропонував Шалений Заєць.

Аліса кинула оком по столу, але, крім чаю, нічого не побачила.

– Не бачу тут ніякого вина, – сказала Аліса.

– А ніякого й нема, – знизав плечима Шалений Заєць.

– Тоді не вельми гречно мені його пропонувати! – сердито мовила Аліса.

– Так само, як і сидати за стіл без запрошення, – сказав Шалений Заєць.

¹ Англійська «сонна миша» – гризун, що живе на дереві; нагадує він радше маленьку білку, аніж мишу. Назва dormouse походить від латинського дієслова dormire (спати) і пояснюється тим, що ці тваринки – нічні, тож сплять удень; узимку вони теж впадають у сплячку.

– А я не знала, що його накрито *тільки* для вас, – відказала Аліса. – Тут далеко більше, ніж три чашки.

– Тобі слід постригтися, – сказав Капелюшник. (Він уже давненько пас її цікавими очима й ось нарешті озвався.)

– А вам слід навчитися не зачіпати приватних тем, – з притиском мовила Аліса. – Це дуже нечемно!

Капелюшник витріщив на неї очі, але сказав ось що:

– Чим крук схожий на капшук?

«Ну, тепер буде веселіше! – подумала Аліса. – Люблю загадки!»

– Думаю, я розлуцу ваш горішок, – промовила вона вголос.

– Ти думаєш, що зумієш знайти відповідь: ти це хотіла сказати? – мовив Шалений Заєць.

– Саме це, – відповіла Аліса.

– Тоді думай, що кажеш, – мовив Заєць.

– Я завжди думаю! – покvapливо сказала Аліса. – Принаймні... принаймні кажу, що думаю... Зрештою, це одне й те саме!

– Аніскілечки! – скрикнув Капелюшник. – Ти ще скажи, ніби: «я бачу, що їм» і «я їм, що бачу» – одне й те саме.

– Ти ще скажи, – докинув Шалений Заєць, – ніби «я люблю те, що маю» і «я маю те, що люблю» – одне й те саме!

– Ти ще скажи, – підпрягся Сонько із заплющеними, мов у сновиди, очима, що «я дихаю, коли сплю» і «я сплю, коли дихаю» – одне й те саме!

– Щодо тебе, друзяко, то це й справді одне й те саме, – зауважив Капелюшник, і на тому розмова урвалася.

Якусь часину товариство сиділо мовчки, й Аліса намагалася пригадати все з тієї дециці, яку знала про круків та капшуки.

Капелюшник перший порушив мовчанку.

– Яке сьогодні число? – звернувся він до Аліси, добувши з кишені годинника. Він дивився на нього тривожними очима, тоді струснув ним і приклав до вуха.

– Четверте, – хвильку подумавши, мовила Аліса.

– На два дні відстає, – зітхнув Капелюшник і додав, світячи лихими очима на Шаленого Зайця:

– Я ж тебе застерігав: масло не годиться для годинників.

– Але ж то було масло *найвищого* ґатунку, – сумирно відповів той.

– Так, але в нього могли потрапити крихти, – буркнув Капелюшник. – Додумався – мастити кухонним ножом!

Шалений Заєць узяв годинника й похмуро вп'явся в нього очима, тоді вмочив його у свій чай і глянув ще раз, після чого не знайшов нічого кращого, як повторити:

– Але ж масло було *найвищого* ґатунку!

– Який кумедний годинник, – зауважила Аліса, що з цікавістю зазира-
ла Зайцеві через плече. – Показує дні, але не показує годин!

– Ну то й що? – промимрив Капелюшник. – Може, *твій* годинник пока-
зує роки?

– Певне, що ні, – жваво відказала Аліса. – А все тому, що рік триває
дуже довго.

– Отак і *мій*, – сказав Капелюшник.

Аліса розгубилася. Капелюшникові слова, здавалось, були позбавлені
будь-якого глузду, хоча вона добре розчула кожне слово.

– Я не зовсім вас розумію, – сказала вона якомога чемніше.

– Сонько знову спить, – зауважив Капелюшник і хлюпнув йому на ніс
гарячого чаю.

Сонько нетерпляче труснув головою й озвався, не розплющуючи очей:

– Звичайно, звичайно, те самісіньке хотів сказати і я!

– Ну, як там загадка? Ще не відгадала? – запитав Капелюшник, знову
повернувшись до Аліси.

– Здаюся! – сказала Аліса. – І яка ж відповідь?

– Уявлення не маю, – сказав Капелюшник.

– Я так само, – озвався Шалений Заєць.

Аліса стомлено зітхнула:

– І треба ж було вбити стільки часу на загадку, яка не має відповіді!

– Якби ти знала Час так, як я, – насупився Капелюшник, – ти б цього не
казала, бо Він – *живий*.

– Не розумію, – сказала Аліса.

– Ще б пак! – зневажливо тріпнув головою Капелюшник. – Ти ж, мабуть,
із Часом ніколи й словом не перекинулася!

– Здається, ні... – обережно відповіла Аліса. – Знаю лише, що іноді
неправильно його вживаю, коли пишу завдання з мови.

– Ага! Тоді все ясно! – сказав Капелюшник. – З Часом треба поводитися
правильно! Бач, якби ти з ним дружила, він робив би з годинником усе, що
захочеш. Ось, припустімо, зараз дев'ята ранку – якраз час початку уроків,
а ти береш і шепочеш Часові одне слівце – і стрілки я-ак забігають!.. Пів на
другу, час обідати.

– Хотів би я, щоб настав час обіду, – тихенько зітхнув Шалений Заєць.

– Звісно, це було б чудово, – задумливо мовила Аліса, – тільки до того
часу я ще, мабуть, не встигну зголодніти.

– Мабуть, – погодився Капелюшник. – Але його можна затримати на
половині другої й тримати скільки завгодно.

– Так і *ви* робите? – запитала Аліса.

Капелюшник скрушно похитав головою.

– Аби ж то... Ми з Часом розбили глека ще в березні, якраз перед тим,
коли *оцей* добродій (він показав чайною ложечкою на Шаленого Зайця)
ошалів, – на великому королівському концерті. Я мав співати:

*Іди, іди, борщику,
Зварю тобі дощику
В олив'янім горщику...*

- Знаєш цю пісню?
- Та наче щось таке чула, – відповіла Аліса.
- Там є ще продовження, – і Капелюшник заспівав:

*Мені каша, тобі дощ
Щоб періщив густий борщ!
Іди, іди, борщику...*

Тут Сонько стрепенувся і крізь сон заспівав: «Іди-іди-іди-іди-іди...»

Він співав так довго, аж решті чаєпивців довелося його вщипнути, аби він перестав.

– Ну так от, – повів далі Капелюшник, – доспіваю я перший куплет, коли це Королева як підскачить та як зарепетує: «Це марнування Часу! Він убиває Час! Відтяти йому голову!»

– Яке дикунство! – вигукнула Аліса.

– І відтоді, – тоскно додав Капелюшник, – Час для мене пальцем об палець не хоче вдарити! Відтоді у нас завжди шоста година.

Нараз Алісу осяяв здогад.

– І через те стіл накритий до чаю *? – спитала вона.

– Атож, саме через те, – зітхнув Капелюшник. – У нас завжди пора чаю, нам навіть ніколи помити посуд.

– Виходить, ви просто пересуваєтесь по колу, чи не так? – спитала Аліса.

– Достеменно так, – відповів Капелюшник. – Вип'ємо чашку і пересідаємо до другої.

– А що ви робите, коли доходите до того місця, звідки починали? – ризикнула спитати Аліса.

– Давайте міняти тему! – втрутився, позіхаючи, Шалений Заєць. – Це вже починає набридати. Пропоную: нехай наша панянка розкаже нам казку.

– Боюсь, я не знаю жодної, – збентежилася Аліса.

– Тоді розкаже Сонько! – скрикнули обидва чаєпивці. – Гей, Сонько, прокинься! – І вони ущипнули його відразу з обох боків.

Сонько спроквола розплющив очі.

* В Англії є звичай чаювати о п'ятій годині дня. Англійці жартують, що він з'явився після появи оповідок про Алісу. Льюїс Керролл вигадав ще й т. зв. бранч – прийом їжі між 11-ю ранку і 16-ю дня. Він назвав бранчем неформальне спілкування між студентами й викладачами під час прийому їжі, об'єднавши англійські слова breakfast (сніданок) та lunch (обід) у новотворі brunch. Ректору ідея сподобалася, відтак бранч став традицією Оксфордського університету.

– Я не спав, – озвався він хрипким голосочком. – Я чув, хлопці, кожне ваше слово.

– Розкажуй казку! – зажадав Шалений Заєць.

– Будь ласка, – підхопила Аліса.

– Але хутко, – докинув Капелюшник, – бо знову заснеш і не докажеш до кінця.

– Колись давно жили собі три сестрички, – швидко заторохтів Сонько, – і звали їх Олша, Асіла і Тільда. І жили вони на дні криниці.

– І що вони там їли? – запитала Аліса, яку завжди цікавили проблеми харчування.

– Мелясу¹, – сказав Сонько, хвилину подумавши.

¹ Меляса – солодка тягуча маса, що утворюється під час вироблення цукру з буряків.

– Не могло такого бути, – лагідно зауважила Аліса, – адже вони всі були б недужі.

– А вони й були недужі, – сказав Сонько. – *Дуже недужі...*

Аліса спробувала уявити, як то можна все життя харчуватися самою мелясою, і це тільки посилило її сумніви.

– А чому вони жили на дні криниці? – допитувалася вона далі.

– Чому ти не п'єш більше чаю? – цілком серйозно мовив Шалений Заєць.

– Більше? – образилася Аліса. – Я ще взагалі його не пила!

– *Більше* чаю вона не хоче, – задумливо сказав Шалений Заєць.

– Ти хочеш сказати, *менше* чаю вона не хоче, – втрутився Капелюшник, – адже випити *більше*, ніж нічого, дуже просто.

– А вашої думки ніхто не питає, – зауважила Аліса.

– То хто тут зачіпає приватні теми? – переможно запитав Капелюшник.

Відповісти на це було нічого, тож Аліса взяла собі чаю і хліба з маслом, а тоді знов повернулася до Сонька.

– То чому ж вони жили на дні криниці?

Сонько знову трохи подумав і промовив:

– Бо то була мелясна криниця.

– Таких не буває! – сердито сказала Аліса.

– Тс!.. тс!.. – засичали на неї Капелюшник і Шалений Заєць.

– Як моє не в лад – я з своїм назад! Докінчуй казку сама, – набурмосився Сонько.

– Ні, ні, будь ласка, розкажуйте далі! – покірно сказала Аліса. – Я більше не перебиватиму. Мабуть, *один* такий колодязь усе ж був.

– Один! Аякже! – запирхав Сонько. Проте оповідати далі не відмовився.

– Отже, ці три сестрички... вони, бачте, жили собі, лижучи...

– *Лежачи*? – засумнівалася Аліса, забувши про свою обіцянку.

– Не *лежачи*, а лижучи – вони лизали мелясу! – випалив Сонько, цього разу без жодних роздумів.

– Мені потрібна чиста чашка, – перебив Капелюшник. – Пересуньмося на одне місце.

І тут-таки пересів на сусідній стілець. Сонько посунувся на його місце, Шалений Заєць – на місце Сонька, й Алісі, хоч-не-хоч, довелося сісти на місце Шаленого Зайця. Капелюшник єдиний виграв від такого переміщення, зате Алісі було найгірше, оскільки Шалений Заєць устиг перекинути у своє блюдо глечик з молоком.

Алісі не хотілося знов ображати Сонька-Гризуну, тож вона спитала дуже обережно:

– І все ж я не розумію: як вони там жили?

– Як, як? – озвався Капелюшник. – Лизнуть меляси, та й точать ляси... Второпала, дурненька?

– Перепрошую, а що таке ляси? – спитала Аліса, пускаючи повз вуха останнє Капелюшникове слово.

– Ляси – це баяндраси, – пояснив Сонько.

Спантеличена такою відповіддю, бідна Аліса аж кілька хвилин не перerbивала Сонькової оповіді.

– Отак вони й жили, – вів спроквола Сонько-Гризун, позіхаючи й тручи очі, бо його починав морити сон, – лизнуть меляси, поточать ляси, та й малюють всякі вихиляси – усе, що починається з літери Б.

– Чому саме з Б? – поцікавилася Аліса.

– А чом би й ні? – рвучко підвів голову Шалений Заєць.

Аліса знову вмовкла. Сонько-Гризун став западати в дрімоту, та коли Капелюшник його вщипнув, він тоненько вискnuв і заговорив далі:

– ...з літери Б, наприклад: баяндраси, блідий місяць, байдики, багацько... До речі, чи траплялося тобі бачити таку штукенцію, як багацько?

– М... м... м... Як би вам сказати, – остаточно розгубилася Аліса. – Я не думаю...

– То й не кажи нічого! – озвався Капелюшник.

Такої нетактовності Аліса стерпіти вже не могла: вона встала й подалася геть. Сонько миттю заснув, а на решту часпивців Алісин відхід не справив належного враження, хоча вона й озиралася раз чи двічі – чи не покличуть її назад.

Оглянувшись востаннє, вона побачила, як Заєць із Капелюшником запихають Сонька у чайник.

– Ну й нехай, усе одно я більше туди не піду! – казала собі Аліса, пробираючись крізь хащі. – Скільки живу, дурнішої компанії не бачила!

Не встигла вона це доказати, як раптом у стовбурі одного з дерев угледіла двері.

– Оце цікаво! – подумала вона. – А втім, сьогодні цікаве все. Гадаю, мені можна туди ввійти?

Вона увійшла і... знов опинилася у довгому коридорі з тим самим скляним столиком.

– Тепер я вже буду мудріша, – сказала вона подумки і почала з того, що взяла золотого ключика й відчинила дверцята до саду. Далі вона відшукала в кишені шматочок гриба і гризла його доти, доки не зменшилася вдвоє.

І ось, пробравшись крізь вузький прохід, вона вступила нарешті до чарівного саду з барвистими квітниками й прохолодними водограями.

При самому вході до саду ріс великий трояндовий кущ: троянди на ньому були білі, але троє садівників фарбували їх начервоно. Здивованій Алісі садівники пояснили, що замість червоного куща троянди вони випадково посадили білий. Якщо Королева це виявить, то їм відразу постинають голови.

Дівчинка побачила, як до них наближається Королева, оточена великим гуртом. Вояки, як і садівники, були плоскогруді й прямокутні, з руками й ногами по краєчках. Серед гостей був Білий Кролик. Чирвовий Валет на червоній оксамитовій подушечці ніс королівську колону. Замикали процесію КОРОЛЬ і КОРОЛЕВА СЕРДЕЦЬ. Побачивши кущ троянди, Королева наказала постинати голови садівникам. Щоб цього не сталося, Аліса повкидала садівників у квітковий горщик. Вояки їх не знайшли і спокійно рушили далі.

Королева запропонувала Алісі зіграти в крокет. Аліса зроду-віку ще не бачила такого дивного крокетного майданчика – він був увесь у горбиках та рівчаках; замість куль тут котили живих їжаків; за молотки правили живі фламінго, а вояки, постававши навкарачки, вдавали ворітця. Це була не гра, а мука. Королева гасала скрізь, як навіжена, тупотіла ногами й репетувала: «Відтяти йому голову!.. Відтяти їй голову...». Аліса помітила усмішку Чеширського Кота. Поступово з'явилася і його голова. Аліса почала скаржитися Котові на гру. Королева дозволила Коту поцілувати їй руку, але той відмовився. Королева наказала відтяти голову Котові. Та Кат не знав, як це зробити, адже голова була, а тулуба не було.

РОЗПОВІДЬ КАЗНА-ЩО-НЕ-ЧЕРЕПАХИ

Королева запропонувала Алісі продовжити гру. Королева весь час верещала: «Зітнути голову!», за пів години на майданчику нікого не лишилося: усі, окрім королівського подружжя та Аліси, сиділи під вартою в очікуванні страти. Королева помилувала всіх засуджених і наказала Грифону відвести Алісу до Казна-Що-Не-Черепахи, щоб він розповів про своє життя.

Незабаром удалині вони побачили Казна-Що-Не-Черепаху, що сумний та невеселий сидів на прискалку. Підійшовши ближче, Аліса почула його зітхання – такі тужні, наче в нього розривалося серце; Аліса ледь не заплакала з жалю.

– За чим він так тужить? – спитала вона Грифона, і той відповів:

– То все, бач, його химери: нема йому за чим тужити. Ходім!

І вони підійшли до Казна-Що-Не-Черепахи, який глянув на них повними сліз очима, але не зронив ні слова.

– Оця панна, – сказав Грифон, – хоче послухати твою історію.

– Я їй розповім, – прогугнявив Казна-Що-Не-Черепаха. – Сідайте, і ні пари з уст, аж поки я скінчу.

Вони посідали. Запанувала досить довга мовчанка.

«Цікаво, як йому пощастить скінчити, не почавши?» – чудувалася про себе Аліса.

– Колись, – почав нарешті Казна-Що-Не-Черепаха, глибоко зітхнувши, – я був Не-Аби-Який-Черепаха...

По цих словах знов залягла довга мовчанка, порушувана час від часу Грифоновим відкашлюванням – ги-кхи! – та важкими схлипами Казна-Що-Не-Черепахи. Аліса ладна була вже підвестися й сказати: «Красенько дякую за прецікаву історію», але передумала і вирішила почекати.

Нарешті Казна-Що-Не-Черепаха трохи заспокоївся і, все ще подеколи схлипуючи, заговорив:

– Коли ми були маленькі, ми ходили в море до школи. Учила нас стара Черепаха: ми звали її Черешапкою...

– Чому Черешапка, коли вона – Черепаха? – спитала Аліса.

– Як то чому? Бо вона завжди ходила у шапці, – розсердився Казна-Що-Не-Черепаха. – Яка ж бо ти нетямуща!

– Посоромилась би ставити такі дитячі запитання, – докинув Грифон.

Вони обоє замовкли і довго дивилися на бідну Алісу, що ладна була крізь землю провалитися.

Нарешті озвався Грифон:

– Ворущися, старий! Бо так і до вечора не розкажеш.

І Казна-Що-Не-Черепаха продовжив оповідь.

– Отож вір – не вір, але ми ходили до морської школи...

– Я не казала, що не вірю, – уточнила Аліса.

– Казала! – заперечив Казна-Що-Не-Черепаха.

– Прикуси язика! – докинув Грифон, хоч Аліса не встигла й озватися.

– Ми здобули блискучу освіту, – провадив Казна-Що-Не-Черепаха, – бо ходили до школи щодня.

– І яких же предметів вас навчали? – поцікавилася Аліса.

– Спершу, як і належить, вчили чесати і пицати, – відповів Казна-Що-Не-Черепаха. – Далі йшли чотири дії матимачухи: добивання, відбивання, вноження і обділення.

– Вперше чую про вноження, – ризикнула вставити слово Аліса. – Що воно таке?

Грифон здивовано скинув до неба лапи.

– Ніколи не чула про вноження! – вигукнув він. – А про вручення ти,

сподіваюся, чула?

– Чула, – розгублено відповіла Аліса.

– Ну тоді, – не вгавав Грифон, – якщо ти не знаєш, що таке вноження, то ти просто дурка, та й годі!

Заглиблюватися далі в це питання Алісі не стало духу, тож вона обернулася до Казна-Що-Не-Черепахи:

– А чого вас навчали ще?

– Усяких премудрощів, – відповів той і почав перелічувати, загинаючи ласти: – Премудрощів стародавнього і сучасного Аморезнавства, Гастрономії, Дригонометрії... Дригонометром у нас був старий морський вугор, він з'являвся раз на тиждень. А на уроці Хвісткультури він навіть учив нас художнього хвостоспіралювання.

– І як воно виглядало? – поцікавилася Аліса.

– На жаль, не можу показати сам, – розвів ластами Казна-Що-Не-Черепаха. – Надто я відтоді зашкаруб. А Грифон узагалі цього не вчився.

– Я не мав часу, – зізнався Грифон. – Зате я брав мороки у старого краба. То був класичний мучитель. О, ті класики!..

– На жаль, я не ходив до нього на уроки, – зітхнув Казна-Що-Не-Черепаха. – Казали, він дуже добре знався на забиванні баків?

– Достеменно так... о, так!.. Його мороки забивали памороки! Незрівнянний мучитель! – і собі зітхнув Грифон.

І обое, затуливши обличчя, схилили голови.

– А скільки годин на день тривала ваша наука? – поквапилася Аліса змінити тему.

– Десять уроків першого дня, дев'ять – другого, і так далі, – пояснив Казна-Що-Не-Черепаха.

– Ну й чудернацький розклад! – вигукнула Аліса.

– Того воно й неuka, – зауважив Грифон, – що день у день коротшає.

Ця думка була настільки нова й несподівана, що Аліса мусила подумати трішечки довше.

– Виходить, одинадцятий день був вихідний? – нарешті спитала вона.

– Звичайно, – сказав Казна-Що-Не-Черепаха.

– А що ви робили дванадцятого дня? – не вгавала Аліса.

– Досить про мороки! – рішуче урвав Грифон.

Потім Грифон, вхопивши Алісу за руку, потяг її за собою, бо починався суд, на який їм треба було встигнути. Коли вони прибігли, Чирвовий Король з Королевою вже сиділи на троні в оточенні птаства, звірини та цілої колоди карт. Під охороною двох вояків стояв закутий у кайдани Чирвовий Валет. Поруч з ним із сувоєм пергаменту знаходився Білий Кролик, а посеред судової зали на столі стояв повний таріль пиріжків із фруктами. В Аліси аж слинка потекла. Їй захотілося, щоб суд швидше скінчився і почалося чагування. Білий Кролик почав зачитувати із сувою суть

справи: «Краля Чирвова спекла пиріжки, // А також спекла рулет. // Та ті пиріжки, як і той рулет, // Украв Чирвовий Валет!..»

Король почав від присяжних вимагати вирок, але Кролик заперечив, що до вироку ще далеко. Тоді Король наказав викликати першого свідка. Це був Капелюшник. В одній руці він тримав чашку чаю, а в другій – шматок хліба з маслом. Його супроводжували Шалений Заєць та Сонько-Гризун. Король наказав складати свідчення, але без нервів, бо інакше їх скарають на горло. Аліса відчула, що з нею діється щось дивне: вона знову почала рости. Капелюшник знітився і плутався в розповіді: «В казанці скінчився дощ, з неба переїщить борщ...» Зрештою він попросив дозволу допити свій чай. Королева дозволила Капелюшнику піти і наказала зітнути йому голову на виході. Та поки виконавець добіг до дверей, за Капелюшником уже і слід прохолов.

Наступним свідком виявилася Герцогинина кухарка, яка в руках тримала коробочку з перцем. Вона відмовилася складати свідчення, а Сонько зауважив, що пиріжки печуть не з перцю, а з меляси. Королева заверещала, щоб Соньку зітнули голову і витурили із зали. Поки Сонька виганяли, кухарка зникла. Наступним свідком викликали Алісу. Але Алісі по суті справи нічого не було відомо. Потім Король прочитав закон Сорок другий, за яким усім особам заввишки в одну милю і вищим необхідно покинути судову залу. Аліса відмовилася виконувати це неправильне правило, яке Король щойно вигадав. Через деякий час Король наказав присяжним обміркувати вирок. Та Королева його урвала: «Спершу страта, а тоді вирок!» Аліса голосно вигукнула, що це – нісенітниця. Тоді Королева наказала відтяти дівчинці голову. Ніхто не ворухнувся. Аліса, яка на той час уже виросла до своїх звичних розмірів, сказала: «Та хто вас боїться? Ви ж просто колода карт!» Тут раптом усі карти знялися в повітря й ринули на неї. Аліса почала від них відбиватися і... побачила, що лежить на березі, поклавши голову сестрі на коліна. «Який дивний сон я бачила!» – сказала Аліса і стала переповідати все-все, що їй запам'яталося з незвичайних пригод, про які ви щойно прочитали.

*Переклад з англійської Валентина Корнієнка
за редакцією Івана Малковича
Автор ілюстрацій Pushkin/Shutterstock.com*

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

Персона́ж – дійова особа літературного твору. Персонажі можуть бути повністю вигадані автором або взяті з реального життя чи історії. Ними можуть бути люди, тварини, казкові істоти тощо. Те саме, що літературний герой, героїня. Так, серед персонажів «Аліси в Країні Див» є люди – Аліса, її сестра, Капелюшник; тварини – Білий Кролик, Сонько, Миша; казкові істоти – Грифон, Чеширський Кіт.

1. Складіть карту-схему подорожі Аліси в Країні Див. Творчо презентуйте її на уроці.
2. Прочитайте виразно уривки з повісті, які сподобалися вам найбільше. Поясніть свій вибір.
3. Знайдіть у творі випадки гри слів. Відновіть «правильний» текст пісеньки:

Іди, іди, борщику,
Зварю тобі дощику
В олив'янім горщику...
Мені каша, тобі дощ,
Щоб періщив густий борщ!

4. Який прийом використовує письменник у розділі «Божевільне чаювання»? Чи випадково цей розділ має таку назву? Чому окремі слова в тексті набрані курсивом?
5. Подумайте, яку роль у книжці відіграють вірші. Чи можна обійтися без них?
6. Хто такий Казна-Що-Не-Черепаха? Чому він так називається? Як ви собі уявляєте цього персонажа? Опишіть.
7. Які шкільні предмети згадані в «Розповіді Казна-Що-Не-Черепахи»? Чи схожі вони з тими, які вивчаєте у закладі освіти ви?
8. Знайдіть чарівні предмети та чарівні перетворення в казці. Чи можна історію Аліси назвати чарівною казкою?
9. Що обурило Алісу в сцені суду? Як автор утілює тут ідею особистої свободи?
10. Чи вдалося Льюїсу Керроллу виконати «замовлення» Аліси Лідделл – «розказати історію, сповнену нісенітниць»?

Займіть
позицію

11. Оберіть одного з персонажів і презентуйте його / її. Чи важко бути в ролі іншого? Поділіться своїми враженнями.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Підготуйте розповідь про персонажів повісті: коли, де, скільки разів ми зустрічаємося з ними, як вони поведуться, допомагають / заважають Алісі тощо.
2. Спробуйте написати власну казку про пригоди дівчинки Аліси в казковому світі.

Мистецька
палітра

3. Спробуйте намалювати портрети героїв книги.

Елеонор Портер «Полліанна»

Елеонор Портер

Елеонор Портер (1868–1920) походила з родини, пращури якої були першими переселенцями з Європи до Америки. Талановита дівчинка захоплювалася музикою, залюбки співала в хорі та мріяла стати співачкою. Але її приваблювала література, тож зрештою вона стала письменницею. Тоді американці переживали нелегкі часи. Ще вчора хтось міг бути заможною людиною, а вже на наступний день перетворитися на банкрута. Але багато хто не опускав рук, починав усе з нуля, не втрачаючи віри в себе, свою країну і власні сили. До речі, саме цей незламний дух і зробив США великою країною. Ось про таких звичайних людей Америки, не надто заможних, але щирих у своїх почуттях, писала у своїх творах Елеонор Портер.

Знаменитою її зробила історія дівчинки з незвичним ім'ям Полліанна, яка вчила людей помічати радість у повсякденні та змогла змінити життя цілого містечка. Улюбленим персонажем письменниці була дівчинка-сирота, яка власними зусиллями вибудовувала своє життя.

Книгу про незвичайну дівчинку Елеонор Портер писала на даху свого будинку, який вона перетворила на справжній сад. Повість «Полліанна» зробила письменницю не лише відомою, а й заможною. Книжку про Полліанну друкували 47 разів! Важко було знайти родину, в бібліотеці якої не було б історії дивовижної дівчинки. Письменниця отримувала величезні мішки з листами, які надходили з усіх куточків Америки з проханнями, вимогами і навіть погрозами. Автори листів хотіли лише одного – дізнатися, що далі трапилося з Полліанною.

1915 р., через два роки після першої публікації історії неймовірної дівчинки, вийшла друком «Полліанна дорослішає». Смерть завадила Е. Портер продовжити розповідь про Полліанну. Але Америка не бажала прощатися з улюбленою героїнею. Кілька письменниць запропонували читачам свої історії Полліанни. Так з'явилися десятки творів, які логічно продовжують сюжет «Полліанни». Їх іще називають сіквели (продовження), вони об'єднані спільною назвою «Радісні книжки Полліанни».

Я ніколи не заперечувала існування труднощів, страждань і зла. Але, на мою думку, слід сприймати невідоме бадьоро й радісно.

Е. Портер

Історія дівчинки, яка вміла радіти життю і вчила цього людей, відразу привернула увагу театру і кінематографу. Перша екранізація твору вийшла ще за життя Е. Портер. Це була чорно-біла німа картина, в якій грали тодішні зірки Голлівуду. Потім до історії незвичайної дівчинки поверталися неодноразово. Мультиплікаційний серіал про життя Полліанни зняли навіть у Японії!

Полюбилася життєлюбна дівчинка й українцям. Вони можуть зустрітися з нею на сцені львівського театру ім. М. Заньковецької та київського театру юного глядача на Липках. Саме ця вистава 2009 року була відзначена найвпливовішою театральною премією України «Київська пектораль» як найкраща дитяча вистава.

■ Чим можна пояснити велику кількість театральних постановок і кіноверсій повісті Е. Портер?

ПОЛЛІАННА (Скорочено)

■ Чи хотіли б ви дізнатися про історію Полліанни? Які ще незвичні імена ви знаєте? Як ви гадаєте, чому вони незвичні? Чому автори називають своїх героїв незвичними іменами?

■ Читаючи твір, випишіть вислови, які, на вашу думку, можуть бути крилатими.

Червневого ранку міс Поллі Гаррінгтон наказала покоївці Ненсі прибрати кімнатку на горищі, адже до неї переїздить її небога, одинадцятирічна Полліанна Вітьєр. Ненсі працювала у міс Поллі кухаркою лише два місяці, але побачила, що господиня – сувора жінка. Тож Ненсі здавалося, що їй ніколи не вдасться догодити цій жінці. Напередодні міс Поллі отримала листа з далекого містечка на Заході. У ньому повідомлялося, що пастор Джон Вітьєр помер, лишивши сиротою дівчинку. Оскільки його покійна дружина була сестрою міс Поллі, він сподівався, що міс Поллі прихистить його доньку, хоча стосунки між їхніми родинами були не найкращими.

Міс Поллі погодилася прийняти дитину, хоча це їй було не до серця. Її старша сестра Дженні, матір дівчинки, наперекір родині вийшла заміж за молодого бідного священника, хоча до неї сватався ба-

гатій, і родина віддавала перевагу грошовитішому. Батьки не хотіли спілкуватися з дружиною місіонера. Свою доньку Дженні назвала на честь двох своїх сестер Поллі та Анни. А за кілька років Гаррінгтони отримали звістку, що Дженні померла. Коли Дженні виходила заміж, міс Поллі було п'ятнадцять років. Зараз їй сорок. Вона сама як перст на цілому світі. Тато, мама, сестри – всі померли.

Коли Ненсі прибирала кімнатку на горищі, вона обурювалася, що міс Поллі запхала бідну дитину в комірчину, у якій улітку не можна дихнути від спеки і яка взимку не опалюється, і це в будинку, де безліч порожніх кімнат. Ненсі розпитала старого Тома, що давно працював у садибі. Він розповів, що Дженні – то янгол небесний. Усі її діти, крім останньої донечки, повмирали. А міс Поллі колись була закохана, але посварилася зі своїм коханим, який до цього часу живе у містечку.

Надійшла телеграма, у якій повідомлялося про приїзд Полліанни. Міс Поллі перевірила кімнату для небоги. Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, умивальниця, комод без дзеркала та маленький столик. Ані штор на мансардних вікнах, ані картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало стелю, і в кімнатці було, як у грубці. Сіток від комах на вікнах не було, тому вони не відчинялися. Міс Поллі наказала Ненсі та Тімоті, сину Тома, зустріти Полліанну на станції.

На станції Ненсі побачила Полліанну. Це була «худорлява дівчинка в сукенці у червону клітинку, брилику і з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині. Миле веснянкувате личко поверталось то ліворуч, то праворуч, видивляючись когось». Коли Ненсі підійшла до Полліанни, дівчинка прийняла її за тітку і кинулася на шию. Дорогою до садиби Полліанна багато говорила і захоплювалася краєвидами. Вона пояснила, що червона сукня – це її єдина одежина. Організація «жіноча допомога» планувала купити їй чорну сукню, але вирішили, що килимок для церкви потрібніший. Дівчинка і не заперечувала, адже коли ти в чорному, «набагато важче радіти». Перед смертю тато наказав Полліанні радіти, адже він пішов на небо, де поруч з ним мама дівчинки та решта родини. Але тато потрібен Полліанні тут, бо у неї нікого не лишилося. Дівчинка сподівається, що тепер буде все простіше, адже в неї є тітка Поллі, чому вона неймовірно рада. У Ненсі болісне співчуття до нещасливої дитини раптом перемінилося на справжнісінький жах. Вона нарешті зізналася, що вона – лише служниця міс Поллі. Та Полліанну новина не збентежила, вона зраділа, що зустріч з тітонькою ще попереду, а крім того, у неї тепер є ще й Ненсі. Полліанна розпитувала Ненсі про будинок, чи є там килими і картини, які дівчинці дуже подобаються. Ненсі відчувала, що цій благословенній дитині буде не до веселощів, коли доведеться жити під одним дахом з тітонькою. Їй потрібна буде надійна опора. І Ненсі вирішила стати дівчинці такою опорою.

КІМНАТЧИНА НА ГОРИЩІ

Коли Полліанна з Ненсі зайшли в будинок, міс¹ Поллі навіть не піднялась назустріч небозі. Дівчинка кинулася до тітки і, схлипуючи, почала дякувати їй. Полліанна багато чого хотіла розказати міс Поллі, але та не дала їй цього зробити, зауваживши, що їй нецікаво, що говорив батько Полліанни. Вона повела небогу в її кімнату. Полліанні сподобалося розкішне убранство будинку, їй здалося, що тітка щаслива, бо така багата. Міс Поллі це обурило.

¹ В Україні для звертання часто використовують слова «пан» / «пані». Ці слова засвідчують повагу до співрозмовника і є певними нормами мовленнєвого етикету. А от в англійських країнах поширеними формами звертання є «містер» (до чоловіка), «міс» (до незаміжньої жінки), «місіс» (до заміжньої жінки).

Міс Поллі повернулася і попрямувала коридором до дверей, що вели на горище. Тепер вона була ще більше впевнена у правильності свого наміру поселити дівчинку на горищі. Спочатку вона просто хотіла тримати небогу подалі від себе, а також вберегти розкішні меблі від необережного поводження дитини. А тепер, коли міс Поллі виявила в Полліанни таку схильність до марноти, вона бачила, що рішення про маленьку і вбогу кімнатку на горищі напрочуд правильне.

Ніжки Полліанни весело дріботіли позаду тітки, її великі блакитні очі теж захоплено роздивлялися усе довкола, аби жодної гарної або цікавої речі у цьому чудовому будинку не оминати увагою. Але найбільше вона прагнула вгадати, за якими з цих чарівних дверей чекає на неї її власна кімната – мила, прекрасна кімната, повна фіранок, килимків та картин... Тут тітка рвучко відкрила двері й ступила на інші сходи.

Тут не було нічого цікавого. Голі стіни обабіч. У кінці сходів – сутінки до найдальших закутків, де дах спускався майже до підлоги і де громадилося безліч ящиків та скринь. До того ж тут було спекотно й душно. Полліанна мимохіть підняла голову вгору, бо стало важко дихати. Вона побачила, як тітонька відчинила двері праворуч.

– Це – твоя кімната, Полліанно. Я бачу, твоя валіза уже тут. Ключ у тебе?

Полліанна мовчки кивнула. В очах її майнув переляк.

– Сподіваюся, тут у тебе є все, що тобі потрібно, – додала вона, задоволено оглянувши чисті рушники та глечик з водою. – Я пришлю Ненсі допомогти тобі розпакувати речі. Вечеря о шостій, – закінчила вона і хутко почала спускатися сходами.

Полліанна ще постояла, дивлячись тітці услід. Тоді обвела широко відкритими очима голі стіни, голу підлогу, голі вікна. Погляд спинився на валізці, яка ще зовсім недавно стояла перед нею в її кімнатчині в будинку на далекому Заході. Наступної миті вона подалася до валізки, впала поруч з нею на коліна і затулила обличчя руками.

Такою її за кілька хвилин застала Ненсі.

– Ну, годі, годі, моє бідолашне ягнятко, – заспокоювала вона, опускаючись на підлогу і пригортаючи дівчинку. – Я так і знала, що вона вас доведе.

Полліанна похитала головою.

– Ні, Ненсі, це я сама дуже погана і зла, страшенно зла, – хлипала вона. – Я все ніяк не можу змиритися з тим, що мій татко Богу та янголам потрібен більше, ніж мені.

– Гарзд, давайте мерщій ключ, відкриємо валізку й дістанемо сукенки.

Полліанна, все ще схлипуючи, дістала ключа.

– Тут не так уже й багато речей, – нерішуче сказала вона.

– Тим швидше ми їх повиймаємо, – заспокоїла її Ненсі.

Обличчя Полліанни раптом осяяла усмішка.

– А й справді! Я повинна радіти, що у мене так мало речей! – вигукнула вона.

Ненсі витріщила очі.

– Ну ось, тепер це... це просто чудова кімната. Ге ж, Ненсі? – пробелькотала вона незабаром.

Ненсі не відповіла. Вона удавала, що зосереджено щось шукає на дні валізки. А Полліанна зупинилася біля комода і пильно подивилася на голу стіну, де мало б висіти дзеркало.

– Ні, я маю радіти, що тут немає дзеркала, бо якщо тут немає дзеркала, я не бачитиму своїх веснянок.

У Ненсі з вуст зірвався незрозумілий вигук. Полліанна здивовано повернулася, але служниця ще з більшим завзяттям почала порпатися у валізі. За хвилину Полліанна підійшла до вікна і раптом радісно скрикнула й заплескала в долоні від захоплення.

– Ой, Ненсі, я такого ще не бачила, – видихнула вона. – Подивіться оно туди... дерева, будиночки, гарний шпиль церкви, сріблиться річечка. О, Ненсі, тут і картини не потрібні. Я рада, що вона мене тут оселила!

Але Ненсі зайшлася плачем, здивувавши і засмутивши Полліанну. Дівчинка кинулася до неї.

– Що сталося, Ненсі? Чому ви плачете? – допитувалася вона, а тоді з осторогою – Може... Може, це була ваша кімната?

– Моя кімната? – палко схопилася Ненсі, тамуючи сльози. – Ні, ви справді таки маленьке янголятко з неба. – Після цих зворушливих слів Ненсі схопилася на рівні ноги, побігла стрімголов з кімнати і подріботіла сходами вниз.

Зоставшись сама, Полліанна повернулася до своєї «картини», як вона подумки назвала чудовий краєвид за вікном. Тоді спробувала торкнути віконницю: задуха ставала просто нестерпною. Віконниця напрочуд легко піддалася. Наступної миті вікно широко відчинилося, і Полліанна вихилилася з нього, спиваючи свіже духмяне повітря.

Відтак вона підбігла до другого вікна. І воно невдовзі теж відчинилося. Величезна муха пролетіла біля носа Полліанни і голосно загула по кімнаті. За нею залетіла іще одна, потім – ще, але Полліанна не звертала на це жодної уваги. Вона зробила дивовижне відкриття: просто під вікном росло величезне крилате дерево. Воно ніби вабило Полліанну.

Раптом дівчинка голосно засміялася:

– А чом би й ні, – пирснула вона і за мить уже стояла на підвіконні. Звідти легко ступила на найближчу гілку дерева, а тоді, наче мавпочка, по вітті швиденько спустилася на найнижчу гілку. Полліанна добре лазила по деревах, але зістрибувати на землю було трохи лячно. Та вона затамувала віддих, розгойдалася, тримаючись сильними ручками, і м'яко приземлилася навкарачки на траву. Тоді підвелася й роззирнулася довкола.

Вона була позаду великого будинку. Перед нею лежав садок, у якому, зігнувшись, працював дідусь. Поза садком стежинка бігла через широке поле до кручі, на якій самотня сосна стояла на сторожі величезної скелі. Полліанні наразі здалося, що їй понад усе хочеться бути саме там – на вершечку великої скелі.

Перебіжками Полліанна проскочила повз дідуса, котрий схилився над роботою, промкнулася поміж рядками зелених рослин і, засапавшись, досягла стежини, що бігла полем. Потім, не відступаючи, Полліанна почала свою мандрівку. Поволі вона починала розуміти, що до скелі не близький світ, хоча з вікна здавалося, буцім до неї рукою подати!

За п'ятнадцять хвилин дзигар у передпокої садиби Гаррінгтонів пробив шосту годину. Разом з останнім ударом годинника Ненсі задзвонила у дзвіночок, сповіщаючи про вечерю.

Минула хвилина, дві, три... Міс Поллі насупилася й тупнула ногою, взутою в пантофлю. Тоді рвучко підвелася, пішла у коридор і нетерпляче подивилася вгору на сходи. Хвилину поприслухалася. Відтак повернулася і стрімко зайшла до спальні.

– Ненсі, – почала вона рішуче, щойно з'явилася маленька служниця, – моя небога запізнюється. Я її попередила, коли у нас вечеря. А тепер нехай нарікає на себе. Коли вона спуститься, нагодуєш її на кухні хлібом і молоком.

Ненсі була переконана, що Полліанна наплакалася і заснула, тому й не спустилася на вечерю. Вона злякалася, коли не знайшла дівчинки в кімнаті. Але Том її заспокоїв, вказавши на тоненьку фігурку на вершечку височенної скелі. І Ненсі щодуху помчала туди.

ГРА

З хвилину вони йшли мовчки. Небо швидко темніло. Полліанна міцно трималася за руку своєї подруги.

– Здається, я маю радіти з того, що трошки перелякала вас, бо інакше ви нізащо не пішли б мене шукати, – сказала дівчинка, тремтячи.

– Бідне ягнятко! Ви ж, певне, зголодніли. Але боюся, що зможу запропонувати вам лише хліб з молоком, та й то разом зі мною на кухні. Ваша тітонька дуже розгнівалася, коли ви не спустилися до вечері. То вже вибачайте мене за хліб з молоком.

– Навпаки! Я маю радіти!

– Радіти? Чому?

– Ну, я люблю хліб із молоком, і мені подобається вечеряти з вами. Тому я й радію.

– Ото вам аби тільки порадіти, – відповіла Ненсі, пригадавши, як Полліанна відважно намагалася полюбити свою вбогу кімнатчину на горищі.

Полліанна м'яко розсміялася.

– Ну, це така гра. Мене навчив гратися у неї тато, і мені подобається, – вела Полліанна. – Ми завжди гралися в неї, ще звідтоді, як я була малям. Я розповіла про неї Жіночій допомозі, й вони теж почали гратися в неї. Хоч і не всі...

– І що ж це за гра така? Щоправда, я не надто знаюся на іграх.

Полліанна знову засміялася, а потім ще й зітхнула, і в сутінках на її засмучене обличчя лягла задума.

– Все почалося з того, що якимось разом із місіонерськими пожертвами надіслали милиці.

– Милиці?!

– Авжеж. Розумієте, я дуже хотіла ляльку, і тато їм так і написав. Але коли надійшли чергові місіонерські пожертви, леді відписала, що ляльки там не виявилось. Тільки дитячі милиці. І ці милиці переслали до нас, бо вони колись можуть знагодитися якійсь дитині. З цього все і почалося.

– Щось я поки не бачу тут ніякої гри, – ледь не роздратувалася Ненсі.

– Суть гри в тому, щоб знайти щось таке, з чого можна радіти, не має значення, що саме, – щиро пояснювала Полліанна. – Ми почали гратися в цю гру саме з милиць.

– Боже милий! Чому ж тут можна радіти, коли хочеш ляльку, а тобі дають милиці!

Полліанна заплескала в долоні.

– Радійте з того, що ці милиці... вам не потрібні, – тріумфувала Полліанна. – Усе дуже просто, коли вмієш грати в цю гру.

– Отаке вигадали, – пробурмотіла Ненсі, майже з острахом подивившись на дівчинку.

– Це не вигадки. Насправді це – чудова гра, – із запалом наполягала Полліанна. – Відтоді ми завжди гралися в неї. І що складніше завдання, то цікавіша гра. Щоправда, іноді в неї буває дуже важко гратися... як-от коли тато відходить на небо і не лишається в житті нікого, крім Жіночої допомоги.

– Або коли тебе поселяють у затхлій маленькій та голій кімнатчині на горищі, – роздратовано докинула Ненсі.

Сцена з вистави «Полліанна»
в Театрі юного глядача на Липках

Полліанна зітхнула.

– Це було складно лише на початку, – погодилася вона, – коли я почувалася дуже самотньою. Тоді мені не хотілося гратися, а хотілося чогось гарного. Але я подумала про те, як мені бридко дивитися на свої веснянки у дзеркалі, а ще я побачила чарівний краєвид з вікна! Отож я знайшла, чому радіти. Бо коли жадаєш приємних речей, на решту, як-от із лялькою, про яку я так мріяла, не зважаєш.

– Гм! – гмукнула Ненсі, а до горла їй підкотився клубок.

– Зазвичай це не відбирає багато часу, – зітхнула Полліанна. – А іноді взагалі виходить якось саме по собі. Я вже давно у неї граюся. Ні, справді, це чудова гра. Нам із татом, – її голосок затремтів, – вона так подобалась. Хоча зараз буде важче, тому що немає з ким гратися. Хіба що, може, тітка Поллі захоче, – докинула вона.

– Хоч стій – хоч падай... вона? – пробурмотіла Ненсі крізь зуби, а вголос мовила своє: – Послухайте, міс Полліанно, я не великий мастак гратися у всілякі ігри, і я не надто добре зрозуміла, що й до чого. Але я буду гратися з вами в цю гру.

– Ой, Ненсі! – зраділа Полліанна й кинулася їй на шию. – Це буде просто чудово. У нас усе вийде.

– Побачимо, – невпевнено погодилася Ненсі. – Але на багато від мене не сподівайся. Я ще ніколи не гралася в такі ігри, одначе докладу всіх зусиль. У кожному разі вам буде з ким гратися, – завершила Ненсі, коли вони переступили поріг кухні.

Повечерявши на кухні, Полліанна пішла у вітальню до тітки. Міс Поллі сказала, що їй прикро карати дівчинку в перший же день. Дівчинка відповіла, що вона зраділа, адже любить хліб з молоком і їй подобається Ненсі. Полліанна ніжно обняла тітку і сказала, що їй тут дуже гарно. Коли дівчинка пішла до кімнати, міс Поллі дивувалася незвичайній дитині, яка раділа, що її покарали.

А в кімнатчині на горищі самотня дівчинка ридала, притуливши до себе подушку:

– Я знаю, татку, ти зараз серед янголів, але якби ти знав, як мені важко зараз грати в нашу гру. Дуже важко, – шепотіла вона крізь сльози. – Мені здається, навіть ти не зміг би знайти, чому радіти, коли лишаєшся зовсім сама в темряві. Якби поряд була Ненсі, тітонька Поллі чи хоч хтось, мені було б набагато легше.

Наступного ранку Полліанна кинулася до вікна, за яким весело щебетали птахи. Вона побачила у саду тітку Поллі, яка разом з Томом поралася біля троянд. Полліанна побігла у садок і, не тямлячи себе від щася, кинулася на шию тітки. Міс Поллі спробувала насупити брови, але їй це не вдалося, і вона швидко пішла геть. Старий Том сказав Полліанні, що вона дуже схожа на свою маму, яку він знав ще відтоді, коли вона була менша за Полліанну. Дівчинці хотілося більше дізнатися про неї, але

з будинку почувся дзвінок. З кухонних дверей вилетіла Ненсі і потягнула дівчинку до будинку. Вона пояснила, що дзвінок значить, що треба йти їсти.

Під час сніданку міс Поллі помітила мух. Полліанна пояснила, що мух напустила вона, бо відчиняла вікна. Тітка обурилася, адже, відчинивши вікна без захисник сіток від комах, дівчинка забула про свій обов'язок – тримати вікна зачиненими, доки не привезуть сітки, бо мухи надзвичайно небезпечні для здоров'я. Міс Поллі дала Полліанні брошуру про це і попросила дівчинку піти в кімнату і прочитати її. Дівчинка зраділа, адже любила читати, і побігла до своєї кімнати. За пів години міс Поллі з виразом загостреного почуття обов'язку, що відображався в кожній рисочці її обличчя, піднялася на горище. Дівчинка подякувала їй за брошуру, адже не уявляла, що мухи такі небезпечні.

Міс Поллі передивилася вбогу одежину Полліанни і дійшла висновку, що все це анітрохи не пасує їй небозі. Вона поцікавилася, чи вчилася дівчинка і що вона вміє робити. Полліанна розказала, що вона трохи навчалася вдома, трохи грає на піаніно, шиє і вміє готувати шоколадну помадку та фіговий кекс. Міс Поллі вирішила, що вона дівчинка піде у місцеву школу. Щоранку о дев'ятій вона буде читати уголос протягом пів години. Але до цього часу має прибрати в кімнаті. У середу та суботу до обіду – від пів на десяту – вчитиметься в Ненсі готувати на кухні. В інші дні вранці міс Поллі вчитиме її шити. Після обіду в Полліанни залишиться час на уроки музики. Полліанна злякалася, що при такому розпорядку їй ніколи жити. На здивоване запитання тітки: «Хіба це не життя?» дівчинка відповіла: «Звичайно, під час усіх занять я зможу дихати, але це ще не означає, що я житиму. Людина спить і дихає, але ж не живе. Для мене “жити” означає робити те, що хочеш: гратися надворі, читати книжки (звичайно ж, про себе), видиратися на гори, розмовляти з містером Томом у садку, з Ненсі, роздивлятися людей, і будинки, і ще тисячі інших дивовижних речей на цих прекрасних вулицях, якими я проїжджала вчора. А просто дихати – ще не означає жити». Тітка була роздратована, адже якщо вона готова виконати свій обов'язок і дати небозі відповідну освіту й виховання, дівчинка теж повинна докласти зусиль, щоб старання тітки не були марними.

Міс Поллі сказала, що вони поїдуть до міста, бо тітка вважає своїм обов'язком купити Полліанні все необхідне, щоб їй не соромно було з'являтися на людях. Дівчинка відчула, що майже ненавидить слово «обов'язок»: хіба немає іншої можливості бути щасливим, як тільки виконувати свої обов'язки? Потім Полліанна зрозуміла, що... можна буде порадіти, коли цей обов'язок буде виконано. І дівчинка вибухнула сміхом.

Закупи у містечку порадували дівчинку: це так чудово – купувати новенький одяг, тоді як раніше нічого не мав. Увечері старий Том розповів Полліанні багато цікавого про її маму, а Ненсі – про свою родину. Дівчина призналася, що вона не любить своє ім'я, воно не таке гарне, як у сестер. Полліанна порадила Ненсі радіти з того, що її не звуть, наприклад, Гіфзіпа. Адже, граючись у гру, при звичаюєшся знаходити щось, з чого можна порадіти. Здебільшого є чого радіти, якщо наполегливо шукаєш причіпку. Уночі через задуху Полліанна не могла заснути, а відчинити вікна боялася. Дівчинка перебралася на солярій понад входом до будинку, де було прохолодне нічне повітря. Міс Поллі, яка спала в кімнаті поруч із солярієм, подумала, що хтось

намагається вдертися в дім, і покликала Тімоті й Тома. Коли тітка побачила дівчинку, яка заснула на солярії, вона забрала її до себе в кімнату, щоб та була в неї перед очима. Полліанна неймовірно зраділа, адже мріяла спати поруч із кимось рідним. Тітка почувалася на диво безпорадною: уже втретє вона намагалася покарати дівчинку, і втретє її покарання сприймалося як найвища нагорода.

Життя у садибі Гаррінгтонів увійшло в колію. Полліанна шила, грала на піаніно, читала вголос, а також вчилася готувати на кухні. Але це не відбирало в неї стільки часу, тож Полліанна мала час, як вона висловилося, «жити». Поруч не було дітей, з якими дівчинка могла бавитися. Але вона охоче гуляла по околиці, роздивлялася вулиці й будинки, знайомилася з людьми. Полліанна призналася Ненсі, що любить людей. Увагу дівчинки привернув один чоловік. Його бліде обличчя завжди чисто поголене, а волосся, що вибивалося з-під циліндра, було позначене сивиною. Чоловік був завжди вбраний у довгий чорний сурдут та шовковий циліндр – цього інші чоловіки не носили. Ідучи, він тримав спину, а ходив переважно швидко й завжди сам, через що Полліанна йому співчувала. Дівчинка наважилася заговорити з незнайомцем. Але коли він дізнався, як її звати, швидко пішов геть.

Якось Полліанна понесла холодець місіс Сноу. Це була бідна жінка, прикута до ліжка. На думку місіс Сноу, у житті все відбувається неправильно, навіть дні тижня ідуть не так. Якщо сьогодні понеділок, вона шкодує, що то не неділя, а якщо принесеш їй холодець, їй неодмінно забাগнеться курки. Однак якщо принесеш курку, то почувеш, що їй хочеться бульйону з ягняти. Полліанні дуже хотілося з нею познайомитися, бо вона вважала місіс Сноу непередбачуваною і несхожою на інших. У кімнаті місіс Сноу панувала напівтемрява. Дівчинка розказала, що вона знає про мінливість бажань місіс Сноу. Жінка, вражена, як їй здалося, нахабством Полліанни, попросила підняти штори, щоб краще побачити дівчинку. Вона прожила сорок років, і останні п'ятнадцять тільки те й робила, що бажала, аби все було по-іншому. Їй просто на думку не спадало тішитися тим, що є. Полліанні сподобалося волосся місіс Сноу, і вона почала робити жінці зачіску. Та хвору нічого не тішило, бо вона була прикута до ліжка і їй нічому радіти. Полліанна пообіцяла міс Сноу наступного разу сказати, чому вона могла б порадіти у такому стані.

Коли наступного разу Полліанна зустріла чоловіка, вона сказала йому, що він набагато ліпший, ніж здається на перший погляд. Незнайомець розгубився і швидко пішов геть. Відтоді він завжди першим вітався з Полліанною. Це надзвичайно здивувало Ненсі, бо це був Джон Пендлтон. Він ніколи ні з ким не розмовляє, мовчить роками і живе сам у величезному будинку на Пендлтонському пагорбі. Він – найбагатша людина в місті, але гроші не витрачає, лише накопичує. Місцеві вважають, що він приховує якусь страхітливу таємницю.

Місіс Сноу чекала Полліанну, адже варто було побачити дівчинку раз – і забути вже неможливо. Дівчинка принесла хворій різноманітні страви. Місіс Сноу розгубилася: вона так при звичаїлася хотіти того, чого нема... що не могла висловити, чого ж вона хотіла насправді... Полліанна сказала, що вона придумала, з чого може радіти місіс Сноу: інші люди здорові і не змушені цілісні дні лежати в ліжку, як вона. Погляд місіс Сноу переповнювала лютя. І тоді дівчинка розповіла їй про гру в радість. Міллі, донька місіс Сноу, повідомила міс Поллі чекає Полліанну вдома. Дівчинка

засмутилася, що повинна була йти. І раптом розсміялася: «Зрештою, я повинна радіти, що у мене є ноги і я можу не баритися, адже так, місіс Сноу?» Відповіді не було. Місіс Сноу лежала на ліжку, заплющивши очі. Але вражена Міллі побачила сльози на зів'ялій щоці.

Полліанна була щаслива, про що не втомлювалася розповідати тітці. Якось міс Поллі треба було знайти на горищі вовняну шаль. Вона незчулася, як опинилася на стільці посеред кімнати Полліанни. Дівчинка прямо літала по кімнаті, адже до того вона не мала особистого куточка, а лише наймане житло. Вона сказала тітці, що любить цю кімнату, попри те, що тут немає ні фіранок, ні килимів, ні картин, про які дівчинка мріяла. Наступного дня міс Поллі наказала Ненсі перевести Полліанну в іншу кімнату поверхом нижче. Ненсі зраділа, а Полліанна кинулася дякувати тітці, адже у тій кімнаті було все: і килими, і фіранки, і три картини, ще й краєвид за вікном. Міс Поллі відчула незрозумілий неспокій, а потім – радість... з казна-якого приводу.

ЗНАЙОМСТВО З ДЖИММІ

Настав серпень. Він приніс низку змін і несподіванок, що, проте, не здивували Ненсі. Відколи приїхала Полліанна, вона чекала на них щомиті.

Першою несподіванкою стало кошеня.

Полліанна знайшла кошеня, що жалібно нявчало край дороги. Коли докладні розпити сусідів не виявили господаря, Полліанна без вагань принесла його додому.

– Я зраділа, що не знайшлося господаря, – довірливо повідомила тітці щаслива Полліанна, – бо захотіла його взяти до себе. Я люблю кошенят. Я знаю, ви теж будете раді, що воно житиме з нами.

Міс Поллі подивилася на жалюгідний занедбаний сірий клубочок, що тремтів у руках Полліанни. Міс Поллі не тримала в домі котів, навіть симпатичних, здорових та чистих.

– О! Полліанно! Що це за брудна тварина? Ще й, думаю, хвора. Вона блохаста і шолудива.

– Я знаю, що це бідне маленьке створіння, – промовила Полліанна, ніжно зазираючи переляканій тваринці в очі. – Погляньте, як воно тремтить від страху. Воно ще не знає, що ми його візьмемо до себе.

– Звичайно, більше нікому, – відповіла двозначно міс Поллі.

– Безперечно, – кивнула Полліанна, не зауваживши двозначності. – Я так усім сказала, що, як не знайду справжнього господаря, воно житиме в нас. Я знала, що ви зрадієте горопашному кошенятку.

Міс Поллі відкрила рот і спробувала щось сказати, але марно. Несподіване відчуття безпорадності, яке часто охоплювало її після приїзду Полліанни, знову безповоротно оволоділо нею.

Полліанна вже бігла до кухні й гукала на ходу:

– Ненсі, Ненсі! Погляньте на це чудове маленьке кошеня, яке тітонька Поллі погодилася виховувати разом зі мною.

Міс Поллі, яка ненавиділа котів, у цей час нерішуче зітхнула і відкинулася на спинку стільця, не маючи сил протестувати.

Наступного дня з'явився пес, ще брудніший і нещасніший, ніж кошеня. І знову міс Поллі, на своє превелике здивування, стала янголом милосердя та захисником знедолених. Таку роль безапеляційно визначила їй Полліанна. І жінка, яка терпіти не могла собак ще більше, ніж котів, знову виявилася безсилою протестувати.

Однаке коли менше ніж за тиждень після цього Полліанна привела додому обшарпаного хлопчика і довірливо попросила прихистити і його, міс Поллі не стрималася. А сталося ось що.

Чудового ранку в четвер Полліанна несла холодець із телячої ніжки місіс Сноу. Останнім часом вони дуже здружилися. Ця дружба почалася з третього візиту, коли дівчинка розповіла місіс Сноу про свою гру. Тепер місіс Сноу гралася в цю гру разом з Полліанною. Власне, їй це не дуже вдавалося, вона стільки часу плекала в собі жаль, що наразі стало важко зрадіти. Але вона швидко вчилася під щасливий сміх та заохочувальні коментарі Полліанни. Того дня, на превелику втіху Полліанни, вона сказала, що дуже рада, що Полліанна принесла їй саме холодець із телячої ніжки, бо саме цього холодцю їй сьогодні найбільше хотілося. І це попри те, що перед дверима кімнати хворої Міллі встигла повідомити Полліанні, що дружина священника зранку вже надіслала місіс Сноу миску такого ж холодцю.

Полліанна розмірковувала над усім цим, коли раптом побачила хлопчика.

Він, сіромашний, сидів край дороги і збайдужіло стругав паличку.

– Привіт! – приязно всміхнулася Полліанна.

Хлопчина глипнув на неї, але відразу відвів погляд.

Полліанна завагалася, а тоді вмостилася на траві поруч із хлопчиком. Дівчинка нишком мріяла про те, щоб мати друзів серед однолітків. Тому вона вирішила не втрачати цієї нагоди.

– Мене звати Полліанна Вітбер, – мило почала вона. – А тебе?

Хлопчик знову завовтузився. Він навіть спробував звестися на ноги, але передумав і знову сів.

– Джиммі Бін, – нелюб'язно і байдуже бовкнув він.

– Чудово. Ось ми й познайомилися. Я рада, що ти назвався, бо дехто забуває про це. Я живу в домі міс Поллі Гаррінгтон. А ти де?

– Ніде.

– Ніде! Так не буває. Кожен має десь жити, – наполягала Полліанна.

– Ну, я... наразі шукаю собі нове місце.

– А де ти жив досі? – допитувалася вона.

– От причепа на мою голову! – нетерпляче зітхнув хлопчина.

– Доводиться чіплятись, бо інакше я про тебе нічого не дізнаюся, – спокійно пояснила Полліанна. – Якби ти більше розповів про себе, я б менше розпитувала.

Хлопець хихотнув. То був дурнуватий сміх, нещирий. Але коли хлопчик почав розповідати про себе, обличчя його погарнішало.

– Ну, тоді слухай. Я – Джиммі Бін, мені щойно минуло десять років. Торік я жив у сиротинці. Але нас таких там було багато, і тому їм за мене голова не боліла. І я пішов звідти. Тепер житиму деінде, але поки не знаю, де саме. Я хотів мати власну домівку... ну, звичайну – щоб була мама, а не доглядачка. Як є домівка, то є й родичі, а в мене нікого немає, відколи... татко помер. Ото й ходжу світами. Вже обійшов чотири будинки, але ніхто з господарів не схотів мене взяти, хоча я й казав, що відпрацюю. Дарма. Що тобі ще сказати? – на цих словах голос хлопчика здригнувся.

– Як їм не соромно! – співчувала Полліанна. – І ніхто з них не захотів тебе взяти до себе? Боже! Я розумію, що тобі довелося пережити, бо коли мій татко помер і в мене не було нікого, доки мене взяла до себе тітонька Поллі... – Полліанна раптом урвала. Обличчя її осяяла чудова ідея.

– О, я знайшла для тебе домівку, – вигукнула вона. – Тебе візьме тітонька Поллі... я впевнена. Адже вона взяла мене! А тоді Флаффі і Баффі, коли в них не було нікого, хто б їх любив, і їм не було де жити, а це ж лише кошеня і песик. Ходімо, я знаю, що тітонька Поллі візьме тебе. Ти навіть не уявляєш, яка вона добра та чуйна.

Худеньке обличчя Джиммі Біна розпромінилося.

– А ти не брешеш? Вона мене візьме? Ти знаєш, я можу працювати, насправді я дуже сильний, – і він продемонстрував тоненьку кістляву ручку.

– Звичайно, візьме, – запевнила Полліанна. – Моя тітонька Поллі – найкраща пані в світі... відколи моя мама стала небесним янголом! А кімнат у неї... донесхочу, – продовжила вона, схопившись на рівні ноги і смикаючи хлопчика за руку. – Це надзвичайно великий будинок. Щоправда, – додала вона дорогою дещо стурбовано, – можливо, тобі доведеться деякий час спати в кімнатці на горищі. Я теж спочатку спала там. Але там на вікнах тепер є сітки від комах, тому тобі не буде так спекотно, і мухи не принесуть на лапках різних мікробів. Ти знаєш, що таке мікроби? Це дуже цікаво! Можливо, вона тобі дасть почитати цю книжечку, якщо ти гарно поводитимешся... чи, навпаки, якщо погано. Ой, а в тебе теж є веснянки, – критично роздивлялася вона хлопчика. – Тоді ти будеш радий, що у тій кімнатці немає свічада. А краєвид за вікном набагато кращий, ніж просто

стінка. Тож ти там любісінько спатимеш, – відсапувала Полліанна, раптом виявивши, що дихати треба не тільки щоб балакати.

– Хай мені біс! – вигукнув Джиммі Бін; він нічого не міг збагнути, але вже був у захваті. А тоді додав: – Знаєш, той, хто може, біжачи, безугавно балакати, як ти, може взагалі ніколи не змовкнути.

Полліанна розсміялася.

– Що ж, в такому разі ти маєш радіти з того, – відповіла вона, – бо тоді ти можеш помовчати.

Коли допнулися до будинку, Полліанна відразу припровадила свого супутника ошелешеній тітці перед очі.

– Ось, тітонько Поллі, – тріумфувала вона, – тільки-но подивіться, кого я вам привела. Це набагато краще навіть за Флаффі і Баффі, яких ви прихистили раніше. Це – справжнісінький живий хлопчик. Він не проти спочатку деякий час спати в кімнатці на горищі, і він обіцяє працювати. Але, думаю, він мені майже весь час буде потрібний, щоб гратися зі мною.

Міс Поллі зблідла, а потім густо почервоніла. Вона ще не все розуміла, але, на її думку, зрозуміла достатньо.

– Полліанно, що це означає? Хто цей обшарпанець? Де ти його знайшла? – різко запитала вона.

«Обшарпанець» відступив крок назад до дверей. Полліанна весело розсміялася.

– Джиммі Бін, тітонько Поллі.

– І що він тут робить?

– Ну як же, тітонько Поллі, я ж вам щойно все пояснила, – від здивування у Полліанни очі полізли на лоба. – Це – для вас. Я привела його додому, бо йому нема де жити. Йому потрібний дім і родина. Я розповіла йому, які ви були добрі до мене, до Флаффі та Баффі і, я знаю, будете до нього, тому що він набагато кращий за котів чи собак.

Міс Поллі гепнулася на стілець і піднесла тремтливу руку до горла. Ось-ось нею заволодіє знайоме відчуття безпорадності. Але вона перемогла себе і сіла прямо.

– Годі, Полліанно. Це твоя найдурніша витівка. Тобі не досить прибудних котів і дворняг, і ти приводиш обшарпаних маленьких жебраків з вулиці...

Хлопчик від цих слів аж здригнувся. Його очі спалахнули, а підборіддя гордо піднялося. Він зробив два маленькі крочки до міс Поллі і став визивно перед нею.

– Я не жебрак, мем, і мені нічого не потрібно від вас. Я розраховував улаштуватися на роботу за харчі і дах над головою. І я ніколи не зайшов би до вашого будинку, якби ця дівчинка не притягла мене сюди. Вона розповідала, яка ви добра та чуйна і тільки й мрієте про те, щоб узяти мене до себе. Ось так, – на цьому слові він розвернувся і вийшов із кімнати, сповнений власної гідності, що виглядало б безглуздо, якби не було гідне жалю.

– Але, тітонько Поллі? – розпачувалася Полліанна. – Я гадала, що ви будете раді взяти його до себе, їй-богу, я думала, що ви зрадієте...

Міс Поллі підняла руку, закликаючи Полліанну замовкнути. Терпець їй нарешті урвався. В її вухах усе ще дзвеніли слова хлопчика про те, яка вона «добра і чуйна», і знайома безпорадність знову охоплювала її. Але останнім зусиллям волі вона опанувала себе.

– Полліанно! – різко вигукнула вона. – Припини торочити своє одвічне слово «радіти». З ранку до ночі тільки й чуєш від тебе: радіти, радіти, радіти... я скоро з глузду з'їду від цього.

Від подиву Полліанна роззявила рота.

– Але чому, тітонько Поллі? – вихопилося у неї. – Я гадала, що ви радітимете, коли я ра... – вона урвала, почала ляскати себе по губах і кинулася стрімголов із кімнати.

Полліанна наздогнала хлопчика в самому кінці під'їзної дороги.

– Хлопчику, хлопчику! Джиммі Бін, зачекай, я хочу вибачитися перед тобою, – видихнула вона, хапаючи його за руку.

– Не варто вибачатися. Я не ображаюся на тебе, – похнюплено відповів Джиммі. – Але я не жебрак, – пристрасно додав він.

– Звичайно, ні. Але ти не повинен ображатися на тітоньку, – благала Полліанна. – Це я винна, бо не так тебе представила. Я думаю, я не розповіла їй багато чого про тебе. Вона справді добра й чуйна. Вона завжди така. Напевне, я просто не пояснила їй усе правильно. Але я сподіваюся, що мені вдасться знайти для тебе домівку.

Хлопчик стенив плечима й відвернувся.

– Пусте. Я сам собі знайду місце. Я ж не жебрак.

Полліанна напружено міркувала. Раптом її обличчя просяяло:

– Я переконана, що завтра, коли ми побачимося, я матиму для тебе гарні новини про твій новий дім і людей, які піклуватимуться про тебе. Бувай, – бадьоро вигукнула вона і, повернувшись, попрямувала до будинку.

Міс Поллі спостерігала за дітьми крізь вікно вітальні. Похмурим поглядом вона провела хлопчика, аж доки той не зник за поворотом дороги. Тоді вона зітхнула, повернулася і збайдужіло пішла сходами нагору... а байдужість їй була невластива. У вухах досі лунав глузливий голос хлопчика: «Ви така добра і чуйна». В серці відчувалася порожнеча – наче щось втратила.

Полліанна вирішила звернутися до Жіночої допомоги, щоб допомогти Джиммі знайти домівку. Але з того нічого не вийшло. У Пендлтонському лісі дівчинка знайшла містера Пендлтона, який зламав ногу і не міг рухатися. Вона викликала лікаря і була поруч із містером Пендлтоном, поки не прийшов лікар Чилтон. Полліанна попросила у тітки дозволу віднести холодець містеру Пендлтону. Міс Поллі дозволила, але наказала не говорити, від кого холодець. Коли містер Пендлтон дізнався, що Полліанна – небога міс Поллі, його обличчя стало таке бліде, що дівчинка аж злякалася. Лікар Чилтон зголосився підвезти Полліанну додому. Він цікавився, що любить

дівчинка. Вона відповіла, що любить майже все, що є справжнім життям. Але не надто любить шити, читати і читати вголос, бо це не справжнє життя, яке тітка Поллі називає «уроками життя». Дівчинка вважала, що життю не можна навчитися – треба просто жити. Лікар був сумним, і Полліанні хотілося «щось зробити». Вона сказала, що у нього найкраща професія на землі, бо він робить найрадіснішу справу. Лікар був враженим, адже він мав справу з людським стражданням. Дівчинка переконувала, що лікар Чилтон радий допомагати людям, тому і сповнений найбільшої радості. «Несподівано на очі лікареві набігли сльози. Лікар жив самотою: у нього не було дружини, а домівкою був двокімнатний офіс у пансіонаті. Він дуже любив свій фах. І раз, дивлячись у сяючі очі Полліанни, він відчув, як чиясь рука з любов'ю лягла на його голову, благословляючи. І він знав, що відтак ні важка праця, ні безсонні ночі не змусять його забути цей захват, що прилинув до нього з очей Полліанни».

Якось Полліанна зробила зачіску міс Поллі, закутала її плечі мереживною шаллю і потягнула на солярій, щоб прикрасити волосся трояндою. Коли тітка побачила лікаря Чилтона, який заїхав за Полліанною, щоб відвезти до містера Пендлтона, то розгнівалася і втекла до кімнати. Містер Пендлтон розповідав Полліанні цікаві історії про свої подорожі. А ще вони розмовляли про Ненсі, про тітоньку Поллі і її щоденне життя. Навіть про давнє життя й домівку в містечку на Далекому Заході. Наприкінці відвідин містер Пендлтон попросив Полліанну приходити до нього частіше, бо він зовсім самотній і вона йому потрібна. Хоча дівчинка нагадала йому про те, що він хотів забути, він хоче її бачити. Коли Полліанна розповіла про розмову з містером Пендлтоном Ненсі, служниця вирішила, що Джон Пендлтон був закоханий у міс Поллі Гаррінгтон. Згодом Полліанна помітила упереджене ставлення тітки до лікаря Чилтона.

ДИВО ТА Й ТОДІ

У вересні Полліанна пішла до школи. Попередні іспити засвідчили, що вона добре розвинута як на свій вік, і незабаром Полліанна стала щасливою ученицею разом зі своїми однолітками – дівчатами й хлопцями.

Школа подарувала Полліанні нові враження. Не менше вражень було і в школи від Полліанни. Їхні стосунки дуже швидко стали якнайкращими, і Полліанна зізналася тітоньці, що школа і є справжнім життям... хоча раніше й були в неї сумніви.

Попри радості нових занять, Полліанна не забувала й давніх друзів. Звичайно, багато часу вона їм приділяти вже не могла, але робила щозмога. Особливо незадоволеним був Джон Пендлтон.

Якось ополудні в суботу він їй сказав про це.

– Послухай, Полліанно, як ти дивишся на те, щоб переїхати й жити в мене? – спитав він, хвилюючись. – Бо я тебе майже не бачу.

Полліанна розсміялася: містер Пендлтон такий кумедник.

– Я гадала, ви не любите, щоб навколо вас товклися люди, – промовила вона.

Містер Пендлтон скривився.

– Це було раніше, доки ти не навчила мене своєї гри. Тепер я навіть радію, що за мною доглядають. Ну, нічого, ось я скоро одужаю. Тоді я розберусь, хто що робить, – закінчив він, узяв одну милицю і жартома пригрозив дівчинці. Цього разу вони сиділи у великій бібліотеці.

– Але ж насправді ви зовсім не радієте, тільки кажете так, – мовила Полліанна, дивлячись на песика, що дрімав біля каміна. – Ви ж знаєте, що граєтесь не так, як треба... знаєте!

Обличчя чоловіка раптом споважніло.

– Для цього ти мені й потрібна, дитино. Допомогти у грі. То ти переїдеш?

Дівчинка здивовано повернулася до нього.

– Але, містере Пендлтон, я не можу... ви знаєте, що не можу. Я живу в тітоньки Поллі.

Щось таке майнуло в нього на обличчі, чого Полліанна не годна була зрозуміти. Він дав волю своїм почуттям:

– Ти не тільки їй належиш...

Полліанна замислено звела брови на перенісці.

– Але ж тітонька Поллі... була настільки доброю до мене, – повільно почала дівчинка. – Вона мене взяла до себе тоді, коли у мене не лишилося нікого, і...

Хвиля болю знову прокотилася обличчям хворого. Але тепер голос його лунав тихо і сумно.

– Полліанно, багато років тому я дуже полюбив одну жінку. Я сподівався одного чудового дня привести її в цей дім. Я жив мріями про те, якими щасливими могли ми бути все життя.

– Так, – з жалем мовила Полліанна.

– Але... я не зміг привести її сюди. Не має значення чому. Так вийшло... та й годі. Відтоді цей будинок став для мене купою сірого каміння, а не домівкою. Він потребує жіночої руки і серця – або дитячої присутності, щоб стати домівкою. А в мене – ні того, ні того. Тому я й прошу тебе переїхати.

Полліанна схопилась на рівні ноги. Обличчя в неї промінилося.

– О, яка я рада. Тоді ви можете взяти нас обох, і все владнається!

– Взяти... вас... обох? – вражено повторив чоловік.

Ледь помітний сумнів промайнув обличчям Полліанни.

– Ну, звичайно ж. Ну, її згоди ще нема. Але я впевнена, що вона погодиться, коли ви все їй поясните, так як пояснили це мені. І тоді ми зможемо разом переїхати.

В очах чоловіка відбився жах.

– Твоя тітонька переїде – сюди?!

Полліанна здивовано глянула на нього.

– А хіба ви хотіли б переїхати туди? – запитала вона. – Звісно, ваш дім не настільки гарний, але з часом...

– Полліанно, про що це ти? – дуже м'яко спитав чоловік.

– Про те, де ми житимемо, – здивовано відповіла Полліанна. – Я саме так вас зрозуміла. Ви ж самі щойно сказали, що мріяли мати тітоньку Поллі за шлюбну жінку, аби тут була домівка...

З горла чоловіка вирвався здавлений крик. Він підняв руку, почав щось говорити, а тоді безсило опустив її.

– До вас лікар, сер, – з'явилася у дверях покоївка.

Полліанна відразу підвелася.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому тітка Поллі вирішила прихистити племінницю? Де вона її поселила? Чому?
2. Хто зустрів Полліанну на вокзалі? Як поставилися до неї слуги тітки Поллі?
3. Чого хотіла навчити племінницю тітка? Як поставилася до цього дівчинка?
4. Згадайте, з ким Полліанна грає у свою гру в радість. Як Полліанна вплинула на життя мешканців містечка? Як це змінює героїв / героїнь твору?
5. Чому Джон Пендлтон хотів, щоб Полліанна жила в нього? Як повелася дівчинка?

Якось, коли Полліанна поверталася зі школи додому, її наздогнав лікар Чилтон і сказав, що містеру Пендлтону треба негайно побачитися з дівчинкою. Щаслива Полліанна відповіла, що знає, про що піде мова: містер Пендлтон і тітка Поллі кохали один одного, вони помиряться, і Полліанна з тіткою переїдуть до містера Пендлтона. Лікар Чилтон дивно зреагував на цю новину.

Джон Пендлтон нервував, чекаючи на Полліанну. Дівчинка сказала, що Ненсі їй розповіла, що містер Пендлтон закоханий у тітку Поллі, і вона була б рада переїхати до нього разом з тітонькою. Коли Полліанна дізналася, що містер Пендлтон не кохає тітку Поллі, вона засмутилася, що не вийшло історії, як у книжках. Тоді містер Пендлтон зізнався, що кохав маму Полліанни, але вона вибрала іншого. За ці роки він став сердитим, дратівливим, нікого не любив, та і його ніхто не любив. І ось одного дня в його житті з'явилася маленька дівчинка й осяяла його похмурий старий світ пурпуровими, золотими, яскраво-червоними іскрами свого щастя. Спочатку він не хотів бачити Полліанну, тепер же містеру Пендлтону хочеться бачити її завжди, бо з її появою він прокинувся для життя. І він знову запропонував їй переїхати до нього і пообіцяв віддати їй усі гроші, до останнього centa, щоб вона була щаслива. Полліанна не могла переїхати до містера Пендлтона, адже вона – тітчина дитина, але пообіцяла запитати в тітки дозволу.

Коли Полліанна спускалася з Пендлтонського пагорба, небо затягалось грозовими хмарами. Міс Поллі відправила Ненсі з парасолькою назустріч дівчинці. Служниця цьому зраділа, адже це означало, що міс Поллі хвилюється за дівчинку, що в неї

нарешті з'явилися нормальні людські почуття, а не лише виконання обов'язку, як це було досі. Тітка змінилася, відколи в неї стала жити небога: вона подобішала і пом'якшала. «Ну як я можу покинути її тепер? – міркувала Полліанна. – Я завжди знала, що хочу жити разом з тіткою Поллі, але не розуміла, наскільки я воліла, щоб вона хотіла того самого!»

Полліанні подобався Джон Пендлтон, їй було шкода, що самотнє життя зробило його нещасним. Згадавши, що він уважав, що присутність дитини може перетворити його будинок на затишну домівку, дівчинка вирішила запропонувати містеру Пендлтону забрати до себе Джиммі Біна. Спочатку чоловік не хотів про це і чути, але доля Джиммі зачепила його злагідніле серце і він запросив Полліанну наступної суботи завітати до нього разом із хлопчиком.

НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК

Якось Полліанна прийшла в кабінет до лікаря Чилтона. У його господі було неза-тишно. Дівчинка зауважила, що потрібна жіноча рука і серце, щоб відчувалася домівка. Вона розповіла лікареві, що колись містер Пендлтон був закоханий у її маму, а не тітку Поллі. Також Полліанна дізналася, що колись лікар намагався попросити чийсь руку і серце, але нічого не вийшло.

Нещастя трапилося в останній день жовтня. Полліанна, поспішаючи зі школи додому, переходила вулицю на, здавалося б, безпечній відстані від автомобіля, який швидко наближався.

Потім ніхто до пуття пригадати не міг подробиць трагедії. Не було свідків, які сказали б, як це сталося і хто винен. У кожному разі о п'ятій годині непритомну Полліанну занесли до маленької кімнати, яку вона так полюбила. Сполотніла міс Поллі і заплакана Ненсі обережно роздягли її й поклали в ліжку, а телефоном терміново покликали лікаря Воррена, і він приїхав, як тільки по нього прибув автомобіль.

– Варто лише подивитися на господиню, – ридала Ненсі, розповідаючи Томові про пригоду, коли лікар почав оглядати дівчинку в принциплій кімнаті, – щоб зрозуміти, що вона не просто «виконує обов'язок». Її руки не тряслися, а в очах горів такий вогонь, ніби вона хотіла відігнати самого Янгола Смерті, – хіба так поводяться, коли просто виконують свій обов'язок? Ні, ні за що.

– У неї щось серйозне? – тремтячим голосом запитав дід.

– Вони нічого не кажуть, – хлипала Ненсі. – А міс Полліанна лежить у ліжку така бліда, що можна подумати, що вона мертва. Але міс Поллі сказала, що це не так. Міс Поллі знає, що казати. Вона промацує пульс і прислухується до дихання.

– І що ж воно... таке скоїлося, – обличчя старого Тома смикалося.

Губи Ненсі трохи розпружилися.

– Ну ви, містере Том, могли б і назвати цю тарадайку так, як вона заслуговує. Хай їй грець! Це ж вона переїхала нашу дівчинку. Я завжди

ненавиділа ці смердючі самоходи!

Лікар Воррен був стурбованим, похитував головою і казав, що лише час може дати остаточну відповідь. Коли він пішов, міс Поллі ще більш змарніла і зблідла. Полліанна досі не приходила цілком до тями, а збоку здавалось, що вона просто відпочиває.

Лише наступного дня, проти полудня, Полліанна розплющила очі й збагнула, де вона.

– Тітонько Поллі, що сталося? Уже день? Чому я досі в ліжку? – вигукнула вона. – Ой, тітонько Поллі, я не можу встати, – простогнала вона і впала на подушки після безуспішної спроби підвестися.

– Ні, люба, не треба поки що вставати, – відразу почала її ніжно втішати тітка.

– Але що сталося? Чому я не можу встати? Міс Поллі у відчаї звела очі на молоду жінку в білому головному уборі, що стояла біля вікна, аби Полліанна її не бачила. Жінка кивнула:

– Скажіть їй, – ворухнулися її губи.

Міс Поллі прокашлялася і спробувала проковтнути клубок, що заважав говорити.

– Тебе вчора ввечері збив автомобіль. Але не турбуйся зараз. Тітонька хоче, щоб ти відпочила і знову заснула.

– Збив? О, так, я... бігла, – очі Полліанни знерухоміли.

– Так, люба, не думай про це. Тобі треба відпочити.

– Але, тітонько Поллі, я відчуваюся якось дивно... кепсько. Мої ноги – я їх зовсім не відчуваю... зовсім!

Міс Поллі кинула благальний погляд на медсестру, насилу встала і відвернулася. Медсестра швидко підійшла до ліжка.

– Давайте поговоримо з вами, – підбадьорливо почала вона. – Гадаю, нам давно час познайомитися. Мене звати міс Гант, і я допомагатиму вашій тітці доглядати за вами. І найперше, що я попрошу вас, це проковтнути ось ці маленькі білі пігулки.

В очах Полліанни з'явився переляк.

– Я хочу встати. Мені треба до школи. Я ж піду завтра до школи?

Від вікна, де тепер стояла міс Поллі, долинув здушений плач.

– Завтра? – приязно всміхнулася медсестра. – Не думаю, що це трапиться настільки швидко, міс Полліанно. А тепер, будь ласка, прийміть ці пігулки, і ми зараз подивимося, як вони на вас подіють.

– Гаразд, – тамуючи вагання, погодилася Полліанна, – але я маю піти до школи післязавтра... адже будуть іспити.

За хвилину вона знову почала говорити. Розповідала про школу, про автомобіль, про те, як їй болять голова. Але поступово під дією маленьких білих пігулок вона змовкла.

ДЖОН ПЕНДЛТОН

Полліанна не пішла до школи ні «завтра», ні «післязавтра». Але вона цього не розуміла, хіба що в ті миті, коли поверталася свідомість і починали формулюватися питання. Ще тиждень вона нічого не тямала. Нарешті лихоманка вщухла, біль трохи вгамувався, свідомість прояснилася. Тоді їй знову довелося пояснювати, що скоїлося.

– Отже, я травмована, але я не хвора, – зітхнула вона одного разу. – Тож мені є з чого радіти.

– Радіти, Полліанно? – спитала міс Поллі, що сиділа біля ліжка.

– Так. Адже краще мати поламані ноги, як містер Пендлтон, ніж бути все життя інвалідом, як місіс Сноу. Люди зі зламаними ногами одужують, а інваліди – ні.

Про зламані ноги міс Поллі промовчала, але раптом підхопилася з місця, підійшла до маленького туалетного столика біля протилежної стінки. Вона бездумно перекладала речі з місця на місце – звичної рішучості не було. Однак обличчя було далеко не бездумне. Просто бліде й витягнуте.

Тим часом Полліанна в ліжку блимала на танець кольорових смуг на стелі від однієї з призм на вікні.

– А ще я рада, що у мене не віспа, – мимрила вона задоволено. – Бо то ще страшніше за веснянки. Також я рада, що у мене не кашлюк... він у мене був, і це жахливо... і я рада, що у мене не апендицит і не кір, бо кір заразний, і тоді вам не дозволили б сидіти біля мене.

– Мені здається, люба моя, що ти багато з чого можеш порадіти, – здавленим голосом промовила міс Поллі, обхопивши собі рукою горло, наче комірцем.

Полліанна м'яко засміялась й підвела на тітоньку Поллі променисті очі.

– Відколи потрапила в аварію, я стільки разів чула від вас «люба», скільки не чула раніше. А мені так подобається, коли до мене рідні звертаються «люба». Ой, тітонько Поллі, яка я рада, що ви моя рідна!

Міс Поллі не відповіла. Рука знову обхопила горло. На очі набігли сльози. Вона відвернулася і, щойно до кімнати зайшла медсестра, притїма вибігла геть.

Тим часом у вітальні садиби Гаррінгтонів містеру Джону Пендлтону чекати довелося не довго: незабаром він почув м'які кроки міс Поллі. Коли він спробував підвестися, вона жестом зупинила його. Щоправда, вона не подала руки, а на її обличчі завмер вираз холодної ввічливості.

– Я прийшов запитати про... Полліанну, – почав він трохи нетактовно.

– Дякую, у неї все без змін, – відповіла міс Поллі.

– І все-таки... Ви можете мені сказати, що на неї чекає? – його голос затремтів.

Біль на мить з'явився на обличчі міс Поллі.

– На жаль, не можу сказати!

– Але які ж саме в неї ушкодження?

– Невелика подряпина на голові, кілька синців та... у неї пошкоджено хребет, що спричинило параліч униз від попереку.

Містер Пендлтон аж скрикнув, наче від болю. На мить запанувала тиша. Тоді він хрипко запитав:

– А Полліанна – як вона все це сприйняла?

– Вона доки ні про що не здогадується. А я не спроможна їй про це сказати.

– Але ж хоч щось вона знає?

Міс Поллі підняла руку до комірця біля горла, що вона останнім часом робила досить часто.

– Так, вона знає, що не може рухатися, але переконана, що у неї просто зламані ноги. Вона сказала, що радіє, що вона лише зламала ноги, як ви, а не лишилася на все життя інвалідом, як міс Сноу, бо зламані ноги зростаються, а інвалідність лишається. Вона повторює ці слова весь час... і це мені достоту зав'язує світ.

Крізь сльози на власних очах чоловік побачив навпроти себе зболене, змучене обличчя. Мимоволі він пригадав слова Полліанни, коли він востаннє благав її переїхати: «О, я не можу залишити тітоньку Поллі... тепер». Щойно містер Пендлтон зміг опанувати свій голос, він м'яко звернувся до міс Поллі:

– Чи знаєте ви, міс Гаррінгтон, як я старався умовити Полліанну переїхати до мене?

– Переїхати до Вас? Полліанну?

Чоловік поморщився від її тону, але його власний голос був не менш холодним.

– Так. Я хотів удочерити її... офіційно... і зробити своєю спадкоємницею.

Жінка в кріслі замислилася. Вона раптом уявила, яке прекрасне майбутнє могла б мати Полліанна, якби пристала на пропозицію містера Пендлтона. Вона раптом подумала, чи Полліанна достатньо доросла чи корислива, щоб спокуситися на гроші й статус містера Пендлтона.

– Ви знаєте, мені дуже подобається Полліанна, – вів далі чоловік. – Це й через саму дівчинку, і через її матір. Я ладен був віддати Полліанні всю нерозтрачену любов, яку беріг у серці всі ці двадцять п'ять років.

– Любов, – міс Поллі раптом пригадала, чому, власне, вона взяла дівчинку... а тоді спливали в пам'яті слова Полліанни, які вона сказала сьогодні

вранці: «Я люблю, коли мені кажуть “люба”, але від рідних це чути набагато приємніше». І цій спраглий любові дитині хотіли пожертвувати любов, що зберігалася в серці двадцять п'ять років... а вона ж уже достатньо доросла, щоб спокуситися на любов! Міс Поллі усвідомила це зі щемом у серці. І вона зрозуміла ще одне: без Полліанни її майбутнє ввижалося зовсім безрадісним. – Ну і...? – перепитала вона.

Чоловік помітив, яке зусилля волі відчувалося в шорсткому тоні, і сумно всміхнувся.

– Вона не схотіла лишати вас. Вона сказала, що ви були до неї надзвичайно добрі. Вона захотіла лишитися з вами і сказала, що ви теж хочете, щоб вона жила з вами, – завершив він і підвівся.

Навіть не подивившись на міс Поллі, він повернувся до дверей. За мить він почув за спиною швидкі кроки – його торкнула тремка рука.

– Коли приїде фахівець і я щось знатиму... певніше про стан Полліанни, я обов'язково сповіщу вас, – почув він тремкий голос. – До побачення... і дякую за візит. Полліанна буде... задоволена.

У садибі Гаррінгтонів чекали на приїзд лікаря, який повинен був оглянути Полліанну. Дівчинка сподівалася, що це буде лікар Чилтон. Міс Поллі пояснила, що це – фахівець із Нью-Йорка. Вона не готова розповісти про причину, але просто не може запросити лікаря Чилтона, щоб він обстежив дівчинку. Тітка Поллі робила все, що могла, щоб розважити Полліанну. Ненсі вважала, що до появи Полліанни міс Поллі більше скидалася на бабусю. Дівчина випитувала в Тома, хто ж був коханим у господині, але садівник відмовчувався.

Полліанна намагалася знайти, з чого вона могла порадіти, наприклад, з того, що сонце сідає чи сходить місяць. В оточення серце розривалося від болю. Полліанна не могла розказати тітці про гру, яку вигадав її тато, бо та заборонила дівчинці про нього згадувати. Міс Поллі образилася на батька небоги, бо він забрав у неї старшу сестру, а вона її дуже любила. Полліанна марніла, але продовжувала грати: розповідала Ненсі, як радітиме, коли знову піде до школи, відвідає місіс Сноу, проїдеться з лікарем Чилтоном... Дівчинка до пуття не усвідомлювала, що всі «радощі» були для неї в майбутньому й не стосувалися сьогодення. Однак Ненсі все розуміла і на самоті вмивалася слізьми. Лікар із Нью-Йорка, оглянувши Полліанну, повідомив міс Поллі, що дівчинка не зможе ходити. Полліанна почула їхню розмову через прочинені двері. Вона була у відчаї.

ДВА ВІЗИТИ

Незабаром увесь Белдінгсвіль знав про страшний діагноз відомого лікаря з Нью-Йорка: Полліанна Вітєр більше не ходитиме. Про це гомоніло всеньке містечко. Багато хто бачив пікантне, маленьке личко в ластовинні, яке привітно до всіх усміхалося. Усі знали про її гру. І подумати тільки, що вони більше ніколи не побачать це усміхнене личко на своїх вулицях... що ніколи більше щирий дитячий голосок не сповістить їх про те, що на

світі є якась нова радість! Це здавалося неймовірним, несправедливим, жорстоким.

На кухнях, у вітальнях, біля парканів на внутрішніх подвір'ях і біля воріт жінки обговорювали це, не приховуючи сліз. На розі вулиць і в кав'ярнях, у крамницях про новину балакали чоловіки й теж плакали, хоча й не відкрито. Ще більше гомоніти й плакати люди почали після того, як Ненсі розголосила жалісну історію про те, що Полліанна лишилася сам на сам зі своєю бідой і дуже страждає від того, що вона не може гратися у свою гру, бо нема їй тепер чого радіти.

І тоді друзям Полліанни одночасно спала на думку одна ідея. Незабаром, на превелике здивування господині садиби Гаррінгтонів, хвору щодня почали відвідувати знайомі й незнайомі, чоловіки, жінки, діти; міс Поллі навіть не припускала, що її небога знає більшість із них.

Дехто приходив і п'ять-десять хвилин сидів безрухом. Дехто знічено тупцював на ґанку, перебираючи в руках капелюх чи сумочку – залежно від того, був це чоловік чи жінка. Приносили книжки, квіти, ласощі. Одні щиро плакали. Інші відверталися і оскаженіло сякалися в хустинку. Усі розпитували про маленьку постраждалу дівчинку, і всі просили щось їй переказати. З часом усе це змусило міс Поллі діяти.

Першим прийшов містер Джон Пендлтон. Цього разу вже без милиць.

– Немає потреби казати, наскільки я вражений, – рішуче почав він. – Але невже нічого не можна зробити?

Міс Поллі розпачливо розвела руки.

– Ми, звичайно, не сидимо склавши руки. Лікар Мід призначив процедури та ліки, які мають допомогти, і лікар Воррен ретельно виконує приписи. Але... лікар Мід сказав, що надії майже немає.

Джон Пендлтон рвучко підхопився з місця... хоча він щойно приїхав. Обличчя його пополотніло, а губи стиснулись. Дивлячись на нього, міс Поллі розуміла, що гість просто не в змозі більше лишатися тут. Уже біля самих дверей він обернувся:

– Я хочу передати Полліанні кілька слів, – сказав він. – Скажіть їй, будь ласка, що я бачився із Джиммі Біном і що збираюся взяти його до себе. Тепер їй буде з чого порадіти. Я маю намір усиновити хлопчика.

На мить міс Поллі забула про свою стриманість.

– Ви хочете всиновити Джиммі Біна? – вихопилося в неї.

Чоловік підняв підборіддя.

– Так. Я гадаю, Полліанна мене зрозуміє. Передайте їй, що, на мою думку, тепер їй буде з чого порадіти.

Міс Поллі так і лишилася стояти посеред кімнати, вражено дивлячись на двері, за якими зник містер Пендлтон. Але однаково вона не вірила власним вухам. Джон Пендлтон усиновляє Джиммі Біна? Джон Пендлтон, багатий, незалежний, замкнений чоловік з репутацією скнари і безнадій-

ного егоїста, всиновлює хлопчика. Ще й якого!

Зі скам'янілим обличчям міс Поллі пішла нагору до кімнати Полліанни.

– Полліанно, я маю для тебе повідомлення від містера Джона Пендлтона. Він щойно був тут і просив передати, що збирається взяти до себе Джиммі Біна. Він сказав, що тепер тобі є з чого порадіти.

Стурбоване личко Полліанни раптом розпромінилося щастям.

– Ой, тітонько Поллі, якби ви знали, як я хотіла знайти для Джиммі Біна гарну домівку... а там же так гарно. Крім того, я рада за містера Пендлтона. Адже у нього в домі буде чудова присутність дитини.

– Що?

Полліанна болісно почервоніла. Вона забула, що так і не розповіла тітці про бажання містера Пендлтона в дочерити її... і тепер не до речі було розповідати про миттєве її власне вагання... вона не залишить любу тітоньку Поллі!

– Присутність дитини, – пробубоніла Полліанна. – Містер Пендлтон колись сказав мені, що тільки жіноча рука і серце або присутність дитини творять домівку. І ось тепер у нього буде присутність дитини.

– О... зрозуміло, – розчулено промовила міс Поллі, яка справді збагнула більше, ніж уявляла собі Полліанна. Вона уявила, що довелося пережити Полліанні, який тиск вона витримала, коли Джон Пендлтон запропонував їй «присутність дитини», щоб перетворити його житло з купи сірого каміння на «справжню домівку». – Я зрозуміла, – завершила вона, і її очі сповнилися слізьми.

Полліанна, побоюючись, що тітка почне загадувати інші незручні питання, поквапилася перевести мову подальше від дому Пендлтона та його господаря.

– Лікар Чилтон також якось сказав, що йому потрібні жіноча рука і серце або присутність дитини, щоб мати справжній дім, – зауважила вона.

Міс Поллі різко повернулася до дівчинки.

– Лікар Чилтон? Звідки тобі це відомо?

– Він сам мені про це говорив. Коли сказав, що живе просто в кімнатах, а не в домівці.

Міс Поллі не відповіла. Вона дивилася у вікно.

– Отже, я тоді запитала в нього, чому він не зробить так, щоб у його домі з'явилася жіноча рука і серце.

– Полліанно! – міс Поллі різко повернулася до дівчинки. Щоби її пашіли. Полліанна зітхнула.

– Він кохає якусь жінку, і я так хотіла б, щоб у нього все склалося.

– Полліанно, звідки ти все це знаєш?

– Бо іншим разом він сказав ще одну річ. Він ізнов сказав дуже тихо, але я все розібрала. Він сказав, що віддав би все на світі за руку і серце однієї жінки. Тітонько Поллі, що з вами? – скрикнула вона, побачивши, як міс Поллі схопилася з місця і кинулася до вікна.

Дізнавшись про хворобу Полліанни, до будинку міс Поллі почали приходити люди і розповідати, як вплинула дівчинка на їхнє життя. Вони просили передати Полліанні слова підтримки і переказати, що вони продовжують грати в її гру, бо вона так хотіла. Ненсі розповіла міс Поллі про гру: благословенна дитина тільки те й робила, що вчила все місто радіти, і тепер усе місто намагається віддячити їй своєю радістю. Цієї гри навчив дівчинку батько: ляльки не треба, коли можна порадіти, що милиці тобі не потрібні. Вони називали це «грою в радість». Оскільки міс Поллі заборонила Полліанні згадувати про батька, дівчинка не могла нічого розказати тітці.

Міс Поллі вирішила гратися з небогою в цю гру. Ненсі була вражена. Коли Полліанна дізналася, що тітонька теж готова з нею грати в гру, неймовірно зраділа. Тітка зауважила, що все місто тепер грається в цю гру, почуваячись набагато щасливішим – і все це через одну дівчинку, яка навчила людей гратися в радість. Личко Полліанни розпромінилося: вона знайшла, з чого може порадіти. Її ноги колись ходили, бо інакше дівчинка не змогла б навчити людей гратися в цю гру.

КРІЗЬ ВІДЧИНЕНЕ ВІКНО

Один за одним спливали короткі зимові дні. Щоправда, Полліанні вони короткими не здавались, бо були довгими і сповненими болю. Але, сповнена рішучості, дівчина охоче відгукувалася на все, що їй випадало. Адже тепер вона просто мусить гратися в цю гру, коли до неї приохотилася й тітонька Поллі! А тітонька Поллі знаходила силу-силенну речей, з яких можна було б порадіти. Це вона розповіла історію про двох бідних безпритульних дітей, які в завію знайшли зірвані вітром двері й заховалися під ними, а потім дивувались, що роблять люди, в яких нема такого прихистку! А іншого разу вона принесла почуту десь історію про бабусю, в якої було тільки два зуби, але вона раділа з того, що вони були один навпроти одного!

Полліанна, як і місіс Сноу, взялася плести чудові речі з барвистої шерсті, яка різнобарвними пасемцями звисала з білого укривала; як і місіс Сноу, вона раділа, що має здорові руки.

Вряди-годи вона тепер приймала відвідувачів і залюбки читала підбадьорливі послання тих, які не могли прийти. Це давало їй поживу до роздумів... і цього їй ніколи не було забагато.

Раз до неї завітав Джон Пендлтон, і двічі забігав Джиммі Бін. Джон Пендлтон розповів, яким чудовим хлопчиком ставав Джиммі Бін і які він робив успіхи. Джиммі розповів їй, яка в нього чудова домівка і який добрий родич з містера Пендлтона. І обоє сказали, що все це завдяки Полліанні.

– Тим більше я радію, що колись мої ноги ходили, – сказала по секрету Полліанна своїй тітоньці, коли гості пішли.

Зима минула, настала весна. Попри призначене лікування, ніхто не

бачив помітних змін у здоров'ї Полліанни. Це давало підстави думати, що справджуються найгірші припущення лікаря Міда: Полліанна ніколи більше не зможе ходити.

Увесь Белдінгсвіль напружено стежив за станом Полліанни, але був у містечку один чоловік, який особливо непокоївся цим питанням і гарячково вчитувався в результати обстежень страждалиці, які діставав тільки йому відомими шляхами. Однак дні спливали, і новини не кращали, а гіршали, і щось, крім звичайної стурбованості, почало з'являтися на обличчі чоловіка: відчай змінювався впертою рішучістю. Зрештою, рішучість узяла гору, і от якось уранці в неділю лікар Томас Чилтон несподівано відвідав містера Пендлтона.

Лікар попросив допомоги містера Пендлтона. Він п'ятнадцять років не переступав поріг садиби Гаррінгтонів. Колись він кохав міс Поллі, але закохані посварилися. І міс Поллі сказала: якщо хоч раз лікар Чилтон отримає запрошення, це означатиме, що вона перепросила лікаря і вона з ним побереться. Лікар Чилтон упевнений, що він може допомогти Полліанні, тому повинен оглянути дівчинку. Він переконаний, що вона буде ходити. Цю розмову через відчинене вікно почув Джиммі Бін і чимдуж помчав у садибу Гаррінгтонів. Хлопчик переповів почуту розмову міс Поллі, і вона дозволила лікарю Чилтону оглянути Полліанну.

Коли Полліанна в себе в кімнаті побачила лікаря Чилтона, вона неймовірно зраділа. Під час огляду лікар сказав дівчинці, що сьогодні вона зробила найрадіснішу справу в його житті. Очі лікаря світилися щастям, коли він дивився на тітку Поллі. Тітка повідомила небозі, що вони з лікарем вирішили одружитися, і дівчинка зрозуміла, що саме її тітка – та жінка, чиєї руки та серця прагнув лікар стільки років. Тітка Поллі попередила Полліанну, що скоро її чекає подорож до відомого лікаря.

ЛИСТ ВІД ПОЛЛІАННИ

Любі тітонько Поллі і дядечку Том!

Я можу-можу-можу ходити! Сьогодні я сама пройшла від ліжка до вікна! А це шість кроків! Боже, як це чудово – знову стати на ноги!

Усі лікарі стояли довкола і всміхалися, а сестри поруч плакали... Пані з сусідньої палати, яка пішла минулого тижня, теж заглядала в двері. І ще одну пані запросили: вона має стати на ноги за місяць. Вона лежала на ліжку моєї медсестри і плескала в долоні. Навіть Чорна Тіллі, що миє підлогу, зазірала з ґанку і тільки шепотіла «крихітко моя», бо більше не могла сказати через сльози.

Не знаю, чому вони всі плакали. Мені кортіло співати, кричати, верещати! О-о-о! Подумайте тільки: я можу ходити! Ходити! Ходити! Дарма що на це пішло майже десять місяців, але я не пропустила вашого весілля. Ой, тітонько Полі, яка ви молодець, що приїхали до мене і взяли шлюб біля мого ліжка. Ви завжди дбаєте про найрадісніші речі.

Кажуть, що невдовзі я поїду додому. Шкода, що я не можу дійти туди пішки. Їй-їй! Більш ніколи не буду їздити. Найпрекрасніше у світі – просто ходити. Ой, я така рада! Я радію всьому. А найбільше – тому, що деякий час я не могла ходити. Інакше б я ніколи не дізналася, яке це щастя – мати здорові ноги. Завтра я пройду вісім кроків.

Поцілуйте усіх за мене. Полліанна.

*Переклад з англійської Богдани Гори
Ілюстрації до твору – кадри з фільму «Полліанна».
Режисер Сара Гардінг (Велика Британія, 2003)*

ХУДОЖНІ ЗАСОБИ В ПОВІСТІ

У повісті, крім сюжету, надзвичайно велику роль відіграють **описи** та **діалоги**. З **пейзажем**, описом природи, ви вже знайомі. Не менш важливим є **портрет** – опис зовнішності. Саме він є «ключиком» до розкриття характеру персонажа. Коли ми вперше зустрічаємося з Полліанною, бачимо, що це «худорлява дівчинка в сукенці у червону клітинку, брилику і з двома грубенькими світло-жовтими косами, що звисали на спині». Вона має «миле веснянкувате личко». Портрет дівчинки відразу налаштовує читача на позитивне і співчутливе ставлення до неї.

Багато може розказати про героїв та героїнь твору і опис внутрішнього вигляду приміщень, який називається **інтер'єром**. Варто лишень познайомитися з описом кімнати, яку тітка Поллі наказала приготувати для Полліанни, щоб зрозуміти: життя дівчинки буде непростим: «Тут стояло дбайливо застелене ліжечко, два стільці зі спинками, вмивальниця, комод без дзеркала і невеличкий столик. Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах. Сонце цілий день розжарювало крівлю, і в кімнатці через це було, як у грубці. Захисних сіток від комах на вікнах не було, тому вони не відчинялися». Тим більше нам подобається Полліанна, яка, попри такі умови життя, не втратила оптимізму.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Складіть план повісті «Полліанна».
2. Визначте у творі зав'язку, кульмінацію і розв'язку.
3. Знайдіть у повісті портрети основних персонажів, пейзажі та інтер'єри.
4. Прослідкуйте, як змінюється кімната Полліанни. Поясніть причини такої переміни.
5. Хто навчив Полліанну гри в радість? Як допомагала ця гра дівчинці?
6. Чому жителі містечка почали гратися разом із Полліанною? Чи змінила ця гра їхнє життя?
7. Як склалися стосунки Полліанни з тіткою? Порівняйте її ставлення до дівчинки на початку і наприкінці повісті. Як Полліанні вдалося розтопити серце тітки?
8. Сформулюйте основні правила «Гри в радість» Полліанни. Чи хотіли б ви пограти в таку гру? А жити за такими правилами?
9. Чи варто наслідувати приклад Полліанни в реальному житті?
10. Якими рисами наділена Полліанна? Чи можна вважати дівчинку оптимісткою? Доведіть прикладами з тексту.
11. Чи сподобався вам фінал твору? Чому письменниця вирішила «врятувати» свою героїню і повернула їй можливість ходити?
12. Чому Полліанна стала улюбленицею Америки?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Підготуйте розповідь про історію життя Полліанни і складіть план такої оповіді.
2. Заповніть у зошиті таблицю.

Події, на які очікувала Полліанна	Що отримала натомість	Чому вчиться радіти
<i>Гарно прибрана кімната з дзеркалом, килимами і картинами</i>	<i>Ні штор на мансардних вікнах, ні картин на голих стінах, ні дзеркала</i>	<i>Вона не бачитиме в дзеркалі своїх веснянок, з вікна відкривається прекрасний пейзаж, кращий за всі картини</i>
...

3. Придумайте гру, пограти в яку ви запросили б своїх учителів та однокласників / однокласниць. Напишіть і цікаво оформте правила гри. Презентуйте їх у класі.

Для додаткового читання. Е. А. Гофман. «Лускунчик і Мишачий король».

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

1. Уважно розгляньте малюнок.

Це ілюстрація до твору

- А «Чарлі і шоколадна фабрика»
- Б «Аліса в Країні Див»
- В «Полліанна»
- Г «Фарбований шакал»

2. Від двох жіночих імен походить ім'я головної героїні твору

- А Льюїса Керролла
- Б Редьярда Кіплінґа
- В Роальда Дала
- Г Елеонор Портер

3. Установіть відповідність між письменниками / письменницями та їхніми творами.

1 Роальд Дал	А «Хлопчик-зірка»
2 Оскар Уайльд	Б «Лобо»
3 Ернест Сетон-Томпсон	В «Мауглі»
4 Редьярд Кіплінґ	Г «Чарлі і шоколадна фабрика»

Оцініть свої досягнення.

	Так	Ні	Частково
Я виразно читаю в особах та коментую твори з розділу «Сила творчої уяви»			
Я вмію визначати жанр твору за його особливостями			
Я розумію, для чого автор / авторка використовує різні художні засоби у творі, і вмію їх визначати			
Я вмію переказувати цікаві уривки творів «Аліса в Країні Див» Льюїса Керролла і «Полліанна» Елеонор Портер			
Я вмію порівнювати героїв / героїнь вивчених творів і давати їм характеристику			
Я вмію визначати тему та ідею твору, виокремлювати в художньому тексті мікротему й коментувати її			

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

Коли я став по-справжньому дорослим, мені страшенно хотілося повернутися назад у дитинство. Веселе, сповнене надзвичайних пригод, ігор, розваг.

*Всеволод Нестайко,
дитячий письменник*

Діти часто мріють про дивовижні пригоди, уявляють себе відкривачами нових земель чи підкорювачами далеких світів, мандрівниками або шукачами скарбів. Саме тому їх приваблюють пригодницькі твори з неймовірними подіями, винахідливими героями та несподіваними фіналами.

■ А ви любите пригоди? Розкажіть про найдивовижнішу пригоду, яка сталася у вашому житті.

■ Чому варто пам'ятати про правила безпеки під час пригод?

Марк Твен «Пригоди Тома Соєра»

Марк Твен

Народився Сэмюель Лэнгтон Клеменс (1835–1910) (таке справжнє ім'я письменника, відомого під псевдонімом Марк Твен) в типовій американській сім'ї. Його батько, який ніколи не втрачав самовладання, був одним із найзаможніших громадян свого округу. Але чергова економічна криза геть розорила його сім'ю, тож Клеменси вирішили шукати щастя в

Доброта – це те, що може почути глухий і побачити сліпий.

Марк Твен

інших краях. Так вони опинилися в містечку Ганнібал, на заході США. До слова, після друку повісті «Пригоди Тома Соєра», події якої розвиваються саме в Ганнібалі, його мешканці стверджували, що жодного персонажа письменник не вигадав. Мовляв, і Маф Пóттер, і суддя Тётчер, і вдова Дуглас та інші герої повісті ходять вулицями цього міста.

Мабуть, оптимістичний характер і почуття гумору майбутній письменник успадкував від своїх дотепних життєлюбних батьків. А доля його не балувала. Дванадцятирічним він утратив батька, тож матір мусила віддати його учнем до видавця газети. Попри це хлопець дивився на світ захопленими очима й намагався в усьому бачити позитив.

Якось Семюель Клеменс знайшов 50 доларів, на той час чималі гроші. Він дав оголошення про знахідку до місцевої газети. Але по них так ніхто й не прийшов. Тоді Семюель Клеменс із чистим сумлінням купив квиток до міста Цинциннаті і з «купою грошей» вирушив у великий світ. Юнак став помічником лоцмана¹ пароплава на річці Міссісіпі.

Книги американського письменника виходили одна за одною. Але справжню славу принесли йому «Пригоди Тома Соєра» і «Пригоди Гекльберрі Фінна». Власник взуттєвої фабрики назвав на честь письменника ваксу, а одна газета нарекла його навіть «другою пам'яткою Америки». Першою пам'яткою вважався Ніагарський водоспад. Тож туристи приїздили, щоб побачити обидві. Марк Твен з притаманним йому почуттям гумору інколи підписував свої листи – «друга пам'ятка Америки».

Письменник отримував безліч листів з усього світу. Інколи траплялися конверти з адресою: «Америка. Марку Твену». У цих листах дописувачі зазвичай із захопленням

¹ **Лоцман** – той, хто добре знає місцеві умови плавання й допомагає судну пройти небезпечні ділянки шляху.

На згадку про лоцманування народився і псевдонім письменника – Марк Твен. Лоцмани постійно вимірювали глибину річки. Безпечною глибиною, за якої судно не ризикувало сісти на мілину, були два морських сажні (приблизно 4 метри), які називали *mark twain* (мітка два). І псевдонім Марк Твен себе виправдав – «корабель успіху» американського письменника не сів на мілину, а пливе й досі.

Повість «Пригоди Тома Соєра» Марка Твена побачила світ 1876 року. Рукописний варіант, який автор приніс до видавництва, заслуговував на те, щоб увійти в історію. Адже текст було набрано на **друкарській машинці**. Марк Твен став першим серед літераторів усього світу, хто скористався новітнім пристроєм. Друкувати було незручно, тому що літери на клавіатурі інженери розмістили в алфавітному порядку. Виробники машинки врахували зауваження письменника, змінивши порядок розміщення літер на більш вдалий, який використовується і донині. Друкарську машинку подарували письменнику як авторові ідеї і фактичному творцю сучасної клавіатури. Сьогодні друкарську машинку замінив комп'ютер, але клавіатури ніхто не відміняв (smiley).

писали про чудові книжки письменника, про ту насолоду, яку вони отримують, читаючи їх.

Якось Марк Твен потрапив у катастрофу, і багато газет надрукували щирі і сповнені співчуття статті про його смерть. Наступного дня вони отримали від «небіжчика» телеграми такого змісту: «Чутки про мою смерть дещо перебільшені». Ця фраза стала крилатою.

Слідом за Марком Твеном ми теж можемо сказати: чутки про смерть письменника перебільшені, бо доки живуть твори, доти живий їхній автор. А для того, щоб переконатися в безсмерті Тома Соєра і його друзів, досить прочитати сторінки оповідок про малого бешкетника.

Якось Марк Твен почув, що з Америки до Європи відправляється пароплав, а серед пасажирів — багато знаменитостей. Письменник негайно домовився з двома газетами, що вони оплатять його подорож, а він друкуватиме регулярні звіти про цю мандрівку. Тож у 1867 році, мандруючи Середземним і Чорним морями, Марк Твен відвідав українські міста: Одесу, Севастополь і Ялту.

■ Як Семюель Клеменс став Марком Твеном?

■ Які українські міста відвідав Марк Твен? Відшукайте їх на карті України.

■ Хто й чому підписував свої листи «друга пам'ятка Америки»?

ПРИГОДИ ТОМА СОЄРА (Скорочено)

Розділ I

— Томе!

Ані звуку.

— Де ж це він, шибеник, подівся, хотіла б я знати... Томе, озвися!

Ані звуку.

Стара жінка зсунула вниз окуляри й, дивлячись поверх них, роззирнулася по кімнаті; потім підняла окуляри на чоло й поглянула з-під них. Вона пішла до відчинених дверей, стала на порозі й повела оком по грядках помідорів, зарослих дурманом, — то був її «город». Тома не видно ніде.

Раптом позад неї щось шурхнуло, і вона обернулася — саме вчасно, щоб схопити за полу куртки невеликого хлопчиська й не дати йому втекти.

— А, ось ти де! Ти що там робив?

— Нічого.

— Нічого? А ти поглянь на свої руки. І на свій рот. Це що таке?

— Не знаю, тітонько.

— Зате я знаю. Це варення — ось що це таке. Сто разів тобі казала: не чіпай варення, бо шкуру злуплю! Ану дай мені оту лозину!..

Лозина зависла в повітрі. Здавалося, порятунку немає.

– Ой тітонько! Мерщій оберніться!

Стара рвучко обернулася і про всяк випадок сторожко підібрала спідницю. А хлопчисько миттю дременув геть, видряпався на високий дощаний паркан і зник з очей.

Тітка Поллі з хвилину стояла розгублена, потім тихенько засміялася:

– Ну й розбишака ж, хай йому абищо! Невже я так-таки нічого не навчуся? Це ж уже вкотре він отак мене дурить. Ой, не виконую я свого обов'язку щодо хлопця, бачить Бог! В ньому наче біс сидить, то помилуй мене Боже, він же, сердешна дитина, син моєї покійної сестри, і мені просто не стає духу лупцювати його. Щоразу, як даю йому втекти, мене гризе сумління, а як поб'ю його – аж серце кров'ю обкипає. Ось він сьогодні не піде до школи, то я повинна покарати його за це: доведеться йому завтра працювати. Хоч це й жорстоко – змушувати його працювати в суботу, коли всі інші хлопці гулятимуть, але ж праця – то для нього справжня мука, і я повинна бодай так виконувати свій обов'язок, а то геть занапащу хлопця.

Том справді не пішов до школи й дуже приємно згаяв час. Поки Том вечеряв, при кожній зручній нагоді тягаючи з цукорниці грудочки цукру, тітка Поллі діймала його підступними, повними прихованих пасток запитаннями, сподіваючись загнати хлопця на слизьке й вивідати в нього правду.

– Томе, – спитала вона, – сьогодні в школі було душно?

– Так, тітонько.

– І тобі, Томе, не захотілося піти скупатись?

Зачувши недобре, Том ураз нашорошив вуха. Він пильно глянув у тітчи-не обличчя, але нічого особливого не побачив і тому відповів:

– Та ні, тітонько, не дуже.

Стара простягла руку, помацала Томову сорочку й сказала:

– Ну що ж, тобі, я бачу, й тепер не дуже жарко. – А сама тайкома тішилася тим, як зуміла перевірити, чи суха в хлопця сорочка.

Але Том уже збагнув, звідки вітер дме, і випередив її наступний хід.

– Дехто з нас поливав собі на голову з помпи. У мене й досі волосся вогке, ось бачите?

– Але ж, Томе, щоб полити собі на голову з помпи, не треба було розп'ювати комір сорочки там, де я зашила, правда? Ану розстебни куртку!

З обличчя в Тома збігла тінь тривоги. Він розстебнув куртку. Комір сорочки був міцно зашитий.

– Що ти скажеш! Ну гаразд, нехай. Я ж таки була певна, що ти не пішов до школи й купався в річці. Та я не гніваюсь на тебе, Томе. Хоч віри тобі, як то кажуть, уже й немає, але часом ти буваєш кращий, ніж здаєшся. Принаймні сьогодні.

Вона й засмутилася тим, що проникливість зрадила її, і водночас була рада, що Том бодай цього разу повівся як годиться.

Аж раптом обізався Сід:

– Чогось мені здається, ніби ви зашили йому комір білою ниткою, а тут чорна.

– Та певне ж білою!.. Томе!..

Том не став чекати, що буде далі. Уже в дверях він обернувся й гукнув:

– Ну, Сідді, це тобі так не минеться!

Розділ II

Настав суботній ранок, і все навколо засяяло літніми барвами й свіжістю, забуяло життям. У кожному серці бриніла музика, а коли серце було молоде, пісня лилася з уст.

Том з'явився на узбіччі вулиці з відром вапна та довгою малярською щіткою в руках. Він зміряв оком паркан, і вся його радість умить розвіялась, а душу сповнила глибока туга. Увесь світ здався йому нікчемним і безглуздим, а саме життя – важеним тягарем. Зітхнувши, він умочив щітку у відро й провів нею по верхній дошці паркана, тоді зробив те саме ще й ще раз і, порівнявши жалюгідну білу смужку із безмежним непобіленим обширом, скрушно сів на огорожку коло дерева.

Він почав думати про те, як весело мав провести суботній день, і його опосів ще більший смуток. Скоро інші хлопці, вільні як птахи, рушать до всяких принадних місць, і як же вони збиткуватимуться з Тома, коли побачать, що він мусить працювати, – сама ця думка пекла його вогнем. Він видобув на світ свої скарби й почав роздивлятися їх: поламані дрібнички, кульки, інший мотлох – усе воно, може, й пішло б в обмін на чужу працю, але навряд чи його вистачило б, щоб купити бодай пів години цілковитої волі. Отож, облишивши будь-яку надію підкупити товаришів, він сховав до кишені ті вбогі цяцьки, і в цю ж таки темну хвилину зневіри на нього раптом зійшло натхнення.

Том узяв щітку й заходився спокійно працювати далі. Незабаром у кінці вулиці показався Бен Роджерс – той самий хлопець, чиїх насмішок він боявся над усе. Бен посувався вперед таким собі веселеньким підтюпцем-вистрибцем, і це свідчило, що душа його сповнена радості й добрих сподівань. Він їв яблуко.

– То що, друже, мусимо працювати? – спитав Бен.

Том рвучко обернувся і сказав:

– А, це ти, Бене! Я тебе й не помітив.

– Слухай, я оце йду купатися. А ти не хочеш? Та ні, ти, мабуть, краще попрацюєш, еге ж?

Том якусь хвилину замислено дивився на товариша, тоді спитав:

– Що ти називаєш працею?

– А оце що – хіба не праця?

Том знову взявся білити й недбало відказав:

– Ну що ж, може, праця, а може, й ні. Я знаю тільки, що Томові Соєру

вона до вподоби.

– Ха, можна подумати, що тобі й справді подобається білити!

– Чи подобається? А чом би й ні? Хіба нам кожного дня випадає білити паркани?

Тепер усе постало в новому світлі. Бен навіть забув про своє яблуко. А Том ретельно водив щіткою туди й сюди, відступав на мить і дивився, як виходить, тоді щось підправляв то там, то там і знов дивився. Бен стежив за кожним його рухом з дедалі більшою цікавістю і захопленням. Раптом він сказав:

– Слухай, Томе, дай і мені трохи побілити.

Том поміркував і спершу начебто ладен був погодитись, але потім передумав.

– Та ні, Бене, мабуть, нічого не вийде. Розумієш, тітка Поллі дуже прискіпується до цього паркана, його треба так ретельно побілити, щоб ніде ані-ні. Певне, так зуміє хіба що один хлопець на тисячу, а може, й на дві тисячі.

– Та невже? Ой Томе, ну дай мені спробувати... хоч трішечки. Якби це ти мене просив, я б дав.

– Ну що ж... Та ні, Бене, краще не треба. Я боюся.

– Я віддам тобі яблуко.

Том випустив щітку з рук видимо знехотя, але з таємною радістю в душі. І поки Бен упрівав, працюючи під пекучим сонцем, відставний маляр сидів у затінку на якійсь діжці, погойдував ногами й, наминаючи яблуко, замишляв підступи проти нових жертв. А таких не бракувало: хлопці раз у раз пробігали вулицею, спинялись покепкувати – і лишалися білити паркан. Коли Бен зовсім видихався, Том продав наступну чергу Біллі Фішерові за «майже нового» паперового змія, а коли стомився й той, право білити придбав Джонні Міллер – за дохлого пацюка на мотузці, щоб крутити ним над головою, – і так далі, і так далі година за годиною. На середину дня Том із жалюгідного злидня, яким був уранці, перетворився на справжнього багатія, що потопав у розкошах. Якби не скінчилося вапно, Том обібрав би всіх хлопців у містечку.

Тепер він подумки сказав собі, що, зрештою, життя на цьому світі не таке вже й погане. Сам того не знаючи, він відкрив загальний закон, що керує всіма людськими вчинками: і кожен хлопець, і кожна доросла людина завжди прагнутимуть і домагатимуться тільки того, чого важко досягти. Коли б Том був великим і мудрим філософом, як-от автор цієї книжки, він зрозумів би, що Праця – це все те, що ми зобов'язані робити, а Гра – все, чого ми робити не зобов'язані.

Розділ IV

У понеділок вранці Том прокинувся дуже нещасним. Так бувало кожного понеділка, бо з нього починався новий тиждень нескінченних тортур у школі. І Том щоразу зітхав: краще б уже зовсім не було субот і неділь – тоді в'язниця і кайдани не здавалися б такими нестерпними.

Коли після сніданку Том вирушив до школи, він зустрів юного відщепенця Гекльберрі Фінна, сина відомого в містечку пияка. Усі тамтешні матусі щиро ненавиділи й страшилися того Гекльберрі, бо він був нероба, безпритульник і розбишака, а ще тому, що їхні діти тяглися до нього, тішилися його забороненим товариством і шкодували, що не можуть бути такими, як він. Том, як і всі хлопці з поважних родин, заздрих на привільне, безтурботне життя Гекльберрі і, хоч йому було суворо заборонено водитися з тим волоцюгою, не проминав жодної нагоди побути з ним. Гекльберрі завжди був одягнений в обноски з дорослих людей, укриті незліченними плямами й такі подерті, що аж клапті теліпалися з усіх боків. На голові в нього стриміла руїна здорового капелюха з напівобірваними крисами; куртка, коли він її напинав, сягала йому мало не до п'ят, а гудзики позаду опинялися куди нижче від того місця, де їм належало бути; штани трималися на одній шлейці, звисаючи позаду порожньою торбою, і обтріпані холоші, якщо Гек не завдавав собі клопоту підкотити їх, волочилися по землі.

Гекльберрі був сам собі господар і робив усе, що йому заманеться. За сухої погоди він ночував на чужих ґанках, а коли дощило – у порожній бочці; йому не треба було ходити ні до школи, ні до церкви, не треба було нікого слухатись; він міг ловити рибу чи купатися коли завгодно й де завгодно і проводити на річці стільки часу, скільки сам захоче; ніхто не забороняв йому битися й гуляти хоч до ночі; навесні він перший починав ходити босоніж, а восени останній узував щось на ноги; ніхто не примушував його вмиватись і перевдягатися в чисте; а ще він був неперевершений мастак лаятись. Одне слово, цей хлопець мав усе, що робить життя прекрасним. Так одностайно вважали засмикані й скуті всілякими утисками добропристойні сент-пітерсберзькі хлопці.

Том привітався до цього романтичного обідранця:

– Здоров, Гекльберрі! Що це в тебе таке?

– Здохлий кіт.

– Слухай, Геку, а навіщо потрібні здохлі коти?

– Навіщо? Зводити бородавки.

– Та ну, невже? Як зводити бородавки здохлим котом?

– Ну, треба взяти кота й незадовго до півночі піти з ним на кладовище до свіжої могили, де поховано когось лихого; а рівно опівночі туди з'явиться чорт чи, може, й кілька чортів, але ти їх не побачиш, а тільки почуєш щось, наче вітер, чи якусь їхню балачку; і коли вони потягнуть того лихо-

дія із собою, ти кидаєш за ними свого кота й кажеш: «Мрець за чортом, кіт за мерцем, бородавка за котом – і я вас знати не знаю!» Будь-яку бородавку так зведеш.

– Слухай, Геку, ти коли збираєшся пробувати кота?

– Сьогодні вночі. Мабуть, вони цієї ночі прийдуть по старого шкарбана Вільямса.

– А мене з собою візьмеш?

– Візьму, як не боїшся.

І хлопці розійшлися.

Діставшись до школи, Том зайшов до класу ходою людини, яка страшенно поспішає. Він почепив капелюха на кілок і заклопотано шмигнув на своє місце. Учитель, сидючи, мов на троні, у своєму великому плетеному кріслі, куняв, заколисаний сонним гомоном класу. Томова поява збудила його.

– Томасе Соєре!

Том знав, що, коли його називають повним ім'ям, нічого доброго не жди.

– Слухаю, сер!

– Підійдіть сюди. Ви, сер, як завжди, спізналися. Чому?

Том хотів уже відбутися якоюсь брехнею, аж раптом побачив дві довгі золотисті кіски, що спадали на спину, – і миттю впізнав їх, наче його вдавило електричним струмом кохання; побачив і те, що єдине вільне місце на дівчачій половині було поряд із нею. І він хоробро випалив:

– Я спинився побалакати з Гекльберрі Фінном!

Учитель аж остовпів і розгублено втупив очі в Тома. Гомін у класі затих. Усі були зачудовані: чи він при своєму розумі, цей відчайдух?

– Томасе Соєре, це найзухваліше зізнання, яке я будь-коли чув. За таку провину лінійки мало. Зніміть куртку!..

Учителева рука працювала, аж поки стомилась, а запас різок помітно зменшився. Потім пролунав наказ:

– А тепер, сер, ідіть і сядьте з дівчатами!

Хихотіння, що перебігло по класу, начебто збентежило хлопця, та насправді він збентежився скоріш від побожного трепету перед своїм новим, ще не знаним кумиром і боязкої радості, що йому так нечувано поталанило. Він сів на краєчок соснової лави, і дівчинка, труснувши голівкою, відсунулася далі.

Том почав нишком позирати на дівчинку. Вона помітила це, невдоволено скривилась і на якусь хвилину навіть відвернулася. А коли нишком повернула голову, перед нею лежав персик. Дівчинка відштовхнула його. Том тихенько присунув знову. Вона знову посунула персика вбік, але вже не так сердито. Том терпляче повернув його на місце. Вона більше не відсу-

вала його. Том нашкрывав на грифельній дошці: «Будь ласка, візьми, у мене є ще». Дівчинка поглянула на дошку, але обличчя її лишилося незворушне. Тепер Том заходився малювати щось на дошці, затуляючи малюнок лівою рукою. Певний час дівчинка навмисне не дивилася туди, проте скоро ледь помітні ознаки почали виказувати її цікавість. Нарешті вона не витримала і боязко прошепотіла:

– Можна, я гляну?

Том відхилив руку і показав частину незугарного будинку з двома причілками й комином, із якого штопором ішов дим. Дівчинку так захопило Томове малювання, що вона забула про все навколо. А коли він закінчив, якусь хвилю дивилася на малюнок, тоді прошепотіла:

– Дуже добре. Тепер намалюй чоловічка.

Художник зобразив перед будинком чоловічка, що більше скидався на башту й вільно міг би переступити через будинок. Але дівчинка не була надто вибаглива й лишилася задоволена тією потворою.

– Просто чудово. От якби і я вміла малювати!

– Це ж зовсім легко, – прошепотів Том. – Я навчу тебе.

– Ой, справді? Коли?

– На великій перерві. Ти підеш додому обідати?

– Коли хочеш, я залишуся.

– Гаразд, умовились. Як тебе звуть?

– Бекі Тетчер. А тебе?.. Ой, та я ж знаю: Томас Соєр.

– Це коли мають шмагати. А так мене звуть Томом. І ти зви мене Том, гаразд?

– Гаразд.

Том знову почав щось шкрябати на дошці, ховаючись від дівчинки. Але тепер вона вже не соромилась і попросила показати, що він написав. Том відказав:

– Та ні, нема там нічого.

– Неправда, є.

– Ні, нема. Та й нецікаво тобі.

– А от і цікаво, справді цікаво. Ну, будь ласка, дай глянути.

– Ти комусь розкажеш.

– Не розкажу. Ось тобі слово, що не розкажу. Ну, покажи!

– Ой, та тобі ж і не хочеться!

– Ну, коли ти зі мною отак, то я й сама побачу!

Вона схопила Тома за руку своєю маленькою ручкою, і вони завелися боротись. Том удавав, ніби чимдуж опирається, а сам помалу відсував свою руку, аж поки відкрилися слова: «Я тебе люблю».

– Ой, який ти!.. – Бекі спритно вдарила Тома по руці, проте зашарілась і була видимо потішена.

Саме в цю знаменну мить хлопець відчув, як чиясь дужа рука боляче стиснула його вухо й поволі потягла вгору. В такий спосіб його було прове-

дено через увесь клас і під загальне в'їдливе хихотіння посаджено на його постійне місце. Ще якусь моторошну хвилину вчитель мовчки постояв над ним, а тоді, так ні словом і не озвавшись, рушив назад до свого трону. Та хоч вухо Томове й палало від болю, душа його тріумфувала.

Коли клас угамувався, Том чесно спробував зосередитись на шкільній науці, але був надто збуджений, і нічого з того не вийшло. Спершу він осоромився на уроці читання, потім, відповідаючи з географії, перетворював озера на гори, гори на річки, а річки на континенти так, що влаштував на Землі новий хаос; а коли писали диктант, наробив стільки помилок у найпростіших словах, що відкотився в самий хвіст і в нього забрали олов'яну медаль за правопис, якою він так хизувався кілька місяців.

На перерві Том посварився з Бекі і подався аж ген за пагорби, щоб більше того дня до школи не повертатися. Том вирішив утекти з дому і стати піратом, Чорним Месником Іспанських Морів. Уночі Том і Гек, як і домовлялися, вирушили на кладовище.

Rook76/Shutterstock.com

Раптом вони побачили три фігури, які спочатку прийняли за чортів. Та це були місцевий п'яниця Маф Поттер, метис індіанець Джо та молодий лікар Робінсон. Маф Поттер та індіанець Джо розкопали могилу і витягли звідти мертве тіло. Індіанець та лікар почали сваритися. Джо не забув давньої кривди, яку йому заподіяли лікар Робінсон зі своїм батьком, запроторивши до в'язниці як волоцюгу. Лікар збив індіанця з ніг, Поттер упустив на землю свого ножа і зчепився з лікарем. Індіанець, підбравши ніж Поттера, кружляв навколо. Раптом Робінсон схопив надгробну

дошку і торохнув нею Мафа Поттера так, що той повалився на землю без пам'яті. Індіанець завдав ножем смертельного удару лікареві, а потім знаряддя вбивства вклав у руку непритомному Мафу Поттеру. Коли Поттер прийшов до тями, індіанець Джо переконав, що то він убив лікаря Робінсона.

Том і Гек щодуху помчали подалі від місця трагедії. Трохи заспокоївшись, присягнулися нікому не розповідати про те, що бачили. Том нашкрябав на дощечці слова: «Гек Фінни і Том Соєр клянуться, що мовчатимуть про цю справу, а як прохопляться про неї хоч словом, то хай впадуть мертві на тому ж місці».

Розділ XI

Десь над полудень усе містечко раптом сколихнула жахлива новина. Не треба було й телеграфу, про який тоді навіть не мріяли, – чутка линула з

уст в уста, від гурту до гурту, від оселі до оселі так само швидко, як нині летить телеграма. І, певна річ, учитель відпустив школярів після великої перерви: якби він цього не зробив, усі в місті неабияк здивувалися б.

Біля вбитого лікаря знайшли закривавлений ніж, і хтось упізнав, що то ніж Мафа Поттера. Переказували також, що один із запізнілих городян годині о другій ночі випадково побачив, як Маф Поттер умивався в «потічку», а помітивши того перехожого, мерщій подався геть, і то була дуже підозріла обставина, а надто як зважити, що за Поттером ніколи не помічали любові до вмивання. Ще казали, що «вбивцю» (люди судять скоро і, не завдаючи собі клопоту доказами, виносять свій вирок) пильно розшукували по всьому місту, але так і не знайшли.

Усе містечко посунуло на кладовище. Том і собі пристав до того походу; і не те, щоб йому так хотілося, – він залюбки пішов би куди-інде, – але його тягло туди моторошне, незбагненне почуття. Діставшись до того страшного місця, він вужем прослизнув крізь натовп і побачив те саме похмуре видовище. Йому здавалося, ніби минула ціла вічність, відтоді як він там був. Хтось ущипнув його за руку. Він обернувся й зустрівся очима з Гекльберрі. Обидва миттю відвели погляди, боячись, щоб хтось не помітив, як вони Perezirnuлись. Та всі довкола гомоніли, заворожені жахливою картиною, що була перед ними.

Раптом Том здригнувся від голови до п'ят: його погляд упав на незворушне обличчя індіанця Джо. Ту ж мить юрба завирувала, почалася штовханина, і залунали вигуки:

– Маф Поттер!

– Глядіть, спинився!.. Не дайте йому втекти!

Ті, хто сидів на деревах над головою Тома, сказали, що Поттер і не думає тікати, а дуже знітився й розгубився.

Натовп розступився, і крізь нього пройшов шериф, владно ведучи за руку Мафа Поттера. Обличчя в бідолахи було змарніле, в очах застиг страх. Коли його поставили перед убитим, він весь затрусився, затулив обличчя руками й гірко заплакав.

– Не я це скоїв, люди, – мовив він крізь ридання.

– Це ваш ніж? – і шериф показав йому ножа.

Поттер так і впав би, коли б його не підхопили й не всадовили на землю. Аж тоді він обізвався:

– Щось мені підказувало: як я не вернуся сюди й не заберу... – Він здригнувся, а тоді знесило й приречено махнув рукою і мовив: – Розкажи їм, Джо, розкажи.

Гекльберрі й Том, зацікавивши й вирячивши очі, почули, як той підлий і жорстокий брехун спокійно розповів свою історію. Вони весь час чекали, що ось-ось із ясного неба на голову облудника впаде громовиця, і дивом дивувались, чому так забарилася Божа кара.

А коли індіанець Джо закінчив і лишився живий і цілий, їхнє боязке

поривання зламати свою клятву і врятувати невинно обмовленого бідолаху згасло й безслідно зникло, бо тепер не було сумніву, що той лиходій продав душу дияволі, а встрявати в діла нечистої сили – неминуча загибель.

Та страшна таємниця й докори сумління не давали Томові спокійно спати. У той лихий час Том, вибравши слушну хвилину, ходив до заґратованого віконця в'язниці й нишком передавав «убивці» сякі-такі гостинці, що їх випадало десь роздобути. Ті дарунки чимало полегшували Томові душевні гризоти.

Бекі Тетчер захворіла. Життя втратило для Тома всю свою принадність.

Він хотів помирися з Бекі, але дівчинка його зневажила. І Том вирішив остаточно податися в пірати. Він зустрів свого щирого, задушевного приятеля Джо Гарпера – теж із зажуреними очима і з таким самим великим і зловісним наміром у душі: мама покарала його за випиті вершки, тоді як він їх і не куштував. Хлопці запропонували Геку Фінну приєднатися до них.

Уночі Том Соєр, Чорний Месник Іспанських Морів, Гек Фінн, Кривава Рука, і Джо Гарпер, Гроза Морів, на плоті перебралися на безлюдний острів. Спочатку хлопцям життя на острові подобалося: вони гралися, купалися, їх зовсім не тягло назад, у рідне містечко. Коли вночі пліт річкою віднесло, хлопці лише зраділи, бо це немовби спалило мости між ними й цивілізованим життям. Але згодом хлопчаки занудьгували за домівкою.

Якось вони помітили на середині річки невеликий паровий пором, з якого стріляли. Том здогадався, що то шукають їх. Хлопці відчули себе героями. «І страшенно зраділи: адже їх шукають, за ними тужать, через них себе не тямлять з горя і обливаються слізьми; скрушно згадують, які несправедливі були до тих сердешних загиблих хлопчаків, і гірко шкодують, і караються запізнілим каяттям; а найголовніше – у цілому містечку тільки про них і говорять, і всі хлопці заздять на їхню гучну славу. Оце поталанило! Їй-богу, задля цього варто було піти в пірати».

Розділ XV

Коли Гек і Джо заснули, Том на поромі перебрався на берег.

Від річки хлопець побіг глухими завулками й незабаром опинився під парканом позад свого будинку. Перелізши через паркан, він підкрався до прибудови й зазирнув у вікно тітчиної кімнати, де ще світилося. У кімнаті він побачив тітку, Сіда, Мері й матір Джо Гарпера: вони сиділи й розмовляли. Том підступив до дверей і почав тихенько піднімати клямку; потім обережно натиснув, і двері трохи прочинилися. Він натискав і далі, здригаючись щоразу, коли двері ледь порипували, аж поки щілина стала досить широка, щоб він міг пролізти крізь неї навколішки, а тоді просунув голову й тихенько поповз.

– Чого це свічка так заблимала? – мовила тітка Поллі.

Том поповз швидше.

– Мабуть, двері не зачинені. Авжеж, так і є. Без кінця в нас якісь дива. Сіде, йди причини двері.

Том зник під ліжком саме вчасно. З хвилину він лежав і відсапувався, а потім підповз до самого краю, звідки міг би дотягтися до тітчиної ноги.

– Отож я й кажу, – вела далі тітка Поллі, – він був не лихий хлопчик, а тільки неслух, бешкетник. Як то кажуть, вітер у голові, знаєте. Питати з нього щось – то однаково що в молодого лошати. Але зла він нікому не хотів і серце мав предобре.

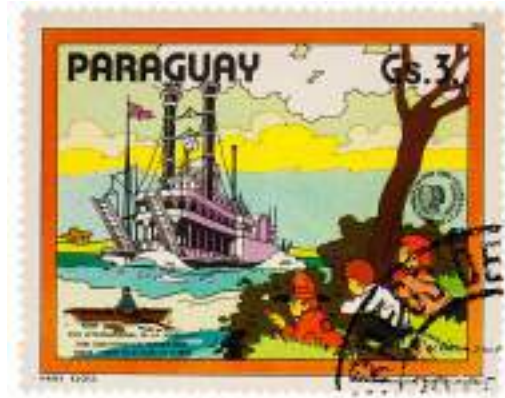
Вона заплакала.

– Такий самий і мій Джо: тільки всякі пустощі на думці, так і дивився, де б щось утнути. Та зате який добрий, лагідний був!.. А я, прости мене, Господи... а я відшмагала його за ті вершки – геть забула, що сама ж таки вилила їх, бо вони скисли! І тепер я вже ніколи, ніколи не побачу його на цім світі, мого нещасного скривдженого хлопчика!.. – І місіс Гарпер заридала так гірко, наче в неї розривалося серце.

Том тихенько захлипав – більше з жалю до самого себе, аніж до когось іншого. Він чув, що й Мері плакала, час від часу згадуючи його добрим словом. Тепер він як ніколи піднісся у власних очах. А проте й тітчине горе так зворушило його, що він ладен був вискочити з-під ліжка й радісно приголомшити її своєю появою, – такі ефектні театральні штуки завжди вабили його, але він стримався і далі лежав тихо.

Прислухаючись до розмови, Том з окремих фраз зрозумів, що спершу в містечку гадали, ніби вони потонули, коли купалися; але згодом помітили, що пропав пліт, а дехто з хлопців згадав, що їхні зниклі товариші казали: мовляв, скоро в містечку «почують про них»; і розумні голови, зв'язавши все те до купи, дійшли висновку, що хлопці попливли на тому плоті й незабаром об'являться в найближчому містечку вниз по річці; але близько полудня пліт знайшовся; його прибило до берега за п'ять чи шість миль нижче за водою, – і тоді надія розвіялась. Усе показувало на те, що вони потонули, – бо як ні, то голод пригнав би їх додому ще до ночі або й раніш. А тіл їхніх не знайшли, певне, тому, що потонули вони на середині річки, на бистрині: адже хлопці плавали добре, і якби не це, то неодмінно дісталися б до берега. Була середа, і в містечку постановили: якщо до неділі нікого не знайдуть, далі сподіватися марно, і недільного ранку відправлять заупокійний молебень. Почувши це, Том аж здригнувся.

Місіс Гарпер, уся в сльозах, попрощалась і зібралася йти. І тут, спонуквані єдиним поривом, обидві осиротілі жінки кинулись в обійми одна одній і, перш ніж розійтись, досхочу наплакались. Потім тітка Поллі поба-

Rook76/Shutterstock.com

жала на добраніч Сідові та Мері – куди лагідніше, ніж робила це звичайно. Сід зашморгав носом, а Мері пішла, гірко плачучи.

Тітка Поллі стала на коліна й почала молитися за Тома, та так розчулено й жалісливо, з такою безмежною любов'ю в кожному слові й тремтливо-му старечому голосі, що Том іще задовго до кінця тієї молитви мало не плавав у сльозах. Ще й після того, як тітка лягла спати, Томові довелося довгенько ховатися під ліжком, бо стара жінка раз у раз гірко зітхала, скрушно бурмотіла щось про себе, неспокійно крутилась і переверталася. Нарешті вона затихла й лише час від часу глухо стогнала уві сні. Аж тоді хлопець обережно вибрався з-під ліжка, помалу підступив до узголів'я і, прикривши свічку рукою, став дивитися на сонну тітку. Серце його сповнив жаль до неї. Він дістав з кишені свій сувійчик платанової кори й поклав поруч із свічкою. Але раптом щось спало йому на думку, і він спинявся, міркуючи. Та ось обличчя його проясніло, так наче він дійшов якогось втішного рішення, і, квапливо схопивши ту кору, Том засунув її назад до кишені. Він нахилився, поцілував тітку в зів'ялі уста, а потім тихенько пішов до дверей, причинив їх за собою і взяв на клямку.

У п'ятницю хлопці весь день гралися, але ввечері Джек і Гек засумували: на острові їм стало нудно. І тоді Том розповів їм про свою таємницю. Це розвеселило хлопців, і вони почали пустувати. Опівночі почалася гроза. То була страшна ніч для трьох безпритульних дітей.

Розділ XVII

Ніяк не весело було тихого суботнього надвечір'я у містечку. Вбиті горем, у гірких сльозах, усі Гарпери та сімейство тітки Поллі вбралися в жалобу. Незвична тиша огорнула містечко (хоч, правду кажучи, там завжди було досить тихо). Його жителі робили свої повсякденні справи абияк, майже не розмовляли між собою і часто зітхали. Для школярів суботній відпочинок обернувся справжнім тягарем. Ігри та розваги не тішили їх, і врешті ніхто вже й не заводився гратись.

Наступного ранку, коли скінчилися заняття в недільній школі, церковний дзвін забамкав не так, як звичайно, а сумно й зловісно. Неділя випала тиха, і той жалобний подзвін дуже пасував до задумливого смутку, що панував у природі. Городяни почали сходитися до церкви, затримуючись на часинку при вході, щоб пошепки обмінятися думками про сумну подію. Нарешті запала напружена, очікувальна тиша, і на порозі з'явилися тітка Поллі, Сід, Мері, а за ними сім'я Гарперів, усі в глибокій жалобі, – і всі, хто був у церкві, й сам старий пастир шанобливо підвелись і стояли, поки нещасні родичі пройшли вперед і сіли. Знову все затихло, лише подекуди часом чути було приглушене ридання, і тоді священник простер руки й почав молитву. Розчулено заспівали гімн, потім священник проголосив: «Я є Воскресіння і Життя», – і звернувся зі словом до пастви.

Згадуючи про загиблих хлопців, святий отець наділив їх такими чеснотами, принадами й рідкісними здібностями, що кожен з присутніх, беручи на віру їхні портрети, з гірким жалем думав, як він завжди помилявся щодо тих бідолах і завжди бачив у них самі вади та хиби. В міру того як священник говорив, уся паства дедалі дужче розчулювалась, аж поки всіх так пройняло, що до плачу згорьованих родичів долучився цілий хор нестримних ридань, і навіть сам пастир дав волю своїм почуттям і заплакав просто на кафедрі.

Раптом на хорах почувся якийсь рух, але ніхто того не помітив; а за хвилину рипнули церковні двері, священник підвів зволожені очі від хусточки й прикипів до місця! Спершу одна пара очей, потім ще одна простежила за його поглядом, а потім усі, хто був у церкві, немов охоплені єдиним поривом, повставали з місць і вражено дивились на трьох «небіжчиків», які виступали проходом: Том на чолі, за ним Джо, а позаду знічений, розгублений Гек у своєму неподобному дранті. Увесь той час вони сиділи на порожніх хорах, слухаючи заупокійну відправу по самих собі!

Тітка Поллі, Мері й Гарпери кинулися до своїх воскреслих страдників, обсипали їх поцілунками, славлячи Бога за їхній порятунок, а тим часом самотній Гек стояв ні в сих ні в тих, не знаючи, що йому робити й де сховатися від неприязних поглядів, що їх кидали на нього багато городян. Трохи повагавшись, він рушив було до дверей, щоб непомітно чкурнути геть, але Том схопив його за руку й сказав:

– Тітонько Поллі, так нечесно. Треба, щоб хтось порадів і Гекові.

– Ну звісно, що порадіють! Я перша рада бачити його, сердешного сирітку!

Та дбайлива увага й лагідні слова тітки Поллі тільки ще дужче збентежили Гека.

Том дістав того дня стільки стусанів і поцілунків – залежно від настрою тітки Поллі, – скільки навряд чи перепало йому за цілий рік, і сам не знав, у що вона вкладає більше любові до нього та вдячності Богові – у стусани чи в поцілунки.

Це й була Томова таємниця: повернутись додому всією піратською зграєю і об'явитися на своєму похороні. Вранці тітка Поллі дорікнула Томові, що він жорстокосердний і змусив страждати близьких. Якщо хлопці змогли на колоді припливти на свій похорон, то чому не змогли дістатися до містечка раніше і попередити, що вони не вмерли, а тільки втекли з дому? Том почувався винним і шкодував, що не подумав про тітку. Він переповів те, що бачив тієї ночі, коли почув розмову тітки і матері Джо Гарпера, так, наче це був його сон. У кінці Том додав, що, коли тітка лягла спати, йому стало так її шкода, що він дістав з кишені шматок платанової кори й написав на ній: «Ми не потонули, а тільки втекли в пірати», а тоді поклав її на стіл і поцілував тітку. Тітка Поллі дуже розчулилася і поспішила до місціс Гарпер, щоб розповісти про чудесний сон. Коли Том прийшов до школи, він почувався героєм. Діти йому заздрили. Бекі Тетчер повідомила, що її мама погодилася організувати пікнік. Але Томові так і не вдалося помиритися з дівчинкою.

Том прийшов додому мов чорна хмара. Тітка теж була дуже сердита: вона була у Гарперів і дізналася, що Том насправді підслухав нічну розмову, яку потім видав за чудесний сон. Ще вранці Томові здавалося, що його витівка – невинний жарт, а тепер він побачив, як негарно повівся. Тітка Поллі дорікнула хлопчиків, що він додумався заморочити голову брехнею, а про те, щоб пожаліти рідних, не подумав. Том зрозумів, що вчинив погано. Він розказав тітці, що того вечора прийшов додому, щоб повідомити, що діти не втопилися. Але коли почув про похорони, то придумав сховатися в церкві. Та якби він попередив тітку, то нічого з того не вийшло б. Тож він вирішив покласти кору, де написав, що хлопці подалися в пірати, назад у кишеню. А тепер Томові дуже шкода, що тітонька не прокинулася, коли він її поцілував. Коли Том пішов до школи, тітка почала оглядати його куртку. Двічі вона простягала руку до кишені куртки і двічі забирала її назад. А на третій раз таки наважилася. Читаючи крізь рясні сльози нашкрябані на корі слова, тітка Поллі сказала: «Тепер я простила б цьому хлопцеві хоч мільйон гріхів!»

На перерві Том став свідком, як Бекі випадково порвала книгу вчителя Доббінса. Коли вчитель почав з'ясовувати, хто зіпсував книгу, Томові стало шкода дівчинки і він узяв провину на себе. Це було найжорстокіше покарання, яке будь-коли вчиняв містер Доббінс. І Том витримав шмагання різками без жодного звуку. Він знав, хто чекатиме на нього біля воріт.

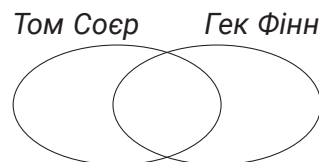
ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Розкажіть, у якій родині жив і виховувався Том Соєр.
2. Що Томові подобалося робити, а що ні? Чи збігаються його вподобання з вашими? Чому?
3. Які риси характеру Тома Соєра виявляються в епізоді фарбування паркана?
4. Яка пригода сталася на кладовищі і як себе повели Том і Гек??
5. Чому хлопчики містечка заздрили Геку? Чи згодні ви з їхньою думкою? Чому?
6. Чому Том, Гек і Джо Гарпер опинилися на острові? Перекажіть ці події, описані у творі. Як ви розцінюєте їхній учинок? Чому?
7. Об'єднайтеся в групи. Відтворіть у своїй уяві картини перебування Тома, Гека і Джо на острові. Назвіть якомога більше слів, які розкривають їхній зміст.
8. Чи правильно вчинив Том, забравши сувійчик платанової кори з кімнати тітки Поллі? Чому він це зробив? А як повелися б ви на його місці?
9. Згадайте момент появи Тома і друзів на власному «похороні». Чому ці події викликають у нас сміх крізь сльози? Як ви розцінюєте їх з точки зору: 1) дітей-утікачів; 2) родини Гарперів; 3) сімейства тітки Поллі?
10. Хто така Бекі? Чи можна говорити про позитивний вплив дівчинки на Тома? Наведіть приклади з твору.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Кого можна вважати найкращим другом Тома? Чому?
2. Порівняйте Тома і Гека, заповнюючи діаграму Венна.
3. Підготуйте розповідь: а) про Тома і Гека; б) про Тома від імені Гека; в) про Гека від імені Тома.

Розділ XXIII

Нарешті сонна атмосфера містечка сколихнулась. У суді почали слухати справу про вбивство. Тепер усі тільки про те й говорили. Томові просто ніде було сховатися від тих балачок. Від кожної згадки про вбивство серце тіпало, бо нечисте сумління і страх нашіптували йому, що все це говориться при ньому зумисне, щоб «промацати» його. І хоч він розумів, що немає ніяких підстав запідозрити, ніби він знає щось про вбивство, проте не міг лишатися спокійним, чуючи ті розмови. Його весь час проймав холодний дріж. І кінець кінцем він завів Гека у відлюдний закуток, щоб поговорити з ним по щирості. То була бодай невелика полегкість: на якусь часинку відпустити язика з припони й поділитися своїм душевним тягарем з іншим страдником. До того ж він хотів перевірити, чи не прохопився десь Гек про їхню таємницю.

– Слухай, Геку, ти нікому не казав... про оте?

– Ані одного словечка, побий мене сила Божа. Слухай, Томе Соєре, якщо це впливе, нам і двох днів не прожити. Ти ж сам знаєш.

Томові трохи відлягло він серця.

– Ну, то все гаразд. Я теж так думаю: поки мовчимо, нам нема чого боятися. Тільки знаєш, давай ще раз поклянемося. Щоб було певніше.

– Гаразд.

І вони поклялися ще раз, похмуро й урочисто.

– А що кажуть люди, Геку? Я багато всякого наслухався.

– Що кажуть? Та все те саме: Маф Поттер, Маф Поттер, тільки й чуєш кругом. Мене аж у піт кидає від цих балачок, так і хочеться забігти світ за очі.

– Я також тільки це й чую. Мабуть-таки, йому кінець. А тобі його іноді не жаль?

– Чого ж не жаль, ще й як жаль. Чоловік він, звісно, непутячий, але щоб скривдив когось – то ніколи. Наловить ото риби, вторгує грошей на пляшку – і тиняється повсюди. Але ж і всі люди так, побий мене Бог, чи майже всі – і проповідники, і хто ти хочеш. А душа в нього добра. Колись він дав мені пів рибини, хоча йому й самому мало було. Та й заступався за мене не раз, допомагав, коли було скрутно.

– А мені, Геку, він лагодив зміїв і гачки до вудок прив'язував. Я просто чути не можу, як усі його паскудять, мов ті чорти, – а він же не винен... у тому.

– Та й я, Томе, не можу. Боже ти мій, таке вже на нього клепають: наче він найперший лиходій в окрузі і дивно, що його досі не повісили.

Хлопці розмовляли ще довго, та це не дало їм розради. А коли смеркло, вони рушили до невеличкої в'язниці, що стояла за містом, і почали тинятися поблизу з невиразною надією на якийсь щасливий випадок, що враз усе залагодить. Але нічого такого не сталося: як видно, ні ангелам, ні феям не було діла до нещасного в'язня.

Зрештою хлопці зробили те, що робили вже не раз: підійшли до віконця й передали Поттерові трохи тютюну й сірників. Їм щоразу було соромно, коли Поттер починав дякувати за ті дарунки, а сьогодні сором обпік їх дужче, ніж будь-коли перед тим. Вони почували себе нищими боягузами й зрадниками.

Том прийшов додому дуже пригнічений, і снилися йому тієї ночі всякі страхіття. Наступного дня й через день він весь час крутився поблизу будинку суду, і його дуже тягло зайти всередину, так що він на превелику силу стримував себе. Те саме діялось і з Геком. Хлопці старанно уникали один одного. Час від часу і той, і той ішли геть, але одна й та сама темна сила невдовзі приводила їх назад. Коли хтось виходив із судової зали, Том одразу наставляв вуха, але щоразу чув невтішні новини: тенета все міцніше обплутували бідолаху Поттера. Наприкінці другого дня всі в містечку гомоніли про те, що свідчення індіанця Джо лишаються не спростовані і немає вже ані найменшого сумніву, що присяжні визнають Поттера винним.

Того вечора Том повернувся додому пізно й заліз до спальні крізь вікно. Він був страшенно збуджений і кілька годин не міг заснути. А наступного дня зранку біля будинку суду зібралося все містечко: то мав бути вирішальний день. Залу заповнила публіка – і чоловіки, і жінки. З'явилися присяжні й зайняли свої місця; скоро по тому привели закутого в кайдани Поттера, блілого, змарнілого, зі страхом та безнадією в очах, і посадили на видноті, де на нього могли роздивлятися всі цікаві; на такому ж видному місці сидів індіанець Джо, як завжди незворушний. Потім довелося чекати ще, аж урешті з'явився суддя, і шериф оголосив про початок судового засідання.

Викликали свідка, який розповів, що в ніч проти того дня, коли було виявлено вбивство, він бачив, як Маф Поттер умивався в струмку, а коли помітив його, тихенько втік. Поставивши йому ще кілька запитань, прокурор сказав:

– Передаю свідка обороні.

Підсудний на мить звів очі, але одразу опустил їх, коли його оборонець промовив:

– Я не маю запитань до свідка.

Другий свідок підтвердив, що ніж, якого йому показали, було знайдено біля тіла вбитого. Прокурор сказав:

– Передаю свідка обороні.

– Я не маю запитань до свідка, – мовив оборонець Поттера.

Третій свідок сказав під присягою, що не раз бачив того ножа у Поттера.

– Передаю свідка обороні.

Оборонець Поттера відмовився допитувати й цього свідка. На обличчях публіки відбилася досада. Що він собі думає, цей адвокат? Невже навіть не спробує врятувати життя підсудному?

Мало-помалу все, що діялося на кладовищі того пам'ятного ранку, аж до найменших подробиць, постало перед судом у свідченнях надійних, гідних всілякої довіри свідків, – але жодного з них адвокат Поттера не визнав за потрібне піддати перехресному допиту. Публіка збуджено гомоніла, висловлюючи подив і невдоволення, і суддя мусив закликати її до порядку.

Тоді підвівся оборонець і сказав:

– Ваша честь, на початку цього судового процесу ми мали намір довести, що наш підзахисний вчинив це страшне діяння в неосудному стані, в нападі білої гарячки, спричиненої сп'янінням. Та тепер ми змінили свій намір і не станемо висувати цього доказу. – І він звернувся до судового службовця: – Викличте Томаса Соєра!

На всіх обличчях, навіть і на Поттеровому, з'явився приголомшений вираз. Усі очі з цікавістю прикипіли до Тома, що підвівся й пішов до суддівського столу. Вигляд він мав наполоханий, бо не тямив себе зі страху. З нього взяли присягу.

– Томе Соєре, де ви були сімнадцятого червня близько півночі?

Том поглянув на кам'яне обличчя індіанця Джо, і язик його застряг у роті. Публіка затамувала віддих, але хлопець не міг видушити з себе ані слова. Та все ж за якусь хвилину він опанував себе настільки, що спромігся обізватись і його навіть дехто почув.

– На кладовищі.

На обличчі індіанця Джо майнула зневажлива посмішка.

– Говоріть, хлопче, не бійтеся. Розкажіть як можете, нічого не пропускаючи, і не бійтеся.

Том почав розказувати – спочатку невпевнено, затинаючись, але потім захопився, і мова полилася в нього вільно й гладенько. Невдовзі в залі все затихло, й стало чути тільки його голос; усі очі були прикуті до нього, слухачі ловили кожне його слово, розтуливши рота й забувши про час, мов заморожені тією жахливою розповіддю. Стримуване збудження публіки сягнуло своєї межі, коли хлопець сказав:

– ...А коли лікар торохнув Мафа Поттера дошкою по голові і той упав, індіанець Джо підскочив з ножом і...

Хрясь! Наче блискавка, метнувся індіанець до вікна, розштовхав тих, хто хотів його затримати, і зник з очей.

Розділ XXIV

Том знову став славнозвісним героєм – утіхою старих і предметом заздрості малих. Його ім'я навіть увічнили в друкованому слові, бо місцева газета проспівала йому хвалу. Дехто твердив, що він неодмінно стане президентом, якщо, звісно, його доти не повісять.

Дні Томові повнилися славою і радістю, зате ночі були жахливі. Всі його сни заповнили собою індіанець Джо, у чиїх очах Том незмінно бачив смерт-

ний вирок собі. Увечері, коли наставала темрява, ніяка спокуса не могла виманити хлопця з дому. В такому ж безнастанному страху жив тепер і бідолаха Гек, бо того вечора перед вирішальним судовим засіданням Том розповів усе адвокатові Поттера, і Гек страшенно боявся, щоб не виявилася і його причетність до цієї історії, – дарма що втеча індіанця Джо й звільнила його від муки, якою були б для нього свідчення в суді. Щоправда, адвокат пообіцяв бідолашному хлопцеві мовчати, але що та обіцянка? Відколи докори сумління змусили Тома піти поночі додому до адвоката й вирвали із його замкнутих щонайстрашнішою клятвою уст ту лиховісну таємницю, від Гекової віри в людство майже нічого не лишилося.

У житті кожного нормально розвиненого хлопця настає пора, коли його пориває невтримне бажання знайти закопаний у землі скарб. Таке бажання раптом охопило й Тома. І він з Геком почав шукати скарб. Після декількох невдалих спроб вони вирішили випробувати долю в старому занедбаному будинку. Хлопці, досліджуючи будинок, забралися на другий поверх. Коли раптом до будинку зайшли індіанець Джо і незнайомец, Том і Гек перелякано завмерли. Дошки на сходах були трухляві, тож індіанець Джо вирішив, що нагорі нікого не може бути.

Переховуючи торбину з грошима, індіанець натрапив на закопану скриню із золотом. Він побоявся залишити скарб у покинутому будинку і вирішив переховати його. Перш ніж податися до Техасу, він задумав помститися. Хлопці були нажахані, адже вирішили, що індіанець хоче помститися Тому за свідчення на суді. У містечку індіанець Джо маскувався, тож ніхто, крім хлопчаків, не знав, що в заїзді ночував не старий «іспанець», а злочинець Джо. Вони домовилися по черзі стежити за ним, щоб знайти хованку із золотом.

Розділ XXIX

Найперше, що почув Том у п'ятницю вранці, була радісна звістка: сім'я судді Тетчера вчора повернулася до містечка. І скарб, та й індіанець Джо на час мовби відійшли у затінок, а чільне місце в хлопцевих думках зайняла Бекі. Він побіг до її будинку, і разом із гуртом шкільних товаришів вони донесхочу нагналися і в се, і в те, а увінчався чудовий день ще однією приємною новиною: Бекі упрохала свою матір влаштувати давно обіцяну їй довго відстрочувану заміську прогулянку наступного дня, і та зрештою погодилася. Дівчинка аж стрибала з радості, та й Том радів не менше. Ще до заходу сонця розіслали запрошення, і юна парость містечка, наперед тішачись тим святом, почала захоплено готуватися до нього.

Настав ранок, і на десяту годину веселе, гомінке товариство зібралося коло будинку судді Тетчера. Можна було й рушати. Для такої нагоди найняли старенький паровий пором, і невдовзі жвава юрба, навантажена кошиками з їжею, заповнила головну вулицю й посунула до річки.

За три милі нижче від містечка пором повернув до устя лісистої улоговини й причалив до берега. Юрба висипала на суходіл, і відразу ж по гаях

та крутосхилах то ближче, то далі залунали вигуки й сміх. Пішли в діло всі можливі способи добряче впріти й наморитися, і кінець кінцем юні розбишаки посходилися назад до табору зголоднілі, наче вовки, й жадібно накинулись на смачні наїдки. Після того бенкету всі посідали в затінку розложистих дубів відпочити й погомоніти, а трохи згодом хтось гукнув:

– Хто йде в печеру?

Зголосилися всі. Вхід до печери був досить високо на схилі і являв собою отвір у формі літери «А». Важкі дубові двері були відчинені. За ними була невелика холодна, як погріб, зала, де сама природа звела міцні вапнякові стіни, зарошені, мов холодним потом, краплями вологи. Довга вервечка дітлахів потяглася вниз крутим схилом головної галереї, і низка мерехтливих вогників тьмяно освітила величні кам'яні стіни майже до самого верху, де вони сходилися склепінням футів із шістдесят заввишки.

Десять із три чверті милі головної галереї вони пройшли, як і перше, вервечкою, а тоді купки й парочки почали звертати в бічні відгалуження, шастати похмурими вузькими переходами, зненацька наскакуючи на інших у місцях, де ці переходи знову з'єднувались.

Та поступово купка за купкою тяглися до виходу з печери й опинялися надворі, захекані, веселі, з ніг до голови закапані свічковим лосем, перемазані глиною і дуже потішені вдалою прогулянкою. На превеликий подив усім, виявилось, що вони зовсім забули про час і що ось-ось почне сутеніти. Сигнальний дзвін на поромі бамкав уже з пів години. А втім, він тільки гідно завершував той день романтичних пригод, і всі слухали те бамкання із задоволенням. Коли пором зі своїм неспокійним вантажем вплив на течію, ніхто, крім його капітана, не шкодував за згаяним днем.

На той час як тьмяні ліхтарі порома поминали пристань, Гек був уже на чатах. Містечко поринало в сон, залишаючи малого вартового наодинці з тишею і привидами. Аж раптом вухо його вловило якийсь звук, і хлопець ураз напорошився. Двері, що виходили в завулок, тихенько прочинилися. Гек шаснув за ріг цегляного складу. А в наступну мить повз нього швидко пройшли двоє чоловіків, і один з них начебто щось ніс під пахвою. Що ж би ще, як не оту скриньку? Виходить, вони переносять скарб! Бігти кликати Тома не випадало. Це було б просто безглуздо – адже ті двоє зникнуть разом із скринькою, і потім шукай вітру в полі. Ні, він піде за ними назирці: навряд чи вони помітять його в такій пільмі.

Отак собі міркуючи, Гек вийшов з-за рогу й подався за тими чоловіками, ступаючи босоніж нечутно, мов кіт, і тримаючись на такій віддалі, щоб не втратити їх з очей. Якийсь час він біг підтюпцем, тоді на хвильку став,

боячись наскочити на них у темряві, ще трохи пройшов поволі, а потім і зовсім спинився й прислухався: довкола ні звуку, тільки гупало його власне серце. Гек уже намірився був стрімголов кинутись далі, коли це просто перед ним хтось кахикнув! Серце в хлопця мало не вискочило з грудей, але він поборов страх і лишився на місці, трусячись так, наче його тіпало з десяток пропасниць заразом, і думаючи тільки про те, щоб не зомліти. Тепер Гек знав, де він: він стояв за кілька кроків від приступок, що вели до садиби вдови Дуглас. «От і добре, – подумав він, – хай закопують тут, знайти буде неважко».

Аж ось обізався й притишений голос. То говорив індіанець Джо.

– Хай їй чорт, мабуть, у неї ще хтось є! Он як уже пізно, а у вікнах і досі світиться.

– Де? Я не бачу.

Це вже був голос незнайомця із будинку з привидами. Гек аж похолов від жаху. То ось чого вони сюди прийшли – щоб помститися! Найпершим його пориванням було втекти звідти. Потім він згадав, що вдова Дуглас не раз робила йому добро, а ці двоє, може, замислили вбити її. Оце б тепер піти й застерегти її, але на таке в нього не стане духу – вони ж можуть помітити його й схопити. Усе те, та не тільки те, промайнуло в Гековії голові на коротку мить між словами того незнайомця й відповіддю індіанця Джо:

– Тобі не видно за кущами. Ану стань сюди... Тепер бачиш, еге?

– Бачу. Ну, то, певне, там хтось є. Облиш ти це діло.

– Як це «облиш», коли я назавжди покидаю тутешні місця? І, може, вже ніколи не випаде такої нагоди. Я ж казав тобі і знов кажу: мені байдуже до її грошей, і ти можеш забрати їх собі. Але її чоловік завдав мені кривди – і то не раз. Коли він був тут суддею, він кинув мене за ґрати як волоцюгу. Та це ще не все. Він скривдив мене в тисячу разів дужче: звелів відшмагати! На очах у всього містечка! Відшмагати – ти розумієш? Сам він помер і уник розплати, але вона заплатить мені за все!

– Ой, не вбивай її! Не треба.

– Не вбивати? А хто сказав, що я хочу її вбити? От його я таки вбив би, коли б він був живий, а її – ні, щоб помститися над жінкою, вбивати її ні до чого. Досить спотворити її. Роздерти ніздрі, обрубати вуха, як свині!

Гек тихенько відступив назад; якусь хвилю постояв на одній нозі, ледь утримуючи рівновагу й мало не падаючи то в той, то в той бік, а тоді вже обережно поставив другу ногу. Потім так само повільно й сторожко ступив другий крок назад, тоді ще й ще один – і раптом під ногою в нього хруснула галузка! Гекові аж дух забило, і він наставив вуха. Скрізь тихо, ані шелесне. Він повернув назад на вузьку стежку між щільними шпалерами сумаху – так обережно, як ото повертає корабель, – і швидко, хоча й з осто-рогою, пішов геть. А коли спустився до каменяріні й відчув себе в безпеці, помчав так, що аж п'яти замигтіли. Біг усе вниз і вниз, аж поки опинився

біля дому старого валлійця. А там став так гатити кулаками в двері, що з вікон зараз же вистромились голови самого господаря та двох його здоровенних синів.

– Що це за буча? Хто там грюкає? Чого треба?

– Гекльберрі Фінн. Швидше відчиняйте!

– Гекльберрі Фінн, он як! Не таке вже начебто ім'я, щоб перед ним відчинялися всі двері. Та все ж пустіть його, хлопці, почуємо, що там за халепа.

– Тільки не кажіть нікому, що це я вам розповів, – були перші Гекові слова, коли він зайшов, – дуже вас прошу, а то мене вб'ють. Але вдова часто була добра до мене, і я маю розповісти, повинен розповісти, якщо ви пообіцяєте не виказувати мене.

– Побий мене Бог, він таки має що сказати, недарма ж так боїться! – вигукнув старий.

А за три хвилини старий господар та його сини, добре озброєні, вже піднялися нагору й ступили на стежку між кущами сумаху, скрадаючись навшпиньки й тримаючи рушниці напоготові.

Розділ XXX

У неділю вранці, ледь почало розвиднятися, Гек мало не навпомацки вибрався нагору й тихенько постукав у двері старого валлійця. Господарі ще спали, проте сон їхній після нічних тривог був сторожкий, і з вікна одразу запитали:

– Хто там?

Боязкий голос Гека озвався ледве чутно:

– Будь ласка, відчиніть! Це я, Гек Фінн.

– Перед цим ім'ям, синку, наші двері відчиняться і вдень, і вночі. Ласкаво просимо!

Такі слова бездомному хлопцеві випало почути чи не вперше, і нічого приємнішого він зроду не чув. Та й не міг пригадати, щоб хтось колись отак запрошував його до себе в дім. Двері одразу ж відчинили, і Гек зайшов. Його посадили на стілець, а старий господар та його здоровані-сини почали квапливо одягатися.

– Та я страх як перелякався, – сказав Гек, – тому-то й утік. Коли ото залящали постріли, я й дав драла і милі зо три не спинявся. А оце, бачте, прийшов дізнатися, як воно там, та зумисне вибрався вдосвіта, щоб не наскочити на тих дияволів, хай би й на мертвих.

– Ач, бідолаха, воно й видно, що тобі ця ніч було непереливки, та ось зараз поснідаєш – і до ліжка, он воно тебе чекає... Ні, синку, на жаль, вони не мертві, хоч як це нам і прикро. Ми ж бо добре знали, де вони зачаїлися, ти нам усе так докладно розповів, ото ж і підкралися навшпиньках зовсім близько до них тією стежкою між сумаху, темною, наче льох, і отут, як на

те, мені закортіло чхнути. Отака бісова халепа! Як міг силкувався стриматись, та де там! Коли вже маєш чхнути, то таки чхнеш!.. Ішов я попереду, з пістолем наготові, і, коли чхнув, ті лиходії враз шаснули геть зі стежки. Тоді я гукнув: «Стріляйте, хлопці!» – і сам пальнув туди, де зашурхотіли кущі. Хлопці теж торохнули. Але ті мерзотники вже встигли дременути. Ми спустилися до містечка й збудили поліційних начальників. Ті підняли на ноги людей і виставили варту понад берегом, а коли розвидниться, шериф улаштує облаву в лісі. Мої хлопці також підуть. Шкода тільки, ми не знаємо, які вони із себе, ті злодюги, – якби знали, легше було б шукати. Але ж ти, синку, певно, не зміг розгледіти їх потемки, правда?

– Та ні, я запримітив їх ще в містечку й подався за ними.

– А чого це ти надумав піти за ними назирці? Щось тобі здалося підозрілим чи що?

Гек помовчав, обмірковуючи безпечну відповідь. Потім сказав:

– Та бачте, я ж і сам наче який волоцюга – всі ж бо так кажуть, і нічого тут не вдієш. Сон мене не брав, то я й подався десь опівночі блукати вулицями і все думав та думав про своє життя, аж поки дійшов до отого розваленого цегляного складу, що біля заїзду Товариства тверезості. Аж глядь – ті двоє скрадаються повз мене, зовсім близько, і щось несуть під пахвою – певне ж, крадене. Один з них куриє, і другий захотів прикурити, то вони спинилися якраз проти мене, і сигари осяяли їхні обличчя; отоді я й побачив, що більший на зріст – то глухонімиий іспанець, я впізнав його сиві баки й пов'язку на оці, а другий, як глянути, справжній диявол у дранті.

– Та як же ти в світлі сигар розгледів і дрантя?

Гек на мить збентежився, а тоді відповів:

– Ну, я не знаю... але от якось розгледів.

Старий валлієць сказав:

– Ти, синку, не бійся мене. Я тобі от аністілечки шкоди не зроблю, ніколи в світі. Навпаки – захищатиму тебе... еге ж, захищатиму. Той іспанець... ти знаєш про нього щось таке, чого не хотів би відкривати. А ти звірся на мене, скажи, що воно таке, я тебе не підведу, будь певен.

Гек якусь хвилю дивився в чесні очі старого, тоді нахилився й прошепотів йому на вухо:

– Він зовсім не іспанець – то індіанець Джо!

Валлієць мало не впав зі стільця. А потім сказав:

– Ну, тепер мені зрозуміло. Коли ти казав про обрубані вуха та роздерті ніздрі, я подумав був, що це ти сам додав, задля красного слівця, бо білі люди так не мстяться. Але індіанець – то зовсім інша річ!

Під час шкільних канікул не було занять і в недільній школі, але того дня всі з раннього ранку прийшли до церкви. Нічна пригода переполошила городян, і її обговорювали з усіх боків. Хтось приніс звістку, що злочинців ще й сліду не знайшли, а коли скінчилася проповідь, дружина судді Тетчера, ідучи разом з усіма до виходу, наздогнала місіс Гарпер і сказала:

– То що, моя Бекі спатиме цілий день? Я так і думала, що вони нагуляються до знемоги.

– Ваша Бекі?

Місіс Тетчер поблідла й важко опустилася на лаву; і саме тоді з ними порівнялася тітка Поллі, жваво балакаючи зі знайомою. Тітка Поллі спинилась і сказала:

– Доброго ранку, місіс Тетчер. Доброго ранку, місіс Гарпер. Десь мій Том знову запропав. Мабуть, учора заночував у вас... чи у вас... і тепер боїться навертатись мені на очі.

Місіс Тетчер поблідла ще дужче і кволо похитала головою.

– Він у нас не ночував, – сказала місіс Гарпер, уже видимо занепокоєна. На обличчі тітки Поллі відбилася неприхована тривога.

Люди, що виходили з церкви, спиналися й перешіптувались, на всіх обличчях прозирав неспокій. Почали стривожено розпитувати дітей і молодих учителів. Ніхто з них не помітив, чи були Том і Бекі на поромі, коли він повертався до міста: на той час уже споночило, а ніхто й не подумав перевірити, чи всі на місці. І зрештою один молодик ляпнув не подумавши, що Том і Бекі могли залишитися в печері. Місіс Тетчер зомліла. Тітка Поллі плакала й заламувала руки.

Тривожна звістка переходила з уст в уста, від гурту до гурту, з вулиці на вулицю, і минуло заледве п'ять хвилин, як ударили в усі дзвони й ціле містечко сполохано заметушилося. Сіддали коней, споряджали човни, знов забрали з переправи пором, так що вже за пів години після моторошного відкриття не менш як двісті чоловік поспішали до печери дорогою і річкою.

Цілу безсонну ніч містечко чекало вістей, та коли врешті благословилося на світ, надійшло всього кілька слів: «Передайте ще свічок і чогось поїсти». Місіс Тетчер себе не тямала з горя, так само й тітка Поллі, і хоч суддя Тетчер раз по раз присилав із печери обнадійливі й підбадьорливі записки, вони не давали розради.

На світанку повернувся додому старий валлієць, увесь закапаний свічковим лоєм, перемазаний глиною і геть знеможений. Він побачив, що Гек і досі лежить у ліжку, в яке його поклали вчора, й марить у гарячці. Усі лікарі були в печері, і доглядати хворого хлопця прийшла вдова Дуглас. Вона сказала, що зробить для нього все можливе, бо, мовляв, хоч який він є – добрий, поганий чи ніякий, – а проте й він Боже створіння, отож не годиться покинути його напризволяще. Валлієць зауважив, що і в Гека є в душі добрі струни.

У напруженому, виснажливому чеканні поволі, година за годиною, минули три страшні дні й три страшні ночі, і містечко впало в чорну безнадію і заціпеніння. Ніхто не мав охоти щось робити.

Том і Бекі відстали від гурту в печері та почали її оглядати. В одній із галерей на них напали кажани, тож повернутися назад знайомим шляхом вони не змогли. Діти

довго блукали навмання. Том намагався підтримувати Бекі й постійно повторював: «Усе гаразд». Дівчинка була дуже налякана і думала, що їм уже ніколи не вийти із підземелля. Вони натрапили на джерело питної води. Діти втратили лік часу й сподівалися, що дорослі їх шукають. Раптом у Тома сяйнула думка. Щоб не заблукати, хлопчик вирішив використати клубок тонкої шворки для повітряного змія, що був у нього в кишені. Хлопчик прив'язав кінець мотузки до виступу скелі, і вони з Бекі рушили вперед. Раптом він побачив чиясь руку зі свічкою. Том радісно закричав, але наступної хвили заляк – то був індіанець Джо, що злякався шуму й утік. Діти повернулися до джерела. Бекі зовсім знесилена і просила Тома бути поруч, коли надійде її остання хвилина. Том, ледь притомний з голоду, з лиховісним передчуттям неминучої загибелі, рушив на пошуки виходу.

У містечку панувала жалоба, адже був уже вівторок, а дітей так і не знайшли. Аж раптом серед ночі почулися дзвони. На вулиці висипали напіводягнені люди, які щиро зраділи, що діти знайшлися. Тітка Поллі нетямилася з радості. Том лежав на канапі й розповідав про пригоди в печері, додаючи чимало власних вигадок. Він розповів, як обстежував бічний коридор і ген-ген попереду вгледів «цяточку денного світла». Вони з Бекі дісталися до розколини й побачили хвилі Міссісіпі та човен, тож попросили про допомогу. Люди спочатку не повірили, що перед ними діти, яких усі шукали, адже до печери цілих п'ять миль проти течії. За два тижні після визволення Томові дозволили відвідати хворого Гека. Дорогою він зайшов до Бекі й довідався, що суддя Тетчер наказав замкнути двері печери на три замки, щоб там більше ніхто не заблукав. Том розказав, що бачив там індіанця Джо. Люди вирушили до печери. Одразу за дверима лежав мертвий індіанець Джо, якого поховали біля входу в печеру. Том розповів Геку, що індіанець Джо ховав гроші в печері, і хлопці вирушили за скарбом. Скринька важила фунтів п'ятдесят, друзі ледве дотягли її до човна та повернулися до містечка. Старий валлієць сказав, що їх чекають у вдови Дуглас.

Розділ XXXIV

Через кілька хвилин усі гості сиділи круг столу за вечерею, а дітей посадили за малі столики під стіною, як було тоді заведено в тих краях. У слухну хвилину містер Джонс виголосив невеличку промову, в якій подякував удові за честь, виявлену йому та його синам, а потім сказав, що є ще одна людина, чия скромність...

І пішов, і поїхав. З властивим йому драматичним хистом він розкрив таємницю Гекової участі в подіях тієї ночі, але ця несподіванка хоч і викликала подив, проте великою мірою вдаваний і далеко не такий бучний, як міг би бути за сприятливіших обставин. А втім, удова цілком природно вдала вражену і висипала на Гека стільки хвали та подяк, що він майже забув про всі ті нестерпні муки, яких завдавав йому новий костюм, бо загальна увага і славослів'я були для нього ще нестерпніші.

Вдова оголосила, що хоче взяти Гека до себе в дім і подбати про його виховання, а коли матиме вільні кошти, допоможе йому розпочати якесь скромне діло. Том не міг проминути такої нагоди і сказав:

– Гекові не потрібна допомога. Він і сам багатий. Можете не вірити, але він має дуже багато грошей. Даремно ви посміхаєтеся, ось я вам зараз покажу. Тільки заждіть хвилинку... – І він бігцем подався за двері.

Усі розгублено й здивовано позирали одне на одного і з німим запитанням – на Гека, але йому наче мову одібрало.

Згинаючись під вагою своїх торбин, Том повернувся до вітальні. Він вивалив на стіл усю ту купу золотих монет і промовив:

– Ну от!.. Що я вам казав? Половина цих грошей Гекова, а половина моя!

Усі втупили очі в золото, і якусь хвилю ніхто не озивався. А тоді в один голос зажадали пояснень. Усі слухали, мов зачаровані, не перебиваючи оповідача жодним словом. А коли він закінчив, містер Джонс сказав:

– Я сподівався вразити вас своєю несподіванкою, але тепер вона нічого не варта. З приємністю мушу визнати: проти цієї моя несподіванка – суцільний дріб'язок.

Гроші полічили. Там було трохи більше дванадцяти тисяч доларів. Таких великих грошей разом ще не траплялося бачити жодному з гостей, хоч загалом дехто з них мав куди більші статки.

Розділ XXXV

Удова Дуглас поклала Гекові гроші в банк під шість відсотків на рік, а суддя Тетчер, на прохання тітки Поллі, зробив те саме з Томовою половиною. Тепер хлопці мали нечувані прибутки: по долару щодня й по пів долара в неділю. Якраз стільки, скільки мав місцевий пастир, – чи, власне, скільки йому належало, бо таких грошей він майже ніколи зібрати не міг. За тих минулих часів люди жили просто, і будь-якому хлопцеві вистачило б долара із чвертю на тиждень, щоб платити за харчі та помешкання, за шкільну науку, а також за одяг і прання білизни.

Що ж до Гека Фінна, то його багатство і щире сприяння вдови Дуглас прилучили його – ба ні, вперли, затягли силоміць! – до пристойного товариства, і хлопець терпів страшні муки. Вдовині слуги вмивали, чепурили й причісували його, чистили йому одяг, а ввечері укладали спати на огидно чисті простирадла, де не було жодної брудної плямки, яку б він міг пригорнути до серця, мов щирого друга. Він мусив їсти з тарілки за допомогою виделки та ножа, пити з чашки, користуватися серветкою; мусив учитися читати за підручником і ходити до церкви; мусив розмовляти так чемно, що слова втрачали для нього всякий смак; і хоч куди б він ступив, пута й перепони цивілізації міцно тримали його в полоні, зв'язуючи йому руки й ноги.

Три тижні Гек мужньо зносив усі злигодні, та одного чудового дня він зник. Засмучена удова два дні шукала його по місту. Щиро співчуючи

їй, до пошуків пристали всі городяни й шукали де тільки можна, навіть з волоком на дні річки, сподіваючись виловити бодай мертве тіло. Нарешті рано-вранці третього дня Томові Соєру саянула щаслива думка піти позаглядати в порожні бочки, звалені позаду старої занедбаної різниці, і в одній з тих бочок він знайшов утікача. Гек там-таки й ночував; на той час він уже встиг поснідати поцупленими десь недоїдками і тепер простягся й розкошу-

вав, попахкуючи люлькою. Він лежав невмитий, нечесаний і вдягнений у ті самі ветхі лахи, що надавали йому такого мальовничого вигляду в недалекому минулому, коли він був вільний і щасливий.

Том витяг його на світ Божий, розповів, якого він завдав усім клопоту, і зажадав, щоб Гек повернувся додому. З Гекового обличчя збіг умиротворений і вдоволений вираз, і воно враз посмутніло.

– І чути про це не хочу, Томе, – відказав він. – Так я вже старався, але нічого не виходить, Томе. Не виходить – і край. Не для мене таке життя, незвичний я до нього. Вдова до мене добра та ласкава, але я так не можу. Вранці вставай щодень у ту саму годину, потім умивайся, потім тебе причісують, бий їх грім, у дровнику спати не можна, та ще мусиш ходити в тій бісовій одежі, а вона мене просто душить. Мух не лови, губами не плямкай, цілий тиждень ходи в черевиках... Їсть удова за дзвоником, спати лягає за дзвоником, устає вранці за дзвоником – ну такий уже склад і лад, що несила терпіти!

– Та в усіх же так само, Геку.

– А мені, Томе, до того байдуже. Я ж не всі, і мені терпіти це несила. Це ж чистий жах – отакі пута. І харч там дається надто легко, так що й їсти нецікаво. А захочеш піти порибалити – питайся дозволу, захочеш скупатись – питайся дозволу, на все питайся дозволу, гори воно вогнем! Говорити мусиш пристойно – аж гидко слово сказати, то я кожного дня тікав на горище й там трохи лаявся, щоб смак у роті відчути, а без цього хоч помирай, їй-богу, Томе. Ні, Томе, нічого мені не лишалося, як накивати п'ятами, анічогісінько! А ще ж скоро почнеться школа, то мені б і туди ще ходити... Ні, цього я не стерплю, Томе... І ось що я тобі скажу, Томе: бути багатим – не така вже радість, як ми гадали. Ні дня тобі спокою, ні дня перепочинку, знай клопочешся і думаєш: краще б я вже помер!.. А оці лахи мені до душі, і ця бочка до душі, і я їх більше ні на що не проміняю. Та я б, Томе, й не вскочив у таку страшенну халепу, коли б не ті гроші, ото ж заberi собі й мою половину, а мені даватимеш коли-не-коли десять центів, та й то нечасто, бо, як на мене, – чорт його бери все те, що

саме пливе тобі до рук. А ще піди до вдови й попроси, хай мене більш не чіпає.

– Ні, Геку, ти ж знаєш, я не можу. Недобре так. Та й якби ти ще трохи довше там пожив, то, дивись, тобі врешті й сподобалося б.

– Сподобалося б! Де ж пак – як ото на гарячій плиті довше посидіти. Ні, Томе, не хочу я бути багатим і не хочу жити в тих бісових задушливих будинках. Мені подобається в лісі, на річці, в оцих бочках – і звідси я нікуди! Ет, хай йому чорт, і треба ж було, щоб саме оце тепер, коли в нас є й рушниці, й печера, й геть усе, щоб стати розбійниками, трапилась така чортівня і все зіпсувала!

Том ураз добачив слухну нагоду.

– А знаєш, Геку, те, що я багатий, не завадить мені стати розбійником.

– Та невже? Слухай, Томе, ти це насправді чи як?

– Так само насправді, як те, що отут сиджу. А от тебе, Геку, ми до ватаги взяти не зможемо, якщо ти не матимеш пристойного вигляду.

Гекова радість миттю згасла.

– Як же це, Томе? Ти ж завжди був мені товаришем. А тепер не хочеш мене взяти, га, Томе? Чуєш, Томе, отак-таки й не візьмеш?

– Геку, та я б узяв тебе, залюбки взяв би, але що скажуть люди? «Пхе! – скажуть. – Ватага Тома Соєра! Та там же он які голодранці!» Це вони про тебе казатимуть, Геку. І це буде прикро чути й тобі, і мені.

Гек з хвилину мовчав, борючись у душі з самим собою. Нарешті озвався:

– Гаразд, вернуся до вдови, спробую пожити ще з місяць, побачу, як воно буде. Тільки візьми мене до ватаги, Томе.

– От і добре, Геку, згода! Ходімо, хлопче, я попрошу вдову, щоб вона тебе не так брала в шори.

– Ой, справді, Томе? Попросиш? Оце буде чудово! А коли ти збереш ватагу й підеш у розбійники?

– Та скоро вже. Може, й сьогодні ввечері скличемо хлопців і влаштуємо посвячення.

– А що воно таке?

– Це коли складають присягу стояти один за одного й не виказувати таємниць ватаги, хоч би тебе різали на шматки, а як на когось із ватаги нападуть, убивати й самого напасника, і всю його родину.

– Ну й веселеньке діло, скажу тобі, Томе. Таки веселеньке.

– Атож, ще й яке. І складають цю присягу рівно опівночі в найстрашнішому, найбезлюднішому місці, яке тільки можна знайти. Найкраще – в будинку з привидами, але ж їх усі порозвалювали.

– Ну, хоч опівночі, і то добре, Томе.

– Та звісно. До того ж присягаються над труною і підписуються кров'ю.

– Оце таки справжнє діло! Та воно ж у мільйон разів краще, ніж бути піратом! Гаразд, Томе, хай я хоч сконаю, а однак житиму у вдови, і якщо з мене вийде справжній знаменитий розбійник і всі про мене заговорять, то, може, й вона запишається, що витягла мене в люди.

Заключне слово

Так закінчується наша правдива історія. А що це життєпис хлопчика, то слід скінчити його саме тут, бо, якби продовжити далі, він став би життєписом дорослого чоловіка.

Більшість персонажів цієї книжки живуть і сьогодні, вони заможні й щасливі люди. Може, колись згодом ми надумаємо повернутися до історії наших юних героїв і подивитись, які з них вийшли чоловіки та жінки; а тому навряд чи доцільно торкатись цієї пори їхнього життя тепер.

*Переклад з англійської Володимира Митрофанова
Ілюстрації Нормана Роквелла та Rook76/Shutterstock.com*

За своєю формою (жанром) «Пригоди Тома Соєра» – **повість**, тобто твір, у якому йдеться про історію одного людського життя чи його значну частину, що обов'язково перетинається з долями інших людей (персонажів). Розповідь у повісті ведеться від імені автора (оповідача) чи одного з героїв. «Пригоди Тома Соєра» розповідають про історію одного дитинства, приблизно про рік життя Тома.

Сам автор писав: «Я розповів у “Томі Соєрі” про власні витівки...». А його доньки були впевнені: все, що робив Том Соєр, відбувалося з їхнім батьком насправді. Такі літературні твори, що створені на основі особистого досвіду письменника, називаються **автобіографічними**. Згодом Марк Твен написав книги, які були продовженням «Пригод Тома Соєра». Це «Пригоди Гекльберрі Фінна» і «Том Соєр – нишпорка».

В основу цього твору лягли спогади письменника про його дитинство. Якось малим Семюель Клеменс, як і його Том Соєр, заблукав разом з однокласницею в печері, що знаходилася поруч із містечком Ганнібал. Серед його найкращих друзів був син місцевого злидаря Том Блєнкеншип. Саме з нього списаний Гек Фінн.

У постаті тітки Поллі легко вгадується мати Марка Твена, а молодший брат Генрі якось помітив, що комірець сорочки Сема підшитий не тією ниткою... Старший брат своєрідно помстився молодшому, зобразивши останнього не надто привабливим Сідом.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чому Том порушив клятву і вирішив свідчити на суді на захист Мафа Поттера? Як цей вчинок характеризує хлопчика?
2. Проаналізуйте поведінку мешканців містечка, коли хтось із дітей потрапляв у біду. Що ви можете сказати про них? Чи хотіли б ви жити поміж таких людей?
3. Пригадайте, у які моменти різко змінюється ставлення жителів містечка до Тома чи Гека. Чому так відбувається? Чи змінюються при цьому самі хлопці?
4. Оформте сторінку Тома Соєра в соціальній мережі. Про що б ви написали в розділі «Захоплення», які б світлина розмістили? Хто був би серед друзів Тома Соєра?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

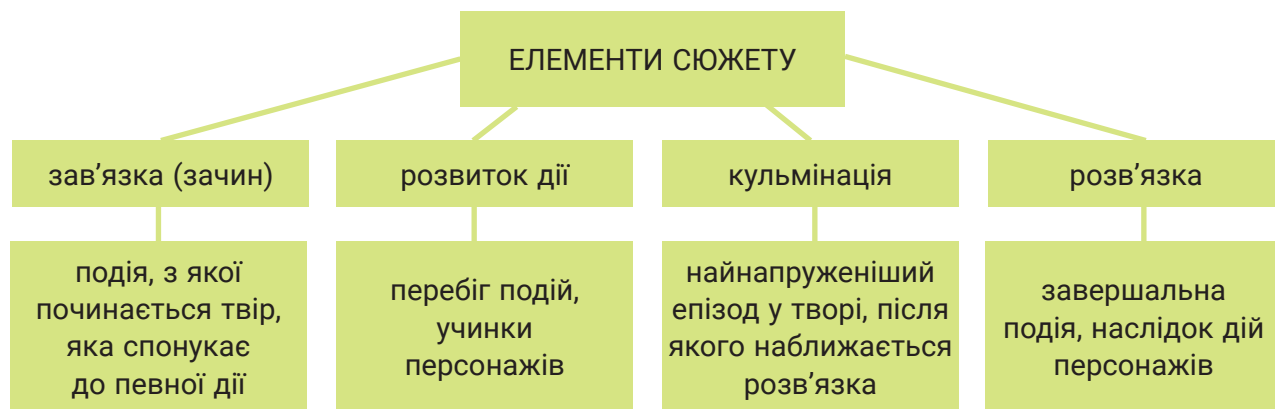
1. Заповніть таблицю «Автобіографічні мотиви в повісті «Пригоди Тома Соєра»».

Конкретні особи чи факти з життя письменника	Їхнє відтворення в повісті
Мати Семюеля Клеменса	Тітка Поллі
...	...

2. Разом із друзями підготуйте інсценізацію уривка, який сподобався найбільше. Поясніть свій вибір.

Надзвичайно важливу роль у художньому тексті відіграє **сюжет** – якась окрема подія або низка пов'язаних між собою подій, через які розкриваються і зміст твору, і характери персонажів. Сюжет будується за певними правилами і складається із **зав'язки**, **кульмінації** та **розв'язки**. Усі інші епізоди у творі є **розвитком дії**, які спочатку ведуть до кульмінації, а потім – до розв'язки.

3. Скориставшись схемою, доповніть у зошиті таблицю елементів сюжету повісті «Пригоди Тома Соєра».

Зав'язка	Розвиток дії	Кульмінація	Розв'язка
		Блукання Тома і Бекі в печері, де Том зустрічає індіанця Джо	Знайдений скарб і смерть індіанця Джо

Туве Янсон. «Комета прилітає»

Туве Янсон

Ту́ве Я́нсон (1914–2001) народилася в місті Гельсінкі (Фінляндія) в родині художників. Батько був знаним скульптором, чиї монументи й зараз прикрашають фінські міста. Мама – талановитим дизайнером-графіком. У надзвичайно гостинному домі Янсонів було затишно і водночас весело. Особливо гамірно ставало, коли приїздила тітонька – дуже енергійна особа, що любила життя і вміла йому радіти. А ще вона весь час ліпила якихось чудернацьких створінь. Можливо, саме з легкої руки своєї тітоньки Туве й придумала згодом маленьких білих істот, схожих на бегемотиків з довгими хвостами...

Дитинство в дівчинки було чудовим. Родина по пів року жила в будиночку рибалки на острові у Фінській затоці Балтійського моря. Туве любила гуляти в лісі. Їй здавалося, що навкруги ховається незвичайний чудовий світ маленьких казкових істот. Письменниця згодом зізналася, що, якби не ці щасливі дитячі роки, проведені біля моря, вона ніколи б не почала писати. А ще вона дуже любила сперечатися і змагатися зі своїм братом Ларсом. Одного разу, аби покепкувати з брата, передражняючи його, вона намалювала маленьку білу істоту з довгим хвостиком і гострими вушками. Художниця спочатку назвала це кумедне створіннячко Снорком. Спершу він був худим і з довгим вузьким носом. Ця фігурка

Мумі-троль думав про те, як страшенно любить увесь світ з лісами й морями, вітрами й дощами, сонячним сяєвом, травами й мохами, а ще про те, що жити без цього неможливо...

Туве Янсон. «Комета прилітає»

Ілюстрація Т. Янсон до казки «Аліса в Країні Див»

■ Пригадайте, який саме епізод твору Керролла проілюстровано.

стала для художниці своєрідним підписом. Ні Туве, ні Ларс тоді навіть не здогадувалися, що віднині життя родини Янсонів буде нерозривно пов'язане з цими чудернацькими істотами.

Творчі здібності Туве виявилися в малярстві. Вона вивчала образотворче мистецтво і брала участь у художніх виставках, ілюструвала художні твори, зокрема казку Льюїса Керролла про пригоди Аліси. Саме Туве показала фінським читачам, які на вигляд маленькі гобіти, оскільки першою ілюструвала книгу «Гобіт, або Туди й назад» Дж. Р. Р. Толкіна.

Усе своє життя Туве Янсон підкреслювала, що вона насамперед – художниця, а літературна діяльність – лише гра, намагання хоч на хвилику потрапити до казки. Проте саме як авторка чудових книжок Туве Янсон здобула любов і прихильність величезної читацької аудиторії.

Ілюструючи чужі книги, художниця мріяла розказати власну казкову історію. І не просто розповісти, а й намалювати своїх фантастичних персонажів. І вона написала та проілюструвала свою казку. Її героями стали маленькі симпатичні білі «бегемотики» з довгими хвостами, яких художниця назвала Мумі-тролями. Минуло кілька років, перш ніж знайшлося видавництво, яке ризикнуло надрукувати книжку нікому не відомої письменниці. Так світ побачила історія про те, як після великої повені в чудовій Долині з'явилася родина Мумі-троблів. Кумедні персонажі настільки полюбилися письменниці, що без них вона вже не уявляла свого життя. Наступні дві історії – «Комета прилітає» та «Капелюх чарівника» – принесли Туве Янсон світову славу. Книги про Мумі-троблів перекладалися різними мовами світу.

Всесвітній успіх «Капелюха чарівника» привернув до Янсон увагу агентства «Associated Press», звідки вона отримала листа зі словами: «Чудові істоти, створені вами, могли б стати героями коміксу, який ми бажали б друкувати». Туве запропонували контракт на сім років. Вона з радістю погодилася – договір на публікацію коміксу гарантував їй стабільний прибуток. Спочатку Янсон особисто малювала кожну смугу коміксу, але незабаром цю роботу вона передала братові Ларсу, який невпинно вигадував і малював мумі-комікси протягом 20 років, перетворивши їх на дуже прибутковий бізнес.

Уже в 1960-ті роки величезні доходи зробили Янсон однією з найбагатших жінок Фінляндії. Однак до самої смерті вона продовжувала вести дуже скромний спосіб життя: користувалася громадським транспортом, сама ходила робити покупки в магазин і особисто відповідала на більшу частину листів від своїх читачів.

Про Мумі-троблів Туве Янсон написала серію повістей: «Мумі-троблі і велика повінь», «Комета прилітає», «Капелюх чарівника», «Мемуари Тата Мумі-троля», «Небезпечне літо», «Зима-чарівниця», «Невидиме дитятко», «Тато і море» та ін.

До своєї неймовірної популярності Туве Янсон ставилася дуже складно. З одного боку, їй не дуже подобалося, що милі створіння, яких вона вигадала, можна було побачити на майках, сумках, кепках, плакатах, значках. А з іншого – це принесло їй неабиякі статки, які, наприклад, дали змогу купити острів у Фінській затоці, де вона ховалася від надокучливих репортерів і шанувальників.

З часом популярність Мумі-тролів зростала. Сувеніри-персонажі казок Янсон стали своєрідною візитівкою Фінляндії. Вісімдесятиріччя письменниці країна відзначала як національне свято – з урочистою ходою та грандіозним феєрверком. А згодом Президент Фінляндії скаже, що творчість Туве Янсон – найбільший внесок Фінляндії до скарбниці світової культури.

Мумі-тролі – казкові істоти, що переселилися в Долину Мумі-тролів, де живуть за законами дружби, любові й шанобливого ставлення. Колись Мумі-тролі жили за грубками в будинках людей, як домовики. Але парове опалення зруйнувало грубки й печі. Тому Мумі-тролі почали шукати собі нової домівки. У Долині Мумі-тролів мешкало багато казкових персонажів, не схожих між собою. Крім самих Мумі-тролів, це хропусі, які відрізняються від Мумі-тролів тим, що змінюють за настроєм свій колір, а також мумрики, гемулі та багато інших. Кожна з цих істот вирізняється не лише зовнішнім виглядом, а й особливостями характеру. Гемулі, скажімо, крім свого захоплення, нічим більше не цікавляться. Усі ці милі створіння надзвичайно схожі на людей. Вони дружать, сваряться, люблять каву, чепуряться, шукають друзів і бояться жахливих катастроф, як, наприклад, падіння страшної комети. Пейзажі у творі реалістичні, в них немає нічого казкового, як і в побуті мешканців Мумі-долу.

Повісті про Мумі-тролів – це переважно розповіді про неймовірні пригоди дивовижних персонажів. Усі ці казкові герої народжені фантазією письменниці, кожен із них має свій індивідуальний характер. Чмих весь час скиглить і водночас мріє про якісь коштовності, Гемуль зосереджений на колекціонуванні марок, Ондатр нічого гарного від світу не чекає, а Хропсі дуже важливо, як вона виглядає, а Нюхмумрик понад усе цінує свободу...

- Читаючи повість «Комета прилітає», складіть перелік персонажів і доберіть цитати, які їх найповніше характеризують.
- Намалюйте схему подорожі Мумі-троля і Чмиха до Обсерваторії та назад.

КОМЕТА ПРИЛІТАЄ (Скорочено)

Того ж ранку, коли Тато Мумі-троля завершив спорудження містка через річку, крихітне звірятко Чмих знайшло незнану стежину. Вона в'юнко вповзала з долини до лісу, до його найтемнішої гущавини. «Долина, в якій вони мешкали, була дуже гарною. Її населяли щасливі маленькі істоти та великі зелені дерева. Левадами протікала річка, робила закрут навколо блакитного будиночка Мумі-тролів і бігла собі далі, в інші долини, де також мешкали маленькі істоти, дивуючись, звідкіля це вона береться». Чмих вирішив розповісти про небезпечну стежку Мумі-тролю. І вони вирушили стежиною у путь, заходячи все далі і далі у хащі. Та раптом стежка зникла. Мумі-троль вирішив, що щось не так, адже стежка не може просто собі увірватися. Аж раптом вітер приніс вологу і приємні пахощі. Мумі-троль зрадів, адже це було море, а він найбільше любив купатися. Мумі-троль, не вагаючись, пірнув у велику пронизану сонячними променями хвилю. Він вирішив стати шукачем перлів і ховати свої перлини, білі і дуже круглі камінці, у скрині, яку повинен був знайти Чмих. Чмиху стало нудно на березі, він не хотів бути маленьким і не мати товариша для ігор. Саме тоді він помітив кошеня, яке гуляло на самому вершечку скелі. Чмихові було дуже страшно, але він пішов за кошеням, ще ніколи він не почувався таким наляканим і хоробрим водночас. Саме тоді він побачив печеру. Чмих затамував подих. Таку печеру можна знайти лише раз у своєму житті або ніколи. Він покликав Мумі-троля, який продовжував полювати за перлами. Чмих розповів про печеру і сказав, що дозволить Мумі-тролю зберігати там перли, якщо він з ним поділиться. «Перли стали набагато білішими й справжнішими, як тільки опинилися в печері». Мумі-троль із Чмихом лежали горілиць на піску і дивилися на блакитне небесне віконце угорі. Час до часу вітер заносив крізь отвір досередини солоний бриз, а сонячна смуга на долівці ставала все ширшою.

Чмихові страшенно кортіло розповісти про кошеня. Але він вирішив не відкривати таємниці. Спершу треба його знайти і потоваришувати. Кошеня ходитиме за ним слід у слід. Одного чудового дня вони удвох з'являться на ґанку будиночка Мумі-тролів, і Мумі-троля просто заціпить. Пізнього пообіддя Мумі-троль і Чмих повернулися до блакитної хатинки у долині. Мумі-троль розповів мамі, що бачив море, пірнав і знайшов щось незвичайно гарне, яке починається літерою П, а закінчується літерою И... Але не може сказати, що це, бо то таємниця! Чмих повідомив, що теж знайшов щось таке, що починається літерою П, а завершується літерою А. Деся посередині ще є Ч та Р і дві літери Е. Почався дощ. «Чмих і Мумі-троль поснули на килимку посеред вітальні. Мама укрила їх ковдрою і, вмостившись біля вікна, дивилася на дощ. Сива злива принесла із собою ранні сутінки. Дощ тихо скрадався дахом, шарудів у листі дерев, шелестів лісом і крапотів ген далеко, у Чмиховій печері». Пізно вночі Тато Мумі-троля почув жалібний звук. Він відчинив двері на ґанок і визирнув надвір. На ґанку був безпритульний філософ Ондатр. Половина його будинку завалилася, коли Тато будував міст, решту змило дощем. Тато запросив Ондатра до будиночка. Через спричинений гармидер усі прокинулися. Тато і Мама дозволили Чмихові і Мумі-тролю зостатися, хоча надворі була пізня ніч. Ондатр зауважив, що дощ якийсь неприродний,

що кінець світу не надто його і турбує, але Всесвіт такий великий, а Земля така не-ймовірно крихітна і мізерна. Мама сполохалася і відправила всіх спати, адже не годиться посеред ночі розповідати страшні історії. Вітер та злива шаленіли до ранку.

Уранці довкілля було не впізнати. Усе навколо посіріло, наче життя висоталося з навколишнього світу. Ондатр порадив Мумі-тролю не зважати: неможливо змінити стан речей, тому на загибель Землі треба дивитися по-філософському. День тягнувся неймовірно довго. Мама вважала, що Чмих і Мумі-троль думають про загибель світу і не хочуть бавитися. Тоді тато вирішив відправити їх до Обсерваторії, будівлі, з якої можна спостерігати за зірками і яка розташована десь нижче за течією ріки. Мумі-тролю не хотілося вибиратися на прогулянку, коли ось-ось настане кінець світу. А Чмиху Всесвіт уважався чорним, мов ніч, і повним великих грізних зірок. Мама переконала Мумі-троля, що було б корисно знати, наскільки великі оті зірки і чи справді Всесвіт чорний. Він погодився вирушити у подорож, бо, можливо, Земля набагато більша, ніж гадають. Чмих теж вирішив піти, бо не такий уже він і маленький, але попросив щодня ставити на сходи мисочку з молоком.

У день Великої подорожі Мумі-тато порадив тримати пліт на середині ріки і шукати дивну будівлю з круглим дахом. Це і є Обсерваторія. Ондатр розповідав, що в ній мешкає до біди і трохи професорів, яких нічого, окрім зірок, не цікавить. Мама попросила повернутися до неділі, їх буде чекати пудинг. Ріка несла свої води у далечінь, сіра й мовчазна. У сутінках вони побачили п'ятдесят гатіфнатів, котрі мандрували на схід. Вони були дуже крихітні, білі і зовсім не мали облич, ніким не цікавляться, йдуть собі і йдуть, вимахуючи лапами та вдивляючись у небокрай. Мумі-тато вважав, що вони ніколи не дійдуть до мети, бо їх вабить лише дорога... Раптом Мумі-троль на березі помітив жовтий намет, усередині якого горіло світло.

Підійшовши ближче, вони почули, як у наметі хтось грає на губній гармонії. Мумі-троль поволі спрямував пліт до берега, той увіткнувся в пісок і спинився.

– Агов! – неголосно гукнув Мумі-троль.

Музика вмовкла. З намету вийшов мумрик у старому зеленому капелюсі і з люлькою в роті.

– Привіт! – привітався мумрик. – Кидайте шворку! Чи не знайдеться випадково на вашому судні трохи кави?

– Повна бляшанка! – зрадів Чмих. – І цукор теж. Мене звати Чмихом, я подолав щонайменше сто миль і майже всю дорогу сам стернував, удома в мене залишилася таємниця, що починається на літеру К, а завершується літерою Я! А це – Мумі-троль. Його тато збудував цілий будинок!

– Он як! – мумрик зацікавлено поглянув на гостей. – Я Нюхмумрик.

Нюхмумрик розпалив невелику ватру і поставив кавник.

– Ти тут мешкаєш зовсім сам? – запитав Мумі-троль.

– Я мешкаю то тут, то там... – відказав Нюхмумрик і приніс три горнятка. – Нині, скажімо, я тут, а завтра – деінде. Життя у наметі має свої переваги. А ви куди прямуєте?

– До Обсерваторії, – поважно повідомив Мумі-троль. – Треба подивитися на грізні зірки і з'ясувати, чи Всесвіт дійсно чорний.

– То далекий шлях, – мовив Нюхмумрик.

Вони надовго замовкли.

Коли кава зготувалася, Нюхмумрик розлив її по горнятках.

– Комети завжди дуже загадкові, – сказав він. – Прилітають і відлітають, коли їм забагнеться. Може, ніколи й не прилетять сюди.

– Що таке комета? – запитав Чмих, а в очах йому аж потемніло зі страху.

– Не знаєш? – здивувався Нюхмумрик. – Ви ж вибралися у подорож досліджувати грізні зірки! Комета – це самотня зірка з вогненним хвостом, яка стратила глузд і метається Всесвітом. Інші зірки обертаються навколо своїх орбіт, а комета може з'явитися будь-де. Навіть тут...

– І що тоді буде? – прошепотів Чмих.

– Нічого доброго. Земля розлетиться на друзки.

– Звідкіля ти це знаєш? – дивувався Мумі-троль.

Нюхмумрик знизав плечима.

Тепер у небезпеки з'явилося ім'я – Комета. Мумі-троль глянув на небо – сіре, спокійне і буденне. Але тепер він знав, що десь поза хмарами летить вогненна зоря з довгим палахкотливим хвостом, вона все ближче і ближче...

Нюхмумрик, переконавшись, що комета увечері не з'явиться, запропонував податися до Гранатового Урочища. Вони нахилилися і зазирали до тісної розколини, на дні якої в останніх відблисках дня мерехтіли міріади червоних камінців – безліч крихтих комет у чорному Всесвіті... Чмих поцікавився, чи належить все це Нюхмумрику.

Той безтурботно відповів: «Мені належить усе, що я бачу і що тішить моє око. Усенька Земля, якщо хочеш...» Чмих вирішив набрати собі ґранатів і почав спускатися в ущелину. Він збирав ґранати і заходив усе далі, де мерехтіли два великі червоні ґранати. Аж тут ґранати ворухнулися, за ними з'явилося лускате тіло. Чмих кинувся навтьоки і почав безтямно дертися вгору: на дні ущелини була велетенська ящірка. Чмих був у розпачі, адже йому не дісталось жодного ґраната. Нюхмумрик мовив: «Нелегко доводиться тому, хто прагне володіти речами, мати їх, носити за собою. Я лише милуюся ними, а коли подаюся в мандри, вони залишаються у моїй пам'яті. Замість тягати важкі тлумачи з маєтками, я насолоджуюся мандрівкою». Чмих заперечив, що дивитися на коштовності та відчувати їх на дотик і знати, що вони твої, — різні речі. З Нюхмумриком подорож стала веселішою. Він виводив на губній гармонії пісеньки, розповідав неймовірні історії і навчив рибалити вудкою. Раптом річка зазвучала по-іншому: вона шуміла і клекотала, довкіл вирували круговерті. Безпорадний пліт спочатку потрапив у водоспад, а потім його кинуло в бездонне провалля. Мандрівники зачепилися за щоглу, яка лягла упоперек між скелями. Чорна лискуча вода стрімко котилася повз них, жахно булькаючи і зникаючи в бездонному проваллі. Маленький Чмих розридався: «Мені вже досить і вас, і вашої подорожі, і ваших комет! Ризик — то ваша справа! Я хочу на суходіл!» Нюхмумрик урвав його голосіння, адже всі пригодницькі історії мають щасливий кінець.

Нюхмумрик витягнув свою губну гармонію і загравав. Пісня була про пригоди, розвагами в яких і не пахло, а у приспіві йшлося про неодмінний несподіваний порятунок. Потроху Чмих заспокоївся, повтирав свої вуса від сліз. Пісня тим часом злетіла вгору, до смужки неба у скелях, розбудила відлуння, ще одне і ще, аж врешті розбудила Гемуля, який, сидючи, куняв біля свого сачка для метеликів.

— Що це таке? — зачудувався Гемуль і роззирнувся навколо.

Глянув на небо, зазирнув у сачок, відкрив покритишку баночки з жуками і теж зазирнув досередини.

— Галас, — мовив він сам до себе. — Щось, без сумніву, спричиняє галас. (Музичного слуху він був цілком позбавлений.)

Зрештою Гемуль узяв своє збільшувальне скло і заходився шукати у траві. Він нишпорив, прислухався і принохувався, аж доки натрапив на глибоку тріщину у землі. Звідти долинав отой жахливий галас.

— Напевно, якісь дуже незвичайні комахи, — буркнув собі під ніс Гемуль. — Безсумнівно, рідкісні, а може, навіть ще не відомі науці!

Думка страшенно схвилювала Гемуля, він устроїв у щілину свого великого носа, щоб ліпше бачити.

— Дивіться! Гемуль! — вигукнув Мумі-троль.

— Врятуй нас! Врятуй нас! — ридав Чмих.

— Вони геть знетямлені, — пробурмотів Гемуль, запихаючи у щілину сачок. Сачок дуже обважнів, коли Гемуль витягав його. Він тягнув і підважував його, а витягнувши, захотів роздивитися свій улов.

– Дуже дивно, – мовив Гемуль, витрушуючи з сачка Мумі-троля, Нюхмумрика, Чмиха, намет і два наплічники.

– Страшенно дякуємо! – тішився Мумі-троль. – Ти врятував нас в останню хвилину!

– Я вас врятував? – здивувався Гемуль. – Не мав такого наміру! Мене цікавлять тільки рідкісні комахи, які зчинили там, унизу, галас. (Гемулі зазвичай тугодуми, однак дуже лагідні, якщо їх не сердити.)

– Це Самотні Гори? – запитав Чмих.

– Не знаю, – відповів Гемуль. – Але тут водиться багато цікавих нічних метеликів.

– Так, це Самотні Гори, – ствердив Нюхмумрик.

Навколо них здіймалися могутні гірські хребти, тоскно пустельні і сірі. Було дуже тихо й прохолодно.

– А де наша Обсерваторія? – не вгавав Чмих.

– Не маю жодного уявлення, – Гемуль починав сердитися. – А що вам відомо про нічних метеликів? Оце я хотів би знати.

– Нас цікавлять лише комети, – сказав Чмих.

– Вони рідкісні? – у голосі Гемуля почулося зацікавлення.

– Можна й так сказати, – потвердив Нюхмумрик. – З’являються приблизно раз на століття.

– Нечувано! – зрадив Гемуль. – Таку варто спіймати. Які ті комети на вигляд?

– Червоні, з довгими хвостами, – пояснив Мумі-троль. Гемуль дістав нотатник і записав ознаки комети.

– Ще одне запитання, мої вчені друзі, – чим харчується ця дивовижна комаха?

– Гемулями, – чмихнув Чмих.

Гемуль почервонів мов буряк.

– Наука – не жарти. Бувайте здорові! Дозвольте відкланятися!

Він зібрав усі свої баночки, підхопив сачок і подався геть, у Самотні Гори.

Нюхмумрик розповів про хропусів, які стрілися йому кілька тижнів тому. Хропусі різнобарвні, міняють колір від хвилювання. Хропусь дуже любить порядкувати і дискутувати, а це не раз досить обтяжливо. Менша сестричка слухається його в усьому, але має власну думку. Вона від голови до лап вкрита ніжним м'якеньким пухом і має пухнасту гривку, яку невпинно причісує. Сестричка вміє плести маленькі спальні матраци з трави і варити смачні юшки, супи, щоб не було розладу шлунку. А ще вона завітчує себе за вухом, а на лівій ніжці носить золотий браслет. Тієї ночі Мумі-тролю наснилася маленька Хропся, якій він подарував троянду, щоб вона почепила її

собі за вушко. Стежка ставала все стрімкішою, мандрівники дряпалися все вище. Над ними здіймалися давні гігантські гори, а навколо було пустельно й жахливо самотньо. Надвечір вони видряпалися так високо, що досягли хмар. Чмих скаржився, що подорож йому вже набридла. Раптом на самому краю провалля вони помітили маленький золотий браслет. Подорожуючи горами, друзі обв'язалися мотузками.

Мумі-троль попросив Нюхмумрика та Чмиха натягти мотузку, щоб він міг нахилитися над прірвою і дістати прикрасу. Всі похнюпилися, бо страшилися, що з Хропсею сталося нещастя, адже її завжди вабило збирати квіти у найнебезпечніших місцях. Небо втратило блакитний колір, натомість забарвилось неприродним багрянцем. Усі троє чудово знали, що то був не захід сонця, а комета, яка своїм червоним світлом осяяла вечірній небокрай. Вона прямувала до Землі, до всіх живих істот, котрі її наслідляли.

На найвищій вершині шпичастого гірського кряжу притулилася Обсерваторія, де професори вели незчисленні дивовижні спостереження, жили відлюдькувато наодинці з зірками та не до міри палили цигарки. Вежа Обсерваторії мала округлий прозорий дах, прикрашений скляною кулею, забарвленою всіма кольорами веселки, яка поволі, але невпинно оберталася навколо себе.

Мумі-троль крокував попереду всіх. Він відчинив вхідні двері й поштиво завмер на порозі. Вежа – велика зала – була обладнана найпотужнішим у світі телескопом, який день і ніч, спроквола обертаючись навсіді, спостерігав за зоряним небосхилом, чи не чигає десь у Всесвіті небезпека, і при цьому по-котячому муркотів.

Юрми маленьких професорів метушилися навкруги, шастали вгору і вниз блискучими латунними сходами, щось регулювали, щось відкручували, щось вимірювали, час від часу записуючи покази до нотатників. Вони страшенно поспішали і всі як один палили цигарки.

– Доброго вечора, – привітався Мумі-троль.

Однак ніхто не звернув на нього уваги. Тоді він шанобливо підступив до найближчого до себе професора і посмикав його за полу піджака.

– Ти знову плутаєшся під ногами! – розсердився професор.

– Вибачте, але я у вас ще ніколи не бував, – знітився Мумі-троль.

– То був хтось інший, дуже на тебе схожий, – буркнув професор. – Ані хвилини спокою останнім часом.

Ми не маємо часу для всіх, хто вештається

тут знічев'я і наївно розпитує про якісь безглузді речі. Якись там браслети на лапки... Оця комета – найцікавіша з'ява в моєму житті... А ти чого хочеш?

– Нічого надзвичайного, – промимрив Мумі-троль. – Хотів би тільки довідатися, чи була вона пухнастою... я маю на увазі, та особа, котра приходила раніше... Може, мала квітку за вушком?

Професор здійняв руки до неба і зітхнув.

– Пушок та квіти мене не цікавлять, – сказав він. – А ще менше – браслети на лапках. Невже дійсно гадаєш, що може мати значення загублений якимось дівчиськом браслет, коли очікуєш появи комети?

– Цілком можливо, – серйозно відповів Мумі-троль. – Дуже вам дякую!

– Не варто дякувати! – буркнув професор і почовгав до свого телескопа.

– То що він сказав? – зашепотів Чмих. – Прилетить комета?

– Коли вона вріжеться в Землю? – допитувався і собі Нюхмумрик.

– Я забув про це запитати! – зізнався Мумі-троль. – Зате довідався, що Хропся була тут. Вона не зірвалась у прірву!

– Але ж ти й дурний! – не стримався Чмих. – Тепер я піду й про все випитаю. А ви вчіться, як треба залагоджувати справи!

І крихітне звірятко Чмих подріботіло до іншого професора.

– До мене доходило безліч чуток про ваші знамениті дослідження комет!

– Справді? – втішився професор. – Ця комета надзвичайно гарна. Я маю намір назвати її своїм іменем. Ходімо, сам побачиш!

Чмих рушив услід за професором, дряпаючись незчисленними сходами. Він був першим у світі крихітним звірятком, якому дозволено було подивитися в окуляр найбільшого на Землі телескопа.

– Бачиш, яка красуня? – захоплювався професор.

– Всесвіт чорний. Таки чорний... – прошепотів Чмих. Він так налякався, що хутро у нього на потилиці стало дибки.

У бездонній чорноті неба блимали, немов живі, величезні зорі. Такі завбільшки, як розповідав Ондатр. Ген далеко серед них щось сяяло, схоже на недобре червоне око.

– Комета! – скрикнув Чмих. – Оце червоне око і є кометою. Вона летить сюди!

– Звісно, летить сюди! – потвердив професор. – От що цікаво! З кожним днем її видно все ліпше. Комета стає чимраз більшою, червонішою та прекраснішою!

– Та вона ж не рухається! – недовіриливо мовив Чмих. – І хвоста не видно!

– Хвіст тягнеться позаду, – пояснив професор. – Комета простує нам назустріч, тому здається, ніби вона непорушна. Гарна, правда ж?

– Та-а... – завагався Чмих. – Червоний колір, звісно, приємний... А коли вона долетить до Землі? – Чмих, заанімілий від страху, вдивлявся у маленьку червону цятку через окуляр телескопа.

– За моїми підрахунками, комета досягне нашої планети увечері сьомого серпня о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше, – охоче розповідав професор.

– І що тоді трапиться? – пополютнів Чмих.

– Що трапиться? – професор аж розгубився. – Про це я ще не встиг подумати... Але неодмінно дуже скрупульозно запишу увесь перебіг події.

Чмих рушив униз сходами, коліна йому підгиналися.

Повернувшись до гурту, Чмих, здавалося, наче на голову підріс.

– Він чорний, – повідомив малий. – Чорний-чоренний.

– Хто? – не зрозумів Мумі-троль.

– Всесвіт, ясна річ. А комета червона, з хвостом позаду. За нашими з професором підрахунками, вона ДОСЯГНЕ Землі сьомого серпня, увечері, о 20:42. Можливо, на чотири секунди раніше...

– Негайно додому! – вирішив Мумі-троль. – Як тільки доберемося додому, Мама з Татом усе владнають. Інша справа – панночка Хропся! Вона ж не знає, що я знайшов її браслет!

Він розтанув у сутінках, тягнучи за собою на страховій мотузці друзів.

Четвертого червня небо було безхмарним, однак сонце заслонила дивна тінь. Друзі не спинялися всю ніч. Чмих почав вередувати. Щоб його розвеселити, Нюхмумрик розгойдав каменюку і зрушив її з місця. Вона витанцьовувала поміж скелями, гуркочучи, немов громовиця, услід летіла курява з дрібних камінців та уламків скель, а в горах ще довго гуляла глуха луна. Мумі-тролю теж захотілося викликати лавину, і він кинувся до брили, яка балансувала над прірвою. Якби не рятівна мотузка, брила б потягнула Мумі-троля на край провалля. Коли Нюхмумрик і Чмих витягли Мумі-троля, він зауважив, що вони впорили дурницю. Біля підніжжя гори друзі зустріли Гемуля, який уночі постраждав від лавини. Він розгнівався, коли дізнався, хто спричинив лавину. Гемуля не цікавила комета, але він переймався, що його прохолодний потічок поволі пересихає. Тож він перейшов на протилежний берег струмка і рушив далі. Друзі ніяк не могли визначитися, куди їм іти, адже стрілка компаса крутилася мов навіжена. І вони вирішили довіритися інтуїції. За деякий час вони підійшли до озера і помітили, що воно перетворилося на мілку смердючу калюжу.

Хтось у лісі кликав на допомогу, та так голосно і розпачливо, аж в усіх трьох хутро стало дибки. Мумі-троль кинувся на голос, немов ядро, випущене з праці.

– Почекай! – горлав Чмих. – Я не встигаю! Ой! Ай!

Рятувальна мотузка уп'ялася йому в живіт, він заповоров у землю носом, то так його й волочили за собою. Мумі-троль та Нюхмумрик спинилися щойно тоді, як налетіли на дерево, мотузка між ними спинила їхній біг, і вони попадали.

– Зніміть з мене цю бісову мотузку! – сердито закричав Мумі-троль.

– Ти лаєшся! – отетерів Чмих.

– То й що! – не вгавав Мумі-троль. – То Хропся кликала на допомогу! Я певен, що то вона!

– Заспокойтеся обидва, – втрутився у сварку Нюхмумрик, дістав ножа й розрізав мотузку.

Мумі-троль одразу зірвався з місця і щодуху, наскільки йому дозволяли коротенькі лапки, побіг на порятунок.

Неподалік він надивав посинілого від жаху Хропсу, який несамовито волав:

– Отой страшнючий чортополох поїдає мою сестричку!

І справді – отруйний кущ небезпечної родини *Angostura* ухопив Хропсю своїми живими гілками за хвостика і поволі підтягував до себе, а вона – що зовсім не дивно – стала від жаху бузкового кольору і лементувала так, як ніхто й ніколи з родини хропусів ще не лементував.

– Я біжу! Я вже тут! – квапився Мумі-троль.

– Візьми оце про всяк випадок із собою, – Нюхмумрик простягнув Мумі-тролеві розкладного ножа (отого, який мав викрутку та коркотяг). – І спробуй розлютити Ангостуру. Рослини цього виду легко піддаються на образи.

– Нікчемний плазун! Драпачка! – вигукував Мумі-троль, але кущ залишався незворушним.

– Унітазна щітка! – не відступав Мумі-троль. – Стара чума щурячого хвоста! Післяобідній сон закатуєленої свині!

Враз Ангостура глипнула на Мумі-троля усіма своїми зеленими очиськами і відпустила Хропсю. Одна з її довгих гілок витягнулася гадюкою і схопила Мумі-троля за носа.

– Не дай їй взяти над тобою гору! – застеріг Нюхмумрик.

– Вошиве лайно! – заревів Мумі-троль і – чах-чах – відтяв кущеві руку-гілляку.

Глядачі привітали його перемогу гучним «Ура!». Хвіст у Мумі-троля дрібно тремтів від злості, він стрибав то туди, то сюди, час від часу робив випадки у бік Ангостури або викрикував нові образливі обзиванки.

– Ти диви! – чудувався Чмих. – Який невичерпний у нього запас лайливих слів!

Поєдинок розгорівся не на жарт. Ангостура тряслася від роздратування, а Мумі-троль пашів від гніву та напруги. Із клубка зчеплених супротивників виднілися тільки руки-гілляки, хвости та лапи.

Хропся ухопила велику каменюку і пожбурила нею в отруйницю. Була вона не надто меткою, тож камінь влучив Мумі-тролеві в живіт.

– О, який жах! – зойкнула Хропся. – Я вбила його!

– Типове дівчисько! – пирхнув Чмих.

Однак Мумі-троль навіть не думав умирати і гідно продовжував свій тріумфальний двобій, доки від отруйного куща позалишалися самі обрубані цурпалки (дрібні гіллячки він не чіпав).

– Ось так! – сказав він, складаючи ножа.

– О, який ти хоробрий, – благоговійно прошепотіла Хропся.

– Пусте, мені такими справами доводиться займатися ледь не щодня, – недбало буркнув Мумі-троль.

– Дивина, я, принаймні, ще ніколи не бачив, щоб... – ляпнув Чмих і зненацька скрикнув, бо дістав копняка від Нюхмумрика.

– Що це було?! – здригнулася від ляку Хропся, яка ще ніяк не могла прийти до тями.

– Не бійся! – заспокоїв її Мумі-троль. – Я поруч і зумію тебе захистити. Прийми від мене маленький подарунок! – з цими словами герой простягнув дамі золотий браслет.

– О! – тільки й зуміла промовити Хропся й густо пожовтіла від утіхи. – А я його стільки шукала... Як мило...

Панночка одразу ж почепила прикрасу на ніжку і, вертячись на всі боки, милувалася нею.

– Вона проплакала за цією цяцькою кілька днів, – сказав Хропусь. – Щоразу, як я намагався заговорити про комету, вона зводила розмову до жалю за браслетом. А вас цікавить комета?

– Ще й як! – підтвердив Нюхмумрик.

Хропусь запропонував улаштувати нараду й оголосив себе головою та секретарем зборів. Мумі-троль запропонував хропусям разом іти до Долини Мумі-тролів, Чмих згадав про свою печеру. Хропся зауважила, що вони можуть знайти у печері прихисток, а Мумі-троль зрадів, адже зрозумів, що вони справді можуть в печері врятуватися. Друзі не змогли знайти ніде води. Нюхмумрик припустив, що це через комету. Коли Хропся побачила на небі комету, вона позеленіла і попросила Мумі-троля, який повернувся з лісу з букетом бузкових квітів, заслонити комету, яка гаряче світилася в небі, віщуючи біду.

Увесь наступний день друзі йшли лісом, простуючи в Долину Мумі-тролів. Нюхмумрик грав їм на губній гармонії, щоб мандрувалося веселіше.

Десь близько п'ятої години по обіді вони вийшли на стежку, де стояв великий вказівник: «Сьогодні увечері танці! Сюди! Працює крамниця!»

– О! Хочу потанцювати! – заплескала лапками Хропся.

– Які можуть бути танці, коли Земля ось-ось загине! – запротестував Хропусь.

– Але якщо не зараз, то коли? – не поступалася Хропся. – Будь ласка! До кінця світу в нас ще два дні!

Хропусь лише зітхнув. Отож друзі звернули на стежку і попростували за вказівником. Стежка весело в'юнилася лісом, петлювала і закручувалася на всі боки, інколи знічев'я зав'язуючись вузликом. Від такої стежки не втомлюєшся; вона навіть, здається, скоріше приводить до мети, аніж пряма й нудна дорога.

– У мене відчуття, ніби Долина Мумі-тролів ось-ось вигулькне з-за наступного закруту, – мовив Мумі-троль.

– Розкажи мені про Долину, – попросила Хропся.

– У нашій Долині завжди відчуваєшся у безпеці, – почав розповідь Мумі-троль. – З веселим настроєм встаєш уранці і вкладаєшся до сну ввечері. Там росте розлоге дерево, на якому я побудую курінь, а ще є потаємне місце – обов'язково тобі покажу. Мама обклеїла всі грядки черепашками, а наш ґанок увесь день купається в сонячному промінні. Там так смачно пахне. Ми маємо власний місток через річку, який побудував Тато і по якому можна котити тачку. А ще я зробив відкриття – знайшов море, тож і шматочок моря також належить нам...

– А раніше ти одно торочив, які гарні краї, де ніколи не бував, – ущипнув Чмих.

– Та то давно було... – відмахнувся Мумі-троль.

За наступним вигином стежки вони опинилися перед крамничкою, дуже гарною хатинкою. Навколо рівними рядочками буяло розмаїття квітів, на стовпі лежала срібна куля, у якій віддзеркалювався ліс і біла хатка з дахом, викладеним дерном. Оголошення біля дверей сповіщало, що тут можна купити порошок до прання, лакрицю та чудову Сонячну Оливу.

Мумі-троль піднявся вгору сходами, а коли відчинив двері, всередині хатинки тельнякнув дзвоник. Усі увійшли до крамнички, тільки Хропся затрималася надворі, милуючись своїм відображенням у срібній кулі. У крамниці за лядою сиділа бабуня з маленькими і круглими, як у мишки, очицями та сивим волоссям.

Мумі-троль попросив у бабусі діадему, щоб подарувати Хропсі. Але у крамниці не було жодної діадери. Коли до крамнички зайшла Хропся і сказала, що їй сподобалося дзеркало у саду, бабуня похапцем тицьнула Мумі-тролеві у лапку маленьке кругле люстерко у срібній рамочці, на зворотному боці оздоблене трояндою з червоних рубінів. Хропся запитала, чи немає у бабусі медалей, гарно оздоблених зірок, які поважні панове охоче носять на шиї. Бабуня витягла з коробки з різдвяними

прикрасами велику розкішну зірку і віддала Хропсі. Хропся вручила цю зірку Мумі-тролю за те, що він урятував її від чортополоха, і пошкодувала, що він не може побачити, як зірка йому личить. І тоді Мумі-троль простягнув їй люстерко, яке ховав за спиною. Танцювальний майданчик був на лісовій галявині. Друзі весело провели там час. Та ранком п'ятого серпня не заспівали пташки: над лісом висіла комета завбільшки з колесо до воза, оторочена вогненними язиками. Ураз ліс закінчився, і перед ними замість моря пролягла безмежна пустеля з подовгастими піщаними дюнами. Вербечкою на схід сунули гатіфнати, вони незмигно вдивлялися в горизонт і неспокійно вимахували лапками. Хропусь запропонував рушити за гатіфнатами, адже у них інстинкт і вони знають, куди йти. Мумі-троль заперечив, бо Мама з Татом мешкають на заході. І він рушив прямісінько у бік Долини Мумі-тролів. Нюхмумрик затужив: «Усе пропало! Не буде більше ні розваг під вітрилами, ні купання, ні улову великих щук! І місяць ніколи більше не милуватиметься своїм віддзеркаленням у тихій воді!» Мумі-троль спробував його розрадити: «Усе повернеться на свої місця, як тільки комета полетить собі геть. Повір мені!» Але Нюхмумрик не вірив. Він запропонував передибати провалля на ходулях і виграти час. Друзі, хто з чого, зробили ходулі і рушили дном моря.

Комета з дна провалля видавалася набагато більшою й немов тріпотіла та мерехтіла у водяних випарах мертвого моря. Схожі на довгоногих комах, друзі все глибше й глибше спускалися в надра морського дна. Де-не-де здіймалися велетенські скелі піщаника, – їхні вершини були колись острівцями, до яких приставали прогулянкові кораблики, а навколо у воді плюскотіла дрібна звірина.

– Тепер ніколи не наважуся плавати на глибині, – зізнався Нюхмумрик. – Як уявлю собі, що таїться у безодні піді мною...

Він зазирнув у розколину, де ще не висохла вода і вирувало якесь загадкове життя.

– Але тут гарно. Моторошно й гарно... – додав Нюхмумрик. – Подумай-те лишень, тут не ступала іще нога жодної живої істоти!

Скелі ставали вищими й недосяжнішими, а розпадини – глибшими. Ходулі раз у раз застрягали у тріщинах, просуватися вперед стало важче. Час від часу хтось перечіпався й поров носом. Друзі перестали розмовляти, мовчки брели, брели, брели... Раптом перед ними вигулькнув затонулий корабель. Бідолаха мав страшенно нещасний вигляд. Щогла зламалася, пробиті боки заросли мушлями та водоростями, такелаж забрала із собою морська течія, але жіноча фігура на носі збереглася й сумною усмішкою дивилася кудись повз них.

– Гадаєш, їм пощастило врятуватися? – прошепотів Чмих.

– Звичайно! – навіть не допускав сумнівів Мумі-троль. – Вони ж мали рятувальні шлюпки. Ходімо! Надто сумна картина...

– Зачекайте! – попросив Чмих, зістрибуючи з ходуль. – Там щось блищить! Певно, золото! – Він заповз під корабельні уламки і почав відкопува-

ти блискучу річ з купи водоростей. – Кинджал! Золотий, з коштовним камінням на держалні!

Хропся нахилилася, щоб роздивитися ближче, й похитнулася. Вона нахилилася вперед, потім відсахнулася назад, пронизливо закричала і полетіла широкою дугою в чорне нутро корабельного руйновища. Мумі-троль кинувся на порятунок. Він видряпався вгору заіржавілим якірним ланцюгом, ковзаючи на слизьких рештках водоростей, вибрався на палубу й зазирнув у темряву трюму.

– Де ти?

– Тут! – тоненько заскімлила Хропся.

– Поранилася?

– Ні, але мені страшно.

Мумі-троль зістрибнув у трюм. Вода сягала йому до пояса, тхнуло пліснявою.

– Це Чмих в усьому винен зі своєю вічною жадобою коштовностей!

– Але я його не винувачу, – заперечила Хропся. – Мені також дуже подобаються коштовності: і золото, і перли, й діаманти! Хтозна, може, й на цьому кораблі вони є... Може...

– Надто темно! – урвав її Мумі-троль. – До того ж тут на кожному кроці чигає небезпека.

– Твоя правда, – слухняно погодилася Хропся. – Витягни мене нагору, будь ласка.

Мумі-троль підсадив її до краю отвору.

– Що там у вас? – гукнув Нюхмумрик.

– Я знову врятована! – радісно відповіла Хропся, досягаючи люстерко, аби пересвідчитися, чи воно не розбилося. На щастя, люстерко уціліло, жоден рубін не відколовся. У дзеркалі Хропся бачила свою намоклу гривку, чорний отвір на палубі, вушка Мумі-троля, які стирчали з того отвору, а поза його спиною, глибоко у темряві, – ЩОСЬ, щось ворухке! І те щось усе ближче підкрадалося до Мумі-троля...

– Обережно! – скрикнула вона. – За тобою хтось крадеться!

Мумі-троль озирнувся...

... і побачив восьминого! Найгрізніше страховисько морів, велетенський спрут поволі підповзав до нього з темряви.

Мумі-троль спробував видряпатися з пастки, але деревина була надто слизькою, він щоразу зісковзував і зрештою булькнув у воду. Хропся лементувала на повні груди, не випускаючи, однак, з лапок люстерка.

Спрут неблаганно наближався.

Раптом він завмер і заблимав очима. Дзеркальце упіймало своєю поверхнею палахкотливе сяйво комети і засліпило чудовисько. Восьминіг налякався, бо все своє життя прожив у пільмі, у глибинних нетрях моря. А тепер темрява зникла. Море зникло. Та – що найжахливіше – очі осліпли від нестерпного червоного світла. Восьминіг застогнав і,

зіщулившись у найдальшому кутку трюму, затулив усіма вісьмома щупальцями голову.

– Хропсю, ти врятувала мені життя! – вигукнув Мумі-троль. – Та ще в який винахідливий спосіб!

– Це сталося випадково! Але я радо рятувала б тебе щоднини від восьми-ногів!

– Це було б уже занадто! – зауважив Мумі-троль. – Ходімо! Не хочу затримуватися у цій дірі ані на хвилину!

Цілий день мандрували вони пустелею вимерлого моря, сходячи все глибше і глибше. Увечері друзі збилися до купи, наслухаючи неприродну тишу. Всі позасинали, а Мумі-троль оглядав похмурий краєвид і думав, як, напевне, потерпає від страху Земля, спостерігаючи за наближенням палаючої вогненної кулі! Він думав про те, як страшенно любить увесь світ з лісами й морями, вітрами й дощами, сонячним сяєвом, травами й мохами, а ще про те, що жити без цього неможливо... Але потім він згадав про Маму і вирішив, що вона неодмінно придумає, як зарадити лихові. Наступного дня вони зустріли домовичка на велосипеді. Він сказав, що з Долини Мумі-тролів усі нахивали п'ятами, бо ніхто не має наміру чекати, доки прилетить комета і настане кінець світу. Лише Тато і Мама сидять на ґанку і чекають на Мумі-троля. Усе морське дно шумувало біженцями. Вони нажахано позирали на небо. Нарешті друзі дісталися протилежного берега моря. Але додому було набагато далі, ніж вони собі думали.

У лісі їм зустрівся ще один гемуль, який сердито буркотів сам до себе, тримаючи на колінах альбом з марками.

– Розгардіяш і суєта, – бубонів він. – Лемент і паніка, і ніхто не може мені пояснити, що відбувається.

– Доброго дня! – привітався Мумі-троль. – Чи не родич тобі Гемуль, який захоплюється нічними метеликами?

– Двоюрідний брат по батьківській лінії, – буркнув Гемуль, ледь приховуючи свою неприязнь. – Справжній осел! Ми більше не родичі! Я анулював наше знайомство!

– Чому? – здивувався Чмих.

– Бо він має надто односторонні захоплення. Для нього нічого не існує навкруги, лише комахи, комахи й ще раз комахи... Може настати кінець світу, а він навіть не помітить!

– Але ж саме це й відбувається! – озвався Хропусь. – Аби бути точнішим, кінець світу настане завтра о восьмій годині сорок дві хвилини...

– Що?! – скрикнув Гемуль. – Отже, знову цілковитий розгардіяш! Я увесь тиждень впорядковував свої марки, не оминув увагою жодного водяного знака, і що тепер? Забрали мій стіл! Вихопили з-під мене стілець! Замкнули хатину! І ось я сиджу тут зі своїми марками, покинутий напризволяще, і ніхто не пояснить мені, в чому справа!

– Шановний Гемулю! – виразно й дуже поволі заговорив до нього Нюхмумрик. – Справа в тому, що завтра прилетить комета і зіткнеться з Землею.

– Зіткнеться... – повторив Гемуль. – Це має щось спільного з колекціонуванням марок?

– Аж ніяк. Комета – збожеволіла зірка з вогненним хвостом. І коли вона прилетить сюди, від твоїх марок нічого не залишиться!

– Ото нещастя! – скрикнув Гемуль, підбираючи подоли своїх спідниць. (Гемулі завжди носять спідниці. Чому – ніхто не знає. Напевно, їм ніколи не спадало на думку, що можна одягнути штани.) – Що ж мені тепер робити?

– Можеш приєднатися до нас, – запропонувала Хропся. – Заховаєшся разом з марками у нашій чудовій печері.

– У моїй чудовій печері, – огризнувся Чмих.

Отак Гемуль помандрував укупі з усіма до Долини Мумі-тролів. Його товариство було досить обтяжливим, але що вдієш. Одного разу їм довелося повертатися на багато кілометрів назад у пошуках загубленої цінної марки, двічі він затівав сварку з Хропусем, але про що, вони й самі не знали (щоправда, обидва стверджували, начебто вели палку дискусію, але то, без сумніву, була сварка).

Чмих брів осібно і незвично німував. Він думав про кошеня. Чи не забувала Мама Мумі-троля ставити для нього на ґанку молочко? Ану ж кошеня не зрозуміє, що любити йому слід Чмиха, і полюбить натомість Маму Мумі-троля? Ластитиметься воно до його ніг чи байдуже почалапає геть, задерши догори хвостика? Тих кошенят важко збагнути... Надійніше нікому про нього не признаватися, обмежитися лише натяком, що у тебе хтось є, хто тебе дуже любить. Чмих неймовірно пишався, що за всю подорож ані разу не зрадив таємниці про кошеня.

Раптом здійнявся сильний вітер. Ураган вихопив у Гемуля альбом з марками, і той полетів у світи. Гемуль оплакував свою втрату. Мумі-троль здогадався, що вони можуть позичити у Гемуля сукню і перетворити її на повітряну кулю. Усі вхопилися за торочки Гемулевої хламиди, і ураган підняв їх у небо. Незадовго до півночі друзі приземлилися в лісі. Вони були такі втомлені, що прокинулися аж о дванадцятій годині наступного дня.

Утілення в повісті сімейних цінностей. Центральне місце у творі займає Мумі-родина. Вона живе у великому гостинному будинку, який збудував Мумі-тато. В ньому може залишитися той, хто потребує прихистку і турботи. Мандрівник може розраховувати на те, що для нього завжди знайдеться ліжко і чашка кави. А коли він вирішить залишитися тут жити, Мумі-тато збудує для нього кімнату... Життя Мумі-тролів – це ніби життя родини, яким його сприймає дитина. Невідомо звідки береться, наприклад, їжа та інші речі, і немає жодної проблеми, яку б не могли розв'язати батьки... Через це таке велике значення в повісті має будинок Мумі-тролів. У ньому завжди горить світло, завжди є щось смачненьке на кухні у Мумі-мами і на гостей чекає тепла постіль. Тут затишно й надійно. Тебе тут люблять і завжди чекають: «У нашій Долині завжди почуватимешся у безпеці. ...З веселим настроєм встаєш уранці і вкладаєшся до сну ввечері... Ми прийдемо додому, мама чекатиме нас з наготованим обідом і скаже: “Як вчасно ви повернулися!” А ми скажемо: “Якби ти лишень знала, що за пригоди з нами трапились!”»

Прообразом Долини і родини Мумі-тролів стала велика родина самої Туге Янсон, яка чотири місяці на рік мешкала на острові. Саме цей затишний світ дружньої родини, де незмінно були раді гостям, ліси навколо будинку і море, яке завжди можна було почути, знайшли своє відображення в книгах про Мумі-тролів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Чим займалася родина Мумі-троля?
2. Хто такий Ондатр? Яку роль він відіграє в історії з кометою?
3. Що примусило Мумі-троля вирушити в подорож? Як змінився навколишній світ? З ким вони зустрілися під час подорожі?
4. Хто такі мумрики? Яке життя було у Нюхмумрика? Чим він любляв займатися? Що цінував у житті?
5. У які небезпечні ситуації і чому потрапляють маленькі мандрівники? Чи можна було уникнути небезпеки? Пояснить свою точку зору.
6. Як поводить Чмих під час подорожі? Чи легко мандрувати з таким супутником? Назвіть його улюблене примовляння.
7. Хто такий Гемуль? Чим він цікавиться? Який має вигляд?
8. Хто такі хропусі? Як до них спочатку поставився Мумі-троль? Чому?
9. Скільки тривала подорож Мумі-троля до Обсерваторії і назад?
10. Назвіть чудовиськ, яких бояться Мумі-троль і його друзі. Що їх об'єднує? Чи зустрічаються вони в реальному житті?
11. Які перешкоди долають мандрівники, щоб дістатися до Долини Мумі-тролів?
12. Що допомогло Мумі-тролю разом із друзями потрапити додому?

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

Уявіть, що ви потрапили на екскурсію до обсерваторії і випадково за допомогою телескопа побачили не відоме досі небесне світило. Опишіть його, намалюйте і дайте назву.

У п'ятницю сьомого серпня панувало цілковите безгоміння та жахлива спека. Ніхто не знав, котра година, лише інстинктивно відчували: вже далеко не ранок.

Комета виросла до велетенських розмірів, і ні в кого не виникало сумніву, що прямує вона в Долину Мумі-тролів. Вогненні язики в її короні побіліли і засліплювали неймовірно яскравим саявом.

Мумі-троль першим зліз із дерева, обережно озирнувся на всі боки і пригнувся.

– Тут зелено! – вигукнув він радісно. – Тут ростуть квіти і трави! Ліс ніхто не пожер, вигляд у нього такий, як і повинен бути! А ще мені здається, до дому зовсім близько!

Того дня кожний жучок чи мурашка щонайглибше заховалися в землю, а птахи зачаїлися у кронах дерев, чекаючи, що ж буде далі.

– Люба сестричко, – мовив Хропусь, – чом би не завітчати твоє вушко квіточкою?

– Дуже мило з твого боку, що ти подумав про це, – відповіла Хропся, – але щось мені не хочеться. Я боюся.

Чмихові не йшло з голови кошеня. Чи сидітиме воно на сходах ґанку? Скаже до нього хоч слово чи лише муркотітиме? А може, не впізнає його, бо ще надто маленьке?

Чмих усе більше непокоївся та хвилювався, аж урешті тихенько зарюмсавав.

– Усе влаштується, ось побачиш, – підбадьорив малого Нюхмумрик. – Але спробуй трохи прискорити крок, бо часу залишилося зовсім мало...

– Мало часу! – вибухнув обуренням Гемуль. – Усім мало часу! Усі галасують! Ніде нема спокою на землі!

Гемуль повсюди шукав альбом із марками, обличчя у нього зморщилося від горя. Було нестерпно гаряче, а у них – ані шматочка їжі, ані краплини води. Отак і брели понуро...

«Дивні речі відбуваються, коли чогось дуже прагнеш, – думав собі Мумі-троль. – Я ось, скажімо, вловлюю розкішний запах щойно спечених пиріжків».

Мумі-троль тоскно зітхнув, та нараз зупинився і, задерши догори носа, пригнувся. А тоді кинувся бігти, лиш п'яти замиготіли.

Ліс порідів. Запах пиріжків став відчутніший. І враз перед ним з'явилася Долина Мумі-тролів з блакитним будиночком, звичним та затишним, як і того дня, коли вони подалися в мандрівку. А вдома Мама спокійно пекла кардамонові пряники.

– Ми вдома! Ми вдома! – галасував Мумі-троль. – Я знав, що все щасливо завершиться! Подивіться-но!

– Он місток, про який ти розповідав, – мовила Хропся. – А ось там, напевно, дерево, по якому можна лазити. Чудова хатинка й чудовий ґанок!

Чмих глянув на сходи ганку. Кошеняти там не було, воно його не чекало...

На кухні Мама Мумі-троля прикрашала збитими вершками високий багатоярусний торт. Навколо торта гарними шоколадними карлючками було написано: «Моєму любому Мумі-тролеві», а вгорі красувалася цукрова зірка. Мама Мумі-троля щось собі тихенько насвистувала і час від часу позирала у вікно. Мумі-тато стурбовано ходив з кімнати в кімнату, потерпаючи від нетерплячки.

– Чому їх так довго немає? Уже майже о пів на другу...

– Скоро надійдуть, – вгамовувала його Мама. – Не хвилюйся! Підніми трохи торт, щоб я могла витягнути з-під нього кондитерський папір. Чмихові дамо облизати таріль, він це любить...

Тато зітхнув і підняв торта.

– Не треба було їх відпускати. Але хто ж знав... У цю мить до хатини увійшов Ондатр і вмовився на дров'яній скрині.

– Як там комета? – поцікавилася Мама.

– Летить щодуху! – похмуро буркнув Ондатр. – Знайшли ви час торти випікати!..

– Може, покуштуєте пиріжка? – запитала Мама Мумі-троля.

– Та-а, – завагався Ондатр. – Хіба одного, доки чекаємо...

Після третього він сказав:

– Здається, синок пані господині біжить через міст... У дуже строкатій компанії...

– Мумі-троль?! – скрикнула Мама і випустила з лап тортову лопатку просто в смітник. – І ви тільки зараз кажете про це!

Мама чимдуж вискочила надвір, Тато – услід.

– Он наш синочок! А ото Чмих!..

А за ними – купа незнайомих Мамі й Татові істот.

– Як я за тобою скучила! – цокотіла Мама Мумі-троля. – Ходи, я тебе обійму! Які ж бо ви змарнілі та брудні! Я так тішуся... Невже все це насправді!

Дізнавшись, що Гемуль колекціонує марки, Тато Мумі-троля запропонував йому поглянути на альбом, який учора занесло вітром. Побачивши свій червоний альбом для марок, Гемуль скрикнув від радості. Чмихові було гірко, бо кошенья не прийшло привітати його з поверненням додому. Товариство говорило про комету, і Чмих запропонував заховатися від неї у печері. Усі почали галасувати. Ондатр попрощався з усіма, бо був не певен, що пощастить знову побачитися, адже, коли прилетить комета, від усіх мокрого місця не залишиться. Тато запропонував Хропусю взяти на себе організацію переїзду до печери.

Почалося велике переселення. Ондатр спостерігав за всім зі свого гамачка, а Гемуль сидів під кущем бузку й сортував марки.

Чмих останнім покинув Долину. Всю дорогу до лісу він гукав кошенья, аж нарешті помітив його. Кошенья сиділо в моху і вмивалося.

– Привіт, – прошепотів Чмих. – Як справи?

Кошенья облишило умиватися і зиркнуло на нього.

Чмих обережно підійшов ближче і простягнув лапку. Кошенья трішки відсунулося.

– Я так за тобою тужив, – Чмих знову простягнув до нього лапку.

Кошенья відстрибнуло на недосяжну віддаль.

Щоразу, як Чмих намагався підійти ближче, воно відсувалося, але не втікало.

– До нас летить комета, – мовив Чмих. – Ходи з нами, бо від тебе й сліду не залишиться...

– Пхе, – пирхнуло кошенья і позіхнуло.

– Обіцяєш прийти? – суворо запитав Чмих. – Мусиш мені пообіцяти! Перед восьмою...

– Прийду, коли мені захочеться, – відповіло кошенья і знову заходилося умиватися.

Чмих поставив мисочку з молоком у мох, трохи постояв, дивлячись на кошенья, а тоді побіг до берега моря. Друзі саме піднімали ванну на скелю.

– Ванна надто велика, – пояснила Мама. – Не поміщається в отворі печери. Хропусь хотів скликати з цього приводу нараду, але у нас мало часу... Тепер вони намагаються витягнути ванну на вершок скелі, щоб затулити нею дірку в стелі. Ой, лишенько!

– Я зустрів своє кошенья, – повідомив Чмих. – Воно пообіцяло прийти до

печери перед восьмою...

– От і добре! – втішилася Мама. – Я дуже рада! А тепер піду позастеляю ліжка в печері...

Ванна затулила отвір у стелі з точністю до чотирьох сантиметрів, їм дуже пощастило! Потроху всі речі розташували всередині печери, вхід до печери Мама заслонила ковдрою.

– Гадаєш, ковдра витримає спеку? – засумнівався Мумі-троль.

– А ми її піддамо спеціальній обробці, – заспокоїв Нюхмумрик, дістаючи з кишені маленьку пляшечку. – Погляньте! Моя знаменита підземна Сонячна Олива! Їй жодна спека не страшна!

– Плями від неї залишаються? – запитала Мама.

Раптом вона схопилася лапами за голову:

– А де ж Ондатр?

– Він не хотів іти з нами, – відповів Тато. – Одно торочив, що пікніки зараз не мають жодного сенсу. Я покинув його в саду. І гамак йому залишив.

– Ой-ой! – зітхнула Мама знову і заходилася готувати обід на примусі.

Годинник показував за п'ять хвилин сьому. Коли всі вже пообідали і перейшли до сиру, ззовні почулося голосне чмихання. З-під ковдри, яка затуляла вхід, з'явилася вусата рийка.

– О, ви таки прийшли, – зрадив Мумі-троль.

– Я не витримав у гамаку шаленої спеки, – мовив Ондатр. – Подумав, що у печері, мабуть, прохолодніше.

Він статечно пошкандибав у куток.

– Моє кошеня по дорозі бачили? – запитав Чмих.

– Ні...

Тато Мумі-троля досяг з кишені годинника:

– Ми готові. Зараз рівно восьма.

– Ще встигнемо покуштувати десерт, – сказала Мама.

Чмих образився на товариство і пішов з печери. Коли до катастрофи залишилося одиїнадцять хвилин, Мумі-троль кинувся шукати друга, кожні сім кроків окликаючи Чмиха.

Вони навіть словом не обмінялися, зустрівшись, а щодуху помчали назад, до печери. Услід підтюпцем бігло кошеня. А згори на них, на занімілу від жаху Долину Мумі-тролів, летіла комета, ближче і ближче.

Ще шість хвилин... Ноги грузнули в піску, бігти було важко, рухи уповільнилися, немов у поганому сні. Гаряче повітря обпікало очі, висувувало

горло... Та ось нарешті і скеля, теж почервоніла від саяйва комети, там стоїть Мама, щось кричить, вимахує лапами, а вони відчайдушно дряпаються вгору, вище, вище... Лише три хвилини зосталося! Раптом стало прохолодніше, Мумі-троль і Чмих з кошеням опинилися всередині печери, де мирно горіла газова лампа, було тихо і затишно.

– Дозвольте відрекомендувати вам моє кошеня, – промовив Чмих тремтливим голосом.

– О, яке гарне маленьке кошеня! – відразу заторохтіла Мама. – Я маю для тебе подарунок, Чмиху... Мені хотілося подарувати тобі з нагоди повернення додому бабусині смарагди, але я забула про це у тому шарварку... Ти міг би зробити з них ошийничок для кошеняти...

– Смарагди! – застрибав від утіхи Чмих. – Родинні коштовності!.. Кошеняті! Чудово! Я такий щасливий!

І тієї ж миті розпечена палаюча комета впала на Землю. Газова лампа перекинулася на пісок і згасла. Була рівно восьма година сорок дві хвилини та чотири секунди...

З-під ковдри, скропленої Сонячною Оливою, пробивалося сліпучо-червоне світло, однак у печері панувала густа темрява.

Міцно обійнявшись, усі забилися в найдальший закуток печери, наслухаючи, як гримотить метеоритний дощ по ванні на даху печери. Ондатр скоцюрбився у балії для прання. Гемуль лежав на животі, прикриваючи своїм тілом марки, щоб їх знову не розвіяло вітром.

Скелею теліпало і трясло, комета завивала, немов від страху, а може, то Земля нажахано кричала...

Отак не порушно, обійнявшись, вони лежали дуже довго. Надворі луною розкочувався гуркіт – то розколювалися скелі і розтріскувалася земля. Час тягнувся невимовно довго, кожен потерпав у душі наодинці із собою.

Здавалося, минула вічність, а може, й не одна, коли все нарешті стихло. Друзі напружено прислухалися, але надворі справді панувала тиша.

– Мамо, – прошепотів Мумі-троль, – уже настав кінець світу?

– Все минулося, – заспокоїла його Мама. – Може, й настав усьому кінець, але це вже позаду...

– Кінець кінцю! – жартував Тато, намагаючись усіх розвеселити.

Хропусь засміявся, і знову запала тиша. Мама знайшла газову лампу, запалила її, і всі побачили, що кошеня спокійно умивається лапкою.

– Як було страшно, – мовила Хропся. – Ніколи більше й не подивлюся на годинника!

– Час вкладатися до сну, – звеліла Мама. – Ніхто нині більше не розмовлятиме, ба, навіть не думатиме про комету! А що вона накоїла, встигнемо побачити і завтра...

Коли всі вляглися й понатягали ковдри на носи, Нюхмумрик дістав гармонію. Переконавшись, що всі звуки й тони – низькі та високі – повернулися, він загравав колискову. Цю колискову добре знала Мама, а тому стиха почала підспівувати Нюхмумрикові:

Спіть, малята. Спонучіло. І, розпушивши хвости,
Мчать комети знавісніло у незвідані світи.
Ви їх зможете узріти, як летять у снах вони.
А на ранок, любі діти, й не згадаєте про сні.
Зазирне небесне око і до сонних оченят.
Поміж хмарами високо розбрелося сто ягнят.

Потроху в печері все стихло. Чмих на хвилю прокинувся і відчув щось м'якеньке на дотик біля самого свого носа. То було кошеня. Він обійняв його, і вони заснули удвох.

Мумі-троль прокинувся й спершу не міг зрозуміти, де він. У печері панував присмерк, пахло розхлюпаним гасом. Нараз йому все пригадалося, він сів у постелі. Решта ще спали. Мумі-троль напوماцки дістався до входу, обережно відхилив заслону і визирнув надвір. Червінь зникла, небо було зовсім безбарвним, а навколо – безгоміння. Мумі-троль виліз із печери, сів на скелі, взяв у лапки один із метеоритів, якими жбурлялася комета, почав його розглядати з усіх боків. Уламок був чорний, з гострими боками і дуже важкий. Мумі-троль глянув на неозорий піщаний берег і безводне море внизу – все безбарвне та німотне.

Мумі-троль сподівався побачити жахливу бездонну діру в землі, якісь наслідки страшної катастрофи, а зараз навіть не знав, що й думати, тож було йому трохи лячно.

– Привіт! – гукнув Нюхмумрик. Він теж виліз із печери і, сівши поруч з Мумі-тролем, запалив свою люльку.

– Привіт, привіт! – відгукнувся Мумі-троль. – Невже саме такий вигляд повинна мати Земля після кінця світу? Пустка і нічого більше?

– Кінця світу не було, – мовив Нюхмумрик. – Я гадаю, що комета тільки зачепила нас хвостом, а потім полетіла собі далі у простори Всесвіту.

– Хочеш сказати, що все зосталося на своїх місцях? – усе ще не вірив Мумі-троль.

Нюхмумрик тицьнув люлькою у бік горизонту.

– Бачиш? Море повертається!

Вони сиділи мовчки, а небо тим часом набирало яскравішої барви, зійшло вранішнє сонечко, свіже, немов умите, як завжди.

Раптом прикотилася хвиля, і море увійшло в свої береги. Що вище під-

німалося сонце, то синішим ставало море. Хвилі заповнили всі глибини і западини, заспокоїлися, вляглися, стали аквамариновими. Вся стрибуча, повзуча і плавуча живність, яка зуміла вціліти у напіввисохлому намулі, весело хлюпалася у прозорій воді. Водорості випросталися на дні й потягнулися до сонця. Над морем пролетіла ластівка, повідомляючи, що знову настав новий ранок!

– Море повернулося! – зрадів Тато Мумі-троля.

Усі попркидалися і схвильовано визирали з печери. Лише Гемуля з усього товариства не здивувало, що Земля все ще існує. Він зійшов униз, до пляжу, з альбомом під пахвою, щоб остаточно впорядкувати свої марки, а задля більшої певності, що їх не розвіє вітром, притиснув сторінки метеоритами.

Решта посідали рядочком на скелі, задерши носи до сонця.

– Як називається твоє кошеня? – запитала Хропся.

– Це таємниця, – відповів Чмих.

Кошеня скрутилося калачиком у нього на колінах, мружилося на сонце і муркотіло.

– Що ж, – мовила Мама, – я пропоную з'їсти торт удома, на ґанку. Збирайтеся, ми повертаємось! Як гадаєте, ліс, сад і будиночок стоять на місці?

– Я впевнений у цьому! – сказав Мумі-троль. – Ходімо й самі подивимось!

Переклад зі шведської Наталі Іваничук

Ілюстрації створено на основі діафільму «Мумі-троль і комета» (1982)

Парк Мумі-тролів

ЛІТЕРАТУРА І КУЛЬТУРА

Книжки Т. Янсон здобули безліч літературних премій, серед яких найціннішою, безумовно, була Міжнародна золота медаль імені Г. К. Андерсена. Мумі-тролі полюбилися і дорослим, і дітям. Вони стали героями кінофільмів і мультфільмів, була навіть створена «Мумі-опера»! А якщо хтось захоче опинитися в Мумі-домі, йому варто влітку вирушити в подорож до фінського міста Наанталі. Там за активної участі Т. Янсон збудовано Парк Мумі-тролів. Він працює лише влітку, тут немає ні американських гірок, ні каруселей. Відвідувачі разом із персонажами казок Т. Янсон опиняються посеред казки. Вони можуть покататися на кораблі разом з Мумі-татом, відвідати будиночок Гемуля чи бабусину крамничку, а з Мумі-пошти надіслати листівку в будь-який куточок світу.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Відшукайте в тексті епізоди, де описується комета. Простежте, як вона змінюється. У чому вбачають її небезпеку персонажі повісті?
2. Як можна стати мешканцем будинку Мумі-тролів?
3. Як ви розумієте вислів Ондатра: «Всесвіт такий великий, а Земля така неймовірно крихітна і мізерна»? Який прийом тут використано?

Займіть
позицію

4. Проаналізуйте поведінку Мами Мумі-троля. Чи можна стверджувати, що вона є узагальнювальним образом усіх мам?
5. Як пояснюють персонажі твору, що таке комета? А з чим її асоціюєте ви?
6. Хто, на думку Мумі-троля, розв'яже усі проблеми з кометою? Чому він на це сподівається?
7. Які дивні речі спостерігають Мумі-троль і його супутники дорогою додому?
8. Чому Мумі-троль вважає Долину найліпшим місцем порятунку від комети?
9. Якою постає Мумі-долина і життя в ній з розповідей Мумі-троля?
10. Як герої твору переборюють свій страх перед кометою?
11. Які зміни відбулися в природі з наближенням комети?
12. Чи можна пейзажі повісті назвати казковими?
13. Як поведуться жителі Долини Мумі-тролів перед прибуттям комети?
14. Чому Мумі-тато та Мумі-мама не покинули Долину? Як вони поведуться?
15. Як змінилася природа з наближенням комети?
16. Де вирішили перечекати зустріч з кометою Мумі-тролі та їхні друзі? Як вони почувалися під час катастрофи?
17. Що трапилося, коли комета упала на Землю? Як змінився навколишній пейзаж?
18. Чи можна фінал повісті назвати щасливим? Поясніть свою точку зору.

ПРАЦЮЄМО ВДОМА

1. Складіть план повісті «Комета прилітає».
2. Відшукайте у повісті портрети, пейзажі, опис будинку Мумі-тролів.
3. Перелічіть катастрофи, до яких призвела поява комети.
4. Дайте письмову відповідь на запитання «Чому Мумі-троль вважає Долину найліпшим місцем порятунку від комети?».

Для додаткового читання. Пауль Маар. «Машина для здійснення бажань, або Суботик повертається в суботу».

ПЕРЕВІРТЕ СЕБЕ

1. Семюель Клеменс – це справжнє ім'я

- А Оскара Уайльда
- Б Марка Твена
- В Льюїса Керролла
- Г Роальда Дала

2. Уважно розгляньте малюнок.

Це ілюстрація до твору

- А Марка Твена
- Б Туве Янсон
- В Елеонор Портер
- Г Оскара Уайльда

3. Установіть відповідність між іменами письменників / письменниць та персонажами їхніх творів.

1 Марк Твен	А Лобо
2 Ернест Сетон-Томпсон	Б Чмих
3 Туве Янсон	В Акела
4 Редьярд Кіплінг	Г Том Соєр

Оцініть свої досягнення.

	Так	Ні	Частково
Я виразно читаю в особах та коментовано читаю твори з розділу «У вирі захопливих пригод»			
Я вмію визначати тему та ідею творів, які прочитав / прочитала, виокремлювати з художнього тексту мікротему й коментувати її			
Я вмію визначати реальне й фантастичне в повісті Туве Янсон «Комета прилітає»			
Я розумію, для чого автор / авторка використовує різні художні засоби у творі, і вмію їх визначати			
Я вмію переказувати цікаві уривки вивчених творів			
Я вмію порівнювати героїв / героїнь вивчених творів і давати їм характеристику			

Словник термінів і понять

Анімалістична література (від англ. animal – тварина) – література про світ тварин.

Антитеза – різке протиставлення протилежних життєвих явищ, учинків і характерів.

Аудіокніга – озвучена та записана на цифровий носій книга.

Віршована мова – ритмічно організоване мовлення, повторення в певній послідовності наголошених звуків.

Електронна книга – версія книги в електронному (цифровому) вигляді, яку читають за допомогою комп'ютерів, мобільних телефонів чи спеціалізованих пристроїв.

Зав'язка – зачин, елемент сюжету; подія, з якої починається твір ("зав'язується"), яка спонукає до розвитку дії.

Зарубіжна література – сукупність художніх творів, написаних (розказаних усно) поза межами України мовами народів світу.

Ідея – провідна думка твору, сенс, який автор хоче донести до читача.

Інтер'єр – опис внутрішнього вигляду приміщення.

Книга – набір письмових, друкованих, ілюстрованих аркушів, виготовлених з паперу або іншого матеріалу, скріплених з одного боку.

Кульмінація – елемент сюжету; найнапруженіший епізод твору, після якого наближається розв'язка.

Літературна казка – прозова або віршована оповідь про надзвичайні події чи явища, які сприймаються як реальні. Має конкретного автора. Виникла під впливом народної (фольклорної) казки.

Мандрівний сюжет – усталений сюжет, який повторюється з деякими змінами в художній творчості різних народів.

Медіатекст – усний чи писемний твір у засобах масової комунікації (газети, журнали, радіо, кіно, телебачення, інтернет тощо), створений для впливу на того, хто його сприймає.

Народна (фольклорна) казка – прозовий твір, що походить від народних переказів: невелика оповідь про вигадані події, які сприймаються слухачами / слухачками, читачами / читачками як реальні.

Оповідання – невеликий прозовий твір, у якому зображено одну чи кілька подій із життя персонажа. Має невелику кількість основних дійових осіб.

Оригіна́л (від лат. «первісний») — текст, відтворений тією мовою, якою він первісно був написаний.

Пейза́ж – опис картин природи в художньому творі.

Перекла́д – твір, поданий іншою мовою, а не мовою оригіналу.

Персона́ж – дійова особа літературного твору. Персонажі можуть бути вигадані автором або взяті з реального життя чи історії. Ними можуть бути люди, тварини, казкові істоти тощо. Те саме, що літературний герой / героїня.

Пові́сть – твір, у якому йдеться про історію одного людського життя чи його значну частину, що обов'язково перетинається з долями інших людей (персонажів). Розповідь у повісті ведеться від імені автора (оповідача) чи одного з героїв.

Портре́т – опис зовнішності.

Розв'язка – елемент сюжету; завершальна подія, наслідок дій персонажів.

Розвиток дії – перебіг подій, вчинки персонажів.

Сюже́т – послідовність подій у художньому творі.

Тема – те, про що розповідається у творі.

Фанта́стика – різновид художньої літератури, у якій зображується дивний і незвичайний світ, часто химерний, з яким людина в реальному житті зустрітися не може.

Фольклóр – усна народна творчість.

Зміст

Роль книги в третьому тисячолітті	4
---	---

СКАРБНИЦЯ НАРОДНИХ КАЗОК

Казки народів світу	9
«Фарбований шакал»	12
Брати Ґрімми. «Пані Метелиця»	16

ЛІТЕРАТУРНІ КАЗКИ СВІТУ

Що таке літературна казка	24
Ганс Крістіан Андерсен. «Снігова королева»	27
Оскар Уайльд. «Хлопчик-зірка»	45
Роальд Дал. «Чарлі і шоколадна фабрика»	60

СЛУХАЄМО ГОЛОСИ ПРИРОДИ

Поетів надихає природа	86
Йоганн-Вольфґанґ Ґете. «Нічна пісня подорожнього»	89
Генріх Ґейне. «Задзвени із глибини...»	91
Джон Кітс. «Коник і цвіркун»	92
Джозеф Редьярд Кіплінґ. Оповідки про Мауглі	95
Ернест Сетон-Томпсон. «Лобо – володар Курумпо»	116

СИЛА ТВОРЧОЇ УЯВИ

Льюїс Керролл. «Аліса в Країні Див»	127
Елеонор Портер. «Полліанна»	148

У ВИРІ ЗАХОПЛИВИХ ПРИГОД

Марк Твен. «Пригоди Тома Соєра»	178
Туве Янсон. «Комета прилітає»	209

Словник термінів і понять	237
---------------------------------	-----

Навчальне видання

КОВБАСЕНКО Юрій Іванович
КОВБАСЕНКО Людмила Василівна
ДЯЧОК Світлана Олександрівна

ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА

Підручник для 5 класу
закладів загальної середньої освіти

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Зображення використовуються згідно
з ліцензією Shutterstock / FOTODOM UKRAINE

Ковбасенко Ю. І.

K56 Зарубіжна література : підруч. для 5 кл. закл. загал. серед. освіти. / Ю. І. Ковбасенко, Л. В. Ковбасенко., С. О. Дячок. — Київ : Літера ЛТД, 2022. — 240 с.

ISBN 978-966-945-354-9

УДК [37.091.64:82](075.3)